AKADEMIA
OBRONY NARODOWEJ

Mgr Urszula ZIMIŃSKA

STAN I PERSPEKTYWY ROZWOJU KSZTAŁCENIA OBRONNEGO W SZKOLNICTWIE PONADPODSTAWOWYM

Rozprawa doktorska

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid.
Akademii Obrony Narod
56788

WARSZAWA 2003

A K A D E M I A O B R O N Y N A R O D O W E J

WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 56788
Akademii Obrony Narodowej

mgr Urszula ZIMIŃSKA

STAN I PERSPEKTYWY ROZWOJU KSZTAŁCENIA OBRONNEGO W SZKOLNICTWIE PONADPODSTAWOWYM

Rozprawa doktorska
opracowana pod kierownictwem naukowym
płk. rez. dr. hab. Ryszarda Stępnia

WARSZAWA 2003

SPIS TREŚCI

WSTĘP..... 5

Rozdział I

MIEJSCE I ROLA KSZTAŁCENIA OBRONNEGO MŁODZIEŻY W ŚWIETLE LITERATURY PRZEDMIOTU

1.1. Edukacja obronna młodzieży w Polsce – rys historyczny..... 11

1.1.1. Wychowanie obronne młodzieży w II Rzeczpospolitej..... 13
1.1.2. Problemy kształcenia obronnego w szkole średniej po II wojnie światowej..... 23
1.1.3. Edukacja obronna młodzieży w okresie transformacji ustrojowej RP..... 31

1.2. Edukacja szkolna a bezpieczeństwo państwa..... 38

1.2.1. Bezpieczeństwo Polski wobec zagrożeń współczesnego świata..... 39
1.2.2. System obrony RP a edukacja dla bezpieczeństwa młodzieży.....44
1.2.3. Edukacja obronna młodzieży w wybranych państwach członkowskich NATO.... 48
1.2.3.1. Edukacja obronna młodzieży w Wielkiej Brytanii..... 49
1.2.3.2. Edukacja obronna młodzieży w Republice Federalnej Niemiec..... 51
1.2.3.3. Edukacja obronna młodzieży w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej... 52
1.2.3.4. Edukacja obronna młodzieży w Holandii..... 53
1.2.3.5. Edukacja obronna młodzieży we Francji..... 54

1.3. Cele i zadania edukacyjne szkoły w zakresie przygotowania obronnego młodzieży 57

Rozdział II

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADAŃ..... 62

2.1. Przedmiot i cele badań..... 65

2.2. Problemy badawcze..... 66

2.3. Hipotezy 67

2.4. Metody badań, techniki i narzędzia badawcze 70

2.5.Teren i organizacja badań..... 74

Rozdział III

ORGANIZACJA I EFEKTY KSZTAŁCENIA OBRONNEGO W SZKOLNICTWIE GIMNAZJALNYM I PONADGIMNAZJALNYM W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH..... 96

3.1. Kształcenie obronne młodzieży w świetle obowiązujących aktów normatywno – prawnych..... 106

3.1.1. Podstawy prawne kształcenia obronnego młodzieży..... 107
3.1.2. Finansowe aspekty kształcenia obronnego młodzieży szkolnej..... 115
3.1.3. Kierowanie edukacją dla bezpieczeństwa młodzieży..... 116
3.1.4. Struktura systemu edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym..... 119

3.2. Pedagogiczne założenia kształcenia obronnego w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych..... 131

3.2.1. Cele nauczania edukacji obronnej młodzieży..... 146
3.2.2. Podstawa programowa edukacji dla bezpieczeństwa w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym..... 158

3.3. Dydaktyczne uwarunkowania edukacji obronnej młodzieży..... 178

3.3.1. Metodyka realizacji zajęć kształcenia obronnego młodzieży..... 179
3.3.1.1. Stosowane metody w procesie dydaktycznym edukacji obronnej młodzieży.. 180
3.3.1.2. Sposoby sprawdzania oraz oceniania wiedzy i umiejętności uczniów..... 189

3.3.2. Formy edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży szkolnej 191
3.3.2.1. Specjalistyczne obozy szkoleniowe i imprezy sportowo-obronne..... 192
3.3.2.2. Działalność stowarzyszeń i organizacji młodzieżowych na rzecz edukacji dla bezpieczeństwa..... 195
3.3.2.3. Współpraca szkoły ze środowiskiem lokalnym w zakresie edukacji obronnej 206
3.3.2.4. Eksperyment z klasami profilowanymi wojskowo..... 213

3.4. Kadra pedagogiczna w procesie kształcenia obronnego młodzieży..... 218

3.4.1. Kompetencje nauczyciela edukacji obronnej..... 221
3.4.2. Aktualne możliwości kształcenia i doskonalenia nauczycieli edukacji obronnej..... 224

3.5. Stan bazy materiałowo – dydaktycznej kształcenia obronnego w gimnazjum i w szkołach ponadgimnazjalnych..... 230

3.6.Edukacja dla bezpieczeństwa młodzieży w środkach masowej informacji..... 234

3.7.Wnioski..... 243

Rozdział IV

PERSPEKTYWY ROZWOJU KSZTAŁCENIA OBRONNEGO W SZKOLNICTWIE GIMNAZJALNYM I PONADGIMNAZJALNYM 247

4.1. Tendencje zmian w podstawach prawnych w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym..... 251

4.2. Propozycje zmian w zarządzaniu edukacją dla bezpieczeństwa młodzieży..... 253

4.3. Kierunki i zakres modernizacji treści kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym 256

4.4. Postulowane modyfikacje form i metod kształcenia obronnego młodzieży..... 264

4.5. Rekomendacje zmian systemu kształcenia i doskonalenia kadry pedagogicznej 270

4.6. Możliwości wykorzystania środków masowego przekazu w edukacji dla bezpieczeństwa 274

UOGÓLNIENIA I WNIOSKI..... 277

BIBLIOGRAFIA..... 284

WYKAZ ZAŁĄCZNIKÓW

Załącznik 1 302

Załącznik 2..... 321

Załącznik 3..... 334

Załącznik 4..... 347

WSTĘP

Niepodległość i suwerenność ojczyzny oraz ochrona praw, wolności i bezpieczeństwa obywateli jest priorytetowym celem działalności państwa. Te najwyższe w hierarchii wartości ogólnonarodowe należą do najstarszych i najtrwalszych tradycji w historii narodu polskiego. Dobro państwa, prymat interesu zbiorowego oraz zabezpieczenie realizacji podmiotowych wartości obywatelskich stanowią polską rację stanu i są głównym motywem działania Rzeczypospolitej Polskiej.

Gwarantem zapewnienia narodowej, społecznej i podmiotowej egzystencji Polaków są nowoczesne, dobrze zorganizowane, wyposażone i wyszkolone Siły Zbrojne RP oraz świadome swojej odpowiedzialności za sprawy państwa i narodu społeczeństwo, zdolne do realizacji zadań obronnych.

Problematyka edukacji obronnej nabiera szczególnego znaczenia w obliczu gwałtownej eskalacji zagrożeń współczesnego świata oraz postępującego zjawiska spadku poziomu bezpieczeństwa zarówno w wymiarze personalnym, jak również strukturalnym. Zmiany w obszarze bezpieczeństwa spowodowane są z jednej strony czynnikami obiektywnymi, jak np.: szybki rozwój cywilizacyjny, uprzemysłowienie i urbanizacja oraz postępujące procesy globalizacji, zaś z drugiej strony czynnikami subiektywnymi, jak np.: gwałtowny rozwój przestępczości, nieracjonalne gospodarowanie zasobami naturalnymi, rozwój broni masowego rażenia, skrajny nacjonalizm i fundamentalizm, a od 11 września 2001 roku totalny terroryzm. Stan bezpieczeństwa w Europie i wokół Europy ulega ciągłym zmianom. Proces ten jest związany z postępującą integracją europejską i euroatlantycką, jak też z przemianami polityczno-ekonomicznymi w państwach Europy Środkowo-Wschodniej u schyłku XX wieku.

W obliczu wielorakich zagrożeń współczesnego świata oraz wobec przeobrażeń społeczno-ekonomicznych w Polsce, nieodzownym warunkiem istnienia i prawidłowego rozwoju państwa i jego obywateli staje się zapewnienie powszechnego bezpieczeństwa, zarówno w aspekcie indywidualnym, lokalnym, jak i ogólnonarodowym.

W okresie transformacji politycznej i społeczno-ekonomicznej zapoczątkowanej na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych wzrosła ranga zagadnień bezpieczeństwa kraju. Wiązało się to głównie z wstąpieniem Polski do NATO. Jednocześnie nastąpił znaczny spadek prestiżu realizowanej edukacji obronnej społeczeństwa, w powszechnym odczuciu utożsamianej z systemem obronnym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Sytuacja gospodarcza oraz stan finansów publicznych wpłynęły negatywnie na istniejący system edukacji obronnej społeczeństwa polskiego. W trakcie przekształceń ustrojowych obniżono poziom finansowania Polskich Sił Zbrojnych. Zlikwidowano w szkołach wyższych studia wojskowe, pozbawiając przyszłe elity społeczne, potencjalnych kierowników administracji państwowej i ogniw Obrony Cywilnej, przygotowania do prawidłowego wypełniania powinności obywatelskich związanych z bezpieczeństwem państwa i ochroną ludności. Obniżono również wartość i znaczenie odbywania służby wojskowej, zdewaluowano pojęcia patriotyzmu, honoru i poświęcenia dla drugiego człowieka. W efekcie nastąpiło zerwanie wielu formalnoprawnych i organizacyjnych więzi ze społeczeństwem, a szczególnie z młodzieżą, co niewątpliwie wpłynęło na osłabienie edukacji obronnej. W środowisku szkolnym gwałtownie spadła ranga przysposobienia obronnego, jako przedmiotu nauczania, a w wielu placówkach oświatowych zniszczono infrastrukturę i bazę dydaktyczną, wykorzystywaną w edukacji obronnej.

Przystąpienie do Paktu Północnoatlantyckiego nie zwalnia naszego kraju od obowiązku umacniania własnego systemu bezpieczeństwa narodowego. Wręcz przeciwnie, miejsce Polski w NATO, jako sojusznika nabierze wyższej rangi tylko wówczas, gdy państwo polskie będzie stabilne politycznie i ekonomicznie, a jego potencjał i sprawność obronna będą zbliżone do standardów obowiązujących w państwach Sojuszu. Dlatego też dokonujące się przemiany polityczne, ekonomiczne i militarne w Europie i na świecie oraz zarysowujące się tendencje dalszych przemian XXI wieku, wymagają nowego spojrzenia na stan i zasady funkcjonowania systemu bezpieczeństwa państwa oraz jego obywateli.

W związku z tym, jedną z podstawowych dziedzin działalności Rzeczypospolitej Polskiej, jest przygotowanie obronne, które powinno polegać na

stanowieniu prawa, budowaniu podstaw materialnych obrony narodowej oraz na przygotowaniu obywateli do realizacji zadań obronnych. Priorytetem w działalności elit władz centralnych, jak i lokalnych, winno być zatem stworzenie trwałego i perspektywicznego systemu edukacji dla bezpieczeństwa.

Wieloletnie doświadczenia w tym zakresie wskazują, że najbardziej ekonomicznym, racjonalnym i efektywnym sposobem powszechnego przygotowania obronnego jest edukacja obronna całej populacji młodego pokolenia, będąca głównie integralną częścią procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły. Młodzież w każdym społeczeństwie stanowi grupę, która w przyszłości będzie pełnić istotną rolę w kształtowaniu stosunków społecznych. Dlatego też do najważniejszych zadań edukacyjnych należy odpowiednie przygotowanie absolwentów polskiej szkoły do uczestnictwa w przedsięwzięciach o charakterze obronnym oraz wyposażenie ich w kompetencje pozwalające na odpowiednie, prospołeczne zachowanie się w sytuacjach ekstremalnych, w przypadku zagrożenia życia, czy też innych nadzwyczajnych zagrożeń kryzysowych.

Kształcenie obronne młodzieży urzeczywistnia w procesie dydaktyczno-wychowawczym chlubne zadanie, jakim jest misja krzewienia bezpieczeństwa w aspekcie personalnym, lokalnym i ogólnonarodowym. Edukacja obronna w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym wpływając na postawy, wartości, wiedzę i umiejętności z zakresu obronności, staje się jedną z podstawowych dróg budowania bezpieczeństwa, a w związku z tym jest również istotnym czynnikiem tworzenia optymalnego systemu obronnego RP.

W rozważaniach nad bezpieczeństwem RP coraz częściej uwidacznia się potrzeba analizy aktualnego stanu kształcenia obronnego młodzieży szkolnej, a także formułowania propozycji zmian i usprawnień.

Badanie systemu kształcenia obronnego należy do przedsięwzięć złożonych. Dążenie do optymalizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego ma w myśli pedagogicznej długą tradycję i stanowi jeden z zasadniczych nurtów badań, który ciągle ewoluuje. Przeobrażenia zachodzące w postrzeganiu przez człowieka rzeczywistości społecznej i roli jaką w niej pełni, sprawiły, iż

skuteczność i efektywność przestały być jedynymi wymiarami doskonalenia działalności edukacyjnej. W nowocześnie rozumianej edukacji szczególnie istotne jest to, by obok spełniania wymagań wynikających z realizacji celów, zadań i treści programowych w szkole, młodzież mogła rozwijać swoją osobowość oraz przygotowywać się do odpowiedzialnego, obywatelskiego i prospołecznego, dorosłego życia. Wydaje się, iż w demokratycznym społeczeństwie wysiłki badawcze w obszarze optymalizacji procesu kształcenia obronnego powinny być skierowane głównie wokół odpowiedzi na pytanie, jakie należałoby podjąć działania, aby system edukacji dla bezpieczeństwa w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym w pełni odpowiadał zarówno potrzebom społecznym, jak i celom edukacji obronnej RP.

Dlatego też zastanawiający jest fakt, iż ta specyficzna i wyjątkowa dziedzina edukacji, będąca trwałym ogniwem edukacji obronnej społeczeństwa polskiego, nie stała się obiektem wystarczająco wnikliwego zainteresowania metodyków nauczania, ani też lokalnych elit władzy, czy nadzoru pedagogicznego. W Ministerstwie Edukacji Narodowej i Sportu poza rozporządzeniami związanymi z wdrażaniem reformy oświaty, nie skonstruowano i nie opublikowano całościowo ujętych metodyczno-dydaktycznych założeń realizacji edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Kształcenie obronne młodzieży szkolnej nie doczekało się kompleksowego, wnikliwego, popartego badaniami oraz szerokimi analizami opracowania. Często też jest pomijane w publikacjach dotyczących realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego szczególnie w gimnazjum.

Na uwagę zasługuje cenna inicjatywa podjęta w środowisku akademickim przez Akademię Obrony Narodowej w Warszawie, gdzie od 1996 roku w ramach badań nad modelowym systemem edukacji obronnej społeczeństwa RP, rozpoczęto również dyskusje na temat przygotowania obronnego młodego pokolenia Polaków. W niniejszej rozprawie wykorzystano wiele cennych analiz i ocen zamieszczonych w raporcie: „Modelowy systemem edukacji obronnej społeczeństwa RP" pod red. Ryszarda Stępnia. Również ciekawą ofertą wydawniczą stał się dwumiesięcznik „Edukacja dla Bezpieczeństwa", w którym

od 2000 roku zamieszczane są interesujące problemy edukacji obronnej społeczeństwa polskiego. Systemowe modyfikacje (strukturalne, organizacyjne i programowe) w dziedzinie kształcenia obronnego młodzieży stały się koniecznością, a ich badanie należy uznać za ważne działanie, wpływające na stan funkcjonowania i bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej.

W toku studiów teoretycznych oraz badań empirycznych zgromadziłam bogaty materiał naukowy, który po gruntownej analizie i opracowaniu stanowi dużą część niniejszej rozprawy doktorskiej.

Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz załączników. W rozdziale pierwszym ukazałam miejsce i rolę kształcenia obronnego młodzieży w świetle literatury przedmiotu. Zaprezentowałam w zarysie historycznym cele, treści i formy wychowania obronnego w II Rzeczypospolitej oraz w Polsce powojennej do roku 1999, w którym rozpoczęto wdrażanie reformy polskiego systemu oświatowego. Następnie przedstawiłam wpływ edukacji szkolnej na bezpieczeństwo państwa oraz zadania szkoły w zakresie przygotowania obronnego młodzieży. Zaprezentowałam także rozwiązania edukacyjne w dziedzinie obronności, funkcjonujące w państwach członkowskich NATO.

Rozdział drugi zawiera założenia metodologiczne badań, ich przedmiot, cele, problemy badawcze i hipotezy. Opisałam również metody oraz techniki badań, które posłużyły do weryfikacji sformułowanych hipotez. Możliwie dokładnie omówiłam dobór próby badawczej i przebieg procesu badawczego.

Rozdział trzeci poświęcony jest organizacji i efektywności kształcenia obronnego w obecnym systemie oświatowym. W świetle badań własnych, przedstawiłam stan edukacji dla bezpieczeństwa w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym ze strukturalnymi i rzeczowymi jej uwarunkowaniami. Podrozdział pierwszy zawiera strukturę edukacji obronnej w dobie reformy oświaty. W dalszej kolejności omówiłam pedagogiczne i dydaktyczne uwarunkowania oraz formy kształcenia obronnego młodzieży. Następnie w podrozdziale czwartym i piątym zaprezentowałam przygotowanie kadry pedagogicznej oraz infrastrukturę edukacji dla bezpieczeństwa. W charakterystyce

badanego problemu mieści się również zamysł przedstawienia celowości i konieczności edukowania obronnego w środkach masowej informacji. Ten coraz bardziej obecnie istotny problem został ukazany w podrozdziale szóstym.

W rozdziale czwartym przedstawiłam postulowane kierunki zmian w edukacji obronnej młodzieży w zakresie podstaw prawnych oraz struktur organizacyjnych obecnego systemu. Zaproponowałam również innowacje w podstawie programowej oraz modyfikacje form i metod kształcenia obronnego. Omówiłam następnie perspektywy rozwoju systemu kształcenia i doskonalenia kadry pedagogicznej oraz postulowałam niezbędne przekształcenia w zakresie funkcjonowania środków masowej informacji.

Analizowane wyniki badań empirycznych w każdym z podrozdziałów sukcesywnie podsumowywałam wnioskami. Zawierają one uogólnienia wynikające z dokonanych analiz oraz najbardziej istotne rezultaty badań. Całość rozprawy została podsumowana wnioskami końcowymi, w których zaprezentowałam perspektywy rozwoju kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym.

W toku opracowywania niniejszej dysertacji korzystałam z życzliwych rad i cennych wskazówek promotora pana płk. dr hab. Ryszarda Stępnia, za co składam panu profesorowi serdeczne podziękowanie.

Rozdział I

MIEJSCE I ROLA KSZTAŁCENIA OBRONNEGO MŁODZIEŻY W ŚWIETLE LITERATURY PRZEDMIOTU

1.1. Edukacja obronna młodzieży w Polsce – rys historyczny

Głównym motywem działania państwa polskiego jest zabezpieczenie podstawowych interesów narodowych, takich jak: utrzymanie niepodległości, ochrona porządku konstytucyjnego, praw, wolności i bezpieczeństwa obywateli, tworzenie warunków do stabilnego rozwoju kraju i dobrobytu społeczeństwa. W obliczu integracji z krajami europejskimi nadrzędnym interesem narodowym staje się również zachowanie dziedzictwa narodowego i rozwój narodowej tożsamości.

Podzielając pogląd Jerzego Kunikowskiego, należy zauważyć , że istnienie narodu i jedności narodowej nie jest możliwe bez odpowiedniego kształtowania świadomości historycznej, narodowej i obronnej, które wyrastają na gruncie własnej historii i kultury.[1]

Nawiązanie do tradycji historycznych i obronnych, związanych także ze służbą Ojczyźnie jest podstawą kształtowania postaw patriotycznych i obywatelskich. Dlatego też celowe i niezbędne wydaje się przybliżenie tradycji narodowych zwłaszcza młodzieży, która w obliczu różnorodnych, obcych wpływów staje przed dylematem określenia własnego systemu wartości. Jest to ważny problem społeczny i edukacyjny, dlatego też powinien być systematycznie podejmowany przez polską oświatę.

Jak wskazuje polska tradycja narodowa, wychowanie patriotyczno – obywatelskie, przysposobienie wojskowe i związany z nim system działań organizacyjnych był istotnym elementem wychowania propaństwowego w XX wieku. W dziejach najnowszych walka o wyzwolenie i suwerenność narodu oraz

---

[1] Zob. J. Kunikowski, *Racja stanu Rzeczypospolitej Polskiej w edukacji obronnej,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* pod. red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002, s.120.

obrona państwa przestały być problemem dotyczącym wyłącznie sił zbrojnych. Po I wojnie światowej, w obliczu rozwoju nowych środków walki, zmiany sposobów prowadzenia wojny i wystąpienia pierwszych symptomów zagrożenia zaplecza, dostrzeżono potrzebę przygotowania całego społeczeństwa do obrony.[1]

W okresie II Rzeczypospolitej istotnym elementem przysposobienia obywateli do zadań obronnych był system wychowania propaństwowego realizowany poprzez wychowanie patriotyczno – obywatelskie młodzieży, przysposobienie wojskowe i związane z nim działania organizacyjne. Powszechnie funkcjonowało przekonanie, że ewentualna wojna będzie dotyczyć ogółu narodu i całego terytorium państwa. Przewidywania te potwierdziły się podczas przebiegu II wojny światowej.

Okres powojenny przyniósł światu podział na dwa wrogie i bezwzględnie rywalizujące ze sobą bloki polityczno – militarne, które stwarzały dodatkowe zagrożenie dla ludzkości poprzez nuklearny wyścig zbrojeń. Polska znalazła się w strefie wielkomocarstwowej polityki zagranicznej Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Wciągnięta następnie w struktury Układu Warszawskiego, otrzymała określoną rolę militarną w świecie podążającym drogą konfrontacji do wojny. Dlatego też w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, w kontekście przygotowania państwa do wojny, głównym zadaniem edukacji obronnej stało się kształtowanie świadomości obronnej oraz przysposobienie społeczeństwa i młodzieży do realizacji zadań na rzecz sił zbrojnych.[2]

Nowe postrzeganie roli i znaczenia edukacji obronnej społeczeństwa i młodzieży przyniosły zmiany geopolityczne roku 1989. Okres budowy nowej Europy, a w Polsce transformacji ustrojowej, skierował edukację dla bezpieczeństwa na zagadnienia związane z zagrożeniami czasu wojny, a także pokoju. Współczesny świat stanął również w obliczu rozwijającego się terroryzmu.

---

[1] Zob. B. Chocha, *Obrona terytorium kraju,* Warszawa 1965, s. 6; H. Michalski, *Strategia i taktyka obrony terytorium kraju,* Warszawa 1965, s. 27.

[2] Zob. E. Kabala, S. Kwiecień, *Edukacja obronna społeczeństwa w II Rzeczypospolitej i Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej,* (w:) *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza,* pod kier. nauk. Ryszarda Stępnia, Warszawa 1998, s. 19.

Gwałtowny wzrost zagrożeń bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego stawia przed kształceniem obronnym nowe zadania. Tworząc efektywny system edukacji obronnej młodzieży, wydaje się, iż wskazane byłoby nawiązywać do doświadczeń w tej dziedzinie społeczeństwa polskiego na przestrzeni XX w.

Dlatego też celem rozważań niniejszego rozdziału jest analiza i ocena kształcenia obronnego młodzieży w systemie oświatowym II Rzeczypospolitej, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz okresu transformacji ustrojowej po 1989 roku, z jednoczesnym uwzględnieniem:

- nadzoru sprawowanego nad przysposobieniem obronnym młodzieży,
- przygotowania kadry pedagogicznej,
- stanu bazy materiałowo – dydaktycznej,
- form edukacji obronnej.

Doświadczenia polskiej historii ukazały, iż oddziaływanie tych zmiennych miało istotny wpływ na efektywność kształcenia obronnego młodzieży i całego społeczeństwa.

1.1.1. Wychowanie obronne młodzieży w II Rzeczypospolitej

W okresie międzywojennym koncepcja obrony powszechnej zakładała przygotowanie do zadań obronnych możliwie najszerszych rzesz społeczeństwa, które w obliczu wojny mogłyby stanąć zbrojnie w obronie państwa polskiego lub wspierać siły walczące.

Na początku lat dwudziestych kładziono nacisk na praktyczne przygotowanie do wojny oraz do obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej w myśl hasła „Naród pod bronią". Przygotowano pierwsze projekty systemu przysposobienia wojskowego młodzieży. Pomimo powołania w lutym 1919 roku Komisji Tymczasowej do Spraw Wyszkolenia Wojskowego Młodzieży, władze

wojskowe uważały, iż jedyną organizacją przysposabiającą wojskowo było harcerstwo.[1]

Pierwsze lata po odzyskaniu niepodległości były okresem prób i eksperymentów w dziedzinie pracy na polu wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży. Rozwój przysposobienia wojskowego do 1926 roku był bardzo nierównomierny i niejednokrotnie hamowany przez niektóre opcje polityczne oraz brak zdecydowania ówczesnych władz wojskowych i rządu.

W 1921 roku w Sztabie Generalnym Wojska Polskiego utworzono Wydział Przysposobienia Rezerw, którego zadaniem było utrzymywanie ścisłej współpracy ze stowarzyszeniami i organizacjami społecznymi, zajmującymi się problematyką obronną. Oddział ten istniejący do listopada 1925 roku odegrał zasadniczą rolę w powstaniu systemu przysposobienia wojskowego w II Rzeczypospolitej. Zajmował się opracowywaniem planów nauczania przedmiotów wojskowych w szkołach średnich oraz wspomagał działalność proobronnych organizacji młodzieżowych: strzeleckich, sokolich i sportowych. Propagował idee powszechnego przygotowania narodu do służby wojskowej poprzez wpływanie na program stowarzyszeń.[2]

Przysposobienie wojskowe jako przedmiot „przysposobienie rezerw" zostało wprowadzone do programów szkół średnich w grudniu 1922 roku przez Ministra Spraw Wojskowych oraz Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Do realizacji programu zaangażowano organizacje paramilitarne. Bezpośrednie kierownictwo nad planowaniem i realizacją zamierzeń organizacyjno – szkoleniowych sprawował na szczeblu centralnym Minister Spraw Wojskowych, natomiast w terenie dowódcy okręgów korpusów, dywizji i pułków piechoty. Szkoleniem została objęta młodzież od 16 roku życia wzwyż, dla której za zgodą władz wojskowych zaczęto organizować hufce szkolne.

---

[1] Zob. J. Wojtycza, *Powstanie i rozwój przysposobienia wojskowego w Polsce do 1926r,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* op. cit., s. 120.

[2] Zob. L. Wyszczelski, *Model instruktora przysposobienia wojskowego w okresie międzywojennym,* (w:) *Instruktor przysposobienia wojskowego,* Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w Centralnej Bibliotece Wojskowej w dniu 29 listopada 2000r, pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2001, s. 12.

Możliwość podejmowania takich przedsięwzięć stała się punktem zwrotnym w podjętej akcji na rzecz edukacji obronnej społeczeństwa. Władze wojskowe posiadały wpływ na program „przysposobienia rezerw", oddelegowywały instruktorów, wyposażały w broń i udostępniały place szkoleniowe i strzelnice. Pomoc materialna była jednak niewielka, gdyż władze wojskowe starały się zrzucić edukację obronną młodzieży na barki organizacji proobronnych. Przyjęto zasadę, że paramilitarne organizacje społeczne powinny mieć własne środki niezbędne do realizowania zadań obronnych.

W 1923 roku, po konsultacjach pomiędzy Ministerstwem Spraw Wojskowych a Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, zmieniono nazwę przysposobienie rezerw na przysposobienie wojskowe i ukształtowano jego strukturę. Programem kierował Wydział Przysposobienia Wojskowego podporządkowany Oddziałowi II Sztabu Generalnego, w Dowództwie Okręgu Korpusu działali referenci przysposobienia rezerw, zaś w terenie oficerowie instrukcyjni. Spontanicznie zaczęły powstawać stowarzyszenia wojskowo – wychowawcze. Podjęto akcję letnich i zimowych obozów oraz kursów dla młodzieży, nastąpił rozwój hufców szkolnych.

Po nawiązaniu współpracy władz wojskowych z kuratoriami w 1923 roku, rozpoczęto realizację przysposobienia wojskowego na terenie szkół średnich. W kolejnych latach doskonalono programy nauczania i organizowano specjalistyczne kursy dla nauczycieli, które dostarczały wykwalifikowaną kadrę pedagogiczną. Liczba członków hufców szkolnych wzrosła z 12 tysięcy w roku 1923 do około 40 tysięcy w roku 1925. Nastąpił również dynamiczny wzrost liczby obozów przysposobienia wojskowego z 27 tysięcy w 1922 roku do około 80 tysięcy w 1925.[1]

Mimo różnorodnych trudności, władzom wojskowym udało się nawiązać współpracę z organizacjami paramilitarnymi i uzyskać wpływ na ich działalność. Społeczeństwo początkowo odnosiło się do przysposobienia wojskowego dość obojętnie, ale udział młodzieży w szkoleniach był znaczny. W końcu 1924 roku do

[1] Zob. J. Wojtycza, *Powstanie i rozwój* ..., op. cit., s. 122 i nast.

różnych organizacji i stowarzyszeń objętych programem przysposobienia wojskowego należało ponad 95 tysięcy osób.[1]

Znaczne ożywienie w realizacji przysposobienia wojskowego w szkołach średnich nastąpiło po zjeździe dyrektorów w dniu 3 lutego 1925 roku, na którym podjęto uchwałę o obowiązku partycypowania szkół w tym programie. Postulowano również, aby przysposobienie wojskowe w placówkach oświatowych stało się ośrodkiem wychowania obywatelskiego. Do obowiązku propagowania tej idei miała być wciągnięta kadra pedagogiczna na równi z czynnikami wojskowymi.

25 kwietnia 1925 roku powołano Radę Naczelną Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, która posiadała odpowiedniki w województwach, powiatach i miastach. Do zadań rady należało między innymi koordynowanie działalności poszczególnych organów państwowych w dziedzinie wychowania fizycznego, przysposobienia wojskowego i edukacji obronnej społeczeństwa, głównie młodzieży. Oznaczało to dualizm w poczynaniach z obszaru edukacji obronnej między wojskiem a resortem odpowiedzialnym za rozwój oświaty.[2]

Naczelna Rada Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego wyrażała opinie o sprawach przysposobienia wojskowego, przedstawiała wnioski i propozycje odnośnym władzom oraz prowadziła akcję propagandową. Na czele rady stało prezydium złożone z prezesa, sekretarza i trzech delegatów z Ministerstw: Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Spraw Wojskowych, Spraw Wewnętrznych. Ponadto utworzono komitety wojewódzkie, w skład których weszli przedstawiciele wojewody, Dowódcy Okręgu Korpusu i Kuratorium Okręgu Szkolnego.[3]

Rewidując system edukacyjny w Polsce w latach 1918–1925 można stwierdzić, iż był to okres prób i eksperymentów prowadzonych w oświacie, szczególnie w zakresie kształcenia obronnego młodzieży, gdzie wychowanie

---

[1] Zob. E. Kabala, S. Kwiecień, *Edukacja obronna społeczeństwa* ..., op. cit., s. 21.
[2] Zob. J. Wojtycza, *Powstanie i rozwój* ..., op. cit., s. 124.
[3] Zob. P. Stawecki, *Polityka wojskowa Polski 1921 – 1926*, Warszawa 1972, s. 142; E. Kabala, S. Kwiecień, *Edukacja obronna społeczeństwa* ..., op. cit., s. 22.

fizyczne i przysposobienie wojskowe były ze sobą ściśle związane. Był to również czas wprowadzania w życie Ustawy o Naczelnej Radzie Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego. Cechowała go niepełna realizacja programu przysposobienia wojskowego w szkole ze względu na trudności finansowe, brak odpowiedniego zabezpieczenia dydaktycznego, czy też spory między Ministerstwem Wyznań religijnych i Oświecenia Publicznego a Ministerstwem Spraw Wojskowych.[1]

Dzięki podejmowaniu eksperymentów w zakresie edukacji obronnej społeczeństwa z pewnością zrodziła się w świadomości Polaków potrzeba odpowiedniego przygotowania obronnego. Społeczeństwo samo organizowało się w celu niesienia pomocy materialnej i moralnej organizacjom proobronnym oraz stowarzyszeniom realizującym przysposobienie wojskowe. W środowiskach lokalnych spontanicznie powstawały rady składające się z przedstawicieli władz administracyjnych, szkolnych, wojskowych i organizacji proobronnych. Podejmowały one inicjatywy związane z przysposobieniem obronnym w środowisku młodzieży wiejskiej, wśród kandydatów do szkół oficerskich, podoficerskich i specjalistów w rezerwie. W 1925 roku stan liczebny uczestników przysposobienia wojskowego wynosił około 140 tysięcy młodzieży, w tym zrzeszonych w stowarzyszeniach około 100 tysięcy oraz w hufcach szkolnych około 40 tysięcy.

Żywiołowy rozwój przysposobienia wojskowego, jak też działalności organizacji i stowarzyszeń paramilitarnych nabrał zorganizowanego charakteru w 1927 roku. Józef Piłsudski, jako prezes Rady Ministrów i jednocześnie Minister Spraw Wojskowych, rozwiązał Radę Naczelną Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego i powołał 3 lutego 1927 roku Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego przy Ministerstwie Spraw Wojskowych. Urząd ten miał pełnić funkcję kierowniczą w stosunku do działających i tworzonych struktur przysposobienia wojskowego. Wydana

[1] Por. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym,* (w:) *Modelowy system ...,* op. cit., s. 145;

13 grudnia 1927 roku „Instrukcja wyszkolenia oddziałów przysposobienia wojskowego" definiowała cele, treści i zakres prowadzonej działalności.[1]

W latach 1928-1937 dokonano reorganizacji przysposobienia wojskowego i wprowadzono nowe programy szkolenia. Odtąd zajęcia te stały się obowiązkowe, stanowiąc bazę przygotowania młodzieży do odbycia służby wojskowej i obejmowały: wychowanie obywatelskie, wychowanie fizyczne, wychowanie wojskowe oraz wyszkolenie wojskowe.

Celem **wychowania obywatelskiego** miało być kształtowanie świadomości narodowej i państwowej wśród członków przysposobienia wojskowego poprzez prowadzenie pogadanek na temat ogólnej wiedzy o Polsce, jak też uczestnictwo w obchodach świąt państwowych, kościelnych i wojskowych.

Wychowanie wojskowe ukierunkowane było na rozwijanie sprawności fizycznej oraz zalet potrzebnych dla żołnierza, takich jak: dzielność, karność, prawość, posłuszeństwo rozkazom.

Wychowanie fizyczne natomiast miało na celu wyrabianie tężyzny fizycznej oraz zamiłowania do sportu. Podczas zajęć uczono szlachetnej rywalizacji w zawodach indywidualnych oraz współdziałania w grach zespołowych.

W trakcie **wyszkolenia wojskowego** dążono do przyswojenia praktycznych umiejętności żołnierza. Szkolenie to było skoordynowane z programem szkolenia żołnierzy w zakresie wychowania fizycznego, wyszkolenia strzeleckiego i bojowego. Obejmowało wiedzę i umiejętności z dziedziny broni, służby wartowniczej, musztry, terenoznawstwa, walki na bagnety czy szermierki. Zasadniczą formą szkolenia były zajęcia praktyczne, przy ograniczeniu do minimum wykładów i innych form słownych. Duże znaczenie nadawano ćwiczeniom nocnym, nauce zachowania się wobec lotnictwa przeciwnika oraz orientacji w terenie i utrzymywaniu łączności.[2]

---

[1] Zob. L. Wyszczelski, *Działalność oświatowo – wychowawcza w Wojsku Polskim w latach 1918 – 39,* Warszawa 1995, s. 88.

[2] Zob. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym,* (w:) *Modelowy system ...,* op. cit., s.146; E. Kabala, S. Kwiecień, *Edukacja obronna ...,* op. cit., s. 27 i nast.

Najwyższą formą szkolenia młodzieży w ramach przysposobienia wojskowego były „koncentracje oddziałów PW", realizowane wspólnie z wojskiem w terenie. Podczas tej formy szkolenia sprawdzano poziom wyszkolenia bojowego, zgranie oddziałów przysposobienia wojskowego z wojskiem oraz umożliwiano szkolonym strzelanie z amunicji ostrej.[1]

Przysposobieniem wojskowym była objęta młodzież w zależności od wieku, poziomu wykształcenia i stosunku do służby wojskowej uczestników. Stosownie do tych uwarunkowań program przysposobienia wojskowego realizowano w następujących grupach społecznych:

- przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej,
- przysposobienie wojskowe młodzieży akademickiej,
- przysposobienie wojskowe rezerwistów,
- przysposobienie wojskowe kobiet.

Szkolenie młodzieży szkolnej było wspomagane wieloma publikacjami z zakresu dydaktyki przysposobienia wojskowego: lotniczego, konnego, radiotelegrafistów, czy też narciarskiego. Ponadto w 1928 roku wydano z tej dziedziny wiedzy pierwszy podręcznik dla uczniów oraz nauczycieli-instruktorów PW.[2]

Idea przysposobienia wojskowego i wychowania obywatelskiego zajmowała jedno z głównych miejsc w pedagogice II Rzeczypospolitej. Nową wersję edukacji obywatelskiej oraz kształtowania postaw patriotycznych zapoczątkowała „Ustawa o ustroju szkolnictwa", uchwalona przez Sejm II RP w dniu 11 marca 1932 roku. Jej kontynuacją było zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministra Spraw Wojskowych z dnia 10 września 1937 roku w sprawie organizacji przysposobienia młodzieży szkolnej do obrony kraju. Na mocy tego rozporządzenia przysposobienie wojskowe

---

[1] Zob. J. Kardas, Strukturalne i rzeczowe uwarunkowania edukacji obronnej społeczeństwa RP, Warszawa 1998, s. 27.
[2] Zob. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym,* (w:) *Modelowy system ...,* op. cit., s. 146.

wprowadzono do liceów jako obowiązkowy przedmiot nauczania, a jego realizacja stała się podstawowym zadaniem pracy wychowawczej w szkole.[1]

W latach trzydziestych II Rzeczypospolitej przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej było realizowane jako obowiązkowy przedmiot nauczania podczas trzyletniego okresu nauki w gimnazjum oraz w liceum. Szkolenie to uzupełniano obozem letnim w czasie wakacji, który zazwyczaj trwał od dwóch do trzech tygodni. Młodzież szkół średnich przygotowywano jako kandydatów na oficerów zawodowych i rezerw. Przysposobieniem wojskowym objęci byli również uczniowie szkół zawodowych i rzemieślniczych, których z kolei przygotowywano jako kandydatów na podoficerów.[2]

Przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej realizowano w hufcach szkolnych w sposób dwustopniowy:

- I stopień – roczne szkolenie rekruckie,
- II stopień – dwuletnie szkolenie w dziedzinie określonej specjalności.

Stanowisko komendanta hufca szkolnego pełnił zazwyczaj nauczyciel posiadający stopień oficera lub podchorążego rezerwy i był wyznaczany przez komendanta obwodu wojskowego w porozumieniu z władzami szkolnymi.

Zajęcia z przysposobienia wojskowego realizowano w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. Ponadto raz lub dwa razy w roku organizowano kilkugodzinne ćwiczenia w sobotnie popołudnia lub w nocy z soboty na niedzielę. Łącznie na przeprowadzenie przysposobienia wojskowego w szkole przeznaczano ponad trzysta godzin. Program zajęć obejmował praktyczne wyszkolenie pojedyńczego strzelca w ramach drużyny, ćwiczono umiejętności taktyczne, maskowania się oraz okopywania. Uczniowie we własnym zakresie zobowiązani byli do zakupienia drelichowych mundurów koloru khaki ze specjalnymi odznakami „PW". Pomyślne ukończenie przeszkolenia przez maturzystów uprawniało młodzież do skrócenia zasadniczej służby wojskowej. Natomiast

---

[1] Zob. E. Kabala, S. Kwiecień, *Edukacja obronna ...*, op. cit., s. 23; Z. Dziemianko, *Rola instruktora przysposobienia wojskowego w zakresie kształtowania postaw obywatelskich uczniów klas o profilu wojskowym,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego...*, op. cit., s. 251.

[2] Zob. *Mała Encyklopedia Wojskowa*, T.2, Warszawa 1970, s. 813.

celem przysposobienia wojskowego dziewcząt było przygotowanie ich do działalności prospołecznej i pełnienia funkcji pomocniczych w wojsku, w służbie sanitarnej, oświatowej, łączności czy w administracji.[1]

Bardzo ważną rolę w edukacji obronnej młodzieży okresu dwudziestolecia międzywojennego odgrywały stowarzyszenia paramilitarne i społeczne, do których możemy zaliczyć: Związek Strzelecki „Strzelec", Związek Hallerczyków, Związek Harcerstwa Polskiego, Junackie Hufce Pracy, związki rezerwistów (Związek Oficerów Rezerwy, Związek Podoficerów Rezerwy), Liga Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwgazowej, Polski Czerwony Krzyż i inne. Organizacje te na podstawie przyjętego statutu przygotowywały młodzież do służby w armii stałej lub niesienia pomocy humanitarnej podczas ewentualnej wojny. Stowarzyszenia związane były strukturalnie i programowo z całym systemem przysposobienia wojskowego, często też stanowiły jego uzupełnienie.

Najliczniejszą organizacją społeczno-wychowawczą, prowadzącą przysposobienie wojskowe był Związek Strzelecki „Strzelec", powstały w grudniu 1919 roku. Działalność „Strzelca" ukierunkowano na przygotowanie młodzieży do służby wojskowej oraz na wychowywanie młodego pokolenia Polaków w duchu patriotycznym i obywatelskim poprzez szerzenie znajomości historii i tradycji oręża polskiego.[2]

Praca w tej organizacji prowadzona była w trzech równoległych obszarach: wychowania obywatelskiego, wychowania fizycznego i sportu oraz przysposobienia wojskowego. Poprzez inicjatywy kulturalno-oświatowe i społeczne Związek Strzelecki kształtował świadomość obronną społeczeństwa i młodzieży, jak też budował świadomość praw i obowiązków każdego obywatela. W 1937 roku do „Strzelca" należało około 500 tysięcy młodych Polaków, zrzeszonych w 4 495 miejskich i wiejskich oddziałach. Członkowie Związku zorganizowali ponad 7,5 tysiąca świetlic, gdzie można było bezpłatnie

---

[1] Zob.T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym,* (w:) *Modelowy system ...,* op. cit., s. 147; E. Kabala, S. Kwiecień, *Edukacja obronna ...,* op. cit., s. 26.

[2] Zob. T. Pękała, *Wychowanie patriotyczne w Związku Strzeleckim,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego...,* op. cit., s. 163; Por. J. Odziemkowski, *Armia i społeczeństwo II Rzyczypospolitej,* Warszawa 1996, s. 101.

wypożyczać książki, czytać prasę, słuchać radia i oglądać filmy. W 3 tysiącach młodzieżowych zespołów teatralnych grano sztuki patriotyczne. Związek Strzelecki popularyzował ponadto edukację patriotyczno-obronną na antenie Polskiego Radia oraz w swych organach prasowych: „Strzelec" oraz „Praca Strzelecka".[1]

Duże znaczenie w propagowaniu wiedzy obronnej i przygotowaniu młodzieży do służby wojskowej posiadał Związek Hallerczyków, założony w sierpniu 1921 roku w celu obrony i pomnażania dziedzictwa narodowego Polaków. Prezesem honorowym Związku został gen. Józef Haller. Związek Hallerczyków był organizacją kombatancką o narodowo-chrześcijańskim charakterze, która przede wszystkim kształtowała i pielęgnowała ducha wojskowego wśród młodzieży, przygotowywała młode pokolenie Polaków do służby ojczyźnie oraz prowadziła szeroką działalność kulturalno-oświatową i społeczno-narodową.[2]

Najstarszą polską organizacją sportowo-wychowawczą i niepodległościową było powstałe w 1867 roku Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół", które w okresie II Rzeczypospolitej intensywnie działało na rzecz edukacji obronnej młodzieży. Głównym celem w prowadzonych przez Towarzystwo związkach i gniazdach sokolich było osiągnięcie karności organizacyjnej oraz sprawności fizycznej poprzez organizowanie dla młodzieży zgrupowań sportowych, obozów wojskowo-sportowych oraz zawodów obronnych. Działalność „Sokoła", będącego pod ideologicznym wpływem endecji, znacznie przyczyniła się do upowszechniania wiedzy i rozwijania umiejętności z zakresu edukacji obronnej młodego pokolenia Polaków okresu międzywojennego.[3]

---

[1] Zob. Z. Dziemianko, *Działalność wychowawcza Związku Strzeleckiego w latach 1918-1939,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego...,* op. cit., s. 144-147; T. Pękała, *Wychowanie patriotyczne...,* op. cit., s 164; Por. J. Odziemkowski, *Armia i społeczeństwo II Rzyczypospolitej,* op. cit., s. 103.

[2] Zob. W. Zawadzki, *Drużyny Błękitne,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego...,* op. cit., s. 113-118.

[3] Por. A. Bogucki, *Rola obozów wojskowo-sportowych organizowanych przez Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół" w kształtowaniu umiejętności obronnych młodzieży,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego...,* op. cit., s. 201.

W latach trzydziestych XX wieku istotnym problemem stał się gwałtowny wzrost bezrobocia wśród młodzieży. Dlatego też latem 1936 roku armia objęła kierownictwo nad akcją zatrudniania i organizowania zajęć dla tej grupy społecznej. W związku z tym 22 września 1936 roku powołano Junackie Hufce Pracy, które realizowały kurs przysposobienia wojskowego oraz program edukacyjno-wychowawczy opracowany przez wojsko. Podczas zajęć dla junaków kładziono nacisk na karność, sumienność, honor oraz znajomość obowiązków obywatela wobec Ojczyzny. Młodzież junacką szkolono na dwóch poziomach: dla zupełnych analfabetów oraz dla tzw. „zaawansowanych". Kurs wychowania obywatelskiego w Junackich Hufcach Pracy obejmował 98 godzin lekcyjnych. Do wybuchu II wojny światowej w ramach kursów JHP przeszkolono około 30 tysięcy młodzieży.[1]

Na podstawie przeprowadzonej analizy literatury przedmiotu, można stwierdzić, iż system przysposobienia wojskowego młodzieży stworzony w II Rzeczypospolitej, stał się podstawą przygotowania obronnego społeczeństwa. Efektywna realizacja programu przysposobienia wojskowego w istotny sposób wpłynęła na postawy pokolenia wychowującego się i wchodzącego w dorosłe życie w okresie międzywojennym. O skuteczności prowadzonych działań w dziedzinie edukacji obronnej może świadczyć postawa polskiego żołnierza-obywatela we wrześniu 1939 roku oraz masowy udział całego społeczeństwa w tworzeniu polskiego państwa podziemnego podczas II wojny światowej.[2]

1.1.2. Problem kształcenia obronnego w szkole średniej po II wojnie światowej

Po II wojnie światowej edukacja obronna młodzieży szkolnej stała się koniecznością, wynikającą z doświadczeń narodu polskiego w czasie minionej wojny. Nastroje społeczeństwa, tradycyjnie przychylnego wzmocnieniu potencjału

---

[1] Zob. P. Stawecki, *Następcy komendanta. Wojsko a polityka wewnętrzna II Rzeczypospolitej w latach 1935-1939,* Warszawa 1969, s. 235 i nast.

[2] Por. J. Marczak, *Samoorganizacja społeczeństwa na rzecz bezpieczeństwa powszechnego. Samoobrona powszechna III RP,* Warszawa 1990, s. 8.

obronnego państwa, sprzyjały szybkiemu tworzeniu systemu szkolenia wojskowego na poziomie szkół średnich.[1]

Kierunek działania w tym zakresie wyznaczała Uchwała Sekretariatu Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej (KC PPR) z 4 czerwca 1945 roku. Wytyczne Sekretariatu KC PPR stały się podstawą wydania dekretów z dnia 16 stycznia 1946 roku o powołaniu organizacji Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego oraz o powszechnym obowiązku kształcenia obronnego. Dwuletnim szkoleniem wojskowym objęto zarówno chłopców, jak też dziewczęta, a dla młodzieży wiejskiej utworzono w marcu 1947 roku Przysposobienie Rolniczo-Wojskowe.[2]

W dniu 26 lutego 1948 roku Sejm PRL uchwalił jednogłośnie *Ustawę o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży.* Ustawa wprowadziła obowiązek zgłaszania się młodzieży do komisji kwalifikacyjno-rejestracyjnych oraz odbywania ćwiczeń w ramach wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Obowiązek ten obejmował młode pokolenie Polaków w wieku od 16 do 21 lat włącznie, jak też mężczyzn do 30 roku życia, którzy nie odbyli zasadniczej służby wojskowej. Realizację powyższej ustawy powierzono nowo utworzonej Powszechnej Organizacji „Służba Polsce", która zajmowała istotne miejsce w polityce rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.[3]

Głównym zadaniem Powszechnej Organizacji „Służba Polsce" było przede wszystkim: organizowanie aktywnego udziału młodzieży w realizacji planów gospodarczych PRL, szkolenie zawodowe, wychowanie młodego pokolenia w duchu patriotycznym, rozwijanie kultury fizycznej oraz przygotowanie do obrony kraju. Początkowo szkolenie wojskowe (I i II stopień) realizowano w wymiarze 100 godzin rocznie przez dwa lata. Po wprowadzeniu III-ego stopnia

---

[1] Fazy rozwojowe przysposobienia wojskowego i obronnego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przedstawia tabela 1.

[2] Zob. K. Lesiakowski, *Przysposobienie wojskowe w ramach powszechnej organizacji "Służba Polsce" (1948-1955),* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego...,* op. cit., s. 152; E. Kabala, S. Kwiecień, *Edukacja obronna ...,* op. cit., s. 30.

[3] Por. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym...,* op. cit., s. 148.

Tabela 1. Fazy rozwojowe przysposobienia wojskowego i obronnego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej[1]

ROK	PODSTAWY PRAWNE	KSZTAŁCENIE OBRONNE MŁODZIEŻY
1946	Dekret Rządu Tymczasowego RP z dnia 16 stycznia 1946 roku o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego (Dz. U. Nr 31, poz. 195).	**PRZYSPOSOBIENIE WOJSKOWE** • obowiązkowy przedmiot nauczania w szkole.
1948	Ustawa sejmowa z dnia 25 lutego 1948 roku o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz organizacji spraw kultury fizycznej i sportu (Dz. U. Nr 12, poz. 90).	**POWSZECHNA ORGANIZACJA „SŁUŻBA POLSCE"** • zajęcia przysposobienia wojskowego oraz wychowania fizycznego w szkole; • obowiązkowa praca na rzecz odbudowy kraju; • służba w brygadach w okresie ferii letnich.
1952	Uchwała nr 95/52 Prezydium Rządu z dnia 1 marca 1952 roku w sprawie organizacji przysposobienia wojskowego młodzieży.	**PRZYSPOSOBIENIE WOJSKOWE** • obowiązkowy przedmiot nauczania w szkołach średnich.
1967	Ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. Nr 44, poz. 220).	**PRZYSPOSOBIENIE OBRONNE** • obowiązkowy przedmiot nauczania w szkołach średnich z możliwością rozszerzenia nauczania na szkoły nie będące szkołami średnimi; • podstawy tworzenia systemu wychowania patriotyczno-obronnego w latach 1970-1974; • rozszerzenie wychowania patriotyczno-obronnego na szkoły: - podstawowe, - zasadnicze szkoły zawodowe, - szkoły przysposobienia rolniczego, - szkoły policealne.

[1] Opracowano na podstawie schematu T. Siudy zawartego w raporcie: *Modelowy system* ..., op. cit., s. 150.

w 1948 roku, liczbę godzin zwiększono do 328 w hufcach szkolnych, 360 zakładowych oraz 478 w wiejskich i miejskich.

W ramach przysposobienia wojskowego szkolono młodzież w następujących dziedzinach:[1]

- wychowanie obywatelskie i wychowanie fizyczne;
- wyszkolenie sanitarne (udzielanie pierwszej pomocy przedmedycznej);
- terenoznawstwo (korzystanie z kompasu, busoli, map oraz wykonywanie szkiców terenowych);
- nauka służby i musztry (dyscyplina, wykonywanie rozkazów i komend);
- nauka o broni (poznanie budowy, pielęgnacja i usuwanie zacięć kb, zapoznanie z rodzajami amunicji, granatami, moździerzem i z rkm);
- wyszkolenie saperskie (budowa i maskowanie gniazd ogniowych, przeszkód bojowych, rowów strzeleckich i przeciwlotniczych);
- szkolenie strzeleckie (doskonalenie umiejętności strzelca, strzelanie ostre i sportowe);
- wyszkolenie bojowe (wyrabianie umiejętności przywódczych, inicjatywy i zdecydowania, poznanie form walki na szczeblu drużyny).

Powyższe zagadnienia były również realizowane przez hufce „Służba Polsce" w formie dwugodzinnych zajęć tygodniowo oraz kilkugodzinnych ćwiczeń koncentracyjnych całodniowych lub nocnych.

W okresie ferii letnich powoływano młodzież do brygad Powszechnej Organizacji „Służba Polsce" na okres czterech tygodni. Podczas zajęć, w ramach hasła przyspieszania odbudowy gospodarczej kraju, wykonywano prace w Państwowych Gospodarstwach Rolnych, przy budowie dróg i magistrali, czy też przy melioracji na Żuławach. W czasie pobytu w brygadach młodzież odbywała szkolenie wojskowe, brała udział w zawodach sportowych i zdobywała wiedzę oraz umiejętności z zakresu obronności kraju.[2]

---

[1] Zob. K. Lesiakowski, *Przysposobienie wojskowe ...,* op. cit., s. 154.
[2] Zob. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym...,* op. cit., s. 149.

Obszerny program przysposobienia wojskowego młodzieży wymagał wykwalifikowanej kadry wojskowej oraz rozbudowanej, profesjonalnej bazy dydaktycznej. Funkcje dowódców brygad i komendantów hufców oraz wychowawców pełnili wytypowani nauczyciele. Natomiast przez cały okres istnienia Powszechnej Organizacji „Służba Polsce" kwestia właściwego zaopatrzenia w sprzęt nie została pomyślnie rozwiązana.

W latach pięćdziesiątych Powszechna Organizacja „Służba Polsce" zaczęła stopniowo tracić rozmach w działaniu. Prowadzenie zajęć z przysposobienia wojskowego utrudniało zacietrzewienie polityczne kadry oraz zniechęcenie młodzieży spowodowane dużą ilością zajęć z musztry i łatwych gier terenowych. Dlatego też 15 kwietnia 1952 roku nadzór nad przysposobieniem obronnym młodzieży szkolnej przejęło Ministerstwo Obrony Narodowej. Powszechną Organizację „Służba Polsce" rozwiązano w 1955 roku.[1]

Przysposobienie wojskowe jako obowiązkowy przedmiot nauczania w szkole średniej wprowadzono na podstawie Uchwały nr 95 Prezydium Rządu z dnia 1marca 1952 roku. Praktyczna realizacja uchwały wymagała opracowania odpowiednich programów nauczania, podręczników, a przede wszystkim przygotowania wykwalifikowanej kadry i bazy szkoleniowej. Podstawowe trudności pokonano dzięki pracy i zaangażowaniu osób kierujących przysposobieniem wojskowym oraz pomocy Ministerstwa Obrony Narodowej. W 1952 roku opracowano i wydano pierwszy jednolity program przysposobienia wojskowego, który był ukierunkowany przede wszystkim na przygotowanie chłopców do służby wojskowej. Dlatego też w programie dominowała musztra, regulaminy wojskowe, szkolenie taktyczne i ogniowe. Marginesowo potraktowano zagadnienia związane z powszechną samoobroną ludności. Program przysposobienia wojskowego w latach 1952-1971 ulegał systematycznym zmianom. Tematykę ogólnowojskową stopniowo eliminowano na korzyść

[1] Zob. K. Lesiakowski, *Przysposobienie wojskowe ...,* op. cit., s. 156; T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym...,* op. cit., s. 149;

zagadnień z zakresu przygotowania społeczeństwa i młodzieży do samoobrony z uwzględnieniem terenowej obrony przeciwlotniczej.[1]

W latach sześćdziesiątych pojawiły się nowe środki prowadzenia wojny, które wywołały konieczność powszechnego szkolenia obronnego społeczeństwa i przygotowania obywateli do wykonywania określonych funkcji w systemie obronnym państwa. Znaczenia nabrała problematyka obrony terytorium kraju, a także obrony cywilnej. Uznano, iż tylko powszechne przygotowanie społeczeństwa do samoobrony może zapewnić optymalne warunki dla złagodzenia i przezwyciężenia skutków ewentualnego uderzenia broni masowego rażenia lub innych przejawów działalności przeciwnika. W tym kontekście opracowano i uchwalono w listopadzie 1967 roku *Ustawę o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, która nałożyła na resort oświaty i wychowania obowiązek szkolenia ludności w zakresie powszechnej samoobrony poprzez objęcie młodzieży szkolnej w miejsce przysposobienia wojskowego - przysposobieniem obronnym.[2]

Szkolenie wyłącznie uczniów szkół średnich nie zapewniało powszechnego przygotowania obronnego młodzieży, ponieważ część z nich kontynuowała naukę w zasadniczych szkołach zawodowych, dlatego też od 1969 roku rozpoczęto wdrażanie wychowania patriotyczno-obronnego we wszystkich typach i szczeblach placówek oświatowych. (Szczegółowy wykaz godzin realizowanych w poszczególnych typach szkół przedstawia tabela 2).

Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 2, przysposobienie obronne w latach siedemdziesiątych PRL-ej było obowiązkowym przedmiotem nauczania już w klasie VIII szkoły podstawowej. Uczniów zapoznawano z ogólnymi zasadami działania broni masowego rażenia oraz z podstawowymi obowiązkami w dziedzinie indywidualnej samoobrony.

---

[1] Zob. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym...,* op. cit., s. 151.
[2] Zob. E. Kabala, S. Kwiecień, *Edukacja obronna ...,* op. cit., s.30; T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym...,* op. cit., s. 152.

Tabela 2. Wymiar godzin przeznaczony na realizację przysposobienia obronnego w poszczególnych typach szkół w latach siedemdziesiątych.[1]

Dział szkolenia	Szkoła podstawowa	Zasadnicza szkoła zawodowa	Szkoła średnia	Policealne studium zawodowe
1. Wychowanie polityczno-obronne	5	4	18	8
2. Organizacja i taktyka ogólna OC	-	-	-	23
3. Ochrona ludności przed skutkami działania współczesnych środków rażenia	19	5	41	-
4. Szkolenie sanitarne	-	13	33	16
5. Ochrona przeciwpożarowa	4	2	7	-
6. Szkolenie strzeleckie	-	-	24	-
7. Łączność	-	-	10	-
8. Terenoznawstwo	-	-	18	-
9. Musztra	2	4	13	-
10. Regulaminy	-	2	6	-
11. Szkolenie instruktorsko-metodyczne	-	-	-	13
Razem	**30**	**30**	**170**	**60**

Szkolenie kontynuowano na następnych szczeblach edukacji. W zasadniczej szkole zawodowej doskonalono wiedzę i umiejętności nabyte w szkole podstawowej oraz przygotowywano młodzież do odbycia zasadniczej służby wojskowej.

W szkole średniej przysposobienie obronne stanowiło wyższy etap przygotowania młodzieży do odpowiedniego działania w okresie pokoju, jak również wobec zagrożenia bezpieczeństwa państwa w czasie ewentualnej wojny. Głównym zadaniem przysposobienia obronnego było zatem kształtowanie ideowej postawy uczniów, rozwijanie patriotyzmu i poczucia obywatelskiej odpowiedzialności za sprawę bezpieczeństwa ojczyzny. Przedmiot ten przygotowywał uczniów do służby wojskowej, a także do wykonywania w ramach

[1] Opracowano na podstawie danych zamieszczonych w schemacie autorstwa Tadeusza Siudy. Zob. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym...*, op. cit., s. 153.

formacji samoobrony zadań obronnych w obliczu zagrożeń czasu pokoju czy wojny. Podczas zajęć popularyzowano również i promowano wśród młodzieży dyscypliny sportowe i jednocześnie użyteczne obronnie, np. strzelectwo sportowe.

Z kolei podstawowym celem przysposobienia obronnego uczniów szkół policealnych było rozwijanie poczucia obywatelskiej odpowiedzialności za bezpieczeństwo ojczyzny oraz przygotowanie młodzieży do pełnienia funkcji młodszych dowódców sekcji lub drużyn w niektórych służbach formacji samoobrony.[1]

W okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej szkoleniem obronnym była objęta także młodzież akademicka. System przygotowania obronnego w wyższych uczelniach cywilnych regulowała Uchwała Rady Ministrów Nr 240 z dnia 8 września 1972 roku.[2] W sposób kompleksowy opracowano szkolenie wojskowe studentów, które obejmowało: zajęcia wojskowe jako obowiązkowy przedmiot nauki objęty planami i regulaminami studiów w ramach studium wojskowego, następnie przeszkolenie wojskowe w jednostkach wojskowych po zakończeniu studiów wyższych oraz szkolenie w szkołach oficerów rezerwy z praktyką w jednostkach wojskowych. Studenci i studentki nie objęci tego typu szkoleniem byli zobowiązani do zaliczenia przedmiotu z zakresu obronności. Głównym celem szkolenia wojskowego w szkołach wyższych stało się przygotowanie absolwentów do pełnienia funkcji dowódczo-instruktorskich w siłach obrony cywilnej lub do wykonywania innych zadań obronnych na rzecz bezpieczeństwa obywateli PRL.[3]

Po drugiej wojnie światowej edukację obronną popularyzowały również organizacje społeczne, wśród których na uwagę zasługuje działalność Towarzystwa Przyjaciół Żołnierza. Podstawowym celem tej organizacji było otoczenie opieką rodziny żołnierzy oraz umacnianie więzi społeczeństwa z wojskiem. W niektórych kołach Towarzystwa Przyjaciół Żołnierza organizowano szkolenia strzeleckie, tworzono drużyny obrony przeciwlotniczej i przeciwchemicznej. Od 1950 roku rozpoczęła działalność proobronną Liga

---

[1] Zob. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym...*, op. cit., s. 154; E. Kabala, S. Kwiecień, *Edukacja obronna ...*, op. cit., s. 33 i nast.
[2] Zob. Monitor Polski, Nr 45, poz. 239.
[3] Por. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym...*, op. cit., s. 155.

Przyjaciół Żołnierza, która zrzeszała Towarzystwa Przyjaciół Żołnierza, Polski Związek Krótkofalowców oraz Towarzystwo Przyjaciół ORMO. Głównym zadaniem Ligi stało się przysposobienie ludności do obrony kraju, jak też umacnianie więzi z Wojskiem Polskim.

Treści edukacji obronnej upowszechniane w organizacjach społecznych posiadały wspólny cel, jakim było kształtowanie w społeczeństwie patriotycznych postaw oraz przysposobienie ludności do wykonywania zadań związanych z obroną państwa. Przy doborze treści kierowano się trzema zasadniczymi aspektami procesu edukacyjnego: dydaktycznym, specjalistycznym oraz społeczno-politycznym.[1]

System edukacji obronnej młodzieży w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej był szeroko rozbudowany i obejmował – stosownie do ówczesnych potrzeb obronnych – niemalże wszystkie aspekty problematyki obronności państwa i jego obywateli. Stwarzał również możliwości odpowiedniego przygotowania młodego pokolenia Polaków do wypełniania obowiązku obrony ojczyzny.

Indoktrynacja polityczna państwa uzależnionego od Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, jak też pogarszająca się sytuacja gospodarcza kraju oraz kryzys społeczno-polityczny lat osiemdziesiątych miały znaczący wpływ na obniżenie rangi edukacji obronnej, jak też na powstanie niewłaściwej atmosfery wokół zagadnień związanych z kształceniem obronnym młodzieży szkolnej w latach zamykających wiek XX.

1.1.3. Edukacja obronna młodzieży w okresie transformacji ustrojowej RP

Okres transformacji społeczno-gospodarczej i politycznej, zapoczątkowany na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, wpłynął bezpośrednio na przewartościowanie dotychczasowego systemu edukacji obronnej społeczeństwa. Odejście od autorytarnego systemu kierowania oraz przyjęcie nowej doktryny wojennej o wyraźnym charakterze obronnym miało zasadniczy wpływ na

[1] Zob. J. Kardas, *Strukturalne i rzeczowe uwarunkowania...*, op. cit., s. 49.

reorganizację struktury obronno-militarnej państwa. Okres wieloletniego pokoju, powstanie państwa obywatelskiego i brak zagrożeń militarnych, spowodowały wzrost w społeczeństwie zwątpienia co do troski o potrzebę edukacji obronnej młodzieży.

W momencie modyfikowania systemu obronnego Polski oraz w okresie wyraźnych tendencji do skracania służby wojskowej, edukacja dla bezpieczeństwa stała się problemem trudnym i złożonym. Okres przejścia i przesilenia w Rzeczypospolitej Polskiej uwidocznił wiele niekorzystnych zjawisk dla programowania i realizowania zadań edukacji dla bezpieczeństwa. Odsłonięto rozdroża myślenia o edukacji obronnej młodzieży szkolnej, a różnorodność proponowanych rozwiązań spowodowała osłabienie efektywności działania na rzecz kształcenia obronnego.[1]

Zachodzące w Polsce w latach osiemdziesiątych przemiany społeczne spowodowały odejście od zadań i celów kształcenia młodzieży we wszystkich etapach edukacji. Obowiązujące programy edukacji obronnej, w których dominowała tematyka wojskowa i indoktrynacja polityczna, nie były aprobowane przez społeczeństwo. Obniżyła się ranga kształcenia obronnego młodzieży szkolnej, gdyż obywatele nie dostrzegali potrzeb z dziedziny edukacji dla bezpieczeństwa, ani też zmian wprowadzanych w tym przedmiocie. Od 1990 roku niekorzystnie na realizację kształcenia obronnego młodzieży wpłynęło zmniejszenie liczby godzin dydaktycznych przeznaczonych na zajęcia obronne, duża rotacja kadry pedagogicznej oraz zły stan bazy materiałowo-dydaktycznej.

W latach 1990-1991 wycofano ze szkół podstawowych i policealnych przedmiot przysposobienie obronne i wprowadzono zastępczo zagadnienia z zakresu powszechnej samoobrony, co miało istotny wpływ na obniżenie poziomu edukacji obronnej. Od chwili wprowadzenia powyższych zmian tematy z dziedziny obrony cywilnej w szkołach podstawowych były realizowane sporadycznie, a w niektórych województwach w ogóle ich nie wdrażano.

---

[1] Zob. R. Stępień, *Załamanie i odnowa edukacji obronnej – sens nowych perspektyw myślenia,* (w:) *Edukacja obronna w systemie bezpieczeństwa Polski,* pod red. E. Jeziorowskiego i W. Magonia, Bydgoszcz 1997, s. 31.

W szkołach średnich również ograniczono zakres nauczania przysposobienia obronnego. Na kształcenie obronne młodzieży przeznaczono jedną godzinę tygodniowo w I i II klasie szkoły średniej, co łącznie wynosiło 76 godzin lekcyjnych.[1]

Do zmniejszenia atrakcyjności przysposobienia obronnego w szkołach ponadpodstawowych przyczyniło się wyeliminowanie z zajęć obowiązkowych strzelectwa, które realizowano na zasadzie nauczania fakultatywnego. Strzelanie sportowe organizowano podczas wakacyjnych obozów szkoleniowo-wypoczynkowych oraz zawodów sportowo-obronnych. Niewielkie środki finansowe przeznaczane na powyższe obozy spowodowały, iż baza dydaktyczna zaczęła być coraz bardziej skromna i niewystarczająca. Sprzęt szkoleniowy systematycznie naprawiano, ale brakowało środków na umundurowanie oraz na zakup profesjonalnych i aktualnych pomocy naukowych. Pomimo trudności organizacyjnych obozy przysposobienia obronnego cieszyły się popularnością wśród młodzieży i rodziców. Uczniowie uczestniczący w obozach mieli możliwość poszerzania wiedzy i umiejętności z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa przy jednoczesnym wypoczynku i rekreacji pod stałą opieką wykwalifikowanych wychowawców i instruktorów.[2]

Niedomagania systemu kształcenia obronnego młodzieży były również związane z poważnym odstąpieniem od przeszkalania wojskowego absolwentów szkół wyższych i ograniczeniem przygotowania młodego pokolenia Polaków do powinności obywatelskich. Dokonywane częste zmiany organizacyjne i programowe świadczą o niestabilności kształcenia obronnego młodzieży oraz o braku jego koordynacji z systemem edukacji obronnej społeczeństwa, co z kolei mogło być skutkiem braku strategicznej koncepcji edukacji dla bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej.

Większość przeobrażeń wprowadzanych w edukacji obronnej młodzieży w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku była odbierana przez

---

[1] Zob. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym...,* op. cit., s. 156; S. Rutecki, *Edukacja obronna w resorcie edukacji,* (w:) *Koncepcje edukacji obronnej społeczeństwa RP i ich współczesne uwarunkowania,* pod red. R. Stępnia, Warszawa 1997, s. 71.

[2] Por. J. Kardas, *Strukturalne i rzeczowe uwarunkowania...,* op. cit., s. 54.

społeczeństwo, a szczególnie środowisko pedagogiczne, jako zmiany niekorzystnie wpływające na efektywność kształcenia obronnego. Zastosowane wówczas rozwiązania organizacyjne i metodyczne nie były nowatorskie i raczej doprowadziły do stagnacji w przygotowaniu obronnym i obywatelskim młodego pokolenia. Istotnym problemem stało się odstąpienie w treściach podstawy programowej od wyraźnego zaznaczenia roli Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w utrzymaniu bezpieczeństwa państwa i pominięcie całokształtu spraw związanych z zadaniami wojska w społeczeństwie.[1]

Reasumując system kształcenia obronnego w okresie transformacji edukacyjnej w ograniczonym zakresie tworzył warunki do kształtowania pożądanego stanu świadomości obronnej młodzieży i nie zapewniał oczekiwanej efektywności. Niedomagania najczęściej związane były z:

- brakiem strategicznej koncepcji edukacji dla bezpieczeństwa, a w niej kształcenia obronnego młodzieży szkolnej;
- niespójnością prawnych rozwiązań legislacyjnych mających związek z systemem edukacji obronnej społeczeństwa RP;
- niedostatkiem środków finansowych w resorcie edukacji narodowej;
- niskim stopniem znajomości problematyki obronnej w środowisku pedagogicznym;
- częstotliwością zmian programów nauczania przysposobienia obronnego w poszczególnych typach szkół;
- rezygnacją w podstawie programowej z treści dotyczących znaczenia sił zbrojnych i ich roli w państwie;
- systematycznymi ograniczeniami liczby godzin nauczania przysposobienia obronnego w szkołach średnich;
- wycofaniem przysposobienia obronnego jako odrębnego przedmiotu nauczania ze szkół podstawowych i policealnych;

---

[1] Zob. W. Puchalski, *Przysposobienie obronne w szkołach ponadgimnazjalnych – bilans otwarcia,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 2, s. 60; T. Siuda, K. M. Zaczek Zaczyński, *Edukacja dla bezpieczeństwa młodzieży szkolnej i akademickiej,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1, s. 59.

- zaniechaniem powszechnej edukacji obronnej młodzieży akademickiej, jak również szkolenia wojskowego studentów;
- ograniczeniem nadzoru pedagogicznego nad problematyką obronności w resorcie;
- nie traktowaniem edukacji dla bezpieczeństwa (treści wykształcenia obronnego) jako obowiązującej wiedzy ogólnokształcącej;
- brakiem kadry pedagogicznej, posiadającej pełne kwalifikacje zawodowe oraz wiedzę specjalistyczną, merytoryczną, a także metodologiczną z zakresu obronności i ochrony ludności;
- zniszczeniem infrastruktury i bazy dydaktycznej;
- brakiem konsensu i korelacji wszystkich elementów systemu obronnego RP;
- brakiem współpracy szkoły ze środowiskiem lokalnym, instytucjami i organizacjami proobronnymi.

W 1999 roku rozpoczęto reformę polskiego systemu oświaty.[1] We wszystkich typach szkół wprowadzono nowe programy kształcenia ogólnego, a cały proces edukacyjny dzieci i młodzieży podzielono na cztery etapy:

- ETAP I – szkoła podstawowa klasy I-III,
- ETAP II – szkoła podstawowa klasy IV-VI,
- ETAP III – gimnazjum klasy I-III,
- ETAP IV – szkoły ponadgimnazjalne (licea, technika, zasadnicze szkoły zawodowe).

Obecnie obowiązuje w Rzeczypospolitej Polskiej struktura szkolnictwa utworzona na podstawie *Ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty* z dnia 21 listopada 2001 roku.[2] (Strukturę szkolnictwa w Polsce po wprowadzeniu reformy oświaty przedstawia rys. 3).

---

[1] Zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego. Dz. U. Nr 14, poz. 129.

[2] Zob. *Ustawa o zmianie ustawy o systemie oświaty* z dnia 21 listopada 2001 roku.

<table>
<tr><td colspan="5">STUDIA DOKTORANCKIE</td></tr>
<tr><td colspan="3">UZUPEŁNIAJĄCE STUDIA MAGISTERSKIE</td><td colspan="2" rowspan="2">STUDIA MAGISTERSKIE</td></tr>
<tr><td colspan="3">WYŻSZE STUDIA ZAWODOWE</td></tr>
<tr><td colspan="5">MATURA
(MOŻLIWOŚĆ KONTYNUOWANIA NAUKI W SZKOLE POLICEALNEJ)</td></tr>
<tr><td>LICEUM OGÓLNO-KSZTAŁCĄCE
KLASY I-III</td><td>LICEUM PROFILOWANE
KLASY I-III</td><td>TECHNIKUM
KLASY I-IV</td><td>LICEUM
UZUPEŁNIAJĄCE</td><td>TECHNIKUM</td></tr>
<tr><td colspan="3"></td><td colspan="2">ZASADNICZA SZKOŁA ZAWODOWA
KLASY I-II LUB I-III</td></tr>
<tr><td colspan="5">GIMNAZJUM
KLASY I-II</td></tr>
<tr><td colspan="5">SZKOŁA PODSTAWOWA
KLASY IV-VI</td></tr>
<tr><td colspan="5">SZKOŁA PODSTAWOWA
KLASY I-III</td></tr>
<tr><td colspan="5">PRZYGOTOWANIE DO SZKOŁY</td></tr>
</table>

Rys. 1. Struktura szkolnictwa w Polsce po wprowadzeniu reformy oświaty.[1]

[1] Schemat opracowano na podstawie *Ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty* z dnia 21 listopada 2001 roku. Por. W. Górski, *Perspektywy profilowania wojskowego w systemie oświaty,* (w:) *Eksperyment z klasami profilowanymi wojskowo,* pod kier. nauk. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002, s. 16.

Pomimo wprowadzenia nowych struktur edukacyjnych, współczesne pytania o optymalny system edukacji dla bezpieczeństwa ciągle nie znajdują wyczerpujących odpowiedzi. Wdrażana obecnie reforma oświaty nie wprowadziła stabilizacji w tej dziedzinie, a wręcz przeciwnie. Treści nauczania obronnego w szkole podstawowej, a szczególnie w gimnazjum są realizowane chaotycznie i często zupełnie pomijane. Ścieżka edukacyjna „Obrona cywilna" nie stała się obiektem zainteresowania ani metodyków nauczania, ani lokalnych elit władzy, ani też nadzoru pedagogicznego. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu poza rozporządzeniem w sprawie podstawy programowej nie opracowało i nie opublikowało żadnych kompetentnych, metodyczno – dydaktycznych wskazań co do realizacji tejże ścieżki. „Obrona cywilna" nie doczekała się jeszcze całościowego, wnikliwego, popartego badaniami oraz szerokimi analizami opracowania. Często też jest pomijana w publikacjach dotyczących ogólnie ścieżek międzyprzedmiotowych w gimnazjum.[1] Na destabilizację w edukacji obronnej mają również wpływ ustawiczne zmiany uregulowań prawnych, małe możliwości finansowe samorządów powiatowych i gminnych, jak też brak odpowiedniego przygotowania dyrektorów szkół i pracowników zreformowanych struktur administracyjnych do wprowadzania nowego modelu edukacji.

Udzielając odpowiedzi na pytanie zawarte w problemie szczegółowym: *Jakie jest miejsce i rola edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym w aspekcie historycznym?* należy jednoznacznie stwierdzić, iż w perspektywie historycznej podejmowano i realizowano szereg ważnych dla bezpieczeństwa przedsięwzięć oświatowo-wychowawczych i szkoleniowych głównie o charakterze obronnym. Brakowało jednak właściwych uregulowań prawnych, koordynacji działań, propagowania zagadnień obronności w społeczeństwie oraz tworzenia niezbędnych rozwiązań stosownie do zmieniającej się sytuacji politycznej, ekonomicznej i militarnej państwa.

---

[1] Na uwagę zasługuje fakt podjęcia tejże problematyki przez dwumiesięcznik „Edukacja dla Bezpieczeństwa". W 2001 roku redakcja czasopisma umieściła propozycje rozwiązania realizacji ścieżki „Obrona cywilna" na przykładzie kilku szkół gimnazjalnych. Zob. M. Chmiel, M. Stajszczak, *Realizacja ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna" w gimnazjum*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 4, s. 55 – 58; R. Kruk, *Gimnazjalna ścieżka edukacyjna – obrona cywilna*, Tamże, s. 54 – 60.

Wprowadzone w latach 1999-2001 nowe struktury szkolne nie wprowadziły konsensusu w tej materii. Ciągle żywe są dyskusje nad obliczem kształcenia obronnego młodzieży w gimnazjum, czy też nad celami, treściami i formami edukacji dla bezpieczeństwa w szkolnictwie ponadgimnazjalnym. Reforma systemu oświaty oraz administracji w Polsce stwarzają możliwości dokonania pozytywnych zmian i przeprowadzenia gruntownych badań empirycznych tak, aby można było wdrożyć optymalne rozwiązania.

1.2. Edukacja szkolna a bezpieczeństwo państwa

Bezpieczeństwo jest stanem i poczuciem pewności, spokoju, stabilizacji oraz zabezpieczenia. Oznacza brak zagrożeń dla istnienia podmiotu i jednocześnie pewność warunków dla jego rozwoju. Tak rozumiane bezpieczeństwo według A. H. Maslowa zaspokaja potrzeby: istnienia, przetrwania, tożsamości, niezależności, spokoju, posiadania oraz pewności rozwoju i samorealizacji.[1] Bezpieczeństwo posiada zatem charakter podmiotowy, gdyż wyraża naczelne potrzeby człowieka, ale także grup społecznych, państw i systemów międzynarodowych. Skuteczność bezpieczeństwa zależy od stopnia oddziaływania podmiotu na swoje otoczenie zewnętrzne oraz sferę wewnętrzną poprzez usuwanie lub oddalanie zagrożeń, zapobieganie sytuacjom ekstremalnym oraz eliminowanie niepewności i lęku.[2]

We współczesnym złożonym świecie człowiek doznaje poczucia bezradności, stając coraz częściej w obliczu różnorodnych sytuacji ekstremalnych. Jest to bezpośrednio związane z takimi zagrożeniami bezpieczeństwa, jak: terroryzm, bioterroryzm, przestępczość zorganizowana, katastrofy i konflikty lokalne, brak stabilności i przewidywalności środowiska gospodarczego, naruszanie praw człowieka i ubóstwo wielu grup społecznych, zagrożenia ekologiczne, wzrost nacjonalizmu i fundamentalizmu, niekontrolowane migracje

---

[1] Zob. A. H. Maslow, *Motywacja i osobowość,* Warszawa 1990.
[2] Por. R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Warszawa 1999, s. 27.

transgraniczne, gromadzenie i proliferacja coraz bardziej skuteczniejszej broni masowego rażenia, niepewność co do wspólnego losu ludzkości.[1]

Problematyka zapobiegania i walki z zagrożeniami współczesnego świata jest wyzwaniem dla rzeczywistości edukacyjnej. Jak twierdzi Ryszard Stępień, jedną z głównych dróg kształtowania szeroko rozumianego bezpieczeństwa stała się obecnie edukacja kreatywna, która uczy człowieka przewidywać i tworzyć nowy świat, dotychczas nieprzewidywalny i niewyobrażalny.[2]

Szkoła zaliczana jest do tych instytucji wychowawczych, które obok rodziny, środków masowego przekazu i różnych organizacji społecznych, w największym stopniu przygotowuje młodego człowieka do godnego i odpowiedzialnego życia. Wprowadza ucznia w świat wartości, wpływa na postawy, wiadomości i umiejętności niezbędne w zapobieganiu, radzeniu sobie w sytuacjach ekstremalnych i usuwaniu skutków wielorakich zagrożeń. Środowisko szkolne stwarza szansę aktywnego i samodzielnego uczestnictwa w realizacji nieustannie poszerzającego się zakresu powinności obywatelskich w świecie współczesnym oraz w przyszłości. Edukacja jest zatem jednym z głównych czynników gwarantujących bezpieczeństwo zarówno w aspekcie personalnym, jak również strukturalnym.[3]

1.2.1. Bezpieczeństwo Polski wobec zagrożeń współczesnego świata

Obrona ojczyzny, ochrona praw, wolności i bezpieczeństwa obywateli jest jednym z podstawowych obowiązków państwa. Obowiązek ten należy do najstarszych i najtrwalszych tradycji w historii narodu polskiego. Jego spełnianie związane jest ściśle z potrzebą organizowania obrony narodowej, efektywnego zabezpieczania przed zagrożeniami i klęskami oraz zapewniania narodowej, społecznej i podmiotowej egzystencji Polaków. Podstawą efektywnego

---

[1] Zob. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 3 września 2003 roku; R. Stępień, *Edukacja szkolna a bezpieczeństwo obywateli*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2003, nr 1, s. 5.

[2] Zob. R. Stępień, *Edukacja szkolna a bezpieczeństwo obywateli*, op. cit., s 7.

[3] Zob. R. Stępień, *Edukacja szkolna a bezpieczeństwo państwa*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1, s. 5.

wypełniania funkcji obronnych są nowoczesne, dobrze zorganizowane, uzbrojone i wyszkolone Siły Zbrojne RP oraz należyte przygotowanie społeczeństwa.[1]

Lata przełomu XX-XXI wieku charakteryzują się szczególnie wysokim tempem przeobrażeń społeczno-ustrojowych i zmian militarno-obronnych dokonywanych w Polsce oraz innych krajach Europy. Wraz z zarysowującymi się tendencjami dalszych przemian pojawił się problem nowego spojrzenia na system bezpieczeństwa państwa i jego obywateli.

Jak pisze Waldemar Kitler, obecnie wyróżnia się trzy wzajemnie się warunkujące wymiary bezpieczeństwa: jednostkowy, narodowy i międzynarodowy. Bezpieczeństwo narodowe powinno obejmować w szerokim zakresie obronę suwerenności państwa oraz ochronę jednostki i grup społecznych.[2]

Zagadnienia bezpieczeństwa państwa nabierają szczególnego znaczenia w obliczu wielorakich zagrożeń współczesnego świata. W ostatnich latach pojawiły się nowe wyzwania i zagrożenia dla pokoju, jak też stabilności międzynarodowej. Zmiany w obszarze bezpieczeństwa spowodowane są z jednej strony czynnikami obiektywnymi, jak np.: szybki rozwój cywilizacyjny, postępujące uprzemysłowienie i urbanizacja oraz zjawisko postępującej globalizacji, zaś z drugiej strony czynnikami subiektywnymi, jak np.: gwałtowny rozwój techniki zabijania i niszczenia, wyścig zbrojeń, rozwój zorganizowanej przestępczości transnarodowej, nieracjonalne gospodarowanie zasobami naturalnymi, czy skrajny nacjonalizm i fundamentalizm.[3]

Nastąpiła także gwałtowna eskalacja zagrożeń. 11 września 2001 roku cały cywilizowany świat stanął wobec nowego wyzwania, jakim jest totalny terroryzm. Wydarzenia te zachwiały systemem bezpieczeństwa międzynarodowego. Polska

---

[1] Por. J. Marczak, J. Pawłowski, *O obronie militarnej Polski przełomu XX-XXI wieku,* Warszawa 1995, s. 119.

[2] Zob. W. Kitler, *Obrona cywilna (niemilitarna) w Polsce,* Warszawa 2002, s. 15; S. Korycki, *System bezpieczeństwa Polski,* Warszawa 1994; K. Korzecki, S. Szyposzyński, *Kierowanie systemem edukacji obronnej i kształceniem kadr administracji publicznej,* (w:) *Modelowy system ...,* op. cit., s. 74.

[3] Zob. W. Kitler, *Obrona cywilna ...,* op. cit., s. 71-82; T. Jemioło, *Edukacja obronna w świetle strategii bezpieczeństwa,* (w:) *Edukacja dla bezpieczeństwa RP,* Płock 2000, s. 23 i nast.; T. Jemioło, *Globalizacja. Szanse i zagrożenia,* Warszawa 2002.

jako członek NATO posiada sojusznicze gwarancje, ale jednocześnie stoi pod presją wyzwań i zagrożeń ponadnarodowych wynikających z zobowiązań sojuszniczych. Stwarza to konieczność ponoszenia dodatkowych obciążeń związanych z uczestnictwem w różnorodnych działaniach zbrojnych i niezbrojnych poza własnym terytorium. Obejmują one – jak twierdzi Jarosław Kownacki[1] - udział we wspólnej obronie przed agresją na któregoś z partnerów oraz uczestnictwo w koalicyjnym reagowaniu kryzysowym i antyterrorystycznym poza granicami Sojuszu. W obecnej sytuacji międzynarodowej niezwykle aktualne stało się stwierdzenie Aleksandra Kwaśniewskiego prezydenta i zwierzchnika Sił Zbrojnych RP, iż najważniejszym zadaniem dla Polski jest osiągnięcie należytego poziomu własnej zdolności obronnej oraz gotowości wsparcia sojuszników.[2]

Środowisko bezpieczeństwa w Europie i wokół Europy nadal ulega zmianom. Proces ten jest związany z postępującą integracją europejską i euroatlantycką oraz z transformacją polityczno – ekonomiczną rozpoczętą na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych w krajach Europy Środkowo – Wschodniej.

Sytuacja gospodarcza kraju oraz stan finansów publicznych ma niebagatelny wpływ na system obronny państwa. W okresie transformacji ustrojowej nierozważnie obniżono poziom finansowania Sił Zbrojnych RP, co między innymi doprowadziło do znacznego osłabienia infrastruktury obronnej. Zlikwidowano studia wojskowe w szkołach wyższych, a także ograniczono nabór do szkół podchorążych rezerwy. Przyszłe kadry kierownicze państwa, kadry oficerów oraz potencjalnych kierowników ogniw OC, przestały być kształcone w zakresie przygotowania do obrony kraju i jego obywateli. Obniżono wartość i znaczenie odbywania służby wojskowej, zdewaluowano pojęcia patriotyzmu, honoru i poświęcenia dla Ojczyzny. W efekcie nastąpiło zerwanie wielu formalno – prawnych i organizacyjnych więzi wojska ze społeczeństwem, a szczególnie

---

[1] Zob. J.Kownacki, *Polityczno – strategiczne aspekty obronności państwa,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1, s. 18.
[2] Zob. A. Kwaśniewski, *Polska w NATO,* „Myśl Wojskowa" 1999, nr 4, s. 10.

z młodzieżą, co niewątpliwie wpłynęło na osłabienie edukacji obronnej społeczeństwa.

Lata dziewięćdziesiąte spowodowały również obniżenie poziomu bezpieczeństwa wewnętrznego. Duży spadek poczucia bezpieczeństwa wśród obywateli RP potwierdzają wyniki badań przeprowadzonych przez CBOS.[1] Na pytanie: „Czy Polska jest krajem, w którym żyje się bezpiecznie?" odpowiedź „tak" w 1987 r. wybrało 74% badanych Polaków. Natomiast w lutym 2000 roku opcję tę wskazało jedynie 28% respondentów, a 70% odpowiedziało, że „nie".

Na tak znaczne obniżenie poczucia bezpieczeństwa w społeczeństwie polskim wpłynęły wielorakie czynniki związane z procesem transformacji ustrojowej, często bezkrytycznie opartej na zachodnich wzorcach. Postępująca w związku z tym komercjalizacja i konsumpcyjny styl życia spowodowały wyraźny brak dominant w systemie wartości Polaka. Jak pisze Ryszard Stępień[2], szczególnie zastanawiająca jest niska internalizacja wartości patriotycznych, obywatelskich oraz spadek poczucia jedności i więzi narodowej.[3] Niebezpieczeństwo utraty tożsamości narodowej jest pogłębiane narastającą globalizacją, obawami wobec procesu integracji z zachodnimi strukturami gospodarczo – politycznymi oraz wyprzedażą majątku narodowego obcemu kapitałowi.

Spadek poczucia bezpieczeństwa w Polsce spowodowany jest także stanem degradacji środowiska naturalnego oraz bezsilnością władz centralnych, jak i lokalnych wobec katastrof ekologicznych czy klęsk żywiołowych, co znalazło swoje odzwierciedlenie podczas tragicznych powodzi na przestrzeni lat 1997 – 2001.[4]

---

[1] Zob. M. Strzeszewski, *Czy w Polsce żyje się bezpieczniej,* Komunikat 2320 z dnia 18 kwietnia 2000, Badania CBOS, Nr BS/63/2000.
[2] Zob. R. Stępień, *Edukacja szkolna a bezpieczeństwo państwa,* op. cit., s. 6.
[3] Teorię tę potwierdzają najnowsze badania CBOS poświęcone stylom życia Polaków. Wśród wartości życia społecznego zaledwie 2% respondentów wskazało wartości narodowe, takie jak: „dobro Ojczyzny", „żeby Polska była silna, wolna i bogata". Zob. *O stylach życia Polaków: wartości, praca*, CBOS, pod red. M. Falkowskiej, Warszawa 1997.
[4] Por. W. Kitler, *Obrona cywilna ...,* op. cit., s. 17 i nast.

Istotnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa strukturalnego i personalnego stał się również gwałtowny wzrost bezrobocia, powodujący nadmierne zubożenie wielu grup społecznych. Nasiliła się bezradność poszczególnych obywateli wobec takich zagrożeń, jak utrata zdrowia, pracy i możliwości edukowania się. Ogromny niepokój wywołuje również korupcja, malwersacje finansowe oraz bezsilność wobec narastającej fali przestępczości.[1]

Szczególnie zatrważającym zjawiskiem jest obecnie przekraczanie norm bezpieczeństwa w środowisku młodzieżowym. Młodzież dokonuje przewartościowania dotychczasowych zasad moralnych. Konsumpcyjny styl życia pociągnął za sobą obniżenie wartości moralnych, a nawet przemoc i agresję. Wśród młodzieży pojawia się brutalność, bezwzględność i mobbing. Zachwiany system wartości sprzyja rozwojowi czynów przestępczych, narkomanii i alkoholizmu.

Otoczenie, w którym młody człowiek wzrasta i jest poddawany wszechstronnemu rozwojowi, również stwarza wiele zagrożeń dla życia, zdrowia i poczucia bezpieczeństwa. Jak wynika z badań prowadzonych przez Ośrodek Badawczy Innocenti we Florencji (UNICEF), Polska pod względem częstości zgonów i trwałych urazów dzieci i młodzieży spowodowanych wypadkami zajmuje bardzo niekorzystne miejsca w tabelach rankingowych. Stopień umieralności dzieci w katastrofach pożarowych umieszcza państwo polskie w czołówce światowej.[2]

Członkostwo w Sojuszu Północnoatlantyckim w sposób istotny zmieniło geopolityczną i geostrategiczną pozycję Polski. Stała się ona częścią skutecznego sojuszniczego systemu obronnego, gwarantującego bezpieczeństwo i stwarzającego warunki stabilnego rozwoju.

Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej na arenie międzynarodowej po raz pierwszy od kilku stuleci nie jest zagrożone. Jednak tempo przemian w świecie

---

[1] Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez CBOS 91% badanych Polaków uważa, że „polskie sądy są zbyt pobłażliwe wobec przestępców", a 58% respondentów opowiada się za zdecydowanym wprowadzeniem kary śmierci. Zob. M. Strzeszewski, *Czy w Polsce żyje się bezpiecznie?*, op. cit.

[2] Zob. Ośrodek Badawczy Innocenti, *Tabele rankingowe zgonów związanych z uszkodzeniami ciała u dzieci w krajach bogatych,* Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2001.

współczesnym oraz skutki transformacji polityczno – gospodarczej wskazują na potrzebę modernizacji systemu obronności RP tak, aby można było optymalnie realizować strategiczne zadania prewencyjno – stabilizujące, kryzysowe i obronne.

1.2.2. System obronny RP a edukacja dla bezpieczeństwa młodzieży

Nowe warunki oraz nowa rola Polski na arenie międzynarodowej wymagają reorganizacji systemu bezpieczeństwa RP. Podstawy polskiej polityki bezpieczeństwa i strategii obronności są zawarte między innymi w takich dokumentach, jak:

- „Strategia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej". Dokument przyjęty na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 4 stycznia 2000r.
- „Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej". Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 23 maja 2000r.
- „Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej". Dokument przyjęty na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 3 września 2003r.

Zgodnie z powyższymi dokumentami do strategicznych celów polityki bezpieczeństwa RP należy zaliczyć:[1]

- zagwarantowanie niepodległości, suwerenności, integralności terytorialnej państwa oraz nienaruszalności jego granic;
- zagwarantowanie ochrony demokratycznego porządku konstytucyjnego, w tym w szczególności pełni praw i wolności oraz bezpieczeństwa obywateli RP;
- stworzenie jak najlepszych warunków dla wszechstronnego i stabilnego rozwoju społecznego i gospodarczego kraju, dobrobytu jego obywateli, a także dla zachowania jego dziedzictwa narodowego i rozwoju narodowej tożsamości;

---

[1] Zob. *Strategia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*. Dokument przyjęty na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 4 stycznia 2000r; *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*. Dokument przyjęty na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 3 września 2003r.

- wnoszenie wkładu w budowę trwałego, sprawiedliwego ładu pokojowego w Europie i na świecie, opartego na wartościach demokracji, praw człowieka, praworządności oraz solidarności.

Podstawą polskiej polityki bezpieczeństwa jest traktowanie bezpieczeństwa w sposób kompleksowy, uwzględniający znaczenie i wpływ różnorodnych czynników politycznych, militarnych, ekonomicznych, społecznych, środowiskowych, itp. Jak podkreślono w „Strategii bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej", Polska realizuje tę politykę zgodnie z Konstytucją RP, respektując treści Karty Narodów Zjednoczonych i dokumentów Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz zgodnie z Traktatem Północnoatlantyckim. Polska ściśle wiąże swoje bezpieczeństwo z bezpieczeństwem NATO oraz członków Unii Europejskiej.[1]

Według Andrzeja Karkoszki, stworzenie jednolitego systemu ochrony i obrony jest w dzisiejszej rzeczywistości nieuniknione. Tezę tę prezentuje między innymi Wiesław Szymczyk, postulując stworzenie efektywnego „Systemu Bezpieczeństwa Powszechnego", którego nadrzędnym celem powinno być zapewnienie bezpieczeństwa obywateli we wszystkich dziedzinach życia. Tworząc taki system, należy uwzględnić zarówno aspekty wewnętrzne, jak i zewnętrzne, ponieważ potrzeba bezpieczeństwa wynika z wewnętrznej struktury społeczeństwa oraz z funkcjonowania i rozwoju środowiska międzynarodowego, w którym powstają zagrożenia oraz wyzwania dla państwa i jego obywateli.[2]

Przez system, zgodnie z definicją P. Leorenzena,[3] należy rozumieć zbiór elementów, umożliwiających uzyskiwanie założonych wyników. Elementy te, jak wynika z definicji, są od siebie wzajemnie zależne i wchodzą w określone relacje. W całości system służy uzyskaniu określonych efektów, których optymalne osiągnięcie zależy od walorów poszczególnych elementów wchodzących w jego

---

[1] Zob. *Strategia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, op.cit.; *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, op.cit.
[2] Zob. W. Szymczyk, *Bezpieczeństwo powszechne,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2003, nr 3 , s. 35.
[3] Zob. W. Okoń, *Model opisowy funkcjonowania i samoregulacji systemu szkolnictwa*, Kalisz 1977, s. 6.

skład (obiektów, procesów, zjawisk) oraz od rodzajów powiązań między tymi elementami.

Budując system bezpieczeństwa RP należy uwzględnić:[1]

- zainteresowanie wszystkich sił politycznych i całego społeczeństwa tworzeniem i umacnianiem bezpieczeństwa w RP;
- stanowienie spójnego prawa obronnego i finansowanie zamierzeń obronnych oraz ochronnych;
- pełną integrację i determinację powołanych do tego instytucji centralnych i samorządowych, sił zbrojnych, szkół, podmiotów gospodarczych, które będą przeciwdziałać i zwalczać ewentualne zagrożenia;
- rozwój infrastruktury krytycznej (utrzymanie ważnych obiektów, urządzeń, systemów i służb odpowiedzialnych za ich obsługę);
- prowadzenie intensywnej edukacji dla bezpieczeństwa poprzez różne formy nauczania we wszystkich etapach edukacyjnych.

W dokumencie „Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej" podkreślono, iż system obronności RP stanowią wszystkie siły i środki przeznaczone do realizacji zadań obronnych, odpowiednio do tych zadań zorganizowane, utrzymywane i przygotowywane. W strukturze obronności RP wyróżnia się podsystem kierowania obronnością oraz podsystemy wykonawcze: militarny (Siły Zbrojne RP) i pozamilitarny (pozamilitarne ogniwa obronne, w tym oświata i edukacja obronna społeczeństwa). [2]

Podstawą sprawności i efektywności działania wymienionych wyżej elementów jest szkolenie obronne, przygotowujące struktury kierowania obronnością, siły zbrojne, pozamilitarne ogniwa systemu obronności oraz całe społeczeństwo do realizowania zadań obronnych i samoobrony w warunkach zagrożenia. Niezmiernie ważnym elementem przygotowania obronnego państwa

---

[1] Zob. W. Szymczyk, *Bezpieczeństwo powszechne*, op. cit., s. 36.
[2] Zob. *„Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej"*. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 23 maja 2000r, pkt. 37.

jest prowadzenie intensywnej edukacji dla bezpieczeństwa obywateli RP poprzez różnorodne formy edukacji na wszystkich poziomach nauczania.[1]

Badania nad przygotowaniem obywateli do realizacji zadań obronnych prowadzono od roku 1996 w Instytucie Nauk Humanistycznych Akademii Obrony Narodowej. Ich efektem stał się raport zatytułowany: „Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP", w którym przyjęto, iż **edukacja dla bezpieczeństwa to „ogół procesów oświatowo – wychowawczych realizowanych głównie przez rodzinę, szkołę, wojsko, policję, kościoły, środki masowego przekazu, organizacje młodzieżowe i stowarzyszenia, zakłady pracy oraz specjalnie powołane instytucje, ukierunkowanych na kształcenie wartości, upowszechnianie wiadomości i kształtowanie umiejętności ważnych dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego."**[2]

W odniesieniu do środowiska szkolnego można przyjąć, że **edukacja dla bezpieczeństwa to system działalności szkoły, stowarzyszeń i organizacji młodzieżowych, której celem jest wyposażenie młodego pokolenia w kompetencje pozwalające na odpowiednie działanie w obliczu nadzwyczajnych zagrożeń oraz przyjmowanie właściwej postawy prospołecznej w sytuacjach ekstremalnych.**[3]

Młodzież w każdym społeczeństwie jest grupą, która w przyszłości będzie odgrywała istotną rolę w kształtowaniu stosunków społecznych. Jak podkreśla J. Garlicki, wartości i sposoby myślenia przyswojone w trakcie socjalizacji w okresie młodości są zazwyczaj trwałe i emanują na zachowanie ludzi w ich w pełni dorosłym życiu. Młodzież może być zatem prawdziwym nosicielem idei nowej cywilizacji.[4]

Młody obywatel po ukończeniu szkoły i zdobyciu zawodu, wchodzi w życie jako członek społeczeństwa z określonym zasobem wiedzy i umiejętności obronnych, dostosowanych do miejsca w hierarchii społecznej, jakie powinien

---

[1] Por. *Strategia obronności ...,* op. cit., pkt. 80.
[2] Zob. *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza,* op. cit.
[3] Por. T. Siuda, K. M. Zaczek Zaczyński, *Edukacja dla bezpieczeństwa młodzieży szkolnej i akademickiej,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1, s. 58.
[4] Zob. J. Garlicki, *Społeczeństwo przyszłości. Reformy systemowe i perspektywy kraju w świadomości pokolenia Polaków*, Warszawa 1995, s. 14.

zająć dzięki osiągniętemu wykształceniu. Współcześnie szkoła stała się jednym z głównych ośrodków kształcenia osobowości młodego człowieka i jego dostosowania do życia w otaczającym świecie w poczuciu odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa. Placówki oświatowe są miejscem kreowania wśród młodzieży przyszłych przywódców, członków kadry instruktorskiej czy dowódczej. Kształtowanie świadomych postaw patriotycznych i obywatelskich przygotowuje młodego człowieka do podjęcia obowiązków obronnych wobec ojczyzny.

Edukacja obronna młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej wpływająca na postawy, wartości, wiadomości i umiejętności niezbędne w zapobieganiu, radzeniu sobie w sytuacjach zagrożeń i usuwaniu ich skutków jest jedną z podstawowych dróg kształtowania bezpieczeństwa, a w związku z tym jest również istotnym czynnikiem tworzenia skutecznego systemu obronnego RP.

1.2.3. Edukacja obronna młodzieży w wybranych państwach członkowskich NATO

Edukacja obronna w państwach członkowskich NATO posiada ponad dwustuletnią tradycję, której geneza tkwi w naturalnej i samorzutnej obronie i ochronie ludności przed zagrożeniami wynikającymi przede wszystkim z działań wojennych. W takich państwach, jak: Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, Wielka Brytania, Francja, Holandia czy Republika Federalna Niemiec, edukowanie społeczeństwa w dziedzinie obronności rozpoczęto od czasu, gdy skutki działań wojennych przeniosły się poza linię frontu i zaczęły dotkliwie oddziaływać na dalekie zaplecze, stwarzając wiele niebezpieczeństw dla ludności cywilnej.[1]

Efektywność systemu edukacji obronnej społeczeństwa w powyższych państwach zależy bezpośrednio od funkcjonującego systemu oświatowego, na który składa się zazwyczaj system szkolenia poza wojskiem. Zagadnienia

[1] Zob. M. Kucharski, W. Zajdziński, R. Jastrzębski, *Edukacja obronna społeczeństw w państwach NATO*, (w:) *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza,* op. cit., s. 6.

o charakterze obronnym włączone są również do specjalnych programów wychowawczych lub przedmiotów przyjmujących różną nazwę, np.: kształcenie polityczne, wychowanie obywatelskie, wiedza obywatelska i polityczna, itp.

W wyniku takiego rozwiązania społeczeństwo posiada wysoką świadomość obywatelską. Młodzież partycypująca w szkoleniach poza wojskiem lub w specjalnych programach wychowawczych jest przekonana do udziału w systemie obronnym państwa i jednocześnie przygotowana do pracy zarówno w środowiskach cywilnych, jak również wojskowych.[1]

1.2.3.1. Edukacja obronna młodzieży w Wielkiej Brytanii

W Wielkiej Brytanii istnieje system edukacji obronnej oparty jest na zasadach całkowitej dobrowolności. Proces szkolenia realizuje się w dwóch przedziałach wiekowych:

- Młodzież w wieku od 13 do 18 lat;
- Studenci w systemie tzw. „poza wojskiem".

Młodzieży w wieku 13-18 lat oferuje się dwie możliwości uczestniczenia w szkoleniu obronnym, poprzez wstąpienie do organizacji Combinet Cadet Force (Połączone Siły Kadetów) lub do Army Cadet Force (Kadeci Wojsk Lądowych – organizacja paramilitarna).

Combinet Cadet Force działa wyłącznie na terenie szkół, gdzie dyrektor jest odpowiedzialny za realizację szkolenia obronnego. Wyraża zgodę na prowadzenie szkolenia i zatwierdza instruktorów z pośród żołnierzy służby czynnej lub rezerwistów. Organizacja ta prowadzi szkolenie z zakresu znajomości trzech rodzajów sił zbrojnych. Programem objętych jest około 250 szkół średnich secondary school), w których zajęcia odbywają się systematycznie raz w tygodniu. Ponadto kadeci mają możliwość odbywania dwutygodniowego obozu

[1] Por. B. Szulc, *Wychowanie obronne w wybranych państwach świata,* (w:) *Edukacja dla Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej.* Materiały z konferencji naukowej pod patronatem Prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego. Zorganizowanej wspólnie przez: Akademię Obrony Narodowej i Szkołę Wyższą im. Pawła Włodkowica w Płocku, Płock, 15 marca 2000 r.

wojskowego, gdzie poznają elementy musztry, terenoznawstwa, udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej, taktyki, strzelania oraz ćwiczą marsze terenowe. Podczas zajęć obronnych 60 % czasu przeznacza się na trening wojskowy, a 40 % na rekreację.

Combinet Cadet Force jest finansowana[1] przez Ministerstwo Obrony Wielkiej Brytanii, które przygotowuje programy szkolenia i zabezpiecza instruktorów do ich realizowania. Organizacja ta skupia w swoich szeregach około 40 tysięcy młodzieży, w tym ponad 6 tysięcy dziewcząt.

Army Cadet Force jest organizacją paramilitarną, działającą pod zwierzchnictwem władz lokalnych. Funkcjonuje ona nie tylko przy siłach lądowych, ale również powietrznych i morskich. Kadeci są intensywnie szkoleni w dziedzinie edukacji obronnej, a najstarsi i najlepiej wyszkoleni mają możliwość uczestniczyć w dwutygodniowych szkoleniach na terenie jednostek wojskowych.

Kadeci powyższych organizacji posiadają umundurowanie wojskowe. Uczestniczą w uroczystościach patriotycznych organizowanych na szczeblach lokalnych oraz w przedsięwzięciach sił zbrojnych na rzecz ludności cywilnej, np.: imprezy sportowe, pokazy lotnicze, dni otwarte koszar, itp.

Edukacja obronna studentów jest realizowana w 19 ośrodkach usytuowanych przy głównych uniwersytetach. Ośrodki szkolenia noszą nazwę University Officer Training Center (Uniwersytecki Ośrodek Szkolenia Oficerów) i są kierowane przez oficera służby czynnej. Oficerowi zazwyczaj pomaga kilku chorążych zawodowych oraz oficerów Armii Terytorialnej będących też w trakcie studiów. Szkolenie trwa trzy lata. Uczestniczą w nim tylko ochotnicy, którzy zdali pozytywnie egzamin, w tym test sprawności fizycznej. Uniwersytecki system szkolenia obronnego jest kierowany i finansowany przez Ministerstwo Obrony.[2]

---

[1] W latach 1994–95 Ministerstwo Obrony przeznaczyło na szkolenie w ramach Combinet Cadet Force 7, 4 mln funtów szterlingów. Zob. M. Kucharski, W. Zajdziński, R. Jastrzębski , *Edukacja obronna...*,op. cit., s. 7.

[2] Zob. Tamże, s. 8-14.

1.2.3.2. Edukacja obronna młodzieży w Republice Federalnej Niemiec

Niemiecki system edukacji obronnej młodzieży opiera się na realizowaniu w szkołach średnich przedmiotu wiedzy o państwie i społeczeństwie. Przedmiot ten jest różnie nazywany w poszczególnych landach, które mają dość dużą swobodę w konstruowaniu i realizacji programów szkolnych. W programie wiedzy o państwie i społeczeństwie uwzględniono zasadnicze informacje o celach i zadaniach obronnych oraz o Bundeswehrze i jej działaniach. Większą część zajęć przeznacza się na dyskusje z młodzieżą zgodnie z jej zainteresowaniami.[1]

W Republice Federalnej Niemiec od 1958 roku realizuje się ponadto specjalny program obronny w ramach oddzielnych spotkań z młodzieżą lub wydzielonych lekcji np. z historii. Zajęcia te prowadzą oficerowie młodzieżowi Bundeswehry, którzy są odpowiedzialni za prezentowanie właściwego wizerunku armii w społeczeństwie, a także za zachęcanie młodzieży do podejmowania służby wojskowej.[2]

W latach siedemdziesiątych rozszerzono działalność oficerów młodzieżowych. Oprócz prowadzenia lekcji biorą oni również aktywny udział w seminariach organizacji młodzieżowych oraz w dyskusjach w różnego rodzaju klubach wieczorowych. Organizują i prowadzą ogólnodostępne seminaria, spotkania w koszarach, a także w mediach.[3]

Niemiecki system edukacji obronnej młodzieży aktywnie wspierają organizacje prywatne i charytatywne, jak np.: Niemiecki Czerwony Krzyż (DRK), Maltańskie Towarzystwo Pomocy (MHD) czy Jaanicka Pomoc przy Wypadkach (JUH). Organizacje te prowadzą kursy pomocy przedmedycznej finansowane z budżetu federalnego. Rocznie szkolą na zasadach dobrowolności około 200 tysięcy obywateli, w tym obowiązkowo osoby uzyskujące prawo jazdy. Edukacja obronna młodzieży jest ponadto promowana przez środki masowego

---

[1] Zob. B. Szulc, *Wychowanie obronne...*, op. cit., s. 108 i nast.

[2] Wytyczenie przez kierownictwo Bundeswehry takiego celu edukacji obronnej wydaje się być efektem małej popularności armii. Po II wojnie światowej średnio około 20 % młodzieży odmawiało obowiązkowej wówczas służby wojskowej. Obecnie młodzież odmawiająca służby wojskowej może być skierowana do służby cywilnej.

[3] Zob. B. Szulc, *Wychowanie obronne...*, op. cit., s. 110.

przekazu. Telewizja niemiecka emituje raz w tygodniu specjalnie opracowane audycje, które w ciągu 10 minut przedstawiają problematykę z zakresu powszechnej samoobrony.[1]

System edukacji obronnej młodzieży w Republice Federalnej Niemiec jest wyjątkowy i nie ma odpowiednika w innych państwach. Działalność edukacyjna w zakresie obronności cieszy się obecnie pełną akceptacją społeczną, co wydaje się być efektem intensywnej pracy na przestrzeni wielu lat po II wojnie światowej.

1.2.3.3. Edukacja obronna młodzieży w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej

W Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej trudno jest jednoznacznie wyodrębnić typ edukacji obronnej młodzieży. Amerykański system oświatowy charakteryzuje się elastycznością, dużym stopniem demokratyzacji, dużą dowolnością wyboru i układu treści nauczania. Generalnie nie funkcjonuje przedmiot o odcieniu typowo obronnym czy obywatelskim. Jednak w całym procesie edukacyjnym, w wielu przedmiotach podnosi się do rangi zasadniczej kwestie praw i obowiązków konstytucyjnych obywatela oraz podejmuje się szereg działań w sferze kształtowania patriotyzmu.[2]

Kultywowaną i krzewioną wartością w wychowaniu dzieci i młodzieży jest obok ustawy zasadniczej bogata tradycja i obyczaj. W 1917 roku wprowadzono w szkole amerykańskiej obowiązek wychowania patriotycznego. W 1023 roku 39 stanów przyjęło obyczaj wywieszania flag w szkołach i był to początek tworzenia swoistego kultu flagi narodowej. Efektem patriotycznego wychowania jest szczególne przywiązanie obywateli USA do symboli narodowych, zwłaszcza flagi i hymnu. Młodzież szkół średnich w wieku około 17 lat wykazuje się doskonałą znajomością Konstytucji. Pomimo braku obowiązkowego przedmiotu obronnego uczelnie wojskowe cieszą się wśród młodzieży ogromnym powodzeniem. Rekrutacji kandydatów na studia wojskowe dokonuje się już

---

[1] Zob. M. Kucharski, W. Zajdziński, R. Jastrzębski, *Edukacja obronna ..,* op. cit., s. 25.
[2] Zob. B. Szulc, *Wychowanie obronne..., o*p. cit., s. 111.

w szkołach średnich. Po przejściu podstawowego przeszkolenia wyselekcjonowani kandydaci kierowani są zgodnie z ich predyspozycjami do odpowiednich kompanii akademickich czy szkół oficerskich.[1]

Obowiązujący w USA model edukacji wojskowo-obywatelskiej odbiega od wielu tradycyjnych wzorców znanych w Europie. Charakteryzuje go przede wszystkim ogromna różnorodność. Można przypuszczać, iż efektywność tego systemu jest wynikiem stworzenia właściwych warunków bytowych, motywacji, a przede wszystkim właściwego oddziaływania państwa na młodzież poprzez między innymi środki masowego przekazu. Dbałość o wykształcenie obywatelskie młodzieży jest priorytetem w systemie oświatowym Stanów Zjednoczonych.

1.2.3.4. Edukacja obronna młodzieży w Holandii

W Holandii od 1968 roku obowiązuje w szkołach średnich przedmiot edukacja społeczno – polityczna (ESP) jako jeden z czterech głównych przedmiotów nauczania. Jego zasadniczym celem jest osiągnięcie przez młodzież odpowiedniej świadomości społecznej, dlatego też obejmuje on między innymi następujące treści: państwo, systemy polityczne, prawa człowieka, demokratyzację, rolę i zadania armii oraz jej funkcje obronne i międzynarodowe.[2]

Kształcenie obronne młodzieży w Holandii jest zorganizowane na dwóch poziomach. Funkcjonują szkoły, w których edukację obronną realizuje się w zakresie podstawowym. Wówczas szkoła jest zobowiązana w okresie przynajmniej jednego roku ująć w programach kształcenia edukację społeczno-polityczną w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. Natomiast w szkołach średnich, w których realizuje się edukację obronną w zakresie rozszerzonym zajęcia odbywają się w liczbie 5-6 godzin tygodniowo, a cały cykl edukacyjny kończy się egzaminem państwowym w tej dziedzinie. Szkoły posiadają bardzo dużą swobodę w kwestii opracowywania programów. Zarządzanie centralne

---

[1] Zob. M. Kucharski, W. Zajdziński, R. Jastrzębski, *Edukacja obronna...*, op. cit., s. 40-42.
[2] Zob. H. G. Philippens, A. Olgers, *Rozwój i treść szkolnej edukacji politycznej w Holandii,* „Kultura i Edukacja" 1995, nr 2.

oświatą polega przede wszystkim na określaniu zasadniczych norm egzaminu państwowego.[1]

1.2.3.5. Edukacja obronna młodzieży we Francji

We Francji przywiązuje się ogromną wagę do edukacji obronnej społeczeństwa oraz wychowania patriotyczno-obronnego dzieci i młodzieży. Dlatego też stworzono specjalny system patriotyczno-obronny składający się z następujących elementów[2]:

- wychowanie obywatelskie w szkole (w ramach szkolenia poza wojskiem);
- kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych żołnierzy (w czasie odbywania zasadniczej służby wojskowej);
- kształtowanie wizerunku wojska w społeczeństwie;
- udział obywateli w działalności obrony cywilnej.

Wychowanie patriotyczno-obronne młodzieży opiera się o współpracę szkół i sił zbrojnych, którą koordynuje specjalna komisja powołana na podstawie porozumienia podpisanego przez ministrów obrony oraz edukacji narodowej. Współpraca ta jest finansowana z budżetu Ministerstwa Obrony i najczęściej jest realizowana poprzez:

- organizowanie imprez z zakresu sportów obronnych na terenie jednostek wojskowych;
- organizowanie dni otwartych koszar;
- wizyty żołnierzy w placówkach oświatowych;
- wypożyczanie szkołom filmów oraz programów komputerowych o tematyce obronnej, będących własnością wojska.[1]

W ramach kształcenia obronnego młodzieży szkolnej wprowadzono we Francji specjalny program *Appel de preparation a`la difensa* (APD). W programie

---

[1] Zob. B. Szulc, *Wychowanie obronne...*, op. cit., s. 107.

[2] Strukturę edukacyjno-obronną społeczeństwa francuskiego przedstawia schemat opracowany przez M. Kucharskiego, W. Zajdzińskiego i R. Jastrzębskiego. Na podstawie schematu można wysnuć wniosek, iż kształcenia obronne młodzieży jest we Francji elementarną częścią edukacji obronnej społeczeństwa francuskiego. Zob. M. Kucharski, W. Zajdziński, R. Jastrzębski, *Edukacja obronna...*, op. cit., s. 48.

tym młodzież szkół średnich w wieku od 16 do 18 lat jest zobowiązana do odbycia jednego dnia edukacji w zakresie obronności państwa. Termin odbycia szkolenia wybiera się indywidualnie zazwyczaj w dniach wolnych od nauki w szkole. Zajęcia trwają 8-10 godzin i obejmują zagadnienia związane z problemami obrony Francji, sił zbrojnych oraz interesów państwa. Za sprawne i efektywne przeprowadzenie szkolenia są odpowiedzialni oficerowie sił zbrojnych w wyznaczonych garnizonach. Programem szkolenia jest objęta także młodzież przebywająca poza granicami Francji.[2] Podczas zajęć uczniowie poznają cele sił zbrojnych, problemy obronne państwa oraz system funkcjonowania armii. Oficerowie prowadzący szkolenie wykorzystują aktywne metody nauczania, prezentują filmy i przeźrocza tematycznie związane z systemem armii francuskiej. Zajęcia kończą się uzyskaniem dyplomu zaliczenia kursu obronnego.

Młodzież we Francji w zasadzie nie jest obligatoryjnie zobowiązana do odbycia takiego dnia szkolenia. Jednak wymogi społeczne sprawiają, iż każdego obywatel je zalicza, gdyż przedłożenie świadectwa ukończenia szkolenia obronnego jest warunkiem koniecznym do uzyskania prawa jazdy oraz do podjęcia nauki w szkołach wyższych.[3]

W procesie edukacji patriotyczno-obronnej młodzieży szkolnej we Francji niebagatelne znaczenie posiada wojskowe szkolnictwo przygotowawcze. Licea wojskowe cieszą się dużym powodzeniem wśród uczniów szkół średnich. W ośmiu tego typu liceach kształci się około 4 tysięcy młodzieży.

Proces kształcenia przebiega zgodnie z ustalonym programem nauczania dla francuskich szkół średniego szczebla. Jednak program nauczania w liceum wojskowym obejmuje obok wiedzy ogólnej zagadnienia związane bezpośrednio z obronnością, jest poszerzony o problematykę wychowania moralnego, intelektualnego, wojskowego i fizycznego. Uczniowie są przygotowywani do zdania egzaminu maturalnego oraz do egzaminów konkursowych do szkół

---

[1] Zob. M. Kucharski, W. Zajdziński, R. Jastrzębski, *Edukacja obronna...*, op. cit., s. 48 i nast.
[2] Przykładem może być szkolenie młodzieży francuskiej w Polsce, które przeprowadził ppłk Jean Lipka (odbywający staż wykładowcy AON) we wrześniu 1999 roku w Warszawie.
[3] Zob. B. Szulc, *Wychowanie obronne...*, op. cit., s. 110 i nast.

wojskowych. W ramach programu młodzież jest również przygotowywana do odbycia zawodowej służby wojskowej.

Liceum wojskowe jest kierowane przez komendanta – oficera w stopniu pułkownika oraz przez dyrektora, który odpowiada za zakres nauki, szkolenia i za personel cywilny. Dyrektorowi podlegają również wykładowcy wojskowi, przydzieleni przez komendanta. Główne stanowiska pedagogiczne zajmują oficerowie. Pełnią funkcje dowódców kompanii szkolnych oraz są odpowiedzialni za wychowanie moralne, wojskowe i fizyczne wychowanków. Utrzymują również dyscyplinę wśród uczniów i podległego im personelu cywilno-wojskowego. Podoficerowie jako zastępcy dowódców kompanii lub plutonów i drużyn wykonują obowiązki z zakresu administracyjno-pedagogicznego. Kadrę liceum uzupełniają specjalnie wyselekcjonowani szeregowcy, pełniąc rolę wychowawców i korepetytorów wojskowych. W procesie szkolenia, a także w życiu codziennym obowiązują uczniów liceum regulaminy opracowane na wzór przepisów wojskowych. Młodzież jest zobowiązana do noszenia odpowiedniego umundurowania.

Licea wojskowe szczycą się wieloma wybitnymi osiągnięciami. Zdecydowana większość uczniów zdaje maturę (90-100%). Znaczna część absolwentów (50-70%) dostaje się w drodze egzaminów konkursowych do szkół wojskowych. Wielu licealistów kontynuuje naukę w wyższych uczelniach cywilnych.[1]

Bardzo ważną i odpowiedzialną rolę w kształtowaniu świadomości patriotyczno-obronnej młodzieży spełnia Service d`Information et Relations Publiques des Armees - SIRPA (Służba Sił Zbrojnych ds. Informacji i Kontaktów Armii ze Społeczeństwem). Jednym z głównych zadań SIRPA jest tworzenie korzystnego wizerunku wojska i resortu obrony w mediach oraz wszechstronne informowanie społeczeństwa o francuskiej polityce obronnej.

Również niebagatelny wpływ na proces wychowania patriotyczno-obronnego dzieci i młodzieży posiada popularyzacja armii w społeczeństwie

[1] Zob. M. Kucharski, W. Zajdziński, R. Jastrzębski, *Edukacja obronna...,* op. cit., s. 49-50.

poprzez: organizowanie „dni otwartych koszar", zwiedzanie izb tradycji jednostek, prezentacje sił zbrojnych, organizowanie ceremonii wojskowych, spotkań i zawodów sportowych, wizyt i imprez rozrywkowych związanych z problematyką obronności.[1]

Państwa członkowskie NATO wykazują dużą dbałość o wykształcenie obywatelskie młodzieży. W ramach kształcenia młodzieży w przedmiocie edukacja dla bezpieczeństwa podejmuje się szereg działań instytucjonalno - organizacyjnych, które są poparte szeroką akcją promocyjno - wyjaśniającą środków masowego przekazu. Sprawny system obronny państwa opiera się, jak widać na przykładzie Francji, na silnej więzi w sprawach obronności między instytucjami rządowymi, szkołą i wojskiem.

Kwestie wychowania patriotycznego oraz kształcenia obywatelskiego i obronnego młodzieży są podstawowym warunkiem sprawnego funkcjonowania państwa demokratycznego i tym samym państw członkowskich NATO.

1.3. Cele i zadania edukacyjne szkoły w zakresie przygotowania obronnego młodzieży

Na początku XXI stulecia nastąpiła niespotykana dotąd w historii koncentracja ludzkości nad upowszechnianiem i realizowaniem ideałów pokoju, wolności i sprawiedliwości społecznej.[2] Obecny świat postawił człowieka wobec wielu zagrożeń i przeobrażeń ekonomiczno-społecznych, politycznych i kulturowych. Radykalnie zmienił się poziom bezpieczeństwa zarówno personalnego, jak i strukturalnego. Taki obraz świata stawia przed całą współczesną rzeczywistością oświatową wiele nowych wyzwań, skłaniających do przeprowadzenia w tym obszarze zasadniczych zmian.

Publikowane w ostatniej dekadzie międzynarodowe raporty edukacyjne są źródłem inspiracji i jednocześnie implikują do odmiennego niż dotychczas

---

[1] Zob. M. Kucharski, W. Zajdziński, R. Jastrzębski, *Edukacja obronna...*, op. cit., s. 54-56.
[2] Zob. *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*, pod przewodnictwem Jacquesa Delorsa, Warszawa 1998.

myślenia o edukacji. Jak pisze Ryszard Stępień,[1] współczesny model kształcenia powinien ulec zmianom w kierunku edukacji kreatywnej, traktującej świat i człowieka w sposób holistyczny i twórczy.

Generalnie proces edukacyjny rozpoczyna się w rodzinie i jest modyfikowany pod wpływem mediów, szkoły i najbliższego środowiska lokalnego. Doświadczenia ostatnich lat, jak podkreśla Jan Gołębiewski,[2] wskazują jednak na szkołę jako główny ośrodek kształtowania osobowości młodego człowieka i jego dostosowania do życia w otaczającym świecie. Szkoła to przede wszystkim miejsce twórczej pracy, gdzie uczeń jest podmiotem wszelkich edukacyjnych działań. Nauczyciel nie tylko przekazuje pewną wiedzę, ale przede wszystkim tworzy osobowość młodego człowieka. Dlatego też nadrzędnym celem edukacji jest wszechstronny i harmonijny rozwój ucznia w poczuciu odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa.

Według Jerzego Kunikowskiego głównym celem edukacji powinno być kształtowanie świadomości historycznej, narodowej i obronnej. Istnienie narodu wymaga kształtowania świadomości społecznej w nawiązaniu do tradycji historycznych. Niezwykle aktualne wydają się być słowa J. Jędrzejewicza wypowiedziane w latach trzydziestych, na które powołuje się w swych rozważaniach J. Kunikowski,: „Celem szkoły jest wychowanie i kształcenie młodzieży na świadomych swych obowiązków i twórczych obywateli Rzeczypospolitej."[3] Wiąże się to z ustawicznym kształtowaniem świadomości i postaw patriotycznych w ciągu całego procesu dydaktyczno-wychowawczego. Właściwe wychowanie obywatelskie podnosi poziom świadomości narodowej i służy zacieśnianiu więzi społeczeństwa z wojskiem i obronnością. Zatem jednym z głównych celów oświaty jest takie wychowanie młodego człowieka, aby uświadomił on sobie obowiązki wobec państwa i społeczeństwa i był należycie przygotowany do ich wypełniania. Misją współczesnej szkoły jest również kształtowanie i wpajanie demokratycznych wartości. Uczeń powinien

---

[1] Zob. R. Stępień, *Edukacja szkolna a bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 5-8.
[2] Zob. J. Gołębiewski, *Edukacja dla bezpieczeństwa – cele i zadania szkoły,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 2, s. 7.
[3] Zob. J. Kunikowski, *Racja stanu Rzeczypospolitej...,* op. cit., s. 3.

rozumieć i szanować zróżnicowanie ludzkości, tolerować odmienność i umieć walczyć z wszelką dyskryminacją. [1]

Również istotne jest przygotowanie uczniów do aktywnego udziału w życiu społecznym, a szczególnie do znalezienia swojego miejsca na rynku pracy w warunkach narastającej globalizacji. Młody człowiek powinien nabyć w trakcie nauki umiejętności przewidywania i tworzenia nowego świata, wyobrażonego i oczekiwanego.[2]

W obliczu wielorakich zagrożeń współczesnego świata optymalny system edukacji winien być zorientowany na przygotowanie uczniów do racjonalnych zachowań w sytuacji zagrożeń bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego. Nadrzędnym celem procesu edukacyjnego powinno być przygotowanie młodzieży do prawidłowego, prospołecznego działania i współdziałania w przypadku wystąpienia sytuacji ekstremalnej. Absolwent szkoły powinien umieć przewidywać, zapobiegać sytuacjom stwarzającym zagrożenie, unikać nadmiernego ryzyka, racjonalnie zachowywać się w trudnej sytuacji i poczuwać się do odpowiedzialności za podejmowane decyzje.

Zachowanie człowieka znajdującego się w ekstremalnej sytuacji jest uwarunkowane wieloma czynnikami. Aby przygodny świadek krytycznego zdarzenia podjął decyzję i ewentualną interwencję musi, zdaniem psychologów J. Darley`a i B. Latane`a,[3] przekroczyć pięć kolejnych kroków: zauważyć zdarzenie, zinterpretować, podjąć osobistą odpowiedzialność, być pewnym swoich kompetencji i wreszcie zrealizować decyzję. Szkoła zatem powinna stwarzać takie sytuacje dydaktyczno-wychowawcze, które przygotowałyby przyszłych potencjalnych świadków zdarzenia do pożądanego i racjonalnego zachowania się na miejscu wypadku.[4] Stawia to przed procesem edukacyjnym zadanie

---

[1] Zob. A. Bogaj, *Wyzwania i nadzieje edukacyjne w świetle międzynarodowych raportów oświatowych – inspiracje dla pedagogiki ogólnej,* (w:) *Rozwój pedagogiki ogólnej,* pod red. Andrzeja Bogaja, Warszawa – Kielce 2001, s. 104.

[2] Zob. R. Stępień, *Edukacja szkolna a bezpieczeństwo...,* op. cit., s. 6-8.

[3] Zob. E. Aronson, T. D. Wilson, R. M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł,* Poznań 1997, s. 481.

[4] Według danych statystycznych 1/3 poszkodowanych w wypadkach w Polsce ginie tylko dlatego, że nikt z przypadkowych świadków zdarzenia nie udzielił prawidłowej pomocy ofiarom wypadku. Zob. K. Dudak, *Czy uczyć pierwszej pomocy w szkole podstawowej?,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 3, s. 61.

wyposażenia ucznia w fachową wiedzę i umiejętności z zakresu udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej według standardów ratowniczych, obowiązujących w krajach Unii Europejskiej.

Istotnym zadaniem współczesnej szkoły jest wyjście naprzeciw wszelkim zagrożeniom bezpieczeństwa. W ciągu całego procesu dydaktyczno-wychowawczego należy uczyć zapobiegania i walki z zagrożeniami. Środowisko oświatowe powinno prowadzić profilaktykę przestępczości i narkomanii oraz szerzyć prewencję przeciwwypadkową. Zadaniem szkoły jest stworzenie młodemu człowiekowi alternatywy wobec przemocy, zła i grup parareligijnych.

Równie ważnym celem działalności edukacyjnej szkoły jest budowanie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa w środowisku szkolnym i lokalnym. Wiąże się to z wpajaniem wśród młodzieży standardowych zasad moralnych, z pobudzaniem postaw kreatywnych oraz z wyzwalaniem i kształtowaniem naturalnych i instynktownych działań młodego człowieka w swoim środowisku w zakresie bezpieczeństwa. System oświatowy powinien uwrażliwiać dzieci i młodzież zarówno na niebezpieczeństwa zagrażające im w życiu codziennym, jak też na problemy związane z bezpieczeństwem Polski. Dlatego też podstawowym zadaniem szkoły średniej jest przygotowanie młodego człowieka do podjęcia obowiązków obronnych wobec ojczyzny poprzez:

- propagowanie znaczenia i roli Sił Zbrojnych RP w utrzymaniu bezpieczeństwa państwa;
- propagowanie znaczenia NATO w utrzymaniu bezpieczeństwa międzynarodowego;
- popularyzację obowiązku służby wojskowej;
- rozwijanie sprawności fizycznej;
- kreowanie i promowanie umiejętności organizatorskich i przywódczych.

Zadaniem szkół gimnazjalnym i ponadgimnazjalnych jest wykreowanie wśród młodzieży przyszłych przywódców, członków kadry dowódczej czy instruktorskiej, aby posiadali umiejętności szybkiego i kompetentnego zachowania się w sytuacjach ekstremalnych, w przypadku ewentualnego konfliktu zbrojnego,

czy napadu terrorystycznego i potrafili ponieść odpowiedzialność za podejmowane decyzje. Wypełnienie tego zadania stało się szczególnie istotne, gdyż obecnie część młodzieży w wieku poborowym z różnych powodów nie trafia do służby wojskowej i w związku z tym nie jest poddawana jakiemukolwiek szkoleniu obronnemu poza przysposobieniem obronnym w szkole średniej. Poza tym propagowanie zagadnień obronności państwa stwarza szansę na przełamanie wielu stereotypów dotyczących form odbywania służby wojskowej.

Niebagatelnym zadaniem współczesnego systemu edukacyjnego jest rozwijanie wśród młodzieży umiejętności poszukiwania, interpretowania i wykorzystania informacji z różnych źródeł. Media odgrywają coraz większa rolę opiniotwórczą, dlatego też wydaje się celowe włączenie ich do procesu edukacji dla bezpieczeństwa. Młody człowiek wchodzący w wiek dorosły powinien jednak umieć analizować i porządkować informację, a następnie tworzyć właściwy obraz zdarzeń tak, aby media poprzez manipulację nie powodowały szumu informacyjnego. Problem ten wydaje się być bardzo istotny w obliczu zmierzchu epoki druku i pojawienia się epoki technopolu.[1] Kultura techniczna posiada bardzo duży wpływ na wyobraźnię wielu młodych ludzi i wypiera świat wartości stworzony przez kulturę humanistyczną.

System kształcenia obronnego młodzieży szkolnej jest integralną częścią systemu edukacji obronnej społeczeństwa RP, dlatego też cele i zadania szkoły koncentrują się wokół problematyki bezpieczeństwa w aspekcie zarówno personalnym, jak i strukturalnym. Optymalny system kształcenia obronnego młodzieży, efektywnie realizujący cele i zadania szkoły, mógłby w dużym stopniu poprawić stan edukacji obronnej społeczeństwa RP i tym samym podwyższyć poziom bezpieczeństwa państwa.

---

[1] Por. T. Pilch, *Pedagogika w poszukiwaniu swoich zadań i roli w budowaniu przyszłości,* (w:) *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. Materiały z II Ogólnpolskiego Zjazdu Pedagogicznego,* pod red. Janusza Gniteckiego i Joanny Rutkowiak, Warszawa – Poznań 1999, s. 280.

Rozdział II

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADAŃ

Badanie stanu kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym należy do zadań złożonych i wymaga już na poziomie diagnozy jasnego określenia definicji kształcenia obronnego, jak też edukacji obronnej. Tym bardziej, iż w nauce, a także w życiu potocznym funkcjonuje wiele różnorodnych znaczeń tych pojęć.

Zgodnie z tradycją angielską termin *education* oznacza zarówno pedagogikę, jak i wychowanie. Pedagogikę powszechnie traktuje się jako naukę o wychowaniu natomiast edukację jako rzeczywistość wychowawczą połączoną z refleksją nad nią i jej badaniem. Stale istniejące kontrowersje co do zakresu treściowego takich pojęć, jak: kształcenie, edukacja, wychowanie, pedagogika, sugerują, aby przyjąć założenie sformułowane przez B. Suchodolskiego, na podstawie którego możliwe jest ich zamienne stosowanie.[1]

Kształcenie ogólne według *„Encyklopedii Pedagogicznej"* oznacza całokształt czynności, działań, procesów i metod oddziaływania na jednostki i grupy, których celem jest zdobycie odpowiednich kompetencji i kwalifikacji ogólnych.[2]

W odniesieniu do edukacji obronnej definicja ta uległa istotnej transformacji na przestrzeni ostatnich zmian ustrojowych w Polsce. Zbyt jednostronne wydaje się być objaśnienie Wincentego Okonia, który wychowanie obronne sprowadza jedynie do wyposażenia młodego pokolenia w odpowiednie wiadomości i sprawności oraz inne środki niezbędne do obrony Ojczyzny i odparcia wszelkiej napaści na jej terytorium.[3]

Edukacja obronna jest rozległa treściowo i odnosi się do różnych działań oświatowo-wychowawczych podejmowanych na wielu poziomach, przy

---

[1] Zob. B. Suchodolski, *Pedagogika jako nauka o człowieku*, „Rocznik Pedagogiczny" 1989, nr 12, s. 7 i nast. B. Suchodolski zwraca ponadto uwagę, iż można stosować zamiennie przytoczone w niniejszej pracy pojęcia, ale wyłącznie w przypadkach, w których istnieje uzasadniona przewaga pewnych akcentów edukacji charakterystycznych dla pozostałych terminów.

[2] Zob. *Encyklopedia Pedagogiczna*, pod red. Wojciecha Pomykało, PWN, Warszawa 1975, s. 296.

[3] Zob. W. Okoń, *Słownik Pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1981, s. 349.

jednoczesnym eksponowaniu idei wartości, wiedzy oraz umiejętności ważnych dla bezpieczeństwa w aspekcie strukturalnym i personalnym. Jako pewien rodzaj celowo organizowanych procesów pedagogicznych jest zatem kształcenie obronne młodzieży wyjątkowo złożoną strukturą. Na jego kształt i efekty składają się elementy aksjologiczne, treściowe, metodyczne, organizacyjne, materiałowo-techniczne oraz personalistyczne. Można zatem przyjąć definicję zaprezentowaną w raporcie końcowym z badań prowadzonych w latach 1996-1998 przez Instytut Nauk Humanistycznych Akademii Obrony Narodowej na temat: *„Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP"*. W raporcie uznano, iż kształcenie obronne młodzieży najtrafniej odzwierciedla termin **edukacja dla bezpieczeństwa**.[1] Jest ona integralną częścią edukacji obronnej społeczeństwa RP i nie ogranicza się jedynie do procesu dydaktyczno-wychowawczego realizowanego przez szkołę. Wręcz przeciwnie jest również jednym z podstawowych elementów działalności wszelkich instytucji oświatowo – wychowawczych i środowiska lokalnego, a w tym m.in.: rodziny, organizacji młodzieżowych, stowarzyszeń, policji, środków masowego przekazu, wojska. W raporcie założono, iż celem kształcenia obronnego młodzieży jest wyposażenie młodego pokolenia w kompetencje istotne dla zachowania zewnętrznego i wewnętrznego bezpieczeństwa państwa, a w związku z tym w wiedzę i umiejętności pozwalające na prospołeczne działanie w sytuacjach ekstremalnych

Wprowadzenie pojęcia edukacja dla bezpieczeństwa wiąże się głównie z potrzebą dostrzegania szerszego kontekstu edukacji obronnej, który wynika z nowego rozumienia bezpieczeństwa. Obecnie można dostrzec tendencje upowszechniania edukacji dla bezpieczeństwa często kosztem edukacji obronnej, co znajduje odzwierciedlenie w programach kształcenia obronnego w szkole. Wychodząc z założenia, że obronność obejmuje obecnie wiele zagadnień w kategorii bezpieczeństwa, można przy pewnej tolerancji stosować powyższe pojęcia zamiennie, przy jednoczesnym zagwarantowaniu silnego miejsca edukacji obronnej.

---

[1] Zob. *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza,* op. cit., s. 8.

Kształcenie obronne młodzieży jest analizowane w niniejszej rozprawie jako proces. Jego jakość wyraża się w określonych cechach, sprzyjających osiąganiu szeroko rozumianych celów działalności dydaktyczno-wychowawczej urzeczywistnianej zarówno w środowisku szkolnym, jak też lokalnym. Proponowane określenie kształcenia obronnego wskazuje, iż jego idealnym stanem byłby taki układ współpracy wszystkich środowisk partycypujących w edukacji obronnej młodzieży, który zapewniłby wysoką jakość oraz maksymalne efekty kształcenia.

Sformułowane powyżej określenia wskazują ogólne ramy problematyki badawczej odnoszącej się do stanu edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej. Charakter analizowanych zjawisk zdecydował o zastosowaniu w procedurze badawczej zarówno podejścia jakościowego, jak i ilościowego. Te dwie odmienne drogi poznania starałam się traktować komplementarnie, co pozwoliło na uzyskanie szerokiej wiedzy o badanej rzeczywistości. Zasadniczą zmienną zależną w prezentowanej rozprawie jest poziom kształcenia obronnego, a zmienną niezależną są strukturalne i rzeczowe uwarunkowania edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Te dwie wyodrębnione zmienne o złożonej strukturze i wybitnie jakościowym charakterze wskazują, iż w postępowaniu badawczym starałam się wykazać, jak strukturalne i rzeczowe uwarunkowania oddziaływują na możliwość stworzenia optymalnego systemu kształcenia obronnego młodzieży. Przyjęłam również, że ważnymi zmiennymi determinującymi efektywność edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym są:

- cele kształcenia obronnego,
- prawne i finansowe aspekty edukacji obronnej młodzieży,
- koordynacja i kierowanie ,
- dobór i układ treści kształcenia obronnego,
- formy oraz metody kształcenia obronnego,
- wiedza i umiejętności dydaktyczne nauczycieli,

Wymienione zmienne nie wpływają jednak pojedyńczo na zmienną zależną, lecz tworzą sieć powiązań, warunkują się nawzajem i kumulują swe oddziaływania, nadając kształceniu obronnemu określony charakter.

Wskaźnikami powyższych zmiennych są dane statystyczne uzyskane w badaniach empirycznych oraz wnioski wynikające z analizy literatury przedmiotu.

2. 1. Przedmiot i cele badań

Transformacja ustrojowa w Polsce oraz trwające od 1999 roku prace nad realizacją reformy systemu oświatowego w Polsce są czynnikami inspirującymi do poszukiwań optymalnych rozwiązań, których celem byłoby stworzenie efektywnego systemu edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży.

Zbadanie dotychczasowego stanu edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym, a zatem i określenie dynamiki jego rozwoju oraz możliwości dokonywania niezbędnych usprawnień jest działaniem złożonym. Analiza przedmiotu badań, jakim jest cała rzeczywistość edukacji obronnej realizowanej w środowisku młodzieży szkolnej wraz z jej różnorodnością celów, treści, form, środków i czynnika ludzkiego, umożliwia wyodrębnienie zagadnień, których omówienie może służyć w miarę pełnemu zobrazowaniu przemian w tej dziedzinie.

W wyniku gruntownych studiów literatury przedmiotu, a także w efekcie wielu dyskusji, w tym także konferencyjnych[1] bardzo potrzebne staje się opracowanie takiego modelu kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym, który w pełni realizowałby potrzeby społeczne, zamierzenia edukacji dla bezpieczeństwa państwa oraz stanowiłby wzorzec o charakterze

---

[1] Zob. *Edukacja dla bezpieczeństwa RP: materiały z konferencji naukowej pod patronatem Prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego zorganizowanej wspólnie przez AON, Szkołę Wyższą im. P. Włodkowica w Płocku, Płock 15.III.2000*, pod red. Z. Kruszewskiego, A. Szerauca, Płock 2000; *Koncepcje edukacji obronnej społeczeństwa RP i ich współczesne uwarunkowania (materiały z sympozjum),* pod red. R. Stępnia, Warszawa 17.VI.1997, Warszawa 1997*; Edukacja obronna młodzieży na przełomie wieków: materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej w ramach badań statutowych w WSP w Krakowie w dn. 29 – 30 września 1998,* pod red. R. Stępnia, R. W. Wrońskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 1999.

instrumentalno – normatywnym. W związku z tym **celem głównym** niniejszej pracy jest **dokonanie pogłębionej analizy i oceny dotychczasowego stanu kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym i na tej podstawie określenie najbardziej pożądanych zmian.**

Z tak sformułowanego celu głównego badań wynikają następujące **cele szczegółowe:**

1. Określenie miejsca i roli edukacji obronnej w szkolnictwie ponad podstawowym z jednoczesnym ukazaniem jej podłoża historycznego;
2. Zbadanie aktualnego stanu realizacji celów i treści programowych edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym;
3. Dokonanie analizy i oceny funkcjonowania form i metod kształcenia obronnego młodzieży szkolnej oraz ich efektywności;
4. Zbadanie aktualnych kompetencji zawodowych oraz możliwości kształcenia i doskonalenia kadry pedagogicznej w zakresie edukacji dla bezpieczeństwa;
5. Wypracowanie optymalnego systemu kształcenia obronnego młodzieży szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych.

2. 2. Problemy badawcze

W pracach metodologicznych z zakresu pedagogiki i psychologii można znaleźć bardzo wiele różnych definicji pojęcia *problem*. J. Kozielecki[1] stwierdza, iż *problem jest rodzajem zadania (sytuacji), którego podmiot nie może rozwiązać za pomocą posiadanego zasobu wiedzy. Rozwiązanie jego jest możliwe dzięki czynności myślenia produktywnego, która prowadzi do wzbogacenia wiedzy podmiotu.* Natomiast S. Nowak[2] uważa, że *problem badawczy to pewne pytanie lub zespół pytań, na które odpowiedzi ma dostarczyć badanie.*

[1] Zob. J. Kozielecki, *Rozwiązywanie problemów,* Warszawa 1969, s. 16.
[2] Zob. S. Nowak, *Metodologia badań socjologicznych,* Warszawa 1970, s. 214.

Na podstawie powyższych definicji oraz przyjętego celu rozprawy, sformułowałam następujący **główny problem badawczy: jaki jest obecny stan kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym oraz jakie powinny nastąpić w nim zmiany?**

Rozwiązanie problemu głównego wymaga sformułowania następujących **problemów szczegółowych:**

1. Jakie jest miejsce oraz rola edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym w aspekcie historycznym?
2. Jak realizowane są cele i upowszechniane treści programowe edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym?
3. Jaka jest efektywność stosowanych form i metod kształcenia obronnego młodzieży szkolnej?
4. Jaki jest poziom przygotowania kadry pedagogicznej do prowadzenia edukacji dla bezpieczeństwa w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym oraz jakie są możliwości jej kształcenia i doskonalenia?
5. W jakim kierunku powinny zmierzać ewentualne zmiany, aby system kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym odpowiadał potrzebom społecznym i zamierzeniom edukacji dla bezpieczeństwa RP?

2. 3. Hipotezy

Hipoteza tworzy obraz rzeczy, zanim upewni się o jego wyglądzie, jest logicznym uzasadnionym przypuszczeniem, wynikającym z dotychczasowego stanu badań.[1] Sprawdzenie hipotezy odbywa się przez wyprowadzenie z niej wniosków empirycznych, przy czym im więcej prawdziwych zdań z hipotezy wynika, tym większy jest stopień jej uzasadnienia.[2]

Na podstawie analizy literatury przedmiotu oraz aktów normatywno - prawnych dotyczących edukacji obronnej w oświacie, a także wiedzy

---

[1] Zob. T. Mendel, *Metodyka pisania prac doktorskich,* Poznań 1995, s. 56.
[2] Zob. W. Okoń, *Słownik pedagogiczny. Wydanie piąte zmienione,* Warszawa 1992, s. 70.

pedagogicznej i posiadanego doświadczenia zawodowego, przyjęłam następującą **hipotezę:**

Obecny system edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym w ograniczonym zakresie tworzy warunki do kształtowania pożądanego stanu świadomości obronnej młodzieży, jest mało skuteczny i nie daje oczekiwanych rezultatów. Jego przyszłościowy kształt powinien uwzględniać polskie doświadczenia i potrzeby edukacyjne, a jednocześnie zapewnić systematyczną i skoordynowaną realizację zadań edukacyjnych w zakresie kształtowania świadomości obronnej młodzieży. System ten powinien być kompatybilny ze standardami edukacyjnymi państw członkowskich NATO.

A oto **hipotezy szczegółowe:**

1. Kształcenie obronne młodzieży jest elementarną częścią systemu edukacji obronnej społeczeństwa polskiego i jednym z czynników gwarantujących bezpieczeństwo RP. Niewielka jego efektywność wpływa negatywnie na stan bezpieczeństwa państwa i jego obywateli. Szkoła nie spełnia swoich zadań w tym zakresie, gdyż nie realizuje potrzeb edukacyjnych w dziedzinie kształtowania świadomości obronnej młodzieży. Polskie tradycje wychowania obronnego młodego pokolenia nie zostały należycie uwzględnione w obecnej reformie oświaty.
2. Cele i treści programowe kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym są realizowane w ograniczonym zakresie, a ich dobór nie odpowiada wszystkim potrzebom edukacji dla bezpieczeństwa państwa i jego obywateli. W podstawie programowej ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna" opracowanej dla gimnazjum, nie zostały wyeksponowane treści istotne dla obronności kraju. Program ścieżki jest wdrażany w sposób wybiórczy lub w ogóle nie realizowany z powodu braku wykwalifikowanej kadry pedagogicznej oraz niezbędnej infrastruktury. W szkolnictwie ponadgimnazjalnym brakuje aktualizacji celów i treści przysposobienia obronnego. Powszechnie stosowany program nauczania z 1996 roku zdewaluował się wobec współczesnej eskalacji zagrożeń. Niewielki stopień

jego realizacji jest spowodowany między innymi obniżeniem rangi przysposobienia obronnego i brakiem środków finansowych na profesjonalne rozbudowanie bazy materiałowo – technicznej. Nowe programy nauczania są słabo znane w środowisku pedagogicznym, głównie z powodu problemów związanych z nieefektywnym przepływem informacji w oświacie.

3. Funkcjonujące formy i metody kształcenia obronnego młodzieży szkolnej są mało skuteczne. Do głównych niedomagań w tym zakresie można zaliczyć: niewielkie zainteresowanie problematyką obronną RP, małą dynamikę dostosowania systemu kształcenia obronnego młodzieży do zmian strukturalnych i funkcjonalnych zachodzących w Polsce, niski poziom kompetencji zawodowych nauczycieli edukacji obronnej, którzy nie stosują nowoczesnych technologii kształcenia. Brakuje korelacji działalności edukacyjnej szkoły ze środowiskiem lokalnym, z organizacjami i stowarzyszeniami proobronnymi oraz ze środkami masowej informacji. Obecny system kształcenia obronnego młodzieży szkolnej w ograniczonym zakresie wyposaża w odpowiedni zasób wiedzy z dziedziny obronności, słabo kształtuje umiejętności wykonywania konkretnych czynności praktycznych, w niedostateczny sposób uświadamia młodzieży potrzebę umacniania bezpieczeństwa państwa.
4. Kadra pedagogiczna nie posiada wystarczających kwalifikacji zawodowych i w niewielkim zakresie podejmuje możliwości ich podwyższania. Większość uczniów negatywnie ocenia kompetencje oraz wartości osobowe nauczycieli, co nie pozwala na kształtowanie autorytetu tej grupy wśród młodzieży i zawęża oddziaływania dydaktyczno – wychowawcze. Istniejące rozwiązania w kształceniu i doskonaleniu kadry pedagogicznej edukacji obronnej nie dają oczekiwanych efektów. Brakuje przede wszystkim możliwości uzyskania certyfikatu ratownika zgodnego z normami Unii Europejskiej w tym zakresie, co ma duży wpływ na obniżenie jakości szkolenia młodzieży w zakresie ratownictwa medyczno – sanitarnego i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej.

5. Działania zmierzające do skonstruowania efektywnego systemu kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym powinny być ukierunkowane przede wszystkim na:
   - uregulowanie podstaw prawno - ekonomicznych;
   - uwzględnienie w systemie kierowania edukacją obronną młodzieży roli powiatów w nowym podziale administracyjnym Polski;
   - opracowanie programów kształcenia obronnego młodzieży, uwzględniających potrzeby społeczne i zamierzenia edukacji dla bezpieczeństwa kraju;
   - stosowanie różnych form i nowatorskich metod kształcenia obronnego młodzieży;
   - podwyższanie kwalifikacji zawodowych kadry pedagogicznej;
   - stworzenie lub rozbudowanie już istniejącej bazy dydaktycznej;
   - wykorzystanie środków masowego przekazu do promowania edukacji dla bezpieczeństwa oraz pełnego informowania społeczności szkolnej i lokalnej w tym zakresie;
   - skoordynowanie działalności wszystkich ogniw partycypujących w kształceniu obronnym młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej;
   - powołanie instytucji, bądź wskazanie jednej spośród już istniejących, która zajęłaby się koordynacją i monitoringiem wszystkich działań edukacyjno – obronnych w środowisku lokalnym oraz korelacją tych działań z władzami centralnymi.

2.3. Metody badań, techniki i narzędzia badawcze

Proces badawczy stanowi racjonalny układ czynności metodologicznych, które wynikają z systemu założeń i reguł pozwalających na uporządkowanie praktycznej lub teoretycznej działalności człowieka tak, aby możliwe było osiąganie zakładanych celów. Interdyscyplinarny charakter prowadzonych badań

wymagał stosowania w obrębie przyjętych strategii poznania (jakościowej i ilościowej), powiązanych ze sobą, różnych metod oraz technik badawczych.

W celu realizacji przyjętych założeń metodologicznych rozprawy zastosowałam następujące metody:

- **metodę analizy i krytyki literatury przedmiotu;**
- **metodę badania dokumentów;**
- **metodę sondażu diagnostycznego**, jako główną metodę niniejszych badań,

realizowaną głównie przy pomocy:

- kwestionariuszy ankiet;
- kwestionariuszy wywiadu;
- obserwacji niestandaryzowanej.

Wymienione metody stanowią, w rozumieniu przyjętych założeń badawczych, zespół sposobów określania optymalnie zasadnych i wystarczająco dokładnych odpowiedzi na sformułowane wcześniej pytania badawcze.

W przypadku pierwszej z tych metod (**metoda analizy i krytyki literatury***)*, bazę źródłową stanowiły: prace monograficzne, artykuły naukowe i popularno – naukowe, oraz inne opracowania mające związek z kształceniem obronnym młodzieży. W rozwiązaniu poszczególnych problemów przyjęłam również **metodę badania dokumentów**. Analizie poddałam następujące rodzaje dokumentów:

- akty prawne,
- dokumentację dydaktyczną,
- dokumenty sprawozdawcze,
- materiały z konferencji.

Wymienione dokumenty poddałam analizie jakościowej, jak również ilościowej.

Badanie dokumentacji dydaktycznej i normatywno – prawnej pełni w niniejszej pracy rolę instrumentu naukowego poznania pozwalającego zgromadzić wiedzę na temat:

- rozwiązań legislacyjnych w sferze edukacji dla bezpieczeństwa RP;

- podstaw prawnych edukacji obronnej w oświacie;
- przebiegu procesu kształcenia obronnego młodzieży szkolnej;
- programów kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym;
- kwalifikacji zawodowych kadry pedagogicznej edukacji obronnej;
- działalności organizacji, stowarzyszeń i instytucji związanych z edukacją obronną młodzieży;
- działalności środków masowego przekazu.

Mało wiarygodna okazała się dokumentacja kształcenia obronnego prowadzona przez szkoły gimnazjalne. Nauczyciele i młodzież stwierdzali w udzielanych wywiadach, iż często dzienniki lekcyjne czy sprawozdania z realizacji ścieżek edukacyjnych nie odzwierciedlają faktycznego przebiegu realizacji edukacji obronnej w gimnazjach, a zamieszczane informacje mają charakter raczej stanu pożądanego, niż faktycznego. Dotyczy to szczególnie sprawozdań z realizacji ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna" w gimnazjum.[1]

W odniesieniu do problemów szczegółowych, niezbędne jest wykorzystanie **metody sondażu diagnostycznego**, a zwłaszcza badań ankietowych oraz wywiadów, rozmów i obserwacji. Zastosowanie tych metod umożliwia weryfikację danych uzyskanych za pomocą metody badania dokumentów i studium literatury.

Do badań ankietowych opracowałam trzy kwestionariusze. Jednym badano opinie kadry pedagogicznej, drugim opinie młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej. W trzecim kwestionariuszu badaniami objęto środowisko lokalne, pracowników MON i MENiS oraz kuratorium oświaty. Część sformułowanych pytań w trzech kwestionariuszach była identyczna, co pozwoliło porównać opinie, jakie o poszczególnych problemach wyrażali respondenci

[1] Kuratorium Oświaty w Warszawie przeprowadziło w 2002 roku badania na temat realizacji ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna", rozsyłając kwestionariusze ankiet do dyrektorów gimnazjów na terenie woj. mazowieckiego. Badania nie były anonimowe. Dyrektorzy monitorowanych gimnazjów deklarowali realizację wyżej wymienionej ścieżki edukacyjnej w 96,58%. Tymczasem wyniki przeprowadzonych przeze mnie badań empirycznych (anonimowych) są zdecydowanie inne. Zarówno nauczyciele, jak i młodzież objęta badaniami stwierdzali brak realizacji ścieżki „Obrona cywilna". Można sądzić, iż dyrektorzy szkół w obawie przed konsekwencjami nie wykazywali faktycznego stanu jej realizacji.

wymienionych grup. W kwestionariuszach stosowałam pytania otwarte i zamknięte (w tym alternatywne) kafeterie zamknięte, otwarte, półotwarte, dysjunktywne i koniunktywne.

Pytania wskaźnikowe w kwestionariuszach zarówno ankiety, jak i wywiadu, umożliwiły zgromadzić materiał, który pozwolił między innymi wnioskować o:

- roli edukacji obronnej w środowisku młodzieży;
- kierowaniu realizacją zadań edukacji obronnej młodzieży w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym oraz koordynowaniu różnorodnych działań w tej dziedzinie;
- trafności doboru treści programowych kształcenia obronnego w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych;
- skuteczności funkcjonujących form i metod prowadzonej edukacji obronnej młodzieży;
- poglądach na kształcenie i wychowanie obronne młodzieży;
- kompetencjach zawodowych kadry pedagogicznej edukacji obronnej;
- ograniczeniach i trudnościach w realizacji zadań kształcenia obronnego młodzieży w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym;
- współpracy szkoły ze środowiskiem lokalnym w zakresie edukacji dla bezpieczeństwa;
- kierunkach zmian w edukacji obronnej młodzieży szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych.

Na podstawie badań ankietowych wykonałam obliczenia statystyczne dotyczące:

- frekwencji,
- średniej rang,
- testu niezależności zmiennych chi-kwadrat (w opisie badań podawano tylko wartość poziomu istotności *p*) (współczynnik korelacji rang Spermana),

- miernik siły związku V Cramera. [1]

Obliczenia wykonano w programie do analiz statystycznych, stosowanym w naukach społecznych: SPSS for MS WINDOWS Release 5.0. Pytania otwarte zostały poddane kodyfikacji oraz analizom jakościowym.

W badaniach empirycznych zastosowałam również **metodę obserwacji otwartej**, która umożliwiła zebranie wiedzy o obiekcie badań i stworzyła podstawę do szczegółowego planowania postępowania badawczego. Obserwacja otwarta była metodą pomocniczą i nieodzownym etapem przygotowawczym w badaniach terenowych.

2.4. Teren i organizacja badań

Trudności w kształceniu obronnym młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej powstają z powodu nie dość dobrze poznanych procesów zachodzących wewnątrz placówki szkolnej i społeczności lokalnej, jak również pod wpływem związków i zależności kształtujących się między szkołą a środowiskiem lokalnym, między szkołą a organem prowadzącym i nadzorującym. Procesy te i związki powinny być dogłębnie zaobserwowane przede wszystkim wewnątrz danej społeczności i wewnątrz danej instytucji, szkoły. Konieczność uwzględnienia powyższych czynników sprawiła, iż badania empiryczne zostały przeprowadzone w gimnazjach, szkołach ponadgimnazjalnych, środowisku lokalnym, organach prowadzących i nadzorujących , w okresie od maja do października 2002 r.

Biorąc pod uwagę nowe struktury administracyjne kraju, do przeprowadzenia badań wybrałam społeczność powiatu wołomińskiego. Powiat ten, pod względem ilości mieszkańców oraz infrastruktury, jest typową podwarszawską jednostką samorządową, w której widoczny jest wzrost negatywnych zjawisk społecznych takich, jak m. in.: przestępczość, bezrobocie,

---

[1] Wartości wskaźnika interpretowano na podstawie propozycji A. Góralskiego. Zob. A. Góralski, *Metody opisu i wnioskowania statystycznego w psychologii i pedagogice*, Warszawa 1987, s. 38; Por. H. M. Blalock, *Statystyka dla socjologów,* Warszawa 1975, s. 318.

narkomania, alkoholizm. Dobierając próbę badawczą do badań ankietowych założyłam, iż powinna ona mieć charakter kontrastowy i obejmować obok szkół gimnazjalnych szkoły ponadgimnazjalne o zróżnicowanej specyfice kształcenia, następnie nadzór pedagogiczny oraz urzędy administracji państwowej, jak też różnorodne instytucje i organizacje środowiska lokalnego bezpośrednio związane z edukacją obronną młodzieży.

Kontrastowość próby badawczej starałam się również uzyskać pod względem takich zmiennych, jak: wykształcenie, zajmowane stanowisko, pełniona funkcja, stopień przygotowania obronnego.

Na tej podstawie badaniami empirycznymi objęłam:

1. Pracowników wybranych urzędów administracji centralnej i nadzoru pedagogicznego:

- Departament Społeczno – Wychowawczy MON;
- Biuro Spraw Obronnych MEN i S;
- Departament Kształcenia Ogólnego, Specjalnego i Profilaktyki MEN i S,
- Kuratorium Oświaty w Warszawie.

2. Kadrę pedagogiczną oraz uczniów wytypowanych metodą wyboru losowego[1] gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych powiatu wołomińskiego:

- gimnazja:
  - Gimnazjum nr 2 w Radzyminie;
  - Gimnazjum nr 1 w Ząbkach;
  - Gimnazjum nr 3 w Wołominie;
- licea ogólnokształcące:
  - Liceum Ogólnokształcące w Tłuszczu;
  - II Liceum Ogólnokształcące im. C. K. Norwida w Radzyminie;
  - IV Liceum Ogólnokształcące w Wołominie;
- szkoły zawodowe:
  - Liceum Ekonomiczne w Wołominie;
  - Technikum Elektryczne w Zielonce;

---

[1] Zob. T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych,* Warszawa 1995, s. 232.

- Zasadnicza Szkoła Zawodowa w Tłuszczu;
- Liceum Profilowane w Radzyminie.

3. Pracowników instytucji samorządowych i organizacji związanych z edukacją obronną powiatu wołomińskiego:

- Starostwo Powiatu Wołomińskiego;
- Urząd Miasta i Gminy : Wołomina, Radzymina, Tłuszcza;
- straż pożarna:
  - Komenda Powiatowa Państwowej Straży Pożarnej w Wołominie;
  - Ochotnicza Straż Pożarna w Kobyłce, w Radzyminie, w Tłuszczu;
- Rejonowy Zarząd PCK w Wołominie;
- policja:
  - Komenda Powiatowa Policji w Wołominie;
  - Komisariaty policji w Tłuszczu, w Ząbkach, w Radzyminie;
- lokalne środki masowej informacji:
  - redakcja „Wieści Podwarszawskich" w Wołominie,
  - redakcja „Fakty" w Kobyłce.

Populacja w wylosowanych instytucjach wykazywała duże zróżnicowanie ze względu na badaną zmienną i w związku z tym przy doborze próby badawczej zastosowałam losowanie warstwowe. Polega ono na podzieleniu całej populacji na warstwy i losowaniu w sposób niezależny z każdej warstwy określonej liczby elementów[1]. Wyodrębniłam trzy warstwy (grupy badanych), według następujących kryteriów:

- wykształcenia,
- zajmowanego stanowiska,
- pełnionej funkcji.

Pierwszą warstwę (grupę) reprezentują:

- zatrudnione na stanowiskach osoby, którym został powierzony obowiązek prowadzenia spraw kształcenia obronnego młodzieży w aspekcie wykonawczym,

[1] Zob. J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, Warszawa 1996, s. 241.

- osoby zajmujące kierownicze stanowiska w administracji publicznej i samorządowej,
- przedstawiciele środowiska lokalnego, zatrudnieni w instytucjach samorządowych i organizacjach bezpośrednio związanych z edukacją obronną.

Drugą warstwę (grupę) stanowią:

- kadra pedagogiczna wybranych drogą losową szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych.

Do trzeciej warstwy (grupy) należą:

- młodzież szkół gimnazjalnych,
- uczniowie szkół ponadgimnazjalnych (liceów ogólnokształcących i profilowanych, techników, liceów zawodowych oraz zasadniczych szkół zawodowych).

Przy konstruowaniu próby badawczej przyjęłam następujące zasady losowania nieograniczonego indywidualnego:

- między nieznaną wielkością próby pobraną w sposób zwrotny ($\mathbf{n_z}$) z populacji o wielkości N i niezbędną wielkością próby pobranej w sposób bezzwrotny ($\mathbf{n_b}$), zachodzi związek z którego wynika, iż zawsze $\mathbf{n_b < n_z}$;[1]
- w przypadku niniejszych badań (zastosowania losowania bezzwrotnego), niezbędna jest mniejsza próba, niż w przypadku zastosowania wariantu zwrotnego;
- wzór na niezbędną wielkość próby ($\mathbf{n_b}$) przy oszacowaniu frakcji elementów wyróżnionych w populacji ma postać: [2]

$$n_b = \frac{N}{1 + \frac{d^2(N-1)}{z_\alpha^{\,2} pq}}$$

[1] Zob. J. Brzeziński, *Metodologia* ..., op. cit., s. 246 i nast.
[2] Zob. J. Greń, *Statystyka matematyczna. Modele i zadania*, Warszawa 1975, s. 245.

Gdzie:

N – liczebność populacji,

p – spodziewany rząd wielkości szacowanej frakcji,

q = 1 – p,

$\mathbf{z_\alpha}$ - 1,64 dla $\alpha = 0,10$; 1,96 dla $\alpha = 0,05$; dla $\alpha = 0,01$;

d – dopuszczalny błąd szacunku frakcji *p* (podany w ułamku dziesiętnym).

W odniesieniu do badanej przeze mnie populacji nie znam frakcji elementów posiadających daną cechę, a więc nie znam wartości wyrażenia: *M/N* (gdzie *M* – liczba elementów posiadających dana cechę). Można jej wartość oszacować na podstawie wartości frakcji w próbie. Nie znając rzędu wielkości szacowanej frakcji przyjęłam za iloczyn *pq* we wzorze na $\mathbf{n_b}$ maksymalną wartość czyli ¼. Wówczas otrzymałam **wzór przybliżony** na $\mathbf{n_b}$:[1]

$$n_b = \frac{N}{1 + \frac{4d^2(N-1)}{z_\alpha^{\,2}}}$$

Gdzie:

N – liczebność populacji,

$\mathbf{z_\alpha}$ - 1,96 dla $\alpha = 0,05$,

d – dopuszczalny błąd szacunku frakcji 4 % (podany w ułamku dziesiętnym równa się 0,04).

Założyłam, iż liczba badanej kadry pedagogicznej oraz uczniów, jak też przedstawicieli środowiska lokalnego nie powinna być mniejsza niż wartość wyliczona z zaprezentowanego powyżej wzoru obliczania niezbędnej wielkości próby.

[1] Zob. J. Brzeziński, *Metodologia* ..., op. cit. s. 247.

Według wzoru przybliżonego wyliczyłam populację próbną w trzech grupach (warstwach), do których skierowałam zróżnicowane treściowo kwestionariusze ankiet (zob. tabela 3).

Tabela 3. Liczba badanych w trzech warstwach (grupach) społecznych.

Lp.	Warstwy (grupy) poddane badaniu	Liczba badanych
1.	Osoby zatrudnione na stanowiskach, którym został powierzony obowiązek prowadzenia spraw kształcenia obronnego młodzieży w aspekcie wykonawczym. Osoby zajmujące kierownicze stanowiska w administracji publicznej i samorządowej oraz przedstawiciele środowiska lokalnego, zatrudnieni w instytucjach samorządowych i organizacjach bezpośrednio związanych z edukacją obronną.	72
2.	Kadra pedagogiczna szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych.	211
3.	Uczniowie szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych.	447
	Razem	**730**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań od maja do października 2002r.

Niezbędna wielkość próby, pobranej w sposób bezzwrotny ($\mathbf{n_b}$), składa się w poszczególnych grupach z następującej liczby respondentów:

- **w grupie 1 – 72 osób**

- przy współczynniku ufności 0,90 z maksymalnym błędem 4%,
- $N = 85$ (osoby związane z edukacją obronną młodzieży),

$d = 4\% = 0{,}04$; $\boldsymbol{P} = 0{,}90$; $\alpha = 1$ - $\boldsymbol{P} = 1 - 0{,}90 = 0{,}10$; $z_{0,10} = 1{,}64$

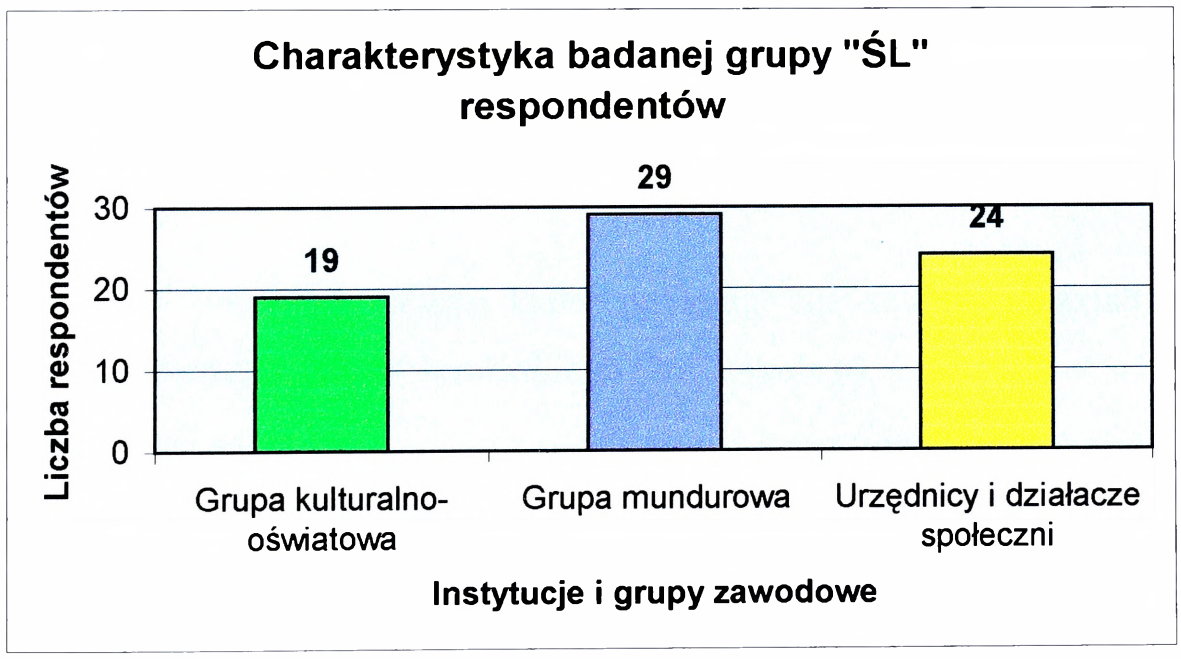
$$n_b = \frac{85}{1 + \frac{4(0{,}04)^2(85-1)}{1{,}64^2}} \approx 71$$

W tej grupie badaniami zostali objęci przedstawiciele środowiska lokalnego oraz administracji centralnej i nadzoru pedagogicznego (zob. tabela 4).

Tabela 4. Liczba przedstawicieli środowiska lokalnego oraz administracji centralnej i nadzoru pedagogicznego objętych badaniami ankietowymi ($N = 72$).

Dane dotyczące **próby badawczej grupy 1**		
Wyszczególnienie	Liczba badanych	% próby badawczej
1. Departament Społeczno-Wychowawczy MON	3	4,2
2. Biuro Spraw Obronnych MENiS	3	4,2
3. Kuratorium Oświaty w Warszawie	7	9,7
4. Starostwo Powiatu Wołomińskiego	7	9,7
5. Urzędy Miasta i Gminy (Wołomin, Radzymin, Tłuszcz)	12	16,6
6. Komenda Powiatowej Państwowej Straży Pożarnej	3	4,2
7. Ochotnicza Straż Pożarna w Kobyłce, w Radzyminie, w Tłuszczu	6	8,3
8. Rejonowy Zarząd PCK w Wołominie	3	4,2
9. Komenda Powiatowa Policji w Wołominie	5	6,9
10. Komisariaty policji w Tłuszczu, w Ząbkach, w Radzyminie	10	13,8
11.Lokalne środki masowej informacji („Wieści Podwarszawskie”„Fakty”)	6	8,3
12. Miejski Ośrodek Kultury w Kobyłce	3	4,2
13. Środowisko kombatanckie w Radzyminie	2	2,7
Razem	**72**	100

Respondentów grupy 1 charakteryzowałam poprzez wyodrębnienie trzech środowisk zawodowych (rys. 2 i tab. 5).

Rys. 2. Podział respondentów warstwy pierwszej według zajmowanego stanowiska i pełnionych funkcji (N=72)

Tabela 5. Struktura próby badawczej środowiska lokalnego ze względu na stanowisko pracy i pełnione funkcje w społeczeństwie (*na podstawie deklaracji respondentów, N = 72*)

Grupa	Instytucja	Liczba respondentów	Liczność grupy
Grupa kulturalno-oświatowa	MENiS	3	**19**
	Kuratorium Oświaty	7	
	Miejski Ośrodek Kultury	3	
	Prasa lokalna	6	
Grupa mundurowa	MON	5	**29**
	Straż Pożarna	9	
	Policja	15	
Urzędnicy i działacze społeczni	Urzędy miejskie	12	**24**
	Środowisko kombatanckie	2	
	Starostwo Pow. Wołom.	7	
	PCK	3	
Razem		**72**	

- **w grupie 2** niezbędną liczbę respondentów stanowiło **211 osób.**
  - przy współczynniku ufności 0,90 z maksymalnym błędem 4%,
  - N = 425 (osoby bezpośrednio związane z kształceniem obronnym młodzieży),

$d = 4\% = 0{,}04$; $\boldsymbol{P} = 0{,}90$; $\alpha = 1$ - $\boldsymbol{P} = 1 - 0{,}90 = 0{,}10$; $z_{0,10} = 1{,}64$

$$n_b = \frac{425}{1 + \frac{4(0{,}04)^2(425-1)}{1{,}64^2}} \approx 211$$

W grupie 2 badaniami objęto kadrę pedagogiczną szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych powiatu wołomińskiego (zob. tabela 6).

- **w grupie 3 – 447 osób**
  - - przy współczynniku ufności 0,90 z maksymalnym błędem 4%,
  - N = 1600 (osoby bezpośrednio związane z kształceniem obronnym młodzieży),

$d = 4\% = 0{,}04$; $\boldsymbol{P} = 0{,}90$; $\alpha = 1$ - $\boldsymbol{P} = 1 - 0{,}90 = 0{,}10$; $z_{0,10} = 1{,}64$

$$n_b = \frac{1600}{1 + \frac{4(0{,}04)^2(1600-1)}{1{,}64^2}} \approx 333$$

W grupie 3 badaniami objęto młodzież z 10 wylosowanych szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych (zob. tabela 6).

Tabela 6. Struktura ilościowa kadry pedagogicznej oraz uczniów gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych objętych badaniami ($N = 658$).

Dane dotyczące **próby badawczej grupy 2 i 3**				
Wyszczególnienie	**nauczyciele**		**młodzież**	
	Liczba badanych	%próby badawczej	Liczba badanych	%próby badawczej
1. Szkoły gimnazjalne: - Gimnazjum nr 2 w Radzyminie, - Gimnazjum nr 2 w Ząbkach, - Gimnazjum nr 3 w Wołominie.	57	27,0	147	33,1
2. Licea ogólnokształcące: - Liceum Ogólnokształcące w Tłuszczu, - Liceum Ogólnokształcące w Radzyminie - IV Liceum Ogólnokształcące w Wołominie	33	15,6	162	36,5
3. Liceum zawodowe: - Liceum Profilowane w Radzyminie, - Liceum Ekonomiczne w Wołominie.	21	9,9	66	14,9
4. Technikum zawodowe: - Technikum Elektryczne w Zielonce.	31	14,7	46	10,4
5. Zasadnicze szkoły zawodowe: - Zasadnicza Szkoła Zawodowa w Tłuszczu.	14	6,6	23	5,2
6. Zespoły szkół: - Zespół Szkół Terenów Zieleni w Radzyminie, - Zespół Szkół w Zielonce, - Zespół Szkół Ogólnokształcących Nr 3 w Wołominie, - Zespół Szkół Ekonomicznych w Wołominie.	51	24,2	-	-
Brak danych	4	1,9	3	0,7
Razem	**211**		**447**	

Tak zakreślony obszar próby badawczej pozwolił uzyskać jej kontrastowość oraz gwarantował, iż po przeprowadzeniu badań będzie można sformułować reprezentatywne wnioski.

W tabeli 3 zostały zamieszczone dane dotyczące faktycznej liczby respondentów objętych badaniami ankietowymi w poszczególnych warstwach. W sumie badaniami ankietowymi objęto 447 uczniów, 211 nauczycieli oraz 72 przedstawicieli administracji publicznej i samorządowej, środowiska lokalnego oraz nadzoru pedagogicznego.

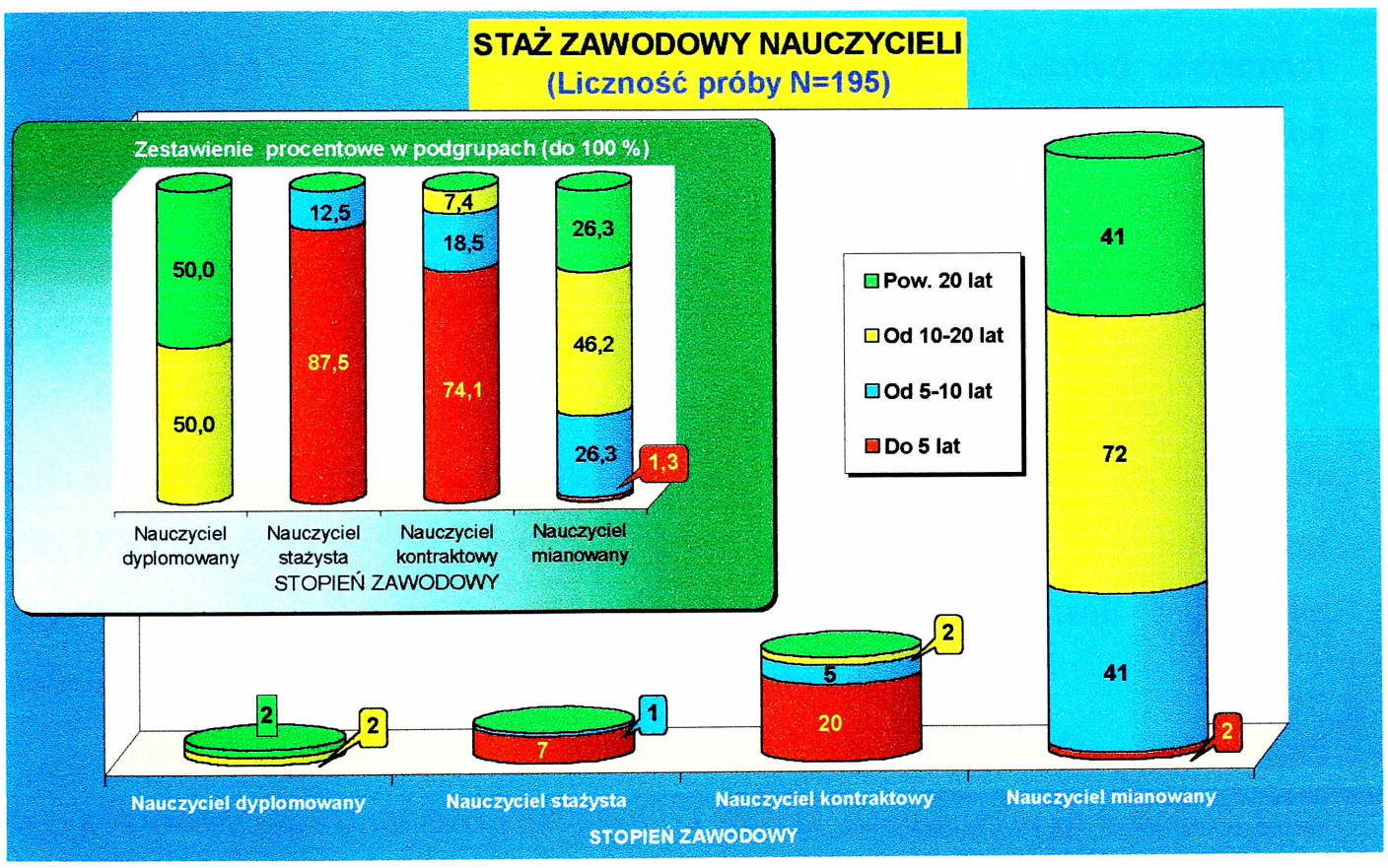
Próba reprezentatywna[1] badanej populacji jest zróżnicowana pod względem stażu pracy zawodowej (zob. tab. 7), posiadanego wykształcenia (zob. tab. 8) oraz stałego miejsca zamieszkania (zob. tab. 9) respondentów. Trzecia grupa poddana badaniu zróżnicowana jest pod względem typu szkoły, w której respondenci kontynuują naukę (zob. tab. 6). Strukturę próby badawczej ze względu na staż zawodowy ukazuje **tabela 7.**

Tabela 7. Staż zawodowy badanej populacji (*na podstawie deklaracji respondentów, N = 283*).

Warstwy (grupy) poddane badaniu	**Liczba badanych**	**Do 10 lat**	**Od 10 do 20**	**Powyżej 20 lat**	**Brak odpowiedzi**
1. Osoby zajmujące kierownicze stanowiska w administracji publicznej i samorządowej oraz przedstawiciele środowiska lokalnego, zatrudnieni w instytucjach samorządowych i organizacjach bezpośrednio związanych z edukacją obronną.	72	23 (32%)	18 (25%)	30 (43%)	1
2. Kadra pedagogiczna szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych.	211	77 (36,5%)	76 (36%)	43 (20,4%)	15 (7,1%)
3. Uczniowie szkół gimnzjalnych i ponadgimnazjalnych.	447				
Razem	720				

[1] Zob. J. D. Łaniec, *Elementy statystyki dla pedagogów*, Olsztyn 1995, s. 19.

Struktura próby badawczej ze względu na staż pracy zawodowej była nieproporcjonalna. Wśród kadry pedagogicznej staż pracy przeważającej części respondentów (72,46 %) zawierał się w przedziale od jednego do dwudziestu lat. Dwie największe liczebnie i prawie równe grupy stanowili respondenci, których czas pracy w oświacie zawierał się w przedziale od jednego do dziesięciu i od dziesięciu do dwudziestu lat. Piętnastu pedagogów nie udzieliło odpowiedzi. Najmniej liczną była grupa nauczycieli ze stażem pracy ponad dwadzieścia lat (co dziesiąty nauczyciel). Nieproporcjonalny rozkład próby ze względu na staż pracy niewątpliwie wynika z przekształceń związanych z wdrażaniem reformy oświaty. Część nauczycieli korzysta z możliwości przejścia do 2006 roku na wcześniejszą emeryturę, zmniejsza się wiek czynnej zawodowo kadry pedagogicznej i w związku z tym liczba respondentów legitymująca się dużym stażem zawodowym w tej grupie jest niewielka (20,4%) (zob. rys. 3).

Rys. 3. Struktura próby badawczej nauczycieli ze względu na staż zawodowy oraz posiadany stopień zawodowy respondentów (*na podstawie deklaracji respondentów, N = 195*).

W przeciwieństwie do grupy badanych nauczycieli badana warstwa przedstawicieli środowiska lokalnego zdecydowanie legitymuje się stażem pracy przekraczającym dwadzieścia lat. 43% badanych respondentów tej grupy pracuje

ponad 20 lat w administracji publicznej i samorządowej oraz w organizacjach i instytucjach związanych z kształceniem obronnym młodzieży (zob. rys. 5).

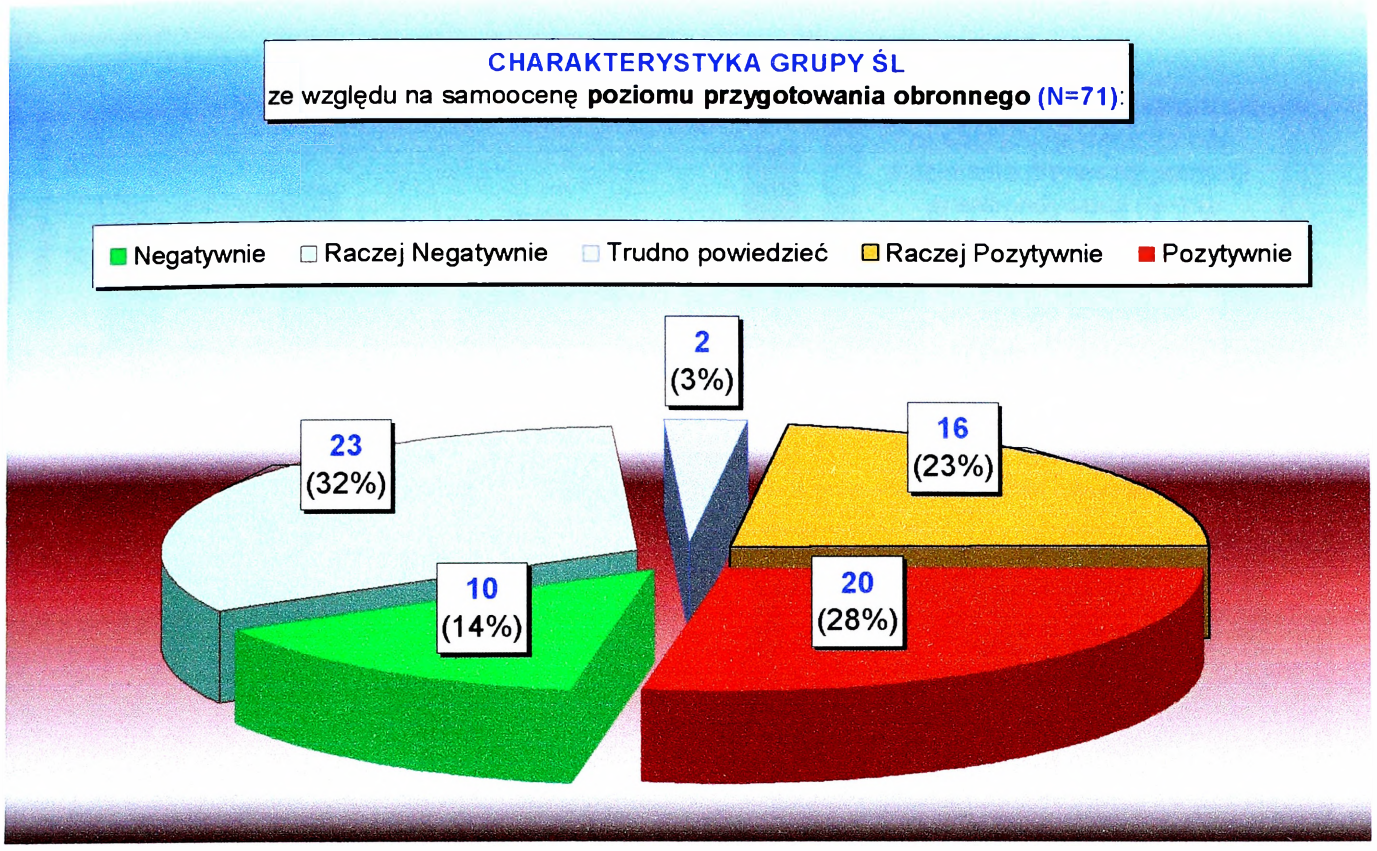
Staż zawodowy powyżej 10 i 20 lat zadeklarowali pedagodzy ze stopniem zawodowym nauczyciela mianowanego i dyplomowanego. Natomiast nauczyciele stażyści i kontraktowi deklarowali staż pracy mniejszy niż pięć lat (zob. rys. 3). Taka korelacja między stopniem awansu zawodowego kadry pedagogicznej a jej stażem pracy w oświacie jest efektem wdrażanej obecnie reformy oświaty.

Aby dokonać możliwie pełnej charakterystyki próby badawczej pod kątem problematyki edukacji obronnej umieściłam w kwestionariuszach pytania, których celem było uzyskanie informacji na temat poziomu przygotowania obronnego respondentów oraz ich osobistego stosunku do zagadnień związanych z kształceniem obronnym.

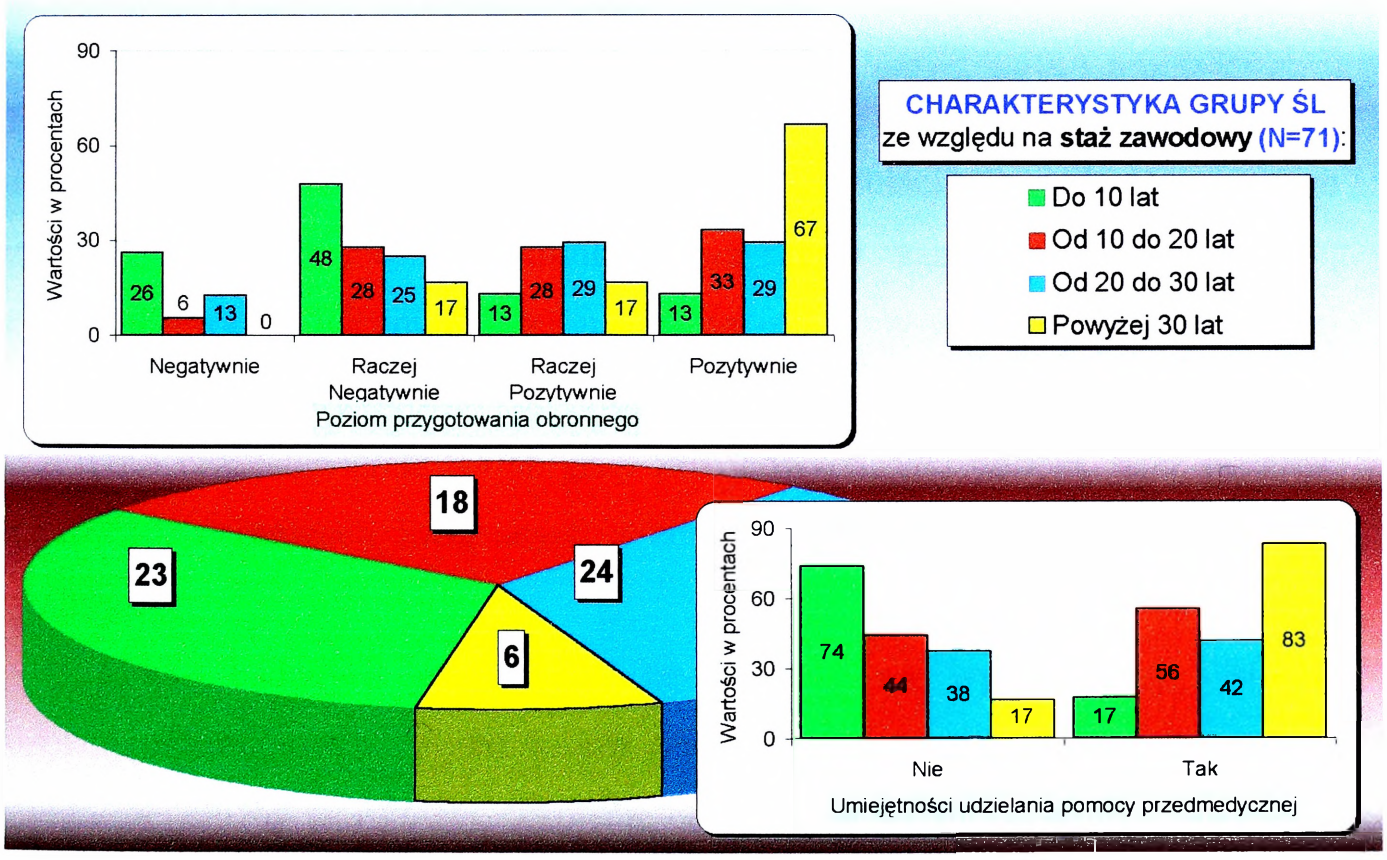
Nauczyciele bez względu na staż pracy zawodowej, jak też posiadany stopień zawodowy zdecydowanie negatywnie ocenili swój poziom przygotowania obronnego (zob. rys. 7 i 8). Deklarowali ponadto brak szkoleń obronnych (90,34%) i certyfikatu ratownika (94,12 %). Również niewielka liczba respondentów tej grupy deklaruje pozytywny stosunek do zasadniczej służby wojskowej (29,21%). Zastanawiający jest fakt, iż 18,54% nauczycieli nie wypowiedziało się w tej kwestii.

Wysoki poziom przygotowania obronnego zdecydowanie częściej deklarowali przedstawiciele środowiska lokalnego. Ponad połowa respondentów (50,71%) oceniła się pod tym względem pozytywnie (28,17%) lub raczej pozytywnie (22,54%) (zob. rys. 4). Opinię taką wskazywali najczęściej respondenci z dużym stażu pracy, powyżej 30 lat (zob. rys. 5).

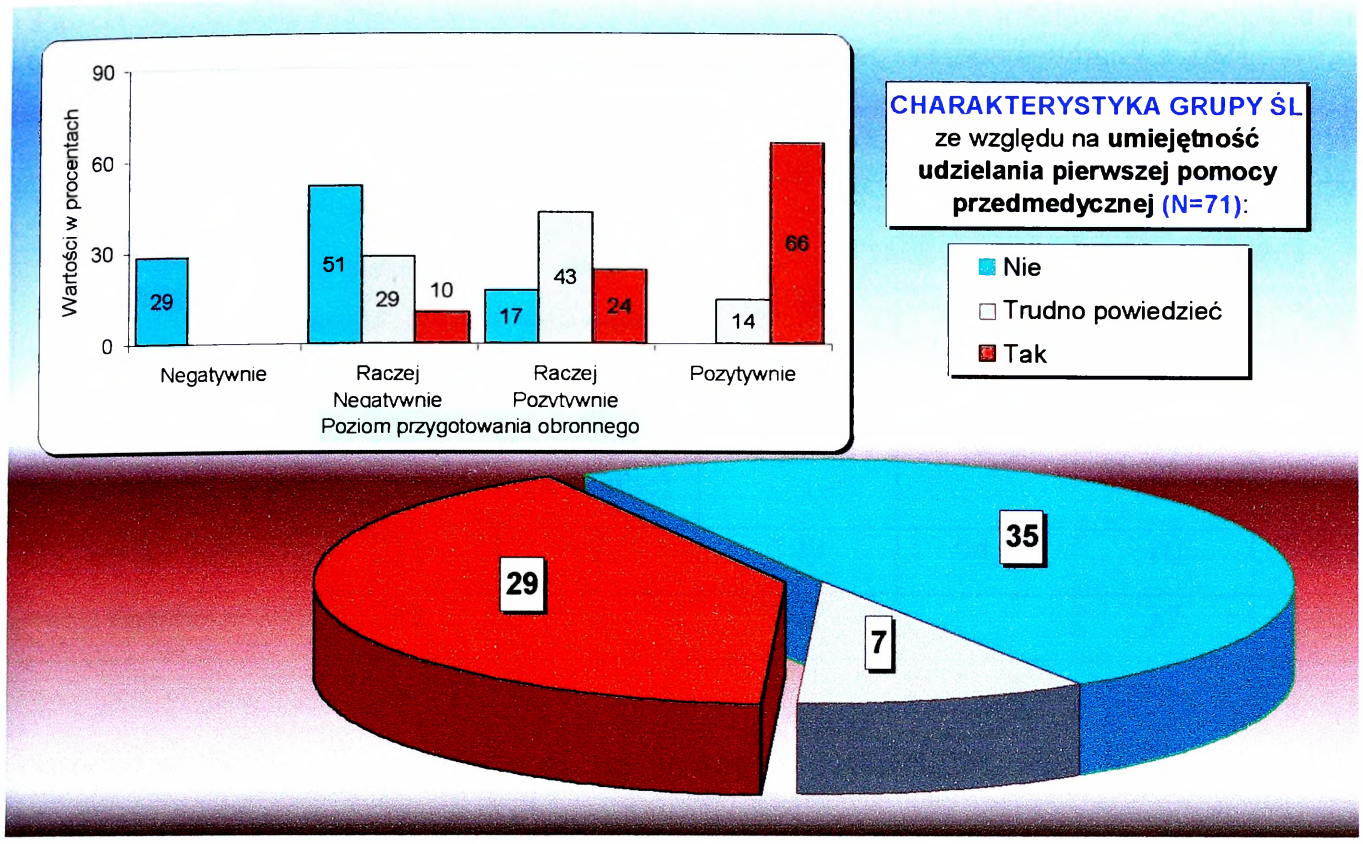
Istnieje wyraźna zależność statystyczna pomiędzy poziomem przygotowania obronnego respondentów, a stażem zawodowym ($p = 0,003$), choć siła tego związku jest przeciętna (V Cramera = 0,35). Jak wynika z przedstawionych w rys. 5 danych statystycznych, długość stażu pracy ma również istotny wpływ na posiadanie przez respondentów tej grupy umiejętności udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej ($p = 0,003$), siła tego związku jest też przeciętna (V Cramera = 0,35).

Rys. 4. Struktura próby badawczej środowiska lokalnego ze względu na poziom przygotowania obronnego (*na podstawie deklaracji respondentów, N = 71*)

Rys. 5. Struktura próby badawczej środowiska lokalnego ze względu na staż zawodowy (*na podstawie deklaracji respondentów, N = 71*).

Rys. 6. Struktura próby badawczej ze względu na umiejętność udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej (*na podstawie deklaracji respondentów, N = 71*).

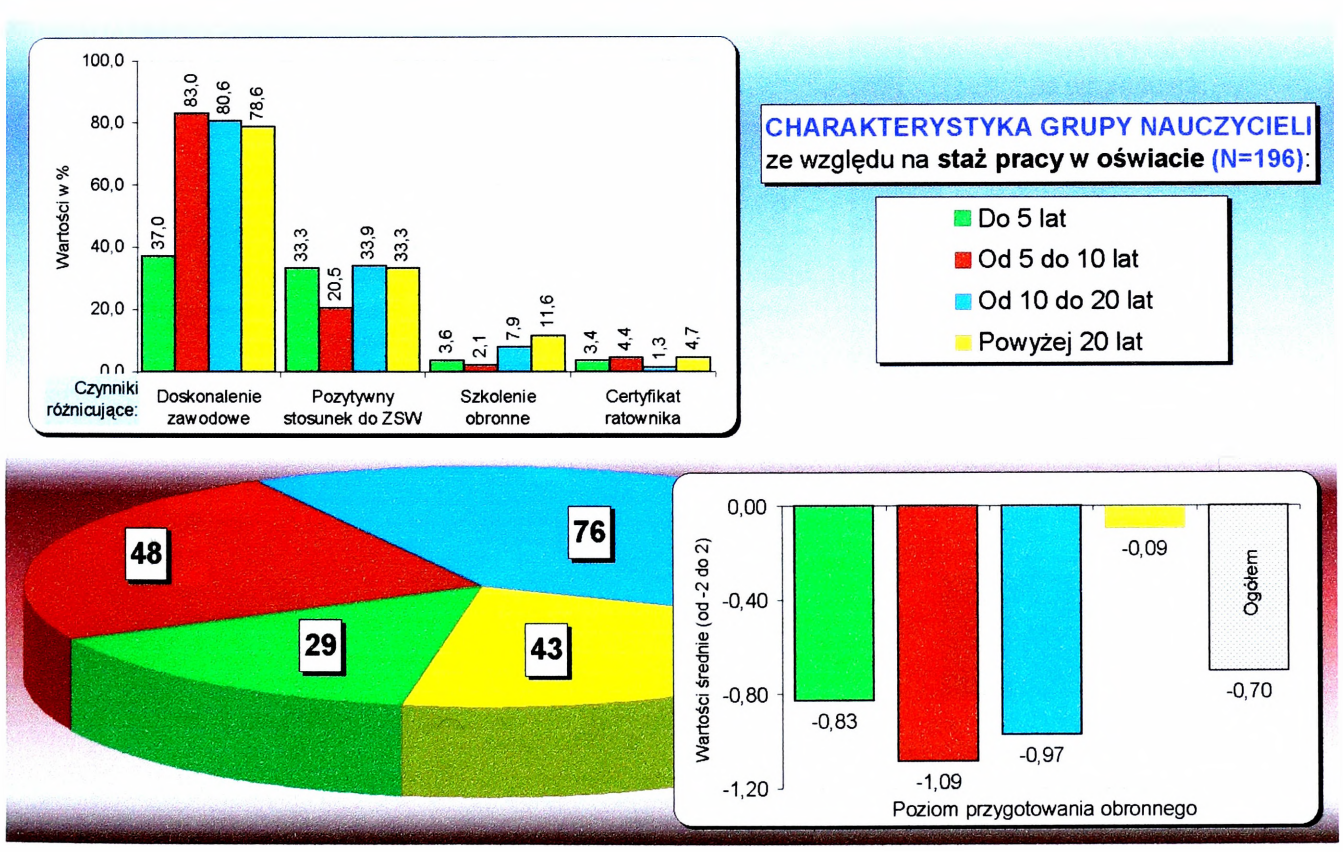
Najliczniejszą grupę zarówno wśród badanych nauczycieli, jak też wśród przedstawicieli środowiska lokalnego stanowili respondenci posiadający wykształcenie wyższe (zob. tabela 8). Mała liczba respondentów posiadających wykształcenie średnie, a stosunkowo duża tych, którzy ukończyli studia wyższe wydaje się odzwierciedlać strukturę generalnej populacji. Posiadanie wyższego wykształcenia jest obecnie warunkiem uzyskania zatrudnienia w oświacie, w nadzorze pedagogicznym oraz na stanowiskach w administracji publicznej i samorządowej. Respondenci legitymujący się wykształceniem średnim to przede wszystkim przedstawiciele takich grup zawodowych, jak: policja, straż pożarna, pracownicy organizacji związanych z edukacją obronną, urzędnicy samorządu lokalnego.

Grupę badanych nauczycieli, ze względu na wykształcenie, istotnie różnicują następujące czynniki: doskonalenie zawodowe, pozytywny stosunek do zasadniczej służby wojskowej, szkolenie obronne, certyfikat ratownika. Na uwagę zasługuje fakt, iż grupa nauczycieli legitymująca się wykształceniem średnim deklarowała pozytywny poziom przygotowania obronnego w przeciwieństwie do pedagogów z wykształceniem wyższym. Najniższy poziom przygotowania

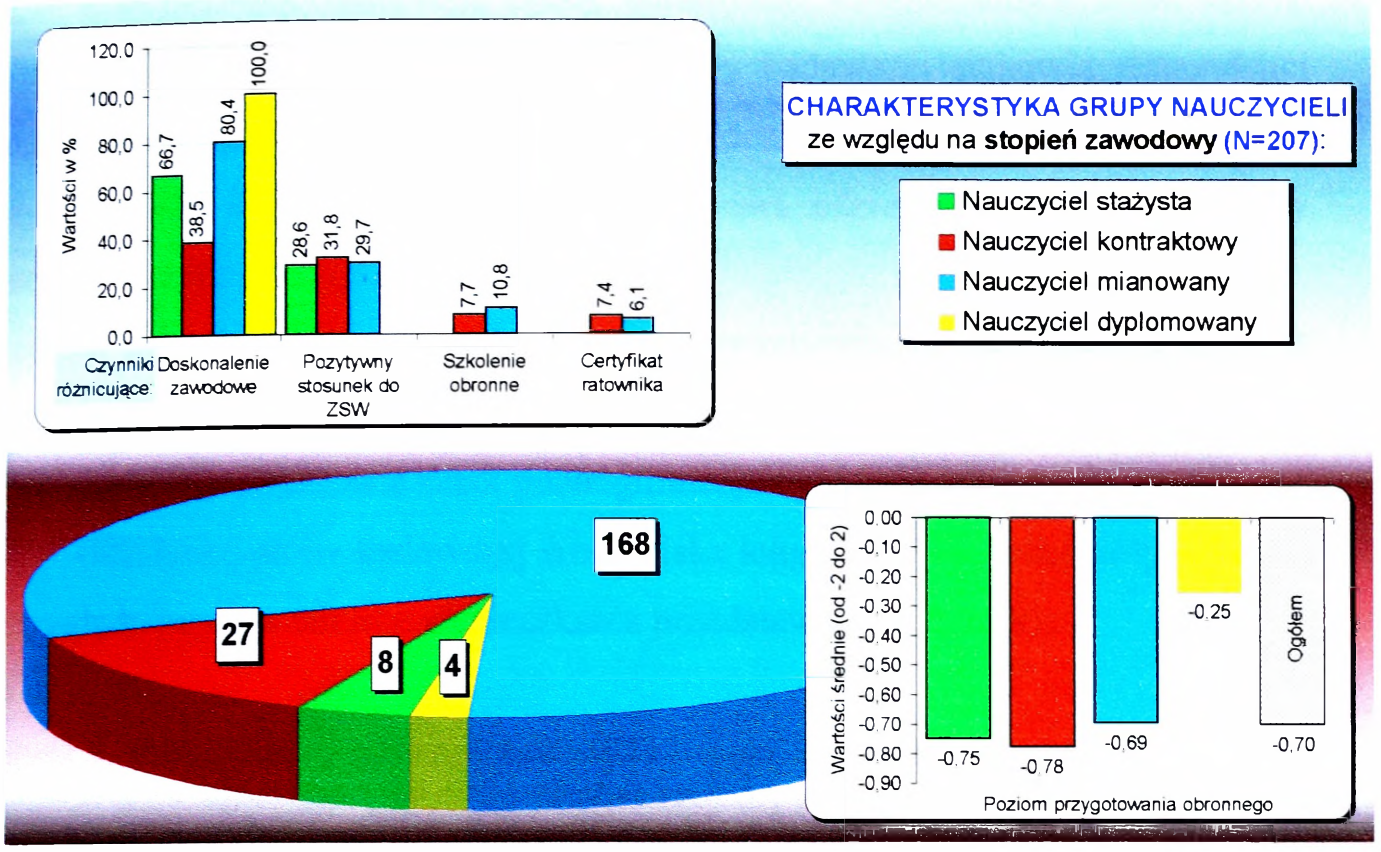
Tabela 8. Struktura próby badawczej nauczycieli oraz środowiska lokalnego ze względu na posiadane wykształcenie respondentów (*na podstawie deklaracji respondentów, N = 282*)

Badana grupa	Liczba respondentów	Brak odpowiedzi	WYKSZTAŁCENIE RESPONDENTÓW			
			Wyższe		Średnie	
			Liczba badanych	% próby badawczej	Liczba badanych	% próby badawczej
I - Środowisko lok.	71	0 (1 - inne)	43	59,7	27	37,5
II - Nauczyciele	211	2	199	94,3	10	4,73
Razem	282	2	**242**		**37**	

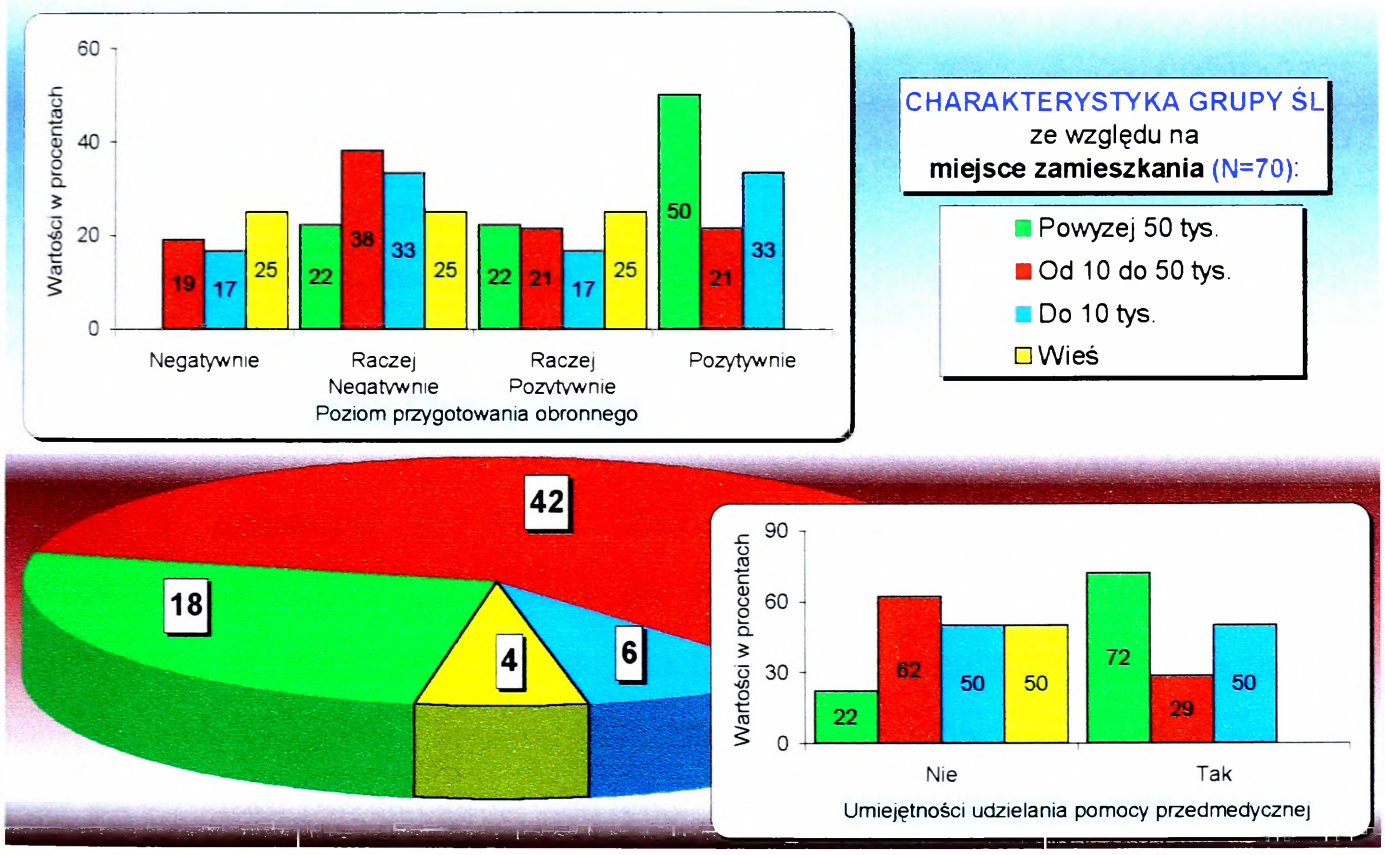
obronnego wskazali respondenci tej grupy z wykształceniem licencjata. 20% nauczycieli ze średnim wykształceniem odbyło szkolenie obronne, a 70% posiada pozytywny stosunek do zasadniczej służby wojskowej. Przedstawione dane w rys. 7 oraz 8 pokazują, że nauczyciele doskonalą się zawodowo (81,1%), lecz jedynie 9,9% w dziedzinie obronności, a tylko 6,7% posiada certyfikat ratownika.

Rys. 7. Struktura próby badawczej nauczycieli ze względu na staż pracy w oświacie (*na podstawie deklaracji respondentów N = 196*).

Rys. 8. Struktura próby badawczej nauczycieli ze względu na stopień zawodowy (*na podstawie deklaracji respondentów N = 207*).

Rys. 9. Struktura próby badawczej środowiska lokalnego ze względu na miejsce zamieszkania (*na podstawie deklaracji respondentów, N = 71).*

Zdecydowana większość próby badawczej, to mieszkańcy miast od 10 do 50 tys. ludności. Najmniejszą część próby badawczej stanowią respondenci środowiska wiejskiego, którzy w ogóle nie deklarowali pozytywnego poziomu przygotowania obronnego, ani też umiejętności udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej (0%) (zob. rys. 9).

W mieście od 10 do 50 tys. mieszkańców mieszka na stałe również 47,81% badanej młodzieży. Natomiast 27,25 % próby badawczej trzeciej grupy respondentów to uczniowie szkół ponadgimnazjalnych mieszkający na wsi.

(Strukturę próby badawczej środowiska lokalnego oraz młodzieży szkolnej ze względu na stałe miejsce zamieszkania przedstawia tabela nr 9).

Tabela 9. Struktura próby badawczej środowiska lokalnego oraz młodzieży szkolnej ze względu na stałe miejsce zamieszkania (*na podstawie deklaracji respondentów, N = 539*)

Dane dotyczące **próby badawczej grupy 1 i 3**				
Miejsce zamieszkania respondenta	**środowisko lokalne**		**młodzież**	
	Liczba badanych	%próby badawczej	Liczba badanych	%próby badawczej
1. Wieś	4	5,5	118	27,25
2. Miasto do 10 tys. mieszkańców	42	58,3	74	17,09
3. Miasto od 10 do 50 tys. mieszkańców	6	8,3	207	47,81
4. Miasto powyżej 50 tys. mieszkańców	18	25	34	7,85
5. Brak odpowiedzi	2	2,7	14	3.23

Próba badawcza warstwy trzeciej (młodzieży) składa się z grupy chłopców (42,70%) i dziewcząt (57,30%). Zarówno chłopcy, jak i dziewczęta w przeważającej części nie należą do żadnych organizacji młodzieżowych (86,21%), ani też nie uczestniczą w jakichkolwiek zorganizowanych zajęciach pozalekcyjnych (73,33%). Spośród 447 badanych uczniów tylko jeden uczeń należy do Związku Strzeleckiego „Strzelec". Dwudziestu dwóch zadeklarowało przynależność do ZHP, a dwudziestu pięciu do PCK (zob. tab.10). Na uwagę zasługuje fakt, iż prawie połowa spośród badanej młodzieży 48,49% deklarowała negatywny lub raczej negatywny poziom przygotowania obronnego (zob. rys. 10).

Tabela 10. Struktura próby badawczej młodzieży szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych ze względu na przynależność do organizacji młodzieżowych (*na podstawie deklaracji respondentów, N = 447*)

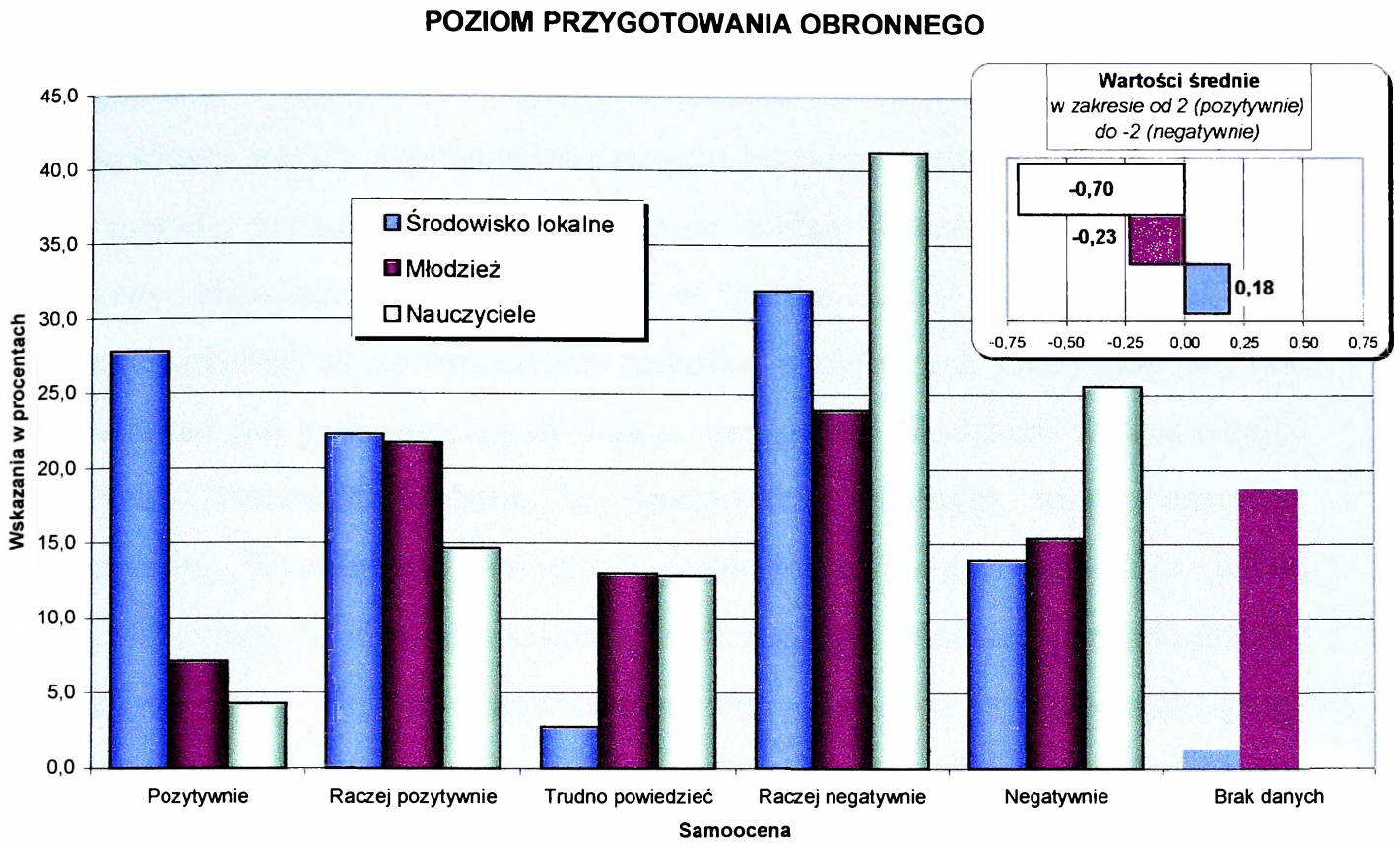
Organizacja młodzieżowa	Liczba respondentów	% próby badawczej
1. Związek Harcerstwa Polskiego	22	5,14
2. Związek Harcerstwa Rzeczpospolitej	–	–
3. Związek Strzelecki „Strzelec"	1	0,23
4. Polski Czerwony Krzyż	25	5,84
5. Liga Obrony Kraju	3	0,70
6. Inne	13	3,01
7. Nie należę do żadnych organizacji	**369**	**86,21**
8. Brak danych	12	2,76

Badana młodzież również w bardzo małym zakresie (26,67%) uczestniczy w zorganizowanych zajęciach pozalekcyjnych (zob. tabela 11). Z oferty Szkolnego Koła Sportowego korzysta tylko czterdziestu siedmiu uczniów.

Tabela 11. Struktura próby badawczej młodzieży szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych ze względu na uczestnictwo w zorganizowanych zajęciach pozalekcyjnych (*na podstawie deklaracji respondentów, N = 447*)

Zajęcia pozalekcyjne	Liczba respondentów	% próby badawczej
1. Szkolne Koło Sportowe	47	10,5
2. Koło historyczne	10	2,2
3. Zajęcia organizowane przez MOK	17	3,8
4. Zajęcia w lokalnym klubie sportowym	13	2,9
5. Inne	44	9,8
6. Nie biorę udziału w zajęciach pozalekcyjnych	**319**	**71,4**
7. Brak danych	12	2,8

Respondenci wszystkich trzech badanych grup zadeklarowali niski poziom przygotowania obronnego (zob. rys. 10). Jedynie w grupie środowiska lokalnego

Rys. 10. Poziom przygotowania obronnego badanej populacji (*na podstawie deklaracji respondentó, N = 71 + 208 + 363*)

duża część respondentów deklarowała pozytywny (28,17 %) i raczej pozytywny (22,54 %) poziom przygotowania obronnego. Swoje kompetencje w wyżej wymienionej dziedzinie pozytywnie ocenili pracownicy z grupy mundurowej, co wydaje się być związane z wymaganym zakresem kwalifikacji w tej grupie zawodowej. Średnia rang[1] dla całej grupy wyniosła 0,18. Zdecydowanie negatywnie na temat własnego przygotowania obronnego wypowiedzieli się nauczyciele (średnia rang –0,70) oraz młodzież (średnia rang -0,23). Duża część populacji młodzieży nie posiada świadomości ani wiedzy na ten temat, o czym może świadczyć zupełny brak odpowiedzi na postawione pytanie (23,14%). 15,98% uczniów wskazało kategorię *„trudno powiedzieć”*. Należy zauważyć, iż w badanej problematyce poziom przygotowania obronnego jest istotną zmienną. Analizując wyniki badań, można zauważyć wiele istotnych korelacji

[1] Poszczególnym kategoriom odpowiedzi przypisano następujące wartości: *„tak”* – 2; *„raczej tak”* – 1; *„raczej nie”* – (-1); *„nie”* – (-2); *„trudno powiedzieć”* – 0.

(z $p<0,05000$) między deklarowanym przez młodzież poziomem przygotowania obronnego, a udzielanymi odpowiedziami.[1]

Badania ankietowe przeprowadziłam osobiście. Wypełnianie kwestionariuszy ankiet poprzedzałam zawsze krótkim wprowadzeniem na temat celu i metody prowadzonych przeze mnie badań. Szczególnie podkreślałam anonimowy charakter ankiet. Badania w grupie kadry pedagogicznej oraz młodzieży szkolnej przeprowadziłam techniką audytoryjną. Odbywały się one podczas obrad rad pedagogicznych oraz w przypadku młodzieży w czasie zajęć lekcyjnych. Natomiast badania w środowisku lokalnym miały charakter indywidualny. Wypełnienie ankiety zajmowało respondentom około jednej godziny lekcyjnej. Środowisko szkolne, a szczególnie młodzież przyjęła ankietę z życzliwością i dużym zainteresowaniem. Również respondenci grupy „środowisko lokalne" przychylnie odnosili się do podjętych problemów w kwestionariuszach o czym świadczy zaobserwowana w czasie wypełniania kwestionariuszy spontaniczność reakcji respondentów na poruszaną w ankiecie problematykę oraz uzyskanie dużej liczby odpowiedzi na pytania otwarte.

Technika badawcza, którą zastosowałam w niniejszej rozprawie stwarzała możliwości powierzchownego lub tylko częściowego wypełnienia ankiety. Zdarzały się sporadyczne wypadki zakreślania odpowiedzi dla żartów lub nieczytelne wypowiedzi na pytania otwarte. Przypadki nierzetelnego podejścia do badania ankietowego były nieliczne. Z analiz wyeliminowałam dwanaście kwestionariuszy do badania opinii młodzieży gimnazjalnej, cztery kwestionariusze do badania opinii kadry pedagogicznej oraz jeden kwestionariusz do badania opinii środowiska lokalnego. Powodem było wypełnienie tylko pierwszej strony ankiety lub niedostosowanie się respondentów do instrukcji wypełniania kwestionariusza. Dwie ankiety do badania opinii młodzieży zostały wypełnione przez gimnazjalistów nieczytelnie i dla żartów. Kilka ankietowanych osób nie dostosowało się do instrukcji wypełniania kwestionariusza i zakreślało nieodpowiednią ilość odpowiedzi.

---

[1] Istotne korelacje z $p<0,05000$ zostaną omówione w dalszej część rozprawy.

Należy podkreślić, iż wyniki badań dotyczące hierarchii wartości, postaw obywatelskich, oczekiwań młodzieży, kadry pedagogicznej czy też środowiska lokalnego zawierają często obraz deklaracji ukazujących stan świadomości badanych. W związku z tym prawdziwość otrzymanych wyników zależy niewątpliwie od wskaźników sformułowanych pytań i atmosfery towarzyszącej badaniom.

W okresie realizacji badań ankietowych (od maja do października 2002 roku) przeprowadziłam otwarte wywiady pogłębione, zarówno wśród kadry pedagogicznej, jak i wśród przedstawicieli środowiska lokalnego, administracji centralnej i nadzoru pedagogicznego. Do wywiadu przygotowałam zestaw pytań o charakterze ogólnym z zakresu interesującej mnie problematyki. Zestaw ten stanowił pewien scenariusz prowadzenia rozmowy i nie ograniczał podejmowanych wątków w czasie rozmowy. Każdy wywiad miał swój indywidualny przebieg, wynikający raczej nie z zakresu podejmowanych zagadnień, ale raczej z osobowości badanego respondenta. Część wywiadów została przeprowadzona po obliczeniu i zapoznaniu się z wynikami badań ankietowych (od listopada 2002 do stycznia 2003 roku).

W sumie przeprowadziłam czterdzieści cztery tego typu wywiady:

- czternaście z kadrą pedagogiczną,
- osiemnaście z przedstawicielami środowiska lokalnego (policją, strażą pożarną, strażą miejską, pracownikami administracji lokalnej, przedstawicielami środowisk kulturotwórczych),
- trzy z pracownikami Departamentu Społeczno – Wychowawczego Ministerstwa Obrony Narodowej,
- pięć z pracownikami MENiS, w tym dwa w Biurze Spraw Obronnych,
- jeden w Departamencie Kształcenia Ogólnego Obywateli i Profilaktyki Społecznej MENiS,
- cztery w Wydziale Spraw Obronnych Kuratorium Oświaty w Warszawie.

Wiedza uzyskana tą metodą miała istotne znaczenie w interpretacji wyników ilościowych.

Uzyskane wyniki empiryczne stanowią pewien obraz świadomości społeczności lokalnej, kadry pedagogicznej oraz młodzieży w zakresie edukacji obronnej. Obraz ten jest charakterystyczny dla okresu transformacji ustrojowej w Polsce i wdrażania od 1999r reformy polskiej oświaty, która miała również zmienić pozytywnie stan kształcenia obronnego młodzieży szkolnej. Nasuwa się więc pytanie, na ile analizowane w rozprawie wyniki badań są aktualne. Respondenci podczas badań wyrażali liczne opinie, które częściowo stanowią odpowiedź na powyższe pytanie. Kadra pedagogiczna zdecydowanie negatywnie oceniła stopień realizacji reformy oświaty. Natomiast młodzież wykazała duże zainteresowanie badanymi problemami i wyraziła zdecydowaną chęć uczestnictwa w różnych inicjatywach na rzecz edukacji dla bezpieczeństwa. Wnikliwe przyjrzenie się procesowi wdrażania reformy oświaty wskazuje, iż problemy których dotyczyły badania raczej nabrzmiały, niż zostały pozytywnie rozwiązane.

Warto podkreślić, że analiza stanu kształcenia obronnego młodzieży szkolnej zaprezentowana w niniejszej rozprawie wzbogaciła badania nad modelowym systemem edukacji obronnej społeczeństwa RP, prowadzone od 1996 roku przez Akademię Obrony Narodowej. Możliwe stało się w miarę dokładne poznanie dotychczasowych osiągnięć, zmian, poglądów i aktualnych potrzeb w zakresie kształcenia obronnego młodzieży szkolnej. Okazało się to tym bardziej interesujące, że proces przemian instytucjonalnych, organizacyjnych i programowych częściowo już się dokonał i jest żywym problemem w niektórych środowiskach społecznych. Obecnie trwają prace nad skonstruowaniem Programu Poprawy Bezpieczeństwa Obywateli „Bezpieczna Polska”[1], który powinien niewątpliwie zawierać również elementy kształcenia obronnego młodzieży.

[1] Pracami kieruje Teresa Kaniowska Departament Kształcenia Ogólnego, Specjalnego i Profilaktyki Społecznej , Komitet Rady Ministrów, 28 sierpnia 2002r.

Rozdział III

ORGANIZACJA I EFEKTY KSZTAŁCENIA OBRONNEGO W SZKOLNICTWIE GIMNAZJALNYM I PONADGIMNAZJALNYM W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH

Problematyka kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym, określana także mianem edukacji dla bezpieczeństwa, ciągle nie znajduje możliwie pełnego wyjaśnienia. Brakuje pogłębionej refleksji nad tym obszarem kształcenia i wychowania młodego pokolenia, który zapewnia przygotowanie młodzieży do przeciwdziałania różnorodnym zagrożeniom bezpieczeństwa strukturalnego i personalnego.[1] Poza wątpliwościami terminologicznymi, brakuje również wystarczająco trafnego ujęcia systemowego problematyki zarówno rzeczowej, jak też instytucjonalnej składającej się na ogólny obraz kształtowania świadomości obronnej młodzieży.

Transformacja ustrojowa w Polsce ujawniła wiele niekorzystnych zjawisk dla programowania i realizowania kształcenia obronnego młodzieży szkolnej. Odsłonięte zostały rozdroża myślenia o istocie bezpieczeństwa i systemie obronnym społeczeństwa RP. Proponowane rozwiązania i wybory, często przypadkowe, spowodowały osłabienie działań na rzecz podniesienia efektywności kształcenia obronnego młodzieży.

Nasilający się proces spadku poczucia bezpieczeństwa strukturalnego i personalnego narzuca współczesnej oświacie konieczność doskonalenia procesu dydaktyczno-wychowawczego również w dziedzinie edukacji obronnej. Podejmowane w ostatniej dekadzie próby zreformowania szkolnictwa odnosiły się zazwyczaj do zmiany struktur kształcenia oraz do usprawniania lub unowocześniania wybranych elementów systemu oświaty. Jednak, jak wykazują badania, realizowana obecnie reforma oświaty nie przyniosła dotychczas spodziewanych rezultatów. Nasiliły się zjawiska negatywne takie, jak: wzrost agresji, przestępczości, narkomania wśród młodzieży, spadek poczucia

bezpieczeństwa. Rzeczywistość edukacyjna i społeczna jest wyjątkowo złożona i często utrudnia pedagogom realizację zadań i celów wychowania patriotycznego i kształcenia obronnego młodzieży. Społeczność szkolna oczekuje kompleksowych – systemowych rozwiązań w tej materii.[2]

Porządkowanie współczesnego obrazu kształcenia obronnego młodzieży, chociażby przez pryzmat wymienionych dotychczas wątpliwości, wymaga odwołania się do kwestii aksjologicznych i przekształceń teleologii edukacyjnej. Urzeczywistnienie wartości w wychowaniu koncentruje się nie tyle wokół wiedzy o wartościach, ale raczej wokół sposobu ich przekazu. Tymczasem pedagogika normatywna wskazująca zakres powinności nauczyciela i ucznia, nie jest w stanie rozwiązać problemu wartości w edukacji.[3] Potrzebna jest zatem głębsza refleksja nad złożonością oddziaływań wychowawczych, które umożliwiłyby efektywne przejście od filozoficznych rozważań na temat świata wartości do wzajemnych relacji wychowawca – uczeń, i dalej do świadomego, wolnego zaakceptowania i przyjęcia tychże wartości jako własne. Rozważania te stanowią wyzwanie dla pedagogiki, a także innych dyscyplin naukowych takich, jak: psychologia, socjologia, filozofia, antropologia kultury, organizacja czy zarządzanie.

Współczesna teoria i praktyka pedagogiczna podlega wielu przemianom. Kreuje się pedagogikę poprzez tworzenie różnorodnych prądów, orientacji i systemów pedagogicznych. Coraz częściej pedagogika pełni rolę kreatywną konstruując nowoczesne sposoby realizowania praktyki kształcenia i wychowania. Nowa filozofia edukacji, na co zwraca uwagę Ryszard Stępień, coraz wyraźniej „odzwierciedla sens demokratycznego ładu społecznego i charakter zmian w teleologii oświatowej".[4]

---

[1] Zob. R. Stępień, *Edukacja szkolna a bezpieczeństwo państwa*, op. cit., s. 5.

[2] Zob. T. Siuda, *Edukacja dla bezpieczeństwa – stan i perspektywy*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2002, nr 3, s. 7.

[3] Problematyce tej były między innymi poświęcone konferencje i sympozja organizowane w ostatnich latach. Na przykład: „Problemy bezpieczeństwa w myśli społecznej i wojskowej" – międzynarodowa konferencja naukowa przeprowadzona w dniach 22-23 maja 1996r przy współpracy Akademii Obrony Narodowej w Warszawie i Akademii Wojskowej w Brnie; Sympozjum „Koncepcje edukacji obronnej społeczeństwa RP i ich współczesne uwarunkowania" zorganizowane przez Instytut Nauk Humanistycznych AON w dniu 17 czerwca 1997r.

[4] Zob. R. Stępień, *Teoria pedagogiczna a praktyka edukacji dla bezpieczeństwa*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 2, s. 2. Por. S. Palka, *Pedagogika w stanie tworzenia*, Kraków 1999, s. 7.

Wydaje się, iż szczególnie interesującymi poglądami przydatnymi w wyjaśnianiu współczesnej edukacji, w tym także obronnej, mogą być rozważania Jacquesa Delorsa. W raporcie opracowanym dla Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji XXI wieku Jacques Delors przedstawił podstawowe filary edukacji, zgodnie z którymi uczeń jako podmiot wszelkich działań dydaktyczno-wychowawczych „uczy się, aby wiedzieć...,aby działać.....,aby żyć wspólnie.....,uczy się, aby być".[1] Takie określenie edukacji stawia przed teoretyczną refleksją pedagogiczną, jak też przed konkretnymi programami nauczania, konieczność rozpatrywania życia ludzkiego w sposób całościowy, celem zapewnienia człowiekowi poczucia bezpieczeństwa oraz rozwoju wolnej myśli, uczuć, wyobraźni, kreatywności.

Zadania te mogą być zrealizowane wówczas, gdy za podstawowy warunek skutecznej edukacji przyjmiemy, zgodnie z poglądami C. Maziarza, K. Denka i J. Jasnowskiej, harmonijne współdziałanie treści, form, metod i innych zasadniczych elementów systemu dydaktycznego. Elementy te wzajemnie się warunkują i dopełniają, tworząc jedność systemową.[2]

Omawiając organizację i efekty kształcenia obronnego nie powinniśmy ograniczać się wyłącznie do procesu dydaktyczno – wychowawczego realizowanego przez szkołę. Edukacja dla bezpieczeństwa jest tym bardziej efektywna im częściej ukazuje realne zagrożenia społeczności lokalnej i dostarcza narzędzi do skutecznego przeciwdziałania im. Filozofia i metodyka współczesnej szkoły ulega transformacji. Niezbywalnym elementem kształcenia i doskonalenia umiejętności stało się wykorzystanie multimedialnych narzędzi oraz korzystanie z doświadczeń środowiska lokalnego i wiara w jego kulturotwórczą i społeczną sprawczość. [3]

Jeszcze bardziej złożony obraz kształcenia obronnego pojawia się wówczas, gdy szukamy dróg i sposobów takiej przemiany świadomości młodego pokolenia,

---

[1] Zob. Raport dla UNESCO Miedzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku, pod przew. Jacquesa Delorsa, *Edukacja jest w niej ukryty skarb*, Warszawa 1998, s. 85-98.
[2] Zob. C. Maziarz, K. Denek, J. Jasnowska, *Zasady doboru i strukturyzacji treści kształcenia w szkole wyższej,* Warszawa 1985, s. 15-26.
[3] Zob. R. Stępień, *Teoria pedagogiczna..,* op. cit., s. 3 i nast.

aby młodzież chciała aktywnie uczestniczyć w procesie tworzenia nowych, lepszych warunków życia i przejawiała zachowania umożliwiające skuteczne przeciwdziałanie zagrożeniom bezpieczeństwa.

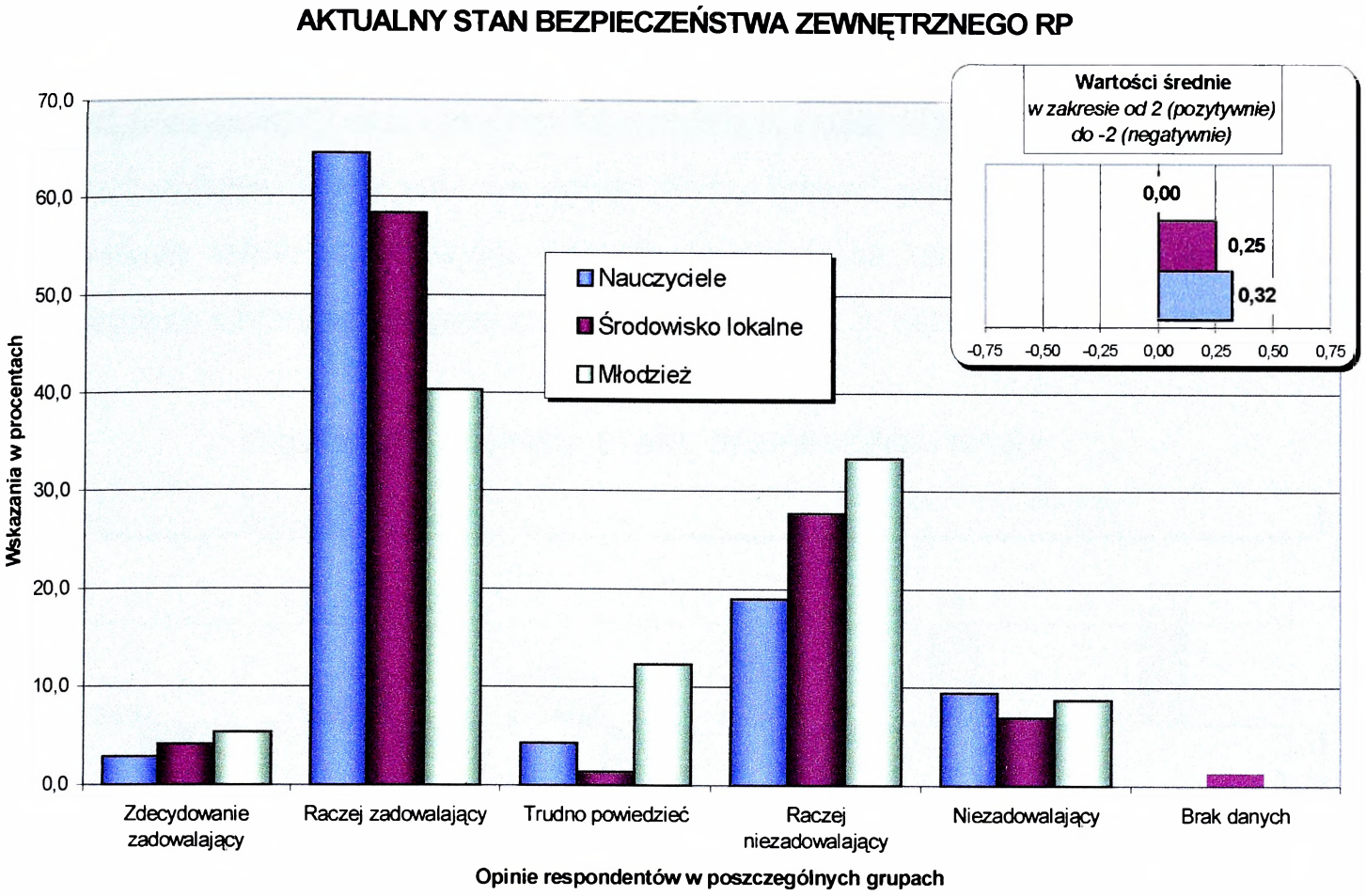
W opinii wielu respondentów, z którymi stykałam się podczas prowadzenia badań[1], obecny poziom bezpieczeństwa zarówno zewnętrznego, jak i wewnętrznego jest zdecydowanie niski. Badane osoby łączą pojęcie bezpieczeństwa przede wszystkim z poczuciem bezpieczeństwa personalnego. Dla zdecydowanie większej części respondentów bezpieczeństwo to brak jakichkolwiek zagrożeń (np.: kwestionariusze N-11, M-434, M-432, M-428, itd.). Jest to również „świadomość dobrego jutra" (kwest. M-428), „możliwość spokojnego patrzenia w przyszłość" (kwest. ŚL-1). Zdaniem respondentów na bezpieczeństwo składa się „ochrona osoby i mienia" (kwest. M-430, N-8), „poczucie nienaruszalności własnej osoby" (kwest. N-6, M-435).

Respondenci dostrzegają również związek bezpieczeństwa osobistego z bezpieczeństwem państwa. W wypowiedziach badanych osób można odnaleźć takie stwierdzenia, jak: „brak zagrożeń dla państwa ze strony terrorystów" (M-432).

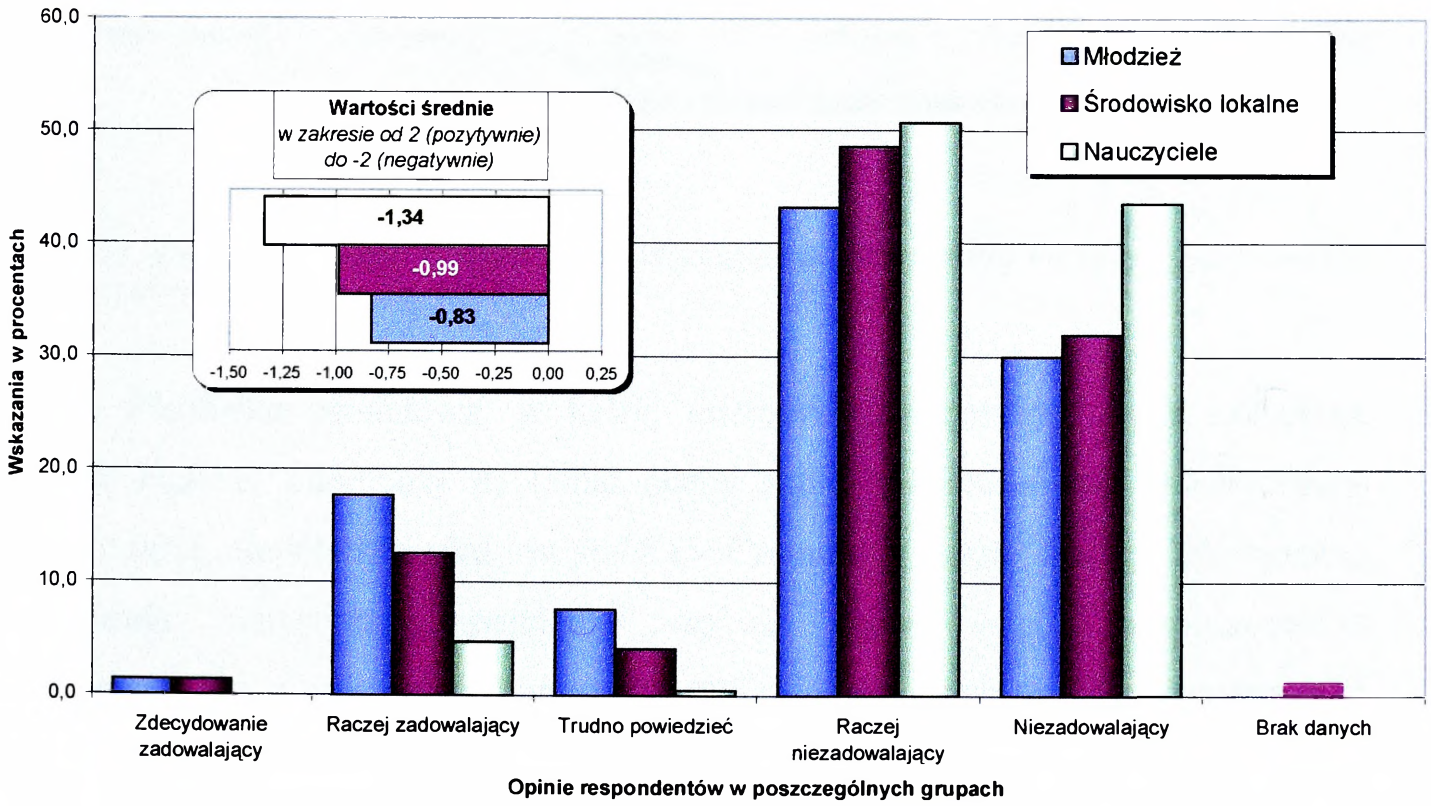
Odpowiedź respondentów na pytanie: *Jaki jest Pana(i) zdaniem aktualny stan bezpieczeństwa RP?* jest zróżnicowana, chociaż przeważają oceny negatywne. (Uzyskane wyniki badań zostały przedstawione w postaci rys. 11 i 12).

Ocena stanu bezpieczeństwa zewnętrznego (średnia rang 0,19) zdecydowanie różni się od opinii na temat stanu bezpieczeństwa wewnętrznego (średnia rang –1,05). Stan bezpieczeństwa zewnętrznego 54,62% badanych oceniło jako *„raczej zadowalający"* (co wydaje się być efektem wstąpienia Polski do NATO), zaś 26,82% wyraziło opinię *„raczej niezadowalający"* i 8,41% *„niezadowalający"* (co z kolei może być skutkiem zagrożeń ze strony terroryzmu po 11 września 2001 roku). Natomiast zdecydowanie negatywnie respondenci wypowiedzieli się na temat stanu bezpieczeństwa wewnętrznego. Opinię *„raczej niezadowalający"* wyraziło 47,84%, a *„niezadowalający"* ponad 1/3

[1] Badania przeprowadzone zostały od maja do października 2002r. Teren i organizację badań przedstawiono w rozdziale II: Założenia metodologiczne badań.

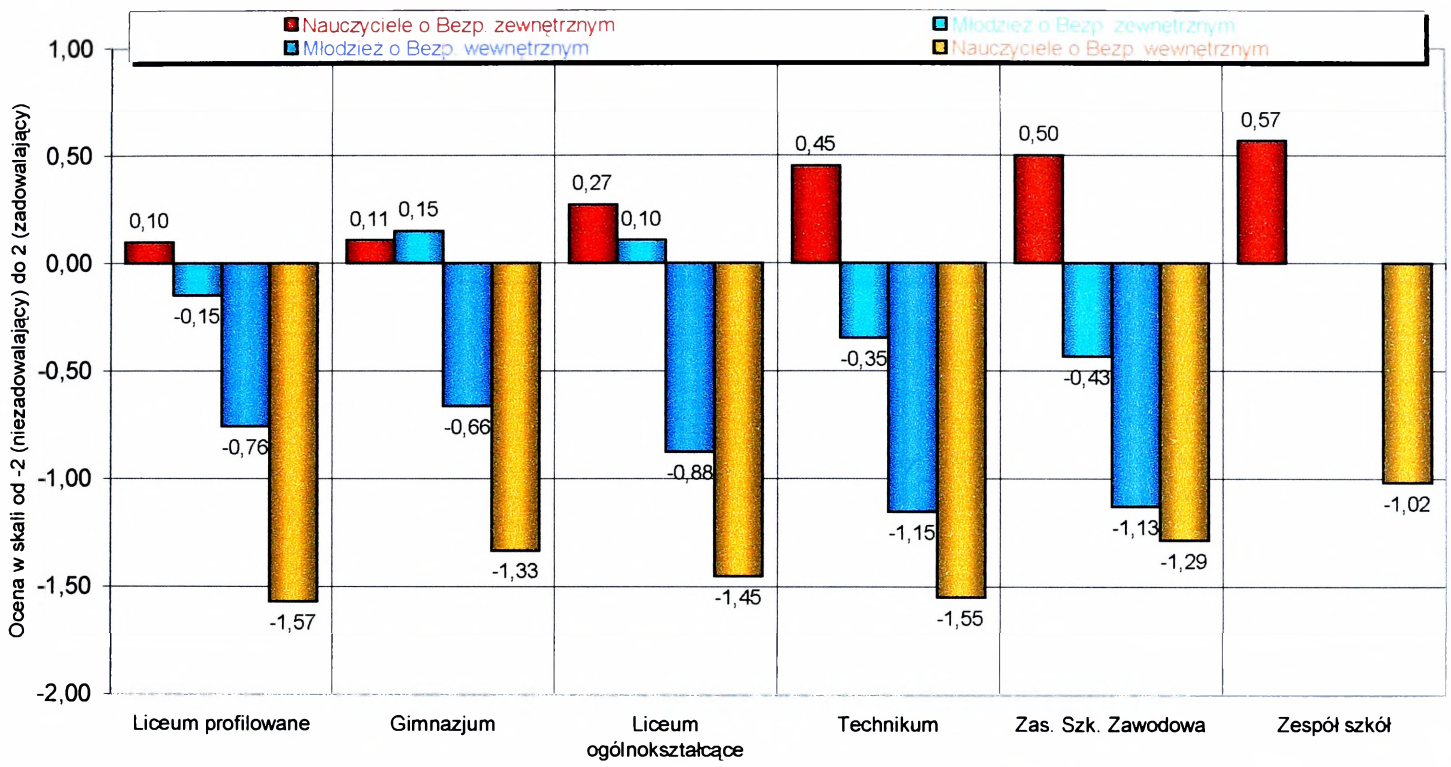

Rys. 11. Opinie respondentów na temat stanu bezpieczeństwa zewnętrznego RP (*N =658).*

Rys. 12. Opinie respondentów na temat stanu bezpieczeństwa wewnętrznego RP (*N =656).*

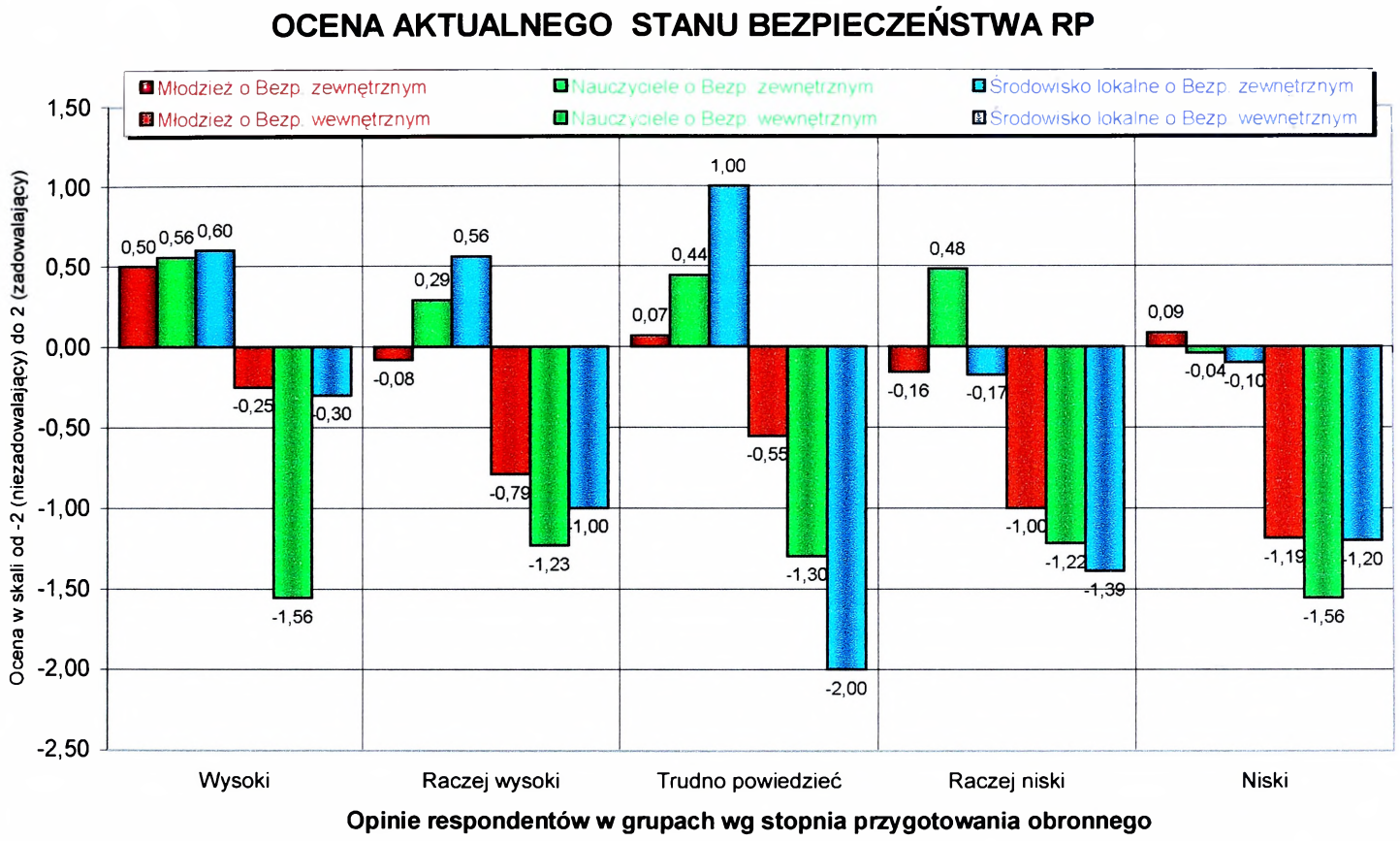
respondentów (35,04%). Pozytywny stan bezpieczeństwa zewnętrznego najczęściej wskazuje kadra pedagogiczna, zatrudniona w szkołach ponadgimnazjalnych oraz młodzież kontynuująca naukę w gimnazjach lub liceach ogólnokształcących. Negatywne opinie w tej materii przedstawiają uczniowie wszystkich szkół zawodowych. (Zależność opinii na ten temat od placówki oświatowej, z którą są związani respondenci grupy 2 i 3, obrazuje rys. 13).

Rys. 13. Opinie nauczycieli i młodzieży na temat stanu bezpieczeństwa RP ze względu na rodzaj szkoły (*N=658)*

Placówka oświatowa, w której uczniowie kontynuują naukę, różnicuje opinię badanej młodzieży na temat oceny stanu bezpieczeństwa zewnętrznego ($p = 0,001$), ale siła związku jest słaba (V Cramera = 0,16). Istnieje też wyraźna zależność statystyczna pomiędzy opinią wobec stanu bezpieczeństwa wewnętrznego, a rodzajem szkoły ($p = 0,008$), siła tego związku jest również słaba (V Cramera = 0,23).

Po dokonaniu analizy otrzymanych wyników badań nad stanem kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym[1] można stwierdzić, iż ocenę stanu bezpieczeństwa różnicuje również deklarowany przez respondentów poziom przygotowania obronnego. Silną zależność statystyczną można zaobserwować w badanej grupie młodzieży (p = 0,000), chociaż siła związku jest słaba (V Cramera = 0,21). Młodzież deklarująca *„niski"* lub *„raczej niski"* poziom przygotowania obronnego zdecydowanie częściej wyraża opinie negatywne na temat stanu bezpieczeństwa wewnętrznego RP. (Szczegółowe wyniki przedstawia rys. 14).

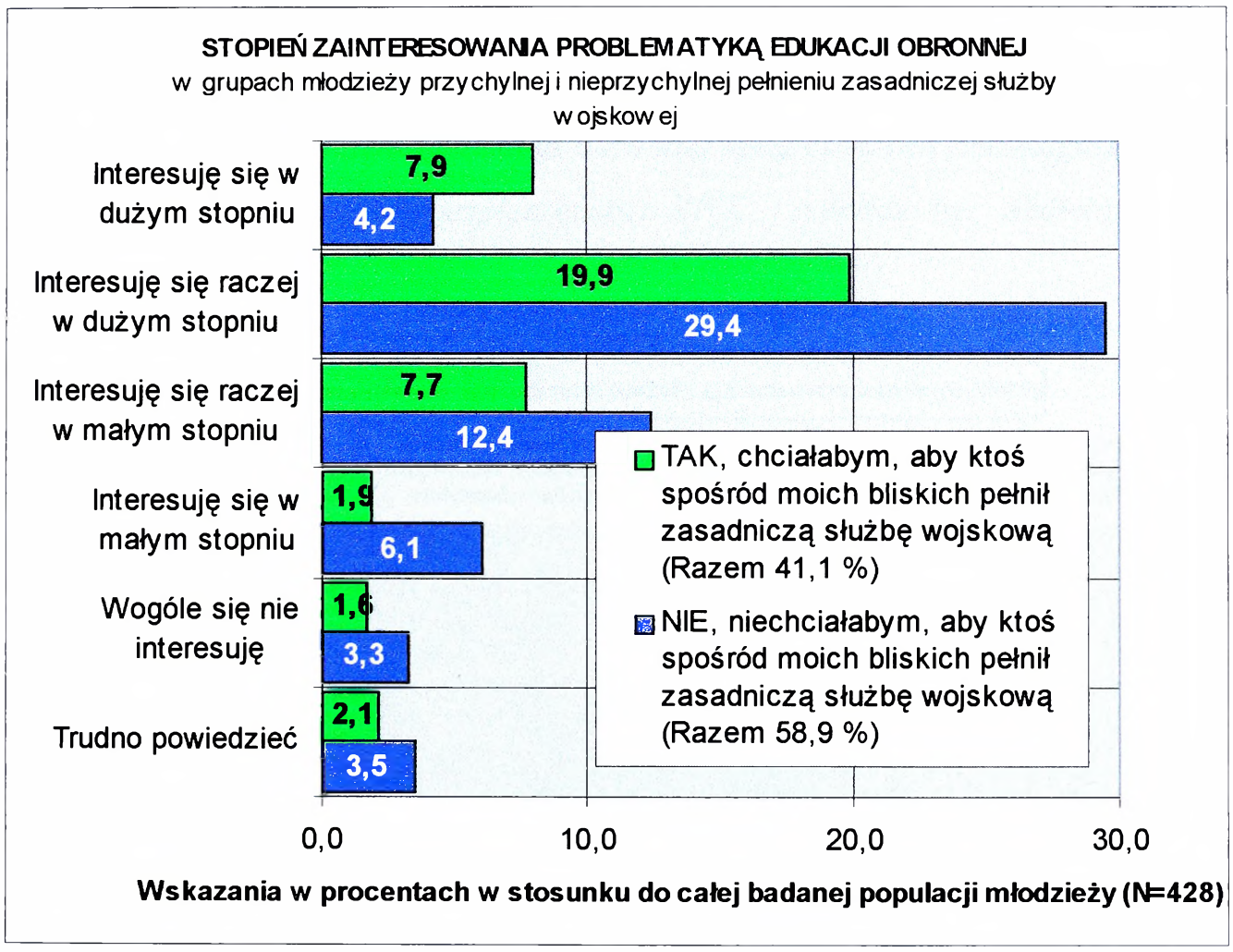
Rys. 14. Opinia badanej grupy 2 i 3 na temat stanu bezpieczeństwa RP , a stopień przygotowania obronnego respondentów *(N = 658).*

Młodzież przeżywa obecnie wiele rozterek i sytuacji kryzysowych, które wymagają konstruktywnego rozwiązania. Jedną z podstawowych dróg kształtowania bezpieczeństwa jest edukacja wpływająca na postawy, wartości, wiedzę i umiejętności niezbędne w sytuacjach ekstremalnych. Ze względu na

[1] Obliczenia zostały wykonane przy pomocy programu do analiz statystycznych, stosowanego w naukach społecznych: SPSS for MS WINDOWS Release 5.0.

coraz częściej widoczne komplikacje w egzystencji młodych ludzi, pojawia się możliwość by uświadomić im sens własnego życia i to głównie poprzez edukację, w tym także kształcenie obronne. Jest to szczególna szansa tym bardziej, iż w ostatniej dekadzie nastąpił wzrost zainteresowania problematyką obronności wśród młodzieży, która jednocześnie dostrzega rangę kształcenia obronnego.

Zjawisko to potwierdziły wyniki przeprowadzonych badań (zob. rys. 15, 16, 17). Respondenci trzeciej grupy zadeklarowali duży stopień zainteresowania problematyką edukacji obronnej. Ponad połowa badanej młodzieży (60,81%) wskazała, iż interesuje się obronnością *„w dużym stopniu"* (12,16%) lub *„raczej w dużym stopniu"* (42,65%). Odpowiedzi *„w ogóle"* udzieliło jedynie 4,73% uczniów.

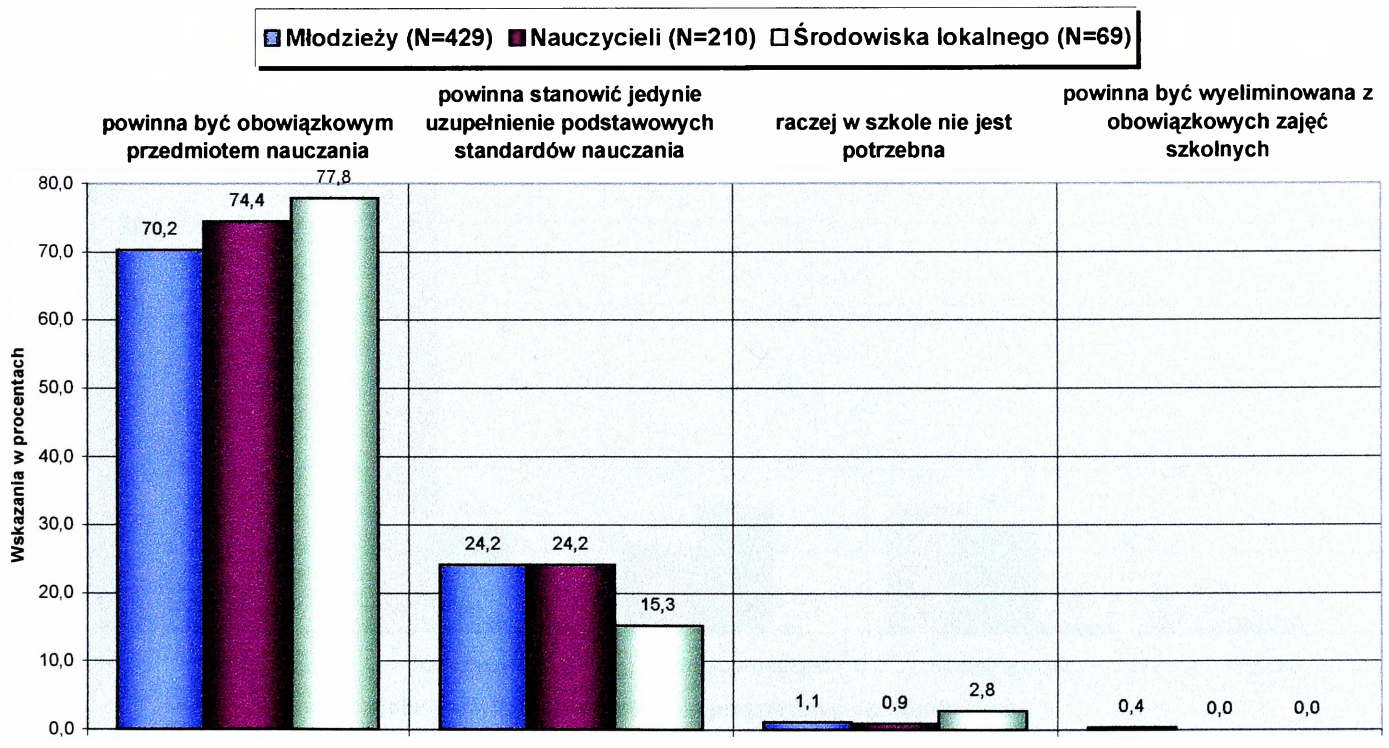

Rys. 15. Kategorie w jakich respondenci grupy 3 deklarują stopień zainteresowania problematyką edukacji obronnej, a opinie na temat pełnienia zasadniczej służby wojskowej *(N = 428)*

Zaprezentowane wyniki badań na rys. 15 ukazały również statystyczny związek między stopniem zainteresowania młodzieży problematyką obronną, a opiniami na temat pełnienia zasadniczej służby wojskowej (p = 0,006) choć siła tego związku jest słaba (V Cramera = 0,13).

Zainteresowanie problematyką edukacji obronnej jest zdecydowanie mniejsze wśród badanej kadry pedagogicznej. 23,81% nauczycieli interesuje się obronnością *„w małym stopniu”*, a 7,14% pedagogów *„w ogóle”*. Można przypuszczać, iż schematyzm nauczania z lat przed reformą szkolnictwa pozostał w umysłach niektórych nauczycieli, podczas gdy młodzież jest bardziej otwarta i zdaje sobie sprawę z zagrożeń jakie niesie dzisiejsza rzeczywistość.

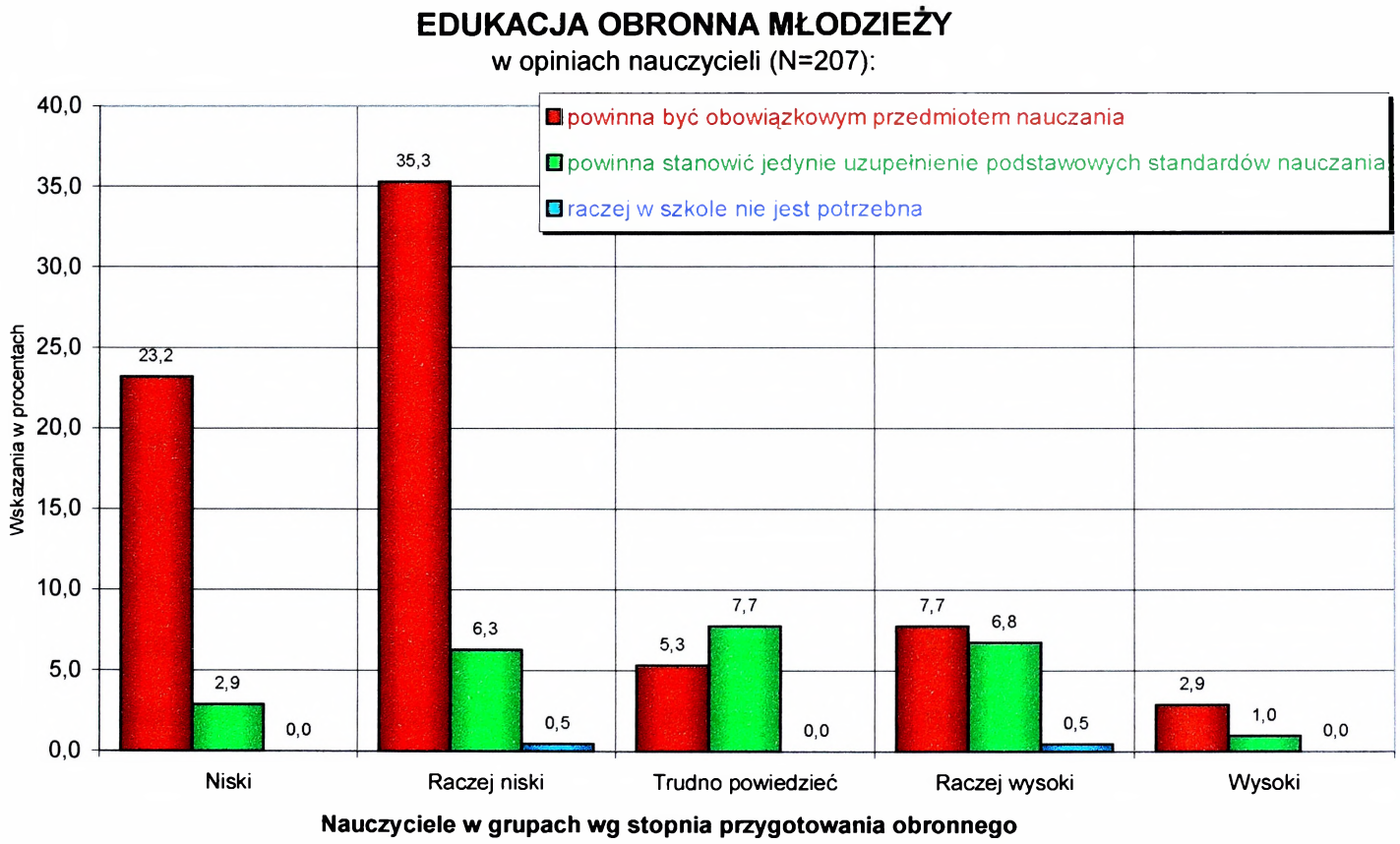
Rolę i znaczenie edukacji dla bezpieczeństwa dostrzega zdecydowanie większa część badanej populacji. (Wyniki badań opinii na ten temat przedstawia rys. 16). Respondenci wszystkich trzech grup wyrazili zgodną opinię, iż *„kształcenie obronne w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym jest elementarną częścią systemu edukacji obronnej społeczeństwa polskiego i jednym z czynników gwarantujących bezpieczeństwo RP [...] powinno być obowiązkowym*

Rys. 16. Opinie respondentów na temat roli i znaczenia kształcenia obronnego młodzieży *(N=708)*

przedmiotem nauczania" (środowisko lokalne – 77,8%, nauczyciele – 74,4%, młodzież – 70,2%).

W badaniach stwierdzono, iż opinię na temat znaczenia edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży mocno różnicuje deklarowany przez respondentów stopień przygotowania obronnego. Korelacja ta jest szczególnie widoczna w grupie kadry pedagogicznej (p = 0,000), a siła tego związku kształtuje się na poziomie przeciętnym (V Cramera = 0,30). Wśród badanych pedagogów, którzy nisko oceniają własny poziom przygotowania obronnego, 23,2% twierdzi, iż kształcenie obronne młodzieży *„pozytywnie wpływa na stan bezpieczeństwa państwa i jego obywateli"*. Identyczną opinię wyraża 36,3% badanych nauczycieli, którzy swój poziom przygotowania obronnego ocenili *„raczej nisko"*. Tak więc, najwięcej respondentów wysoko oceniających role i znaczenia kształcenia obronnego młodzieży jest wśród nauczycieli, którzy negatywnie ocenili własne przygotowanie obronne. (Szczegółowe wyniki badań w tej materii przedstawia rys. 17).

Rys. 17. Postrzeganie roli i znaczenia kształcenia obronnego młodzieży, a poziom przygotowania obronnego respondentów (*N=207)*

Spostrzeżenia dokonane na podstawie analizy literatury przedmiotu oraz wyników badań wstępnych zdecydowały o kierunkach prowadzonych badań zasadniczych. Miały one dostarczyć informacji do odpowiedzi między innymi na następujące pytania: **Jak i w jakim zakresie są realizowane cele oraz treści programowe edukacji dla bezpieczeństwa w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym? Jaka jest skuteczność funkcjonujących form i metod kształcenia obronnego młodzieży? Jak jest przygotowana kadra pedagogiczna do realizacji edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym?**

Poszukując danych niezbędnych do uzyskania możliwie pełnych odpowiedzi uznałam, że w pierwszej kolejności należy ustalić, jakim uwarunkowaniom strukturalnym i dydaktycznym podlega edukacja obronna młodzieży, a następnie określić mechanizmy mające istotny wpływ na skuteczność kształcenia obronnego. Poznanie czynników i mechanizmów bezpośrednio oddziałujących na proces kształcenia obronnego młodzieży jest niezbędnym warunkiem dokonania zmian w systemie edukacji obronnej tak, aby zaktywizować uczniów, urozmaicić formy i metody pracy, a tym samym stworzyć optymalny i efektywny system kształcenia obronnego młodzieży.

3.1. Kształcenie obronne młodzieży w świetle obowiązujących aktów normatywno – prawnych

Sprawność systemu kształcenia obronnego młodzieży zależy w dużej mierze od jakości, intensywności oraz korelacji ze sobą wszystkich elementów szkolenia. Czynnikiem istotnym w zapewnieniu sprawności systemu edukacji dla bezpieczeństwa młodego pokolenia jest powszechna edukacja obronna młodzieży realizowana w sposób kompleksowy i systematyczny, nie zaś doraźny. W tym kontekście głównym zadaniem edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym powinno być kształtowanie świadomości uczniów oraz pogłębianie ich wiedzy i umiejętności, które służyłyby sprawnemu działaniu młodzieży (w przyszłości dojrzałych obywateli państwa), w obliczu sytuacji

ekstremalnych, czy też w okresie zagrożenia bytu ojczyzny. Podstawą efektywnych i niezbędnych rozwiązań instytucjonalnych w tym zakresie winny być jasne, konstruktywne, odpowiadające standardom państw członkowskich NATO i Unii Europejskiej rozwiązania prawne, co jest warunkiem skutecznego prowadzenia procesu edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży.

W związku z powyższym aktualny stan regulacji prawnych w zakresie kształcenia obronnego młodzieży szkolnej i kierowania nim wymaga analizy pod kątem prawa międzynarodowego, jak również rozwiązań prawa wewnętrznego. Z analizy literatury i przyjętych hipotez badawczych wynika, że wśród licznie występujących uwarunkowań, na efektywność procesu kształcenia obronnego młodzieży szczególnie silnie wpływają następujące zmienne:

- jasność i spójność prawa,
- kierowanie edukacją dla bezpieczeństwa młodzieży,
- kierowanie kształceniem obronnym młodzieży w środowisku lokalnym,
- organizacja kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym.

W trakcie prowadzonych badań empirycznych stwierdziłam również występowanie wielu innych zjawisk wpływających na efektywność kształcenia obronnego młodzieży. Ich oddziaływanie zostało opisane w dalszych częściach niniejszej rozprawy.

3.1.1. Podstawy prawne kształcenia obronnego młodzieży

Określenie obowiązujących podstaw prawnych edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym wymaga analizy zarówno norm prawnych o charakterze międzynarodowym, jak i rozwiązań prawa wewnętrznego.

Podstawowym aktem prawa międzynarodowego jest Karta Narodów Zjednoczonych, podpisana 26 czerwca 1945 roku w San Francisco. Zawiera ona bardzo ogólne wskazania, które można odnieść między innymi do kwestii edukacji obronnej społeczeństw państw członkowskich Organizacji Narodów

Zjednoczonych. W preambule Karty narody zrzeszone w ONZ zdecydowanie deklarują:[1]

- „chronić przyszłe pokolenia od klęsk wojny",
- „stworzyć warunki, w których będzie mogła panować sprawiedliwość i poszanowanie zobowiązań opartych na źródłach prawa międzynarodowego",
- „stosować tolerancję i żyć wspólnie w pokoju",
- „zjednoczyć siły dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa".

Bezpośrednie wskazania dotyczące edukowania społeczeństw państw członkowskich ONZ zostały zamieszczone w Konwencji Genewskiej z 12 sierpnia 1949 roku. Zgodnie z konwencją „Wysokie Umawiające się Strony zobowiązują się jak najszerzej rozpowszechniać w swych krajach zarówno w czasie pokoju, jak i podczas wojny tekst niniejszej konwencji, a zwłaszcza włączyć jego studiowanie do programów szkolenia wojskowego i o ile to możliwe również do programów szkolnictwa cywilnego, aby w ten sposób zasady jej były znane całej ludności, a przede wszystkim członkom sił zbrojnych, personelowi sanitarnemu i kapelanom". Zaś na podstawie art. 48 „Wysokie Umawiające się Strony prześlą sobie za pośrednictwem Szwajcarskiej Rady Związkowej, a podczas działań wojennych za pośrednictwem mocarstw opiekuńczych urzędowe przekłady niniejszej Konwencji, jak również ustawy i rozporządzenia, jakie uznają za stosowne wydać w celu jej wykonania". Postanowienia Konwencji zawierają oprócz aspektu polepszania losu rannych w armiach czynnych, rozbitków sił zbrojnych na morzu, również postanowienia o traktowaniu jeńców wojennych oraz o ochronie osób cywilnych podczas wojny.

Konwencje Genewskie oraz Protokoły Dodatkowe do nich zawierają adresowane do państw-stron konwencji i protokołów zobowiązanie do włączenia ich treści do programów szkolenia wojskowego oraz postulat, by treści te włączyć również do programów szkolnictwa cywilnego.[2]

---

[1] Tekst Karty Narodów Zjednoczonych znajduje się w Dzienniku Ustaw z 1947 roku, Nr 23, poz. 90.

[2] Zob. S. Małecki, H. Dołkowski, *Prawne i finansowe aspekty edukacji obronnej społeczeństwa,* (w:) *Modelowy system edukacji obronnej* ..., op. cit., s. 43 i nast.

Problematykę kształcenia obronnego w polskim systemie oświatowym regulują odpowiednie przepisy następujących aktów prawnych:

- Ustawa Konstytucyjna Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. z dnia 16 lipca 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 4 z 1992 r., poz.16 z późniejszymi zmianami);
- Pismo Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 września 1990 roku w sprawie przekazywania młodzieży wybranych elementów wiedzy i umiejętności z zakresu powszechnej samoobrony;
- Zarządzenie Nr 36 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 października 1992 roku w sprawie rodzajów szkół, których uczniowie podlegają obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego i zasad organizacji zajęć przysposobienia obronnego w szkołach (Dz. Urz. Ministra Edukacji Narodowej Nr 8, poz. 38 z późniejszymi zmianami, Dz. Urz. Nr 5 z 1993 r., poz. 15);
- Zarządzenie Nr 8 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lipca 1995 roku w sprawie wprowadzenia regulaminu organizacyjnego MEN (Dz. U. Nr 5 z 1995r., poz. 22);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. Nr 14 z dnia 23 lutego 1999r., poz. 129);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 roku w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 61 z 2001r., poz. 626);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 27 czerwca 2002 roku w sprawie rodzajów szkół, których uczniowie podlegają obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego oraz organizacji jego odbywania (Dz. U. Nr 113 z 2002r., poz.987).

Spośród wymienionych aktów prawnych wiele kontrowersji, związanych z dezaktualizacją treści, wzbudza ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz wydane na jej podstawie akty wykonawcze. Większość tych aktów nie odpowiada współczesnej rzeczywistości politycznej, społecznej i ekonomicznej Polski. Stosownie do postanowień ustawy, młodzież uczęszczająca do szkół ogólnokształcących i zawodowych podlega obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego, które jest obowiązkowym przedmiotem nauki objętym odpowiednim programem nauczania szkoły.

Zgodnie z ustawą Minister Edukacji Narodowej w porozumieniu z szefem Obrony Cywilnej Kraju, określa rodzaje szkół, których uczniowie podlegają obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego. Natomiast programy przysposobienia obronnego oraz organizację jego realizowania Minister Edukacji Narodowej ustala po uzgodnieniu z Ministrem Obrony Narodowej.

Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 1992 roku przewiduje, iż obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego podlegają uczniowie publicznych i niepublicznych szkół ponadpodstawowych wszystkich typów. Przysposobienie obronne jest obowiązkowym, odrębnym przedmiotem nauki realizowanym na podstawie programu nauczania, w wymiarze jednej godziny tygodniowo w pierwszej i drugiej klasie. Chłopcy będący uczniami klas drugich mogą odbywać tygodniowe obozy wakacyjne, w których uczestnictwo jest równoznaczne z wypełnieniem obowiązku odbycia przysposobienia obronnego. Zarządzenie ministra dopuszcza również inne formy realizacji przysposobienia obronnego, ale po uzyskaniu zgody właściwego kuratora. Dla wszystkich uczniów szkół ponadpodstawowych mogą być organizowane specjalistyczne obozy szkoleniowo – wypoczynkowe podczas wakacji, trwające do 21 dni.[1]

Struktury kształcenia obronnego młodzieży zostały zmienione na podstawie aktów normatywno – prawnych, wprowadzających reformę polskiej oświaty.

[1] Zob. S. Małecki, H. Dołkowski, *Prawne i finansowe aspekty...*, op. cit., s. 56.

Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 15 lutego 1999 roku *W sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego* zmieniło ustrój szkoły.[1]

Według nowych struktur edukacyjnych w szkołach gimnazjalnych obowiązuje ścieżka edukacyjna „Obrona cywilna". Na jej realizację przeznaczono 38 godzin dydaktycznych. Akty normatywno – prawne nie określają precyzyjnie sposobu realizacji ścieżki, dlatego też wzbudza ona wiele kontrowersji.

Problematyka integracji międzyprzedmiotowej, w tym również ścieżek edukacyjnych została ujęta w *„Podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadpodstawowej"* [2]. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej przez ścieżki edukacyjne należy rozumieć zestaw treści i umiejętności o istotnym znaczeniu wychowawczym, których realizacja może odbywać się w ramach nauczania różnych przedmiotów (bloków przedmiotowych) lub w postaci odrębnych zajęć [3]. Zatem ścieżka międzyprzedmiotowa to program dydaktyczno-wychowawczy, którego elementy wkomponowane są w programy wielu przedmiotów na danym etapie kształcenia.

Za uwzględnienie problematyki ścieżek edukacyjnych w szkolnym zestawie programów nauczania jest odpowiedzialny dyrektor szkoły. Natomiast zadania, treści i kompetencje danej ścieżki realizują wszyscy nauczyciele w ramach przedmiotów, bloków przedmiotowych lub podczas odrębnych, modułowych zajęć. Idea nauczania zintegrowanego dotyczy wszystkich etapów kształcenia młodzieży, dlatego też typowe ścieżki edukacyjne zostały wprowadzone we wszystkich etapach nauki szkolnej.[4]

Formy realizacji ścieżek są zgodne z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej całkowicie dowolne. Wymagają jednak (w odróżnieniu od innych sposobów integracji międzyprzedmiotowej) dobrze zorganizowanej, celowej i bazującej na wypracowanych procedurach pracy zespołowej, następnie korelacji

---

[1] Struktura kształcenia obronnego młodzieży zgodna z omawianym rozporządzeniem Ministra Edukacji i Sportu z dnia 15 lutego 1999 roku została przedstawiona w rozdziale pierwszym niniejszej rozprawy, s. 36

[2] Zob. Rozporządzenie MEN z dnia 15.II.1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego. Dz.U.R.P., Nr 14 z dnia 23.II.1999r., poz. 129.

[3] Zob. Tamże;

[4] Zob. Tamże; MEN, Reforma systemu edukacji. Projekt WSiP, Warszawa 1998, s. 147 – 149.

nauczania w czasie oraz stworzenia "ścieżki" wyjaśniającej związki przyczynowo-skutkowe. Proces ten pozwala szkole zarówno podstawowej, gimnazjum, jak i szkołom ponadgimnazjalnym stworzyć pole doświadczalne dla najnowszych osiągnięć współczesnej metodyki nauczania na danym etapie edukacyjnym.[1]

Aktualnie funkcjonują w oświacie trzy podstawowe modele nauczania zintegrowanego:[2]

- nauczanie monodyscyplinarne (jednoprzedmiotowe)
- nauczanie multidyscyplinarne (wieloprzedmiotowe)
- nauczanie interdyscyplinarne (międzyprzedmiotowe)

Ścieżka edukacyjna w ramach koncepcji monodyscyplinarnej jest realizowana przez nauczyciela przedmiotu w sposób całościowy, z uwzględnieniem holistycznego doboru zadań i treści programowych.

Natomiast multidyscyplinarny model nauczania wymaga stworzenia zespołu międzyprzedmiotowego, zajmującego się zadaniami integracyjnymi. Grupa nauczycieli przyjmuje do osiągnięcia wspólne cele edukacyjne, które uwzględnia w codziennej pracy lecz bez specjalnego współdziałania, korelacji, a jedynie na podstawie przyjętych wcześniej założeń programowych. Pracę projektuje się po analizie wybranych programów oraz standardów wymagań na określony czas (semestr, rok). Zespół wybiera cele przedmiotowe, ustala treści programowe oraz ogólny udział godzin przewidzianych na realizację poszczególnych zadań[3].

Ważnym czynnikiem wiążącym realizację tego modelu ścieżki edukacyjnej jest przypisanie roli nauczyciela koordynatora jednemu z członków zespołu. Najbardziej praktycznym rozwiązaniem byłoby wyposażenie w te kompetencje pedagoga, który ma najwięcej zadań do zrealizowania w ramach danej ścieżki.

---

[1] Zob. *Rozporządzenie MEN* ..., Tamże; A. Iwicka-Okońska, B. Walenta. *Oswoić ścieżki., „Wszystko dla szkoły"* 1999, nr 7-8, s. 5 i nast.; *MEN o reformie programowej. III etap edukacyjny*., op. cit.

[2] Por. J. Kordziński, *Nauczanie bez szufladek*, „Gazeta Szkolna" 2000, nr 27, s. 4; *Klocki autonomiczne: koncepcja edukacyjna szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum*, pod redakcją K. Hall, Gdańsk 1999, s. 41. J. Pytlak, *Materiały do pracy nad programem gimnazjum, Biblioteczka Szkolna SSP*, nr 24, S.T.O., Warszawa 1998.

[3] Zob. J. Kordziński, *Nauczanie ..., op.* cit., s. 4.; Por. T. Siuda, K. M. Zaczek Zaczyński, *Edukacja dla bezpieczeństwa młodzieży szkolnej i akademickiej*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1, s. 60; A. Iwicka-Okońska, B. Walenta, *Oswoić ścieżki..*, op. cit., s. 6.

Koordynatorem może również zostać wychowawca klasy. Do kompetencji nauczyciela koordynatora należałoby zwoływanie zespołu, doprowadzenie do powstania planu realizacji ścieżki, a także zgromadzenie informacji zwrotnych od nauczycieli w trakcie i pod koniec pracy. W przypadku organizacji zajęć dodatkowych koordynator mógłby osobiście je poprowadzić [1].

Optymalnym modelem realizacji ścieżek edukacyjnych jest opcja interdyscyplinarna. To rozwiązanie wymaga nie tylko dobrej koordynacji, ale również korelacji w czasie i wypracowania związków przyczynowo-skutkowych, co w sumie powinno umożliwić systemowe i celowe działanie mające na celu konsekwentne poszerzanie zarówno wiedzy, jak i umiejętności uczniów. Podstawową zasadą tego rozwiązania jest przyjęcie założenia, że przedmiot rozpoczynający realizację ścieżki buduje podstawę świadomości i umiejętności, które stopniowo, systematycznie i zgodnie z planem są poszerzane i rozwijane na kolejnych, bądź kolejno się powtarzających przedmiotach. W ten sposób można doprowadzić do wypracowania szczególnie wartościowego efektu, którym byłby szeroki i wieloaspektowy zakres wiedzy na dany temat, zespołowo wypracowane działanie promujące dane treści, temat bądź zagadnienie [2].

Istotną metodą pracy, doskonale nadającą się do wdrażania tego rodzaju ścieżki edukacyjnej, jest metoda projektów, przy której można zaplanować kilka dodatkowych godzin na początku i pod koniec realizacji ścieżki. Ponadto taka integracja mogłaby być skupiona w trojaki sposób: wokół problemu, wokół umiejętności kluczowych oraz wokół treści nauczania [3].

Zaprezentowane powyżej modele wdrażania ścieżek wymagają od nauczycieli i uczniów dużej aktywności oraz ciągłej współpracy, co niewątpliwie sprzyja nauczaniu zintegrowanemu. Taki typ edukacji daje młodzieży szansę poznać i zrozumieć świat całościowo. Jest gwarancją pełnego uczestnictwa

---

[1] Zob. J. Kordziński, *Nauczanie ..., op.* cit., s. 4.

[2] Zob. *Klocki autonomiczne* ..., op. cit., s.41; J. Kordziński, *Nauczanie.., op. cit.,* s. 4; MEN, Reforma systemu edukacji. Projekt. op. cit., s. 147.

[3] Zob. J. Kordziński, *Nauczanie.., op. cit.,* s. 4; por. B. Breitkopf, *Przysposobienie obronne dla szkół ponadpodstawowych. Poradnik metodyczny,* Warszawa 1999, s. 17 i nast; A. Iwicka-Okońska, B. Walenta. *Ścieżki międzyprzedmiotowe.* Poradnik dla dyrektora szkoły, Toruń 2000, s. 12 i nast.

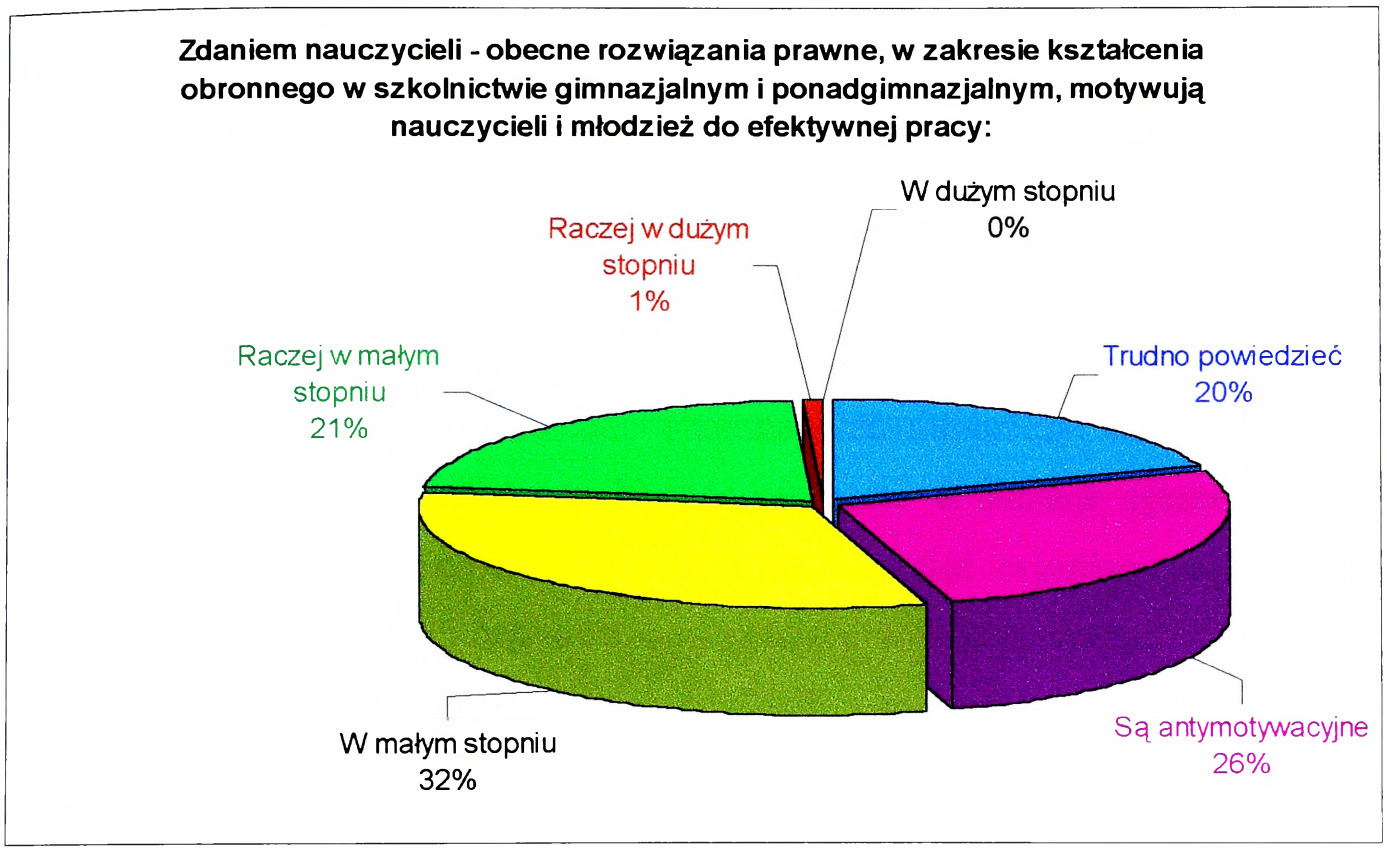
absolwentów polskich szkół w systemie aktywnego odbioru i osobistego przetwarzania oraz wykorzystywania zasobów wiedzy i informacji.

Od 1 września 2002 roku zaczął funkcjonować nowy system kształcenia ponadgimnazjalnego. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji i Sportu z dnia 8 września 2002 roku przysposobienie obronne młodzieży w szkolnictwie ponadgimnazjalnym powinno być realizowane na przestrzeni dwóch lat edukacji, tj.: po jednej godzinie tygodniowo w klasie pierwszej i drugiej, łącznie w wymiarze 76 godzin dydaktycznych.

W nowych podstawach programowych kształcenia ogólnego uwzględniono również problematykę edukacji dla bezpieczeństwa. Podstawa programowa jest punktem wyjścia dla tworzenia programów nauczania w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych. Od ich autorów w dużej mierze zależy jakie treści kształcenia obronnego będą dodatkowo realizowane z młodzieżą. Programy te ostatecznie zatwierdza do realizacji Minister Edukacji Narodowej i Sportu.

Ustawiczne zmiany podstaw legislacyjnych oraz brak wnikliwych konsultacji ze środowiskiem pedagogicznym w tej materii mają wpływ na destabilizację w edukacji obronnej młodzieży. W latach 1952 - 2001 całkowicie zmieniono podstawy programowe nauczania przysposobienia obronnego 19 razy, a drobne modyfikacje i uzupełnienia wprowadzono 9 razy. Taka częstotliwość dokonywanych innowacji świadczy o niestabilności treści kształcenia obronnego oraz o braku koordynacji z systemem edukacji obronnej społeczeństwa RP. Ciągle nie ma również pewności, jaka będzie ostateczna struktura zawodowego kształcenia ponadgimnazjalnego, czy w tym ważnym dla młodego człowieka etapie kształcenia uwzględni się wszystkie aspekty edukacji dla bezpieczeństwa.

Obowiązujące rozwiązania prawne w zakresie kształcenia obronnego młodzieży, zdaniem kadry pedagogicznej, nie motywują środowiska szkolnego do efektywnej pracy. Wyniki testu chi-kwadrat wskazują, że zależność postrzegania stopnia motywacyjnej funkcji rozwiązań legislacyjnych nie jest statystycznie istotna w relacji z takimi zmiennymi, jak np.: staż zawodowy, placówka oświatowa czy poziom przygotowania obronnego. (Wyrażone opinie zostały zaprezentowane w rys. 18).

Rys. 18. Opinie kadry pedagogicznej na temat stopnia motywacji do pracy obecnych rozwiązań prawnych (*N = 210)*

W świetle zgromadzonych opinii, można stwierdzić, iż tylko dla 1% badanej kadry pedagogicznej, rozwiązania prawne w dziedzinie edukacji obronnej pełnią funkcję motywującą. Dla zdecydowaneej większości respondentów rozwiązania te motywują do pracy *„w małym stopniu"* (32%) lub *„raczej w małym stopniu"* (21%), a nawet *„są antymotywacyjne"* (26%). Na uwagę zasługuje fakt, iż 20% badanych nauczycieli nie posiada na ten temat wiedzy (kategoria odpowiedzi *„trudno powiedzieć"*) co może świadczyć o nieefektywnym systemie przepływu informacji w środowisku oświatowym, a także o nieodpowiednim funkcjonowaniu środków masowej informacji.

3.1.2. Finansowe aspekty kształcenia obronnego młodzieży szkolnej

Istotnym i wręcz determinującym warunkiem zapewniającym sprawne funkcjonowanie systemu kształcenia obronnego młodzieży szkolnej jest jego finansowanie. Szkolenie młodzieży w ramach przysposobienia obronnego

finansowane jest z ogólnych budżetów ministrów, którym te szkoły podlegają. W tym przypadku nie ma możliwości określenia wielkości środków, jakie przeznacza się na to szkolenie. Statystyki nie obejmują kosztów finansowania poszczególnych nauczanych przedmiotów. [1]

Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu finansuje zawody o charakterze obronnym takie, jak: „Srebrne Muszkiety", „Sprawni jak żołnierze" oraz dofinansowuje obozy przysposobienia obronnego dla młodzieży. W kosztach tych partycypuje Ministerstwo Obrony Narodowej, które w ramach systemu zadań zleconych dofinansowuje również szereg przedsięwzięć organizowanych przez stowarzyszenia, fundacje i organizacje wskazujące w swych statutach działalność proobronną. Wspieranie finansowe edukacji obronnej młodzieży nie ma charakteru stałego i zmienia się w zależności od środków finansowych otrzymanych przez obydwa ministerstwa w danym roku kalendarzowym.

Administracja samorządowa nie ma prawnego obowiązku finansowania kształcenia obronnego w prowadzonych przez siebie szkołach. Problem ten leży w gestii starostów i burmistrzów poszczególnych gmin. Niestety środki finansowe samorząd lokalny przeznacza na inne cele pomimo, iż dostrzega rangę edukacji dla bezpieczeństwa (zob. rys. 16).

Z kolei w środowisku szkolnym przeznaczenie środków na kształcenie obronne zależy wyłącznie od dyrektorów szkół. Biorąc pod uwagę stan bazy dydaktycznej w objętych badaniami placówkach oświatowych, można stwierdzić, iż w budżetach szkół nie przeznacza się żadnych środków finansowych na unowocześnienie i rozwój edukacji obronnej. Jedynie Polski Czerwony Krzyż część zdobytych funduszy przeznacza na szkolenie młodzieży w zakresie ratownictwa i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej.

3.1.3. Kierowanie edukacją dla bezpieczeństwa młodzieży

W państwach demokratycznych system kierowania edukacją obronną społeczeństwa, w tym także kierowanie kształceniem obronnym młodzieży opiera

[1] Zob. S. Małecki, H. Dołkowski, *Prawne i finansowe aspekty...*, op. cit., s. 72.

się głównie na władzy organizacyjnej. Jej atrybutami jest określona prawem struktura oraz przedmiotowe kompetencje organów tworzących tę strukturę.

Aktualnie wdrażane reformy: administracji i oświaty, nie zmieniły jeszcze całkowicie elementów struktury organizacyjnej byłego systemu. Niesprawności organizacyjnych można się dopatrzyć w nieprecyzyjnym ustalaniu celów i kompetencji organów kierowania. Osoby sprawujące funkcje kierownicze, w tym szczególnie dyrektorzy szkół nie są merytorycznie przygotowani do podejmowania działań w zakresie edukacji obronnej. Ponadto brakuje odpowiedniego systemu zbierania i opracowania informacji, wskutek czego dochodzi do zwyczajowego usankcjonowania nieformalnych źródeł informacji. W ramach przeprowadzanych reform nie stworzono precyzyjnego systemu kontroli i nie określono sankcji za niezrealizowanie podstawowych zadań w zakresie kształcenia obronnego młodzieży.[1]

Ośrodkiem decyzyjnym w systemie edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży szkolnej jest Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu. Minister ustala zasady i przebieg szkolenia z zakresu kształcenia obronnego.

W strukturze Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu funkcjonuje od 01 stycznia 1995 roku Wydział Spraw Obronnych (od 01 stycznia 1998 roku Biuro Spraw Obronnych), który jest odpowiednią komórką planującą, organizującą, nadzorującą i koordynującą wykonywanie zadań ministra w dziedzinie obronności państwa, a w tym kształcenia obronnego młodzieży szkolnej.[2] W skład Wydziału Spraw Obronnych wchodzi Zespół Planowania Obronnego oraz Zespół Szkolenia Obronnego.[3]

Zespół Planowania Obronnego odpowiada za realizację przedsięwzięć związanych z organizacją oraz nadzorem wykonywania zadań w dziedzinie ogólno-obronnej, gospodarczo-obronnej, w zakresie świadczeń na rzecz

---

[1] O niesprawnościach organizacyjnych systemu kierowania edukacją obronną społeczeństwa RP pisze J. Przeździecki, który wskazuje dodatkowo na brak odpowiedzialności za podjęte decyzje i ich merytoryczną jakość. Por. J. Przeździecki, *Zakres kierowania obronnością województwa, miasta i gminy,* „Wiedza obronna". Kwartalnik Towarzystwa Wiedzy Obronnej 1996, nr 1(176), s. 58.

[2] Zob. Zarządzenie Nr 8 z dnia 14 lipca 1995 roku w sprawie wprowadzania regulaminu organizacyjnego MEN (Dz. Urz. MEN 5, poz. 22).

[3] Por. Informacja na temat ogólnych zadań obronnych w Ministerstwie Edukacji Narodowej (Nr GM 3-30/95) z dnia 15 marca 1995 r.

obronności i obrony cywilnej. Koordynuje całokształt działalności organizacyjnej, planistycznej i wykonawczej związanej z obronnością państwa w resorcie. Zespół opracowuje akty normatywne wydane przez Ministra Edukacji Narodowej i Sportu, a także kieruje szkoleniami kadr kierowniczych i pracowników do spraw obronnych całego resortu.

Zespół Szkolenia Obronnego młodzieży zajmuje się całokształtem spraw związanych z realizacją kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym oraz nadzoruje naukę studentów w zakresie edukacji obronnej w Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, w Akademii Podlaskiej w Siedlcach oraz w Akademii Pedagogicznej im. Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Przeprowadza analizy i programuje potrzeby w zakresie kadry dydaktycznej, wizytatorów, doradców metodycznych oraz nauczycieli przysposobienia obronnego szkół ponadgimnazjalnych. Sprawuje podmiotowy nadzór i doradztwo pedagogiczne w kuratorium, organizuje konferencje metodyczne, jak też formy doskonalenia oficerów pracujących w resorcie. W ramach nadzorowania kadrą dydaktyczną opracowuje koncepcje i kierunki dokształcania i doskonalenia nauczycieli oraz instruktorów zajmujących się kształceniem młodzieży.

Zadaniem Zespołu Szkolenia Obronnego jest również opiniowanie projektów normatywno-prawnych dotyczących kształcenia obronnego młodzieży i studentów oraz zabezpieczanie procesu dydaktycznego w niezbędne pomoce szkoleniowe, jak też w sprzęt techniczny (OC). Wszelkie imprezy o charakterze sportowo-obronnym oraz konkursy w zakresie wiedzy przedmiotowej o zasięgu ogólnopolskim są także organizowane przez Zespół Szkolenia Obronnego.

Nadzór pedagogiczny nad realizacją edukacji obronnej młodzieży sprawują dyrektorzy szkół i wizytatorzy do spraw obronnych kuratoriów oświaty. Kuratorowi oświaty podlega bezpośrednio starszy wizytator, który prowadzi sprawy związane z przygotowaniem szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych do wykonywania zadań obronnych, dydyktyczno-wychowawczych i opiekuńczych w zakresie podwyższonej gotowości obronnej

państwa. Starszy wizytator sprawuje również nadzór nad realizacją kształcenia obronnego, a także prowadzi inne zadania z zakresu powszechnej samoobrony.

W sprawnie działającym systemie kierowania, niezależnie od szczebla, powinna być zachowana równowaga między kompetencjami nakładania zadań obronnych a zakresem odpowiedzialności za ich wykonanie. Brak takiej równowagi wpływa na małą sprawność kierowania, a tym samym na niską efektywność systemu kształcenia obronnego młodzieży, co zostało potwierdzone w trakcie badań empirycznych. Niekorzystnie na system kierowania edukacją dla bezpieczeństwa w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym wpływa brak spójności z systemem edukacji obronnej społeczeństwa RP oraz niedobór uregulowań formalnoprawnych i rozwiązań legislacyjnych w tej materii. Kształcenie obronne młodzieży na szczeblu lokalnym nie jest koordynowane przez jakąkolwiek instytucję samorządową. Brak takiej instytucji inspirującej, kierującej wszelkimi przedsięwzięciami obronnymi w środowisku lokalnym negatywnie wpływa nie tylko na system kształcenia obronnego młodego pokolenia Polaków, ale również na system edukacji obronnej całego społeczeństwa.

3.1.4. Struktura systemu edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym

Przeprowadzona w latach 1996-2000 ocena i analiza kształcenia obronnego młodzieży[1] w systemie oświatowym wykazała, iż kształcenie to w ograniczonym zakresie tworzy warunki do kształtowania pożądanego stanu świadomości młodzieży, dotyczącej bezpieczeństwa własnego, rodziny, regionu i Ojczyzny.

We wrześniu 1999 roku rozpoczęto reformę polskiego systemu oświaty[2], która zmieniając w sposób zasadniczy ustrój szkoły, miała doprowadzić do zwiększenia efektywności kształcenia i wychowania. W ramach transformacji systemu oświatowego wprowadzono zupełnie nową strukturę kształcenia

---

[1] Badania w tej materii przeprowadzono w Akademii Obrony Narodowej, a wyniki przedstawiono w raporcie – „*Modelowy system* ..., op. cit.

[2] Założenia reformy oświaty zostały omówione w rozdziale I niniejszej rozprawy.

obronnego młodzieży. (Strukturę edukacji dla bezpieczeństwa w systemie oświatowym przedstawia rys. 19).

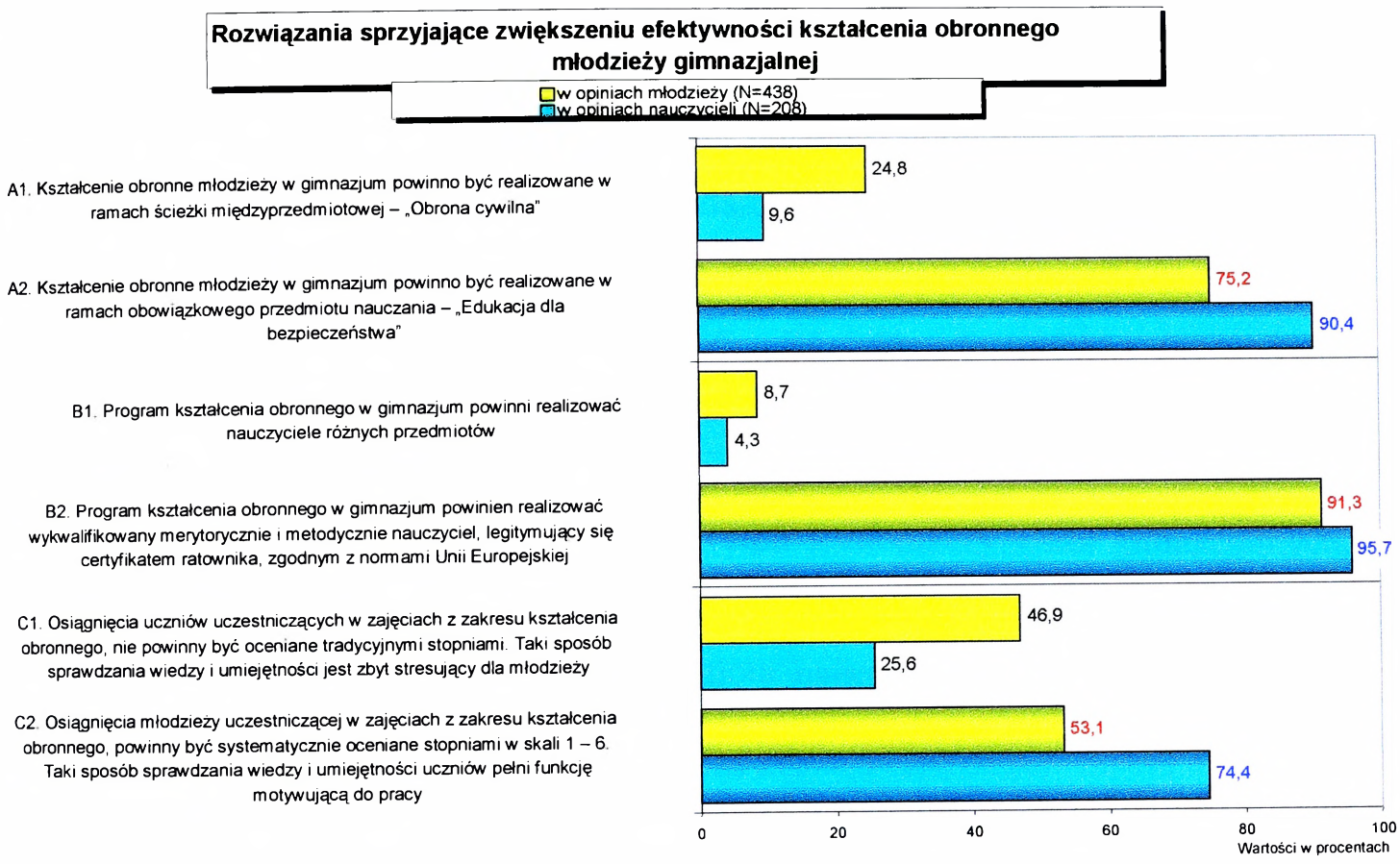
WSPÓŁPRACA współdziałanie, profesjonalna pomoc szkołom: PSP, OSP, Policja, Wojsko, PCK, służba zdrowia	**SZKOŁY PONADGIMNAZJALNE** **PRZYSPOSOBIENIE OBRONNE** Klasy I-II 76 godzin **ETAP IV**
	GIMNAZJUM **ŚCIEŻKA EDUKACYJNA OBRONA CYWILNA** Klasy I-III 38 godzin **ETAP III**
	SZKOŁA PODSTAWOWA **ELEMENTY RATOWNICTWA I OBRONY CYWILNEJ** Klasy IV-VI 22 godziny Klasy I-III 16 godzin **ETAP I - II**

Rys. 19. Struktura edukacji dla bezpieczeństwa w systemie oświatowym.[1]

Kształcenie obronne zostało uwzględnione w nowym systemie edukacyjnym, ale w ograniczonym zakresie. W szkołach ponadgimnazjalnych utrzymano dotychczasowe przysposobienie obronne jako obowiązkowy przedmiot nauczania w nie zmienionym wymiarze 76 godzin dydaktycznych. Natomiast w gimnazjum edukację obronną młodzieży potraktowano marginalnie, umieszczając ją w ramach ścieżki interdyscyplinarnej „Obrona cywilna", realizowanej przez nauczycieli różnych przedmiotów. Wydaje się, iż taki sposób organizacji kształcenia obronnego w gimnazjum nie sprzyja promowaniu i prawidłowej realizacji podstawowych zadań szkoły w zakresie obronności, co potwierdziły badania empiryczne.

[1]Źródło: T. Siuda, *Edukacja dla bezpieczeństwa – stan i perspektywy rozwoju*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2002, nr 3, s. 7.

W celu rozpoznania, jakie rozwiązania sprzyjają zwiększeniu efektywności edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży gimnazjalnej, poproszono badanych o wyrażenie opinii na temat struktury kształcenia obronnego oraz osób odpowiedzialnych za jego realizację. Zapytano także, jaki sposób kontroli osiągnięć uczniów w gimnazjum pełni rolę motywującą do pracy. (Statystyczne zestawienie uzyskanych wyników badań zawiera rys. 20).

Rys. 20. Opinie badanej grupy nauczycieli oraz młodzieży na temat rozwiązań sprzyjających zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego w gimnazjum (*N = 646,* dane w %*)*

Pozytywną opinię wobec realizacji kształcenia obronnego w ramach ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna" zadeklarowało jedynie 9,6% nauczycieli i 24,8% uczniów. Pozostali respondenci zdecydowanie opowiedzieli się za wprowadzeniem obowiązkowego przedmiotu nauczania z tej dziedziny wiedzy. Jeszcze bardziej porównywalne były odpowiedzi młodzieży i nauczycieli na temat kadry wdrażającej program edukacji dla bezpieczeństwa w gimnazjum. Uczniowie (91,3%) oraz nauczyciele (95,7%) zgodnie stwierdzili, iż program kształcenia obronnego powinien realizować wykwalifikowany merytorycznie i metodycznie

pedagog, legitymujący się certyfikatem ratownika, zgodnym z normami Unii Europejskiej. Bardziej zróżnicowane są wypowiedzi respondentów o sposobach oceniania młodzieży uczestniczącej w zajęciach z zakresu obronności. Nauczyciele (74,4%) chcieliby oceniać raczej tradycyjnie, gdyż stopnie w skali 1-6 pełnią funkcję motywującą do pracy. Opinię tę poparło 53,1% uczniów, ale 46,9% spośród nich stwierdziło, że taki sposób sprawdzania wiedzy i umiejętności jest zbyt stresujący.

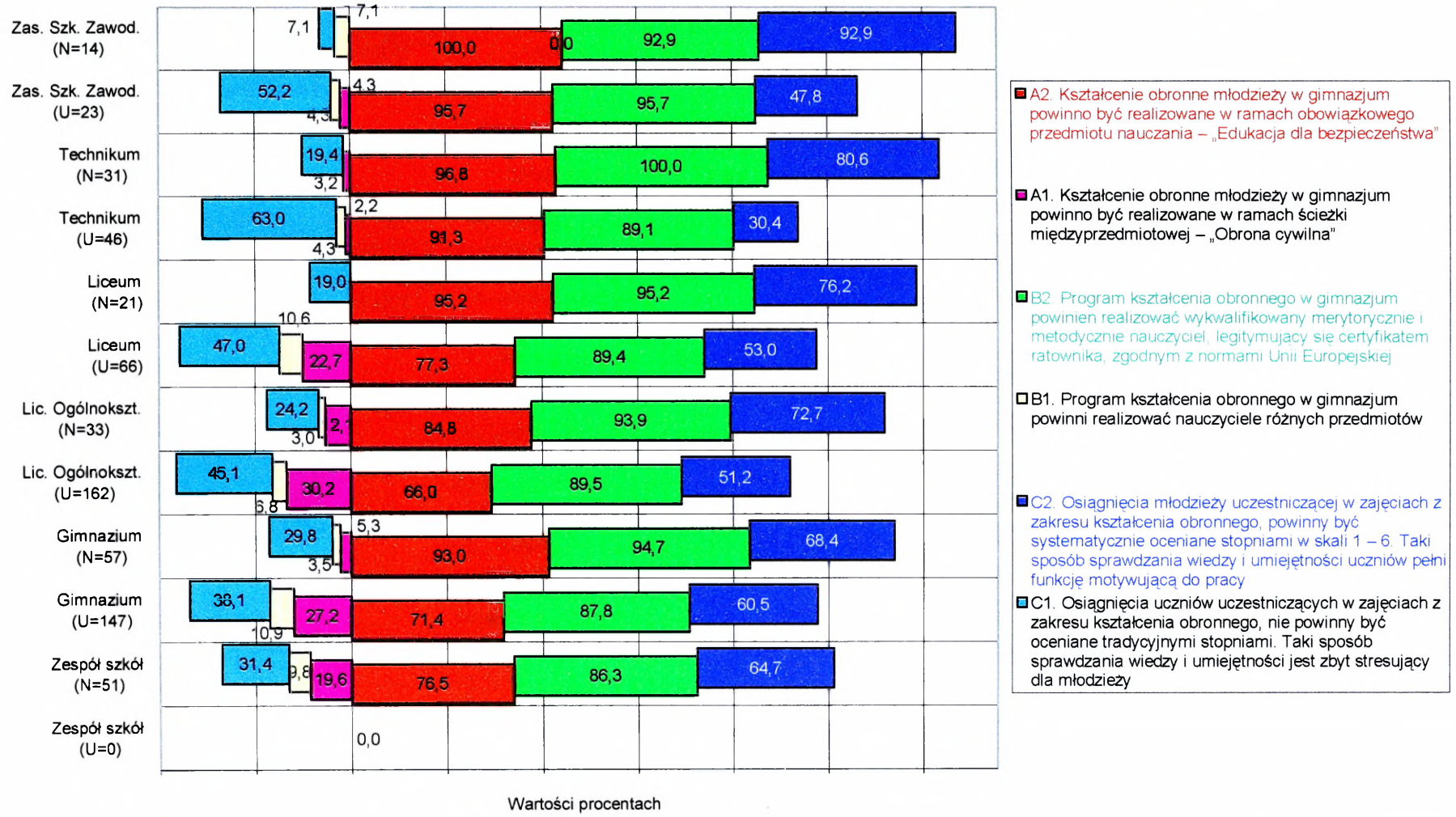
Badania ukazały również silną statystyczną zależność między oceną respondentów na temat rozwiązań w zakresie realizacji kształcenia obronnego w gimnazjum, a rodzajem szkoły, w której młodzież kontynuuje naukę (korelacja na poziomie istotności $p<0,5$ i sile związku $r>0,2$). Rodzaj szkoły był także zmienną, która różnicowała wypowiedzi nauczycieli w tej materii ($p = 0,000$), choć siła tego związku kształtuje się na poziomie przeciętnym (V Cramera = 0,25). (Skalę tego problemu obrazują dane statystyczne zaprezentowane na rys. 21).

Na uwagę zasługują opinie nauczycieli i młodzieży szkół gimnazjalnych, w których prawie cała kadra pedagogiczna (93%) opowiedziała się za wprowadzeniem obowiązkowego przedmiotu nauczania z tej dziedziny wiedzy. Pogląd ten wyraziło 71,4% badanych gimnazjalistów. Podobną opinię wyrazili respondenci ze szkół zawodowych: techników oraz zasadniczych szkół zawodowych.

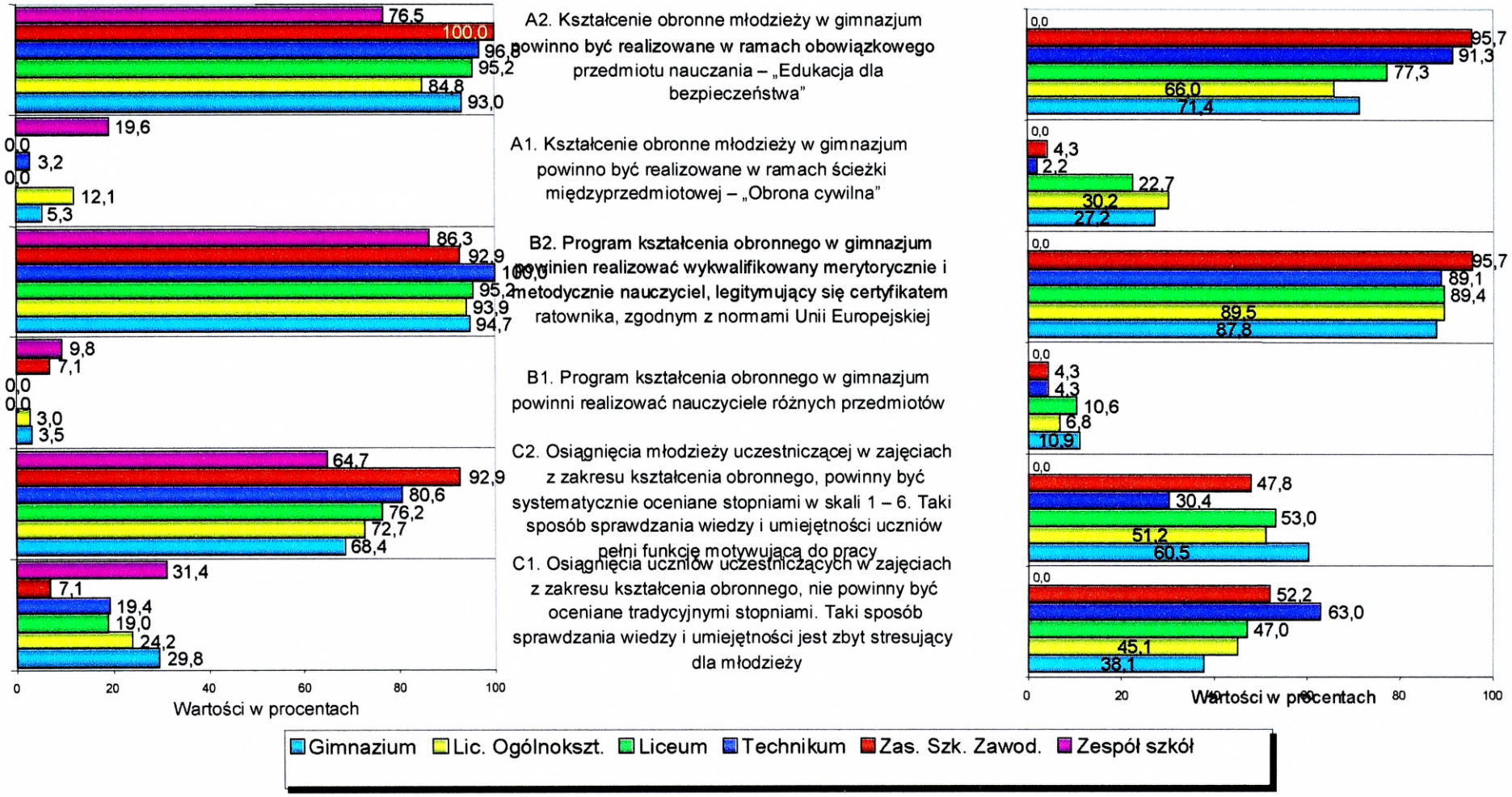
Według przedstawionych graficznie i opisowo na rys. 20 opinii respondentów (94,7% nauczycieli i 87,8% uczniów), edukację obronną młodzieży w gimnazjum powinien prowadzić jeden kompetentny pedagog, co jest sprzeczne z założeniami reformy oświaty oraz z koncepcją wdrażania ścieżek edukacyjnych. Na uwagę zasługuje fakt, iż opinie młodzieży na temat funkcjonującego w gimnazjum systemu oceniania były podzielone. Nie nastąpiła całkowita negacja skali obowiązkowych ocen, ani też stanowcze opowiedzenie się za takimi formami sprawdzania wiedzy i umiejętności.

Opinie respondentów grupy 2 i 3 zróżnicowane ze względu na szkołę przedstawia również rys. 22.

Rozwiązania sprzyjające zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego młodzieży gimnazjalnej w opiniach: Nauczycieli (N) i Uczniów (U)

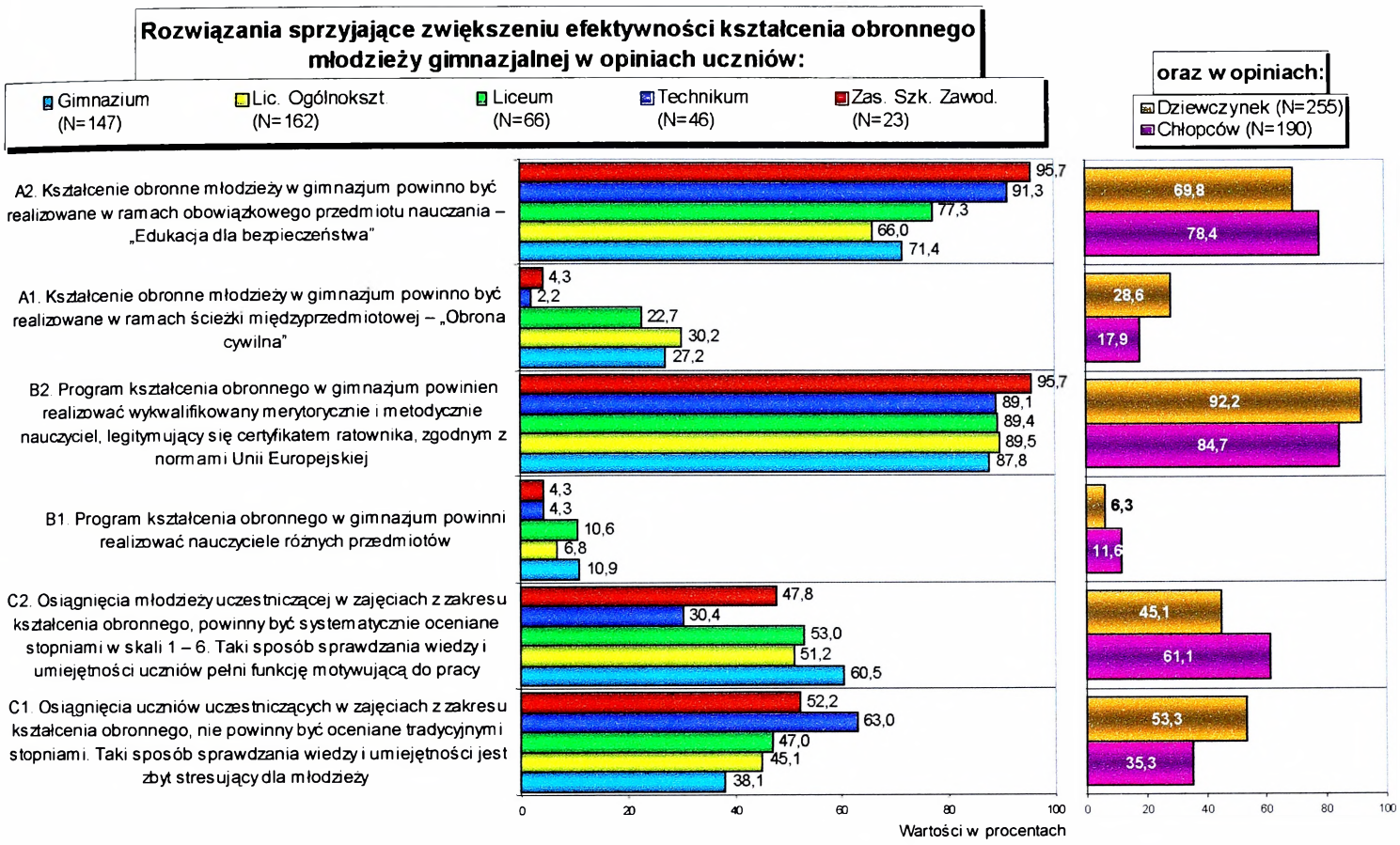

Rys. 21. Opinie badanej grupy nauczycieli oraz młodzieży na temat rozwiązań sprzyjających zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego w gimnazjum a rodzaj szkoły (*N = 646*, dane w %)

Rys. 22. Opinie badanej grupy nauczycieli oraz młodzieży na temat rozwiązań sprzyjających zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego w gimnazjum w opiniach nauczycieli oraz młodzieży (*N = 646,* dane w %*)*

Test chi-kwadrat wskazuje również zależność statystyczną między wyrażaną przez młodzież opinią na temat ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna", a płcią respondentów (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$). (Opinie młodzieży zróżnicowane ze względu na szkołę i płeć prezentuje rys. 23).

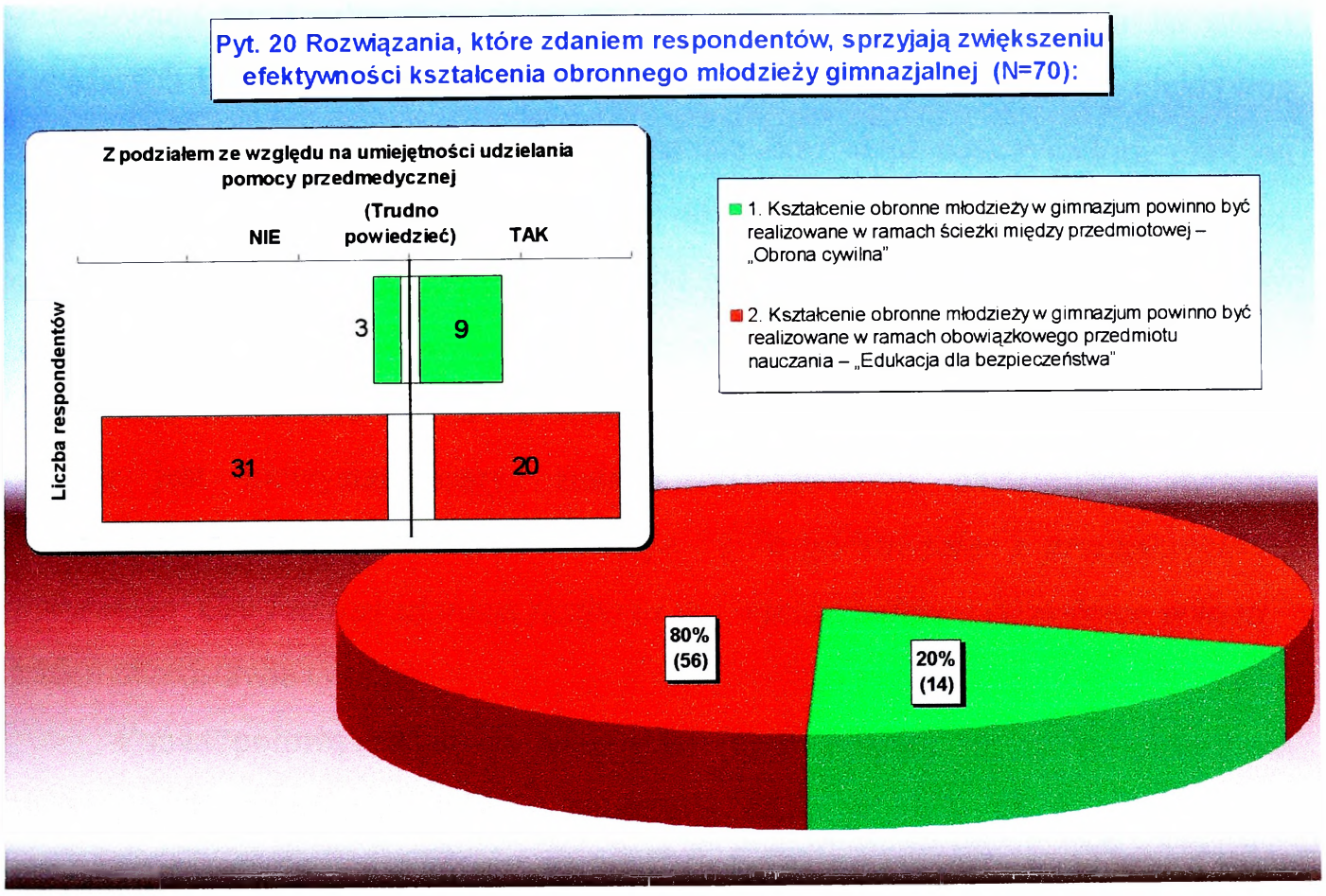

Rys. 23. Opinie badanej grupy nauczycieli oraz młodzieży na temat rozwiązań sprzyjających zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego w gimnazjum a rodzaj szkoły (*N = 646,* dane w %*)*

Jak wynika z danych ujętych na rys. 21 więcej chłopców (78,4%) w stosunku do dziewcząt (68,8%) chciałaby uczyć się edukacji dla bezpieczeństwa podczas obowiązkowych zajęć lekcyjnych. Chłopcy (61,1%) opowiedzieli się również za tradycyjnym ocenianiem w tym zakresie, gdyż taki sposób sprawdzania wiedzy bardziej motywowałby ich do pracy. 87,4 % spośród nich uważa, iż kształcenie obronne w gimnazjum powinien realizować wszechstronnie przygotowany nauczyciel, legitymujący się certyfikatem z dziedziny ratownictwa i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej. Dojrzałe opinie męskiej części

gimnazjalistów mogą stanowić znakomite podłoże do efektywnego realizowania edukacji obronnej w oświacie pod warunkiem wprowadzenia skutecznych zmian.

Powyższe wyniki badań są porównywalne z opiniami środowiska lokalnego, w którym jedynie 20% badanych wyraziło opinię, że obecne struktury edukacji dla bezpieczeństwa w szkolnictwie gimnazjalnym powinny być utrzymane. Natomiast zdecydowanie większa część respondentów (80%) opowiedziała się za wprowadzeniem w gimnazjum obowiązkowego przedmiotu z tej dziedziny wiedzy. (Dane na ten temat przedstawia rys. 24).

Rys. 24. Opinie badanej grupy środowiska lokalnego na temat rozwiązań sprzyjających zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego w gimnazjum (*N = 70,* dane w %*)*

W badaniach stwierdzono, iż opinie przedstawicieli środowiska lokalnego na temat organizacji kształcenia obronnego różnicuje zmienna: posiadanie przez respondentów wiedzy i umiejętności z zakresu udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej (p = 0,027) choć siła związku jest słaba (V Cramera = 0,26). Za realizacją edukacji obronnej w ramach ścieżki interdyscyplinarnej „Obrona

cywilna" opowiedziała się co trzecia osoba posiadająca takie umiejętności. 91,1% respondentów nie potrafiących udzielać pierwszej pomocy przedmedycznej wskazała na wprowadzenie obowiązkowych zajęć lekcyjnych w tej materii.

Biorąc pod uwagę fakt, iż wśród przedstawicieli środowiska lokalnego znajdują się potencjalni rodzice uczącej się młodzieży, można wysnuć wniosek, iż taka organizacja kształcenia obronnego w szkole gimnazjalnej rzeczywiście sprzyjałaby zwiększeniu jego efektywności.

Zgodnie z najnowszym Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej i Sportu[1], kształcenie obronne w szkolnictwie ponadgimnazjalnym jest aktualnie realizowane w liczbie jednej godziny tygodniowo w ciągu dwóch lat nauki (w klasach I-II). Prawidłowy wymiar godzin dydaktycznych zapewnia efektywną organizację procesu nauczania – uczenia się oraz daje nauczycielom czas na sprawdzenie osiągnięć uczniów w sposób adekwatny do zakładanych. Wydaje się jednak, iż obowiązujący obecnie przydział godzin jest zbyt mały w stosunku do zakresu materiału programowego, przeznaczonego do zrealizowania[2].

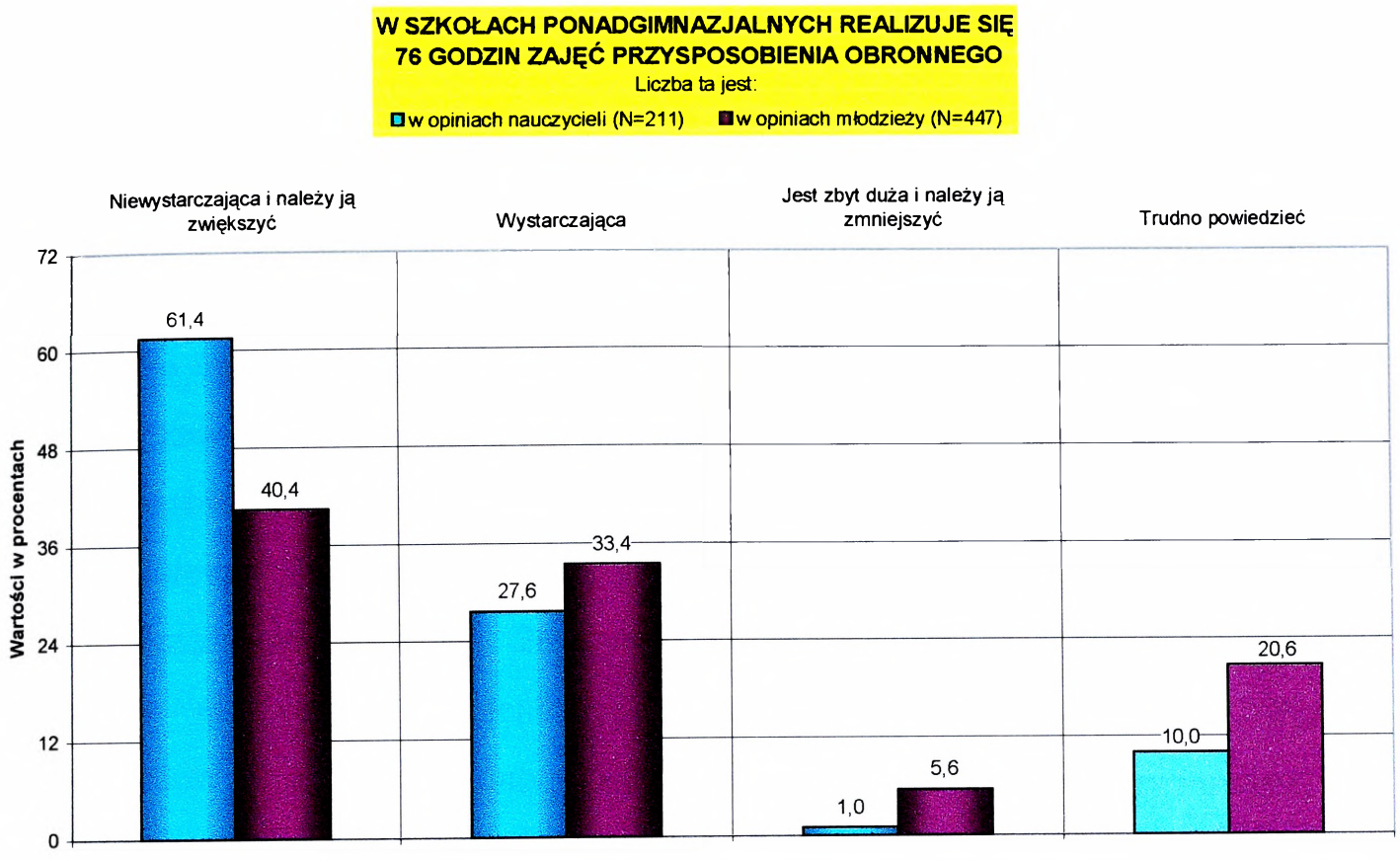
Aby przekonać się na ile słuszne jest założenie, iż powyższy przydział godzin jest niewystarczający, zadano respondentom następujące pytanie: *W szkołach ponadgimnazjalnych realizuje się 76 godzin zajęć z przysposobienia obronnego. Czy Pani(a) zdaniem liczba ta jest wystarczająca?* (Uzyskane wyniki badań przedstawia rys. 25).

Ponad połowa badanych nauczycieli opowiedziała się za zwiększeniem ilości godzin przeznaczonych do nauczania edukacji obronnej w szkolnictwie ponadgimnazjalnym z uwagi na konieczność prowadzenia wielu zajęć praktycznych z tej dziedziny wiedzy. Opinię tę potwierdziło 40,4 % badanej młodzieży. Tylko 6 % uczniów i 1,0 % pedagogów zadeklarowało zmniejszenie powyższego wymiaru godzin. Dla tej nielicznej grupy respondentów motywem podjęcia takiej oceny był fakt, iż przysposobienie obronne nie jest przedmiotem

---

[1] Zob. *Rozporządzenie MEN z dnia 27 czerwca 2002 roku...*, op. cit.

[2] Z takimi opiniami można spotkać się w wielu publikacjach poświęconych problematyce kształcenia obronnego młodzieży, np.: T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym*, op. cit.; W. Szymczyk, *Bezpieczeństwo powszechne..*, op. cit.; J. Kardas, *Strukturalne..*, op. cit..

Rys. 25. Opinie respondentów na temat wymiaru godzin zajęć dydaktycznych z przysposobienia obronnego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym *(N = 658)*

maturalnym. Do grupy respondentów niezdecydowanych (kategoria *„trudno powiedzieć"*) należą nauczyciele (10%) oraz młodzież (21%) uczęszczająca najczęściej do gimnazjum i nie posiadająca pełnej wiedzy na temat funkcjonowania szkół ponadgimnazjalnych. W świetle ujawnionych opinii można zatem powiedzieć, że wymiar liczby godzin w ramowym planie nauczania jest niedostosowany do obszernej podstawy programowej.

Opinię wyrażaną przez młodzież na temat wymiaru godzin zajęć dydaktycznych z przysposobienia obronnego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym, różnicuje deklarowany przez respondentów poziom przygotowania obronnego oraz szkoła, w której kontynuują naukę. (Szczegółowe wyniki badań na ten temat prezentuje rys. 26).

Za zwiększeniem liczby godzin edukacji obronnej najczęściej opowiadała się młodzież, która *„negatywnie"* (10,7%) lub *„raczej negatywnie"* (8,0%) oceniła własny poziom przygotowania obronnego. Takie opinie badanych uczniów

mogą świadczyć o ich dojrzałym spojrzeniu na problematykę obronności. Młodzież, mając świadomość niskiego przygotowania z tej dziedziny wiedzy, chciałaby nabyć wiedzę i umiejętności w tym zakresie podczas zwiększonego pensum zajęć w szkole. Opinię tę potwierdzali równie często uczniowie liceów ogólnokształcących (16,2%), techników (8,1%) oraz zasadniczej szkoły zawodowej (4,7%).

Na uwagę zasługuje fakt, iż młodzież kontynuująca naukę w zasadniczej szkole zawodowej całkowicie opowiedziała się za zwiększeniem godzin przysposobienia obronnego, co wydaje się świadczyć o dużym zainteresowaniu przedmiotem w tym środowisku szkolnym.

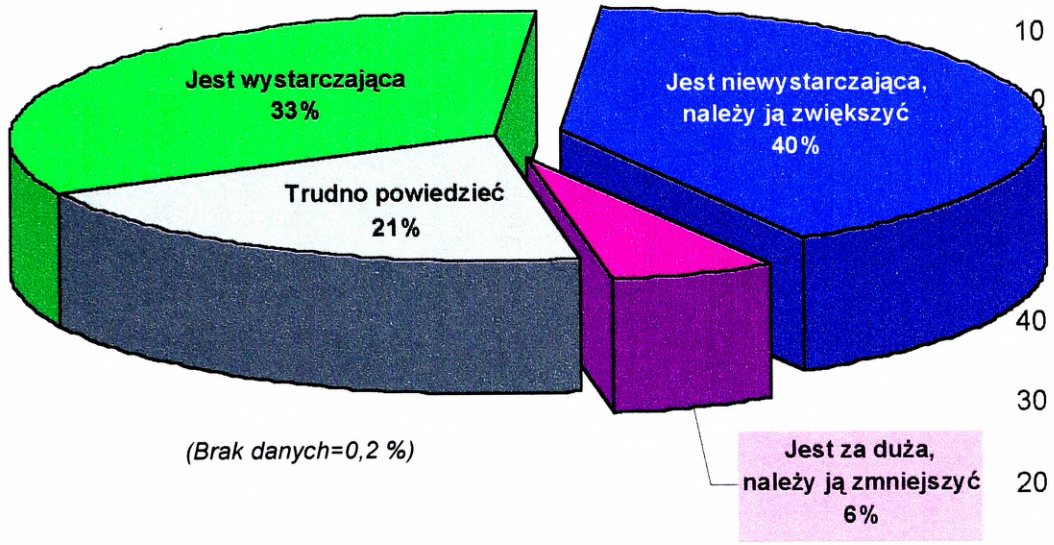
Przedstawione na rys. 26 wyniki badań wskazują, że młodzież odczuwa potrzebę aktywności szkoleniowej z zakresu edukacji obronnej. Jedynie 6% uczniów nie chciałoby kontynuować nauki w tej dziedzinie wiedzy i uważa, że wymiar godzin przysposobienia obronnego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym należałoby zmniejszyć.

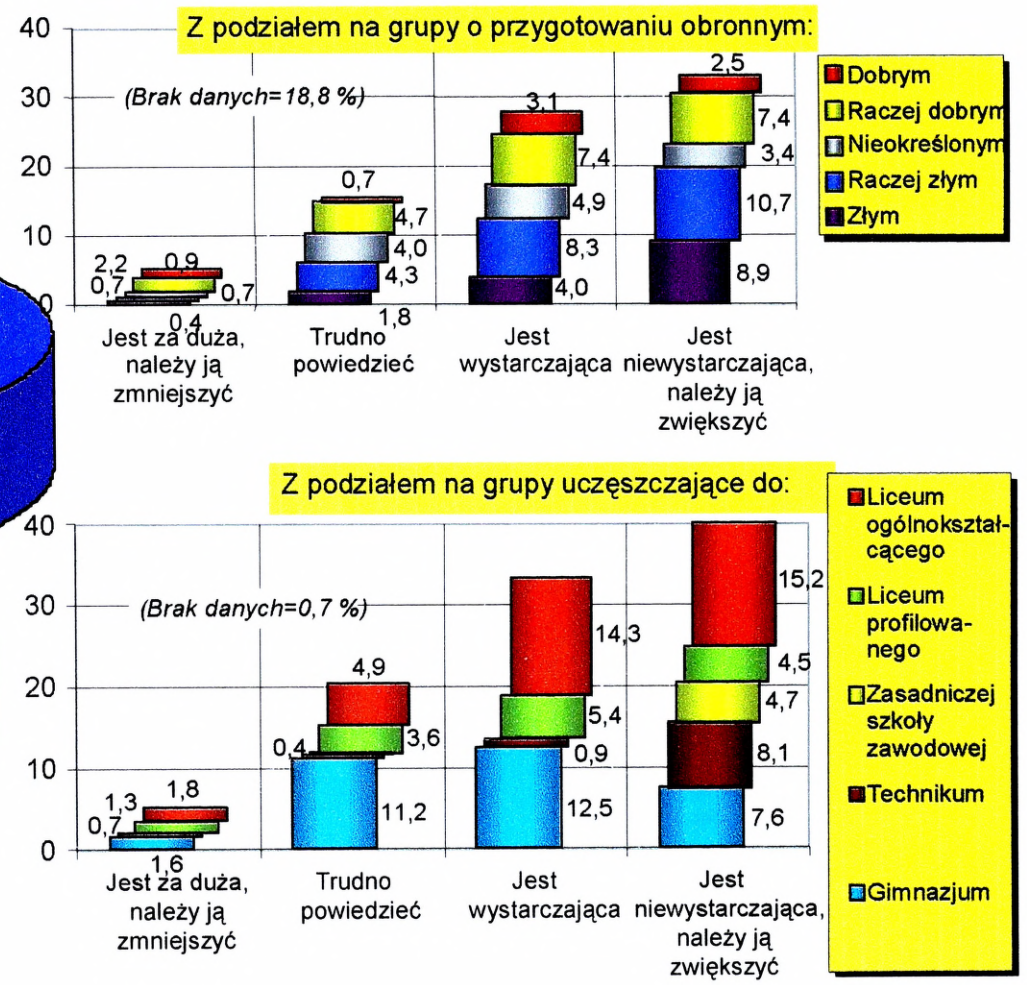
Uzyskane dane empiryczne sugerują , iż w większości respondenci badanej populacji postrzegają rangę i znaczenie kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Wśród ogółu badanych przeważają opinie, że wprowadzone w ramach reformy oświaty nowe struktury edukacyjne nie sprzyjają optymalizacji kształcenia obronnego młodzieży szkolnej. Można przypuszczać, że uzyskane wyniki badań odzwierciedlają istniejące trudności związane z praktyczną realizacją procesu dydaktyczno-wychowawczego we współczesnej szkole.

Z pewnością na postrzeganie oświatowej rzeczywistości przez badane osoby, rzutuje w dużym stopniu spadek poczucia bezpieczeństwa w ciągle reformowanym i nie stabilnym wewnętrznie państwie. Z przeprowadzonych wywiadów wynika, iż istotną przeszkodą w prawidłowym funkcjonowaniu nowych struktur oświatowych może być także brak środków finansowych na zaspokojenie potrzeb reformowanego systemu oświatowego.

ODPOWIEDZI MŁODZIEŻY NA PYTANIE:

CZY LICZBA 76 GODZIN ZAJĘĆ PRZYSPOSOBIENIA OBRONNEGO REALIZOWANYCH W SZKOŁACH PONADGIMNAZJALNYCH JEST WYSTARCZAJĄCA ?

Rys. 26. Opinie młodzieży na temat liczby godzin przysposobienia obronnego w szkołach ponadgimnazjalnych ze względu na deklarowany poziom przygotowania obronnego respondentów oraz szkołę, w której kontynuują naukę *(N = 447)*

3.2. Pedagogiczne założenia kształcenia obronnego w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych

Współczesna teoria i praktyka pedagogiczna podlega wielu przemianom głównie w sposobach jej uprawiania. Na podstawie założeń pedagogicznych tworzy się nowe sposoby realizowania praktyki kształcenia i wychowania.[1] Dlatego też przy rozpatrywaniu stanu kształcenia obronnego młodzieży, jedno z podstawowych pytań wymagających odpowiedzi powinno dotyczyć uwarunkowań doboru celów oraz treści edukacji dla bezpieczeństwa.

Poznawanie wiedzy, jak pisze J. Pieter,[2] jest bardziej skuteczne, gdy proces ten odbywa się świadomie. Uczeń musi być przeświadczony co do słuszności i przydatności wykonywanych zadań dydaktycznych dla późniejszej swej działalności na stanowisku służbowym czy w życiu codziennym. W związku z tym poszczególne treści nauczania powinny być tak dobierane, aby podmiot uczący się miał jasność celów szczegółowych i ich związków z celami ogólnymi. Służy temu również właściwe ustalenie elementów treści, związków logicznych między nimi oraz odpowiedni ich układ. Ponadto dobór materiału nauczania, jego postać i sposób prezentacji należy dostosować do możliwości poznawczych podmiotu studiującego.

Punktem wyjścia w przeprowadzanych przeze mnie badaniach było ustalenie, jak respondenci rozumieją pojęcie świadomości obronnej młodzieży oraz jakie środowiska i instytucje mają na tę świadomość istotny wpływ.

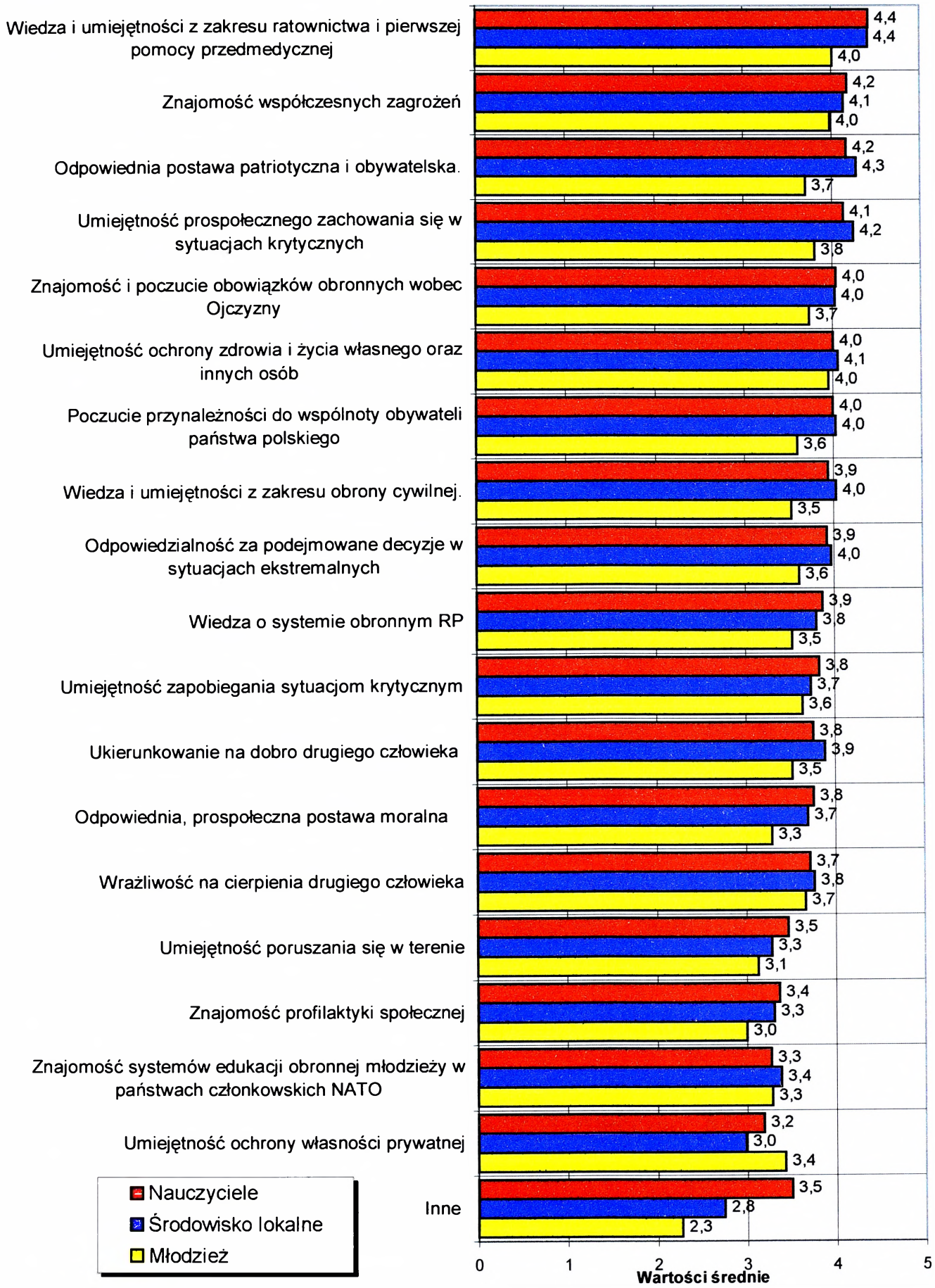
W celu rozpoznania powyższego problemu, zadano respondentom całej badanej populacji następujące pytanie: *W jakim stopniu - Pani/Pana zdaniem - niżej wymienione dziedziny odnoszą się do problematyki świadomości obronnej młodzieży?* (Szczegółowe dane statystyczne na ten temat zostały przedstawia rys. 27).

Prawie wszyscy badani byli zgodni, iż do problematyki świadomości obronnej młodzieży odnosi się przede wszystkim wiedza i umiejętności z zakresu

---

[1] Zob. S. Palka, *Pedagogika w stanie tworzenia,* Kraków 1999, s. 7.
[2] Por. J. Pieter, *Psychologia uczenia się i nauczania,* Katowice 1970, s. 140.

Opinie respondentów na temat dziedzin, które odnoszą się do problematyki świadomości obronnej młodzieży

Rys. 27. Opinie respondentów na temat dziedzin, które odnoszą się do problematyki świadomości obronnej młodzieży (*N = 725)*

ratownictwa i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej (średnia wartość rang od 4,0 do 4,4; 82,86% odpowiedzi w kategoriach[1] *„w dużym stopniu"* lub *„raczej w dużym stopniu").* Opinię tę wśród badanej młodzieży różnicuje zmienna uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych (p = 0,012), ale siła tego związku jest słaba (V Cramera = 0,12).

W takich samych kategoriach został oceniony przez respondentów związek świadomości obronnej młodzieży ze znajomością współczesnych zagrożeń (średnia wartość rang od 4,0 do 4,2; opinie 82,79% badanych). Na trzecim miejscu 84,83% nauczycieli i 85,91% przedstawicieli środowiska lokalnego wskazało odpowiednią postawę patriotyczną i obywatelską (średnia wartość rang od 4,2 do 4,3), natomiast 75,17% młodzieży wybrało umiejętność ochrony zdrowia i życia własnego oraz innych osób (średnia wartość rang 4,0).

Najrzadziej respondenci trzech badanych grup wskazywali na znajomość systemów edukacji obronnej młodzieży w państwach członkowskich NATO. Prawie połowa (47,44%) badanej populacji zadeklarowała, iż zagadnienie to odnosi się do świadomości obronnej młodzieży w małym stopniu (średnia wartość rang od 3,3 do 3,4).

Na uwagę zasługują wypowiedzi młodzieży, dla której świadomość obronna jest związana z umiejętnością ochrony zdrowia i życia własnego oraz innych osób (średnia wartość rang 4,0) oraz z wrażliwością na cierpienia drugiego człowieka (średnia wartość rang 3,7).

Natomiast według respondentów wszystkich badanych grup, do świadomości obronnej młodzieży najmniej odnosi się umiejętność ochrony własności prywatnej (średnia rang dla całej populacji kształtuje się na poziomie średnim 3,2).

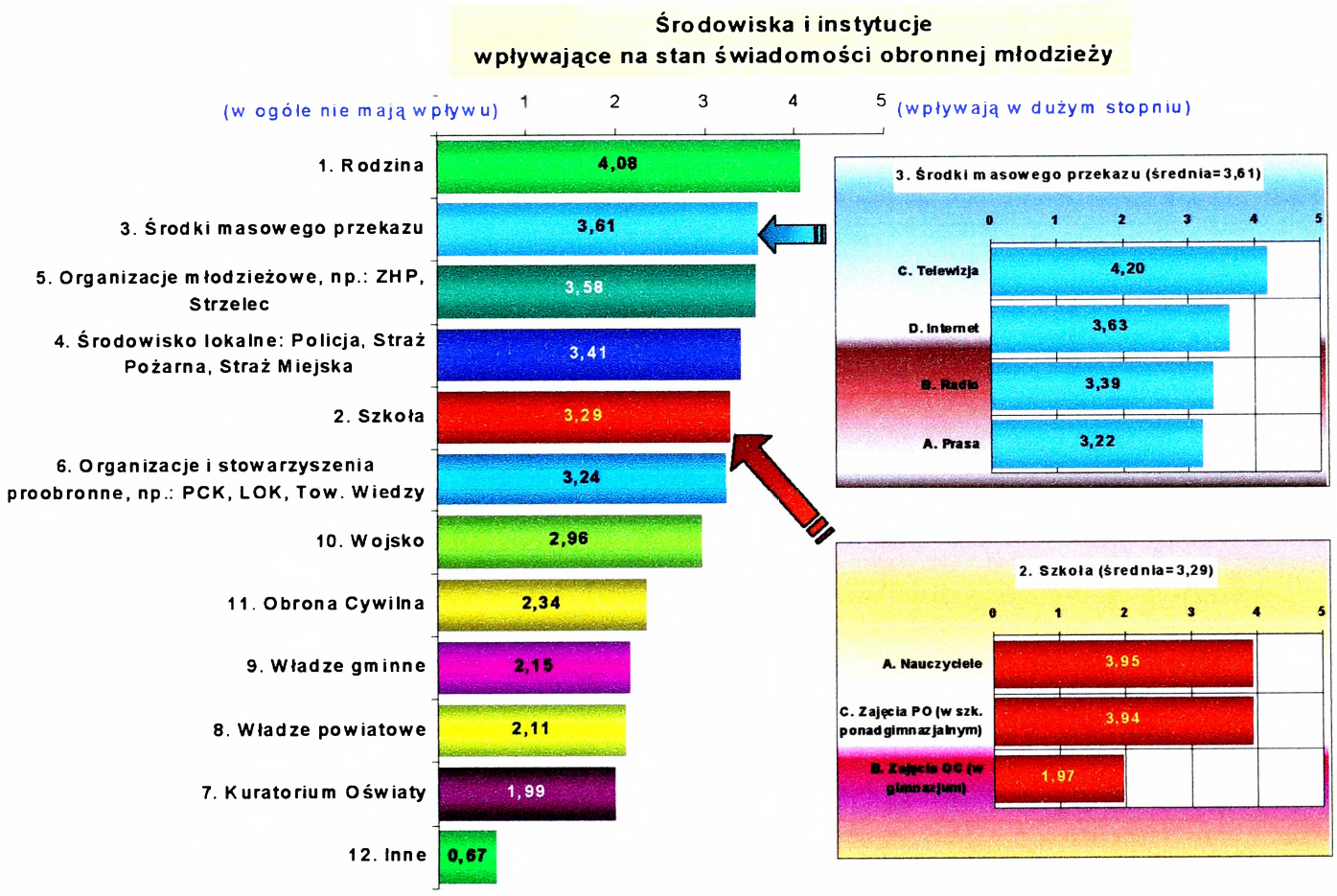
W celu wyodrębnienia czynników oddziaływujących na efektywność kształcenia obronnego młodzieży, postawiono respondentom pytanie: *W jakim*

---

[1] Poszczególnym odpowiedziom przypisano następujące wartości liczbowe: *„w dużym stopniu"* – 5, *„raczej w dużym stopniu"* – 4, *„raczej w małym stopniu"* – 3, *„w małym stopniu"* – 2, *„w ogóle"* – 1, *„trudno powiedzieć"* – 0.

stopniu, Pani(a) zdaniem, na stan świadomości obronnej młodzieży mają wpływ niżej wymienione środowiska i instytucje?

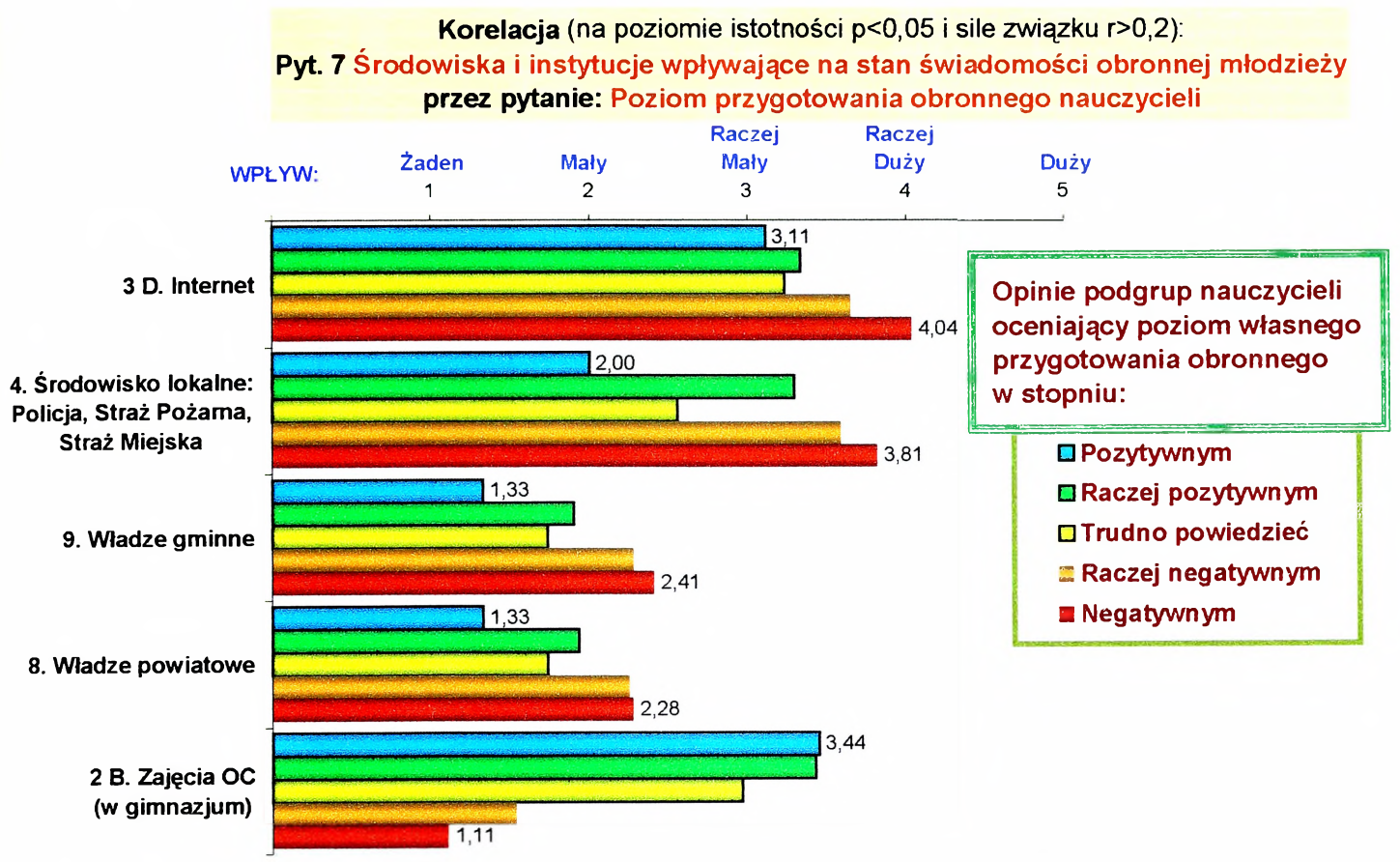
Według kadry pedagogicznej (zgodnie z klasyfikacją dokonaną na podstawie średniej wartości rang[1]), szkoła oddziałuje na stan świadomości obronnej uczniów raczej w dużym stopniu (średnia wartość rang 3,29). Wyjątek stanowią zajęcia w ramach ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna", które zdaniem respondentów takiego oddziaływania zdecydowanie nie mają (średnia rang 1,97). Na uwagę zasługuje fakt, iż wielu nauczycieli (59,80%) dostrzega coraz większy wpływ technologii komputerowej (internet) na zagadnienia obronności. (Opinie kadry pedagogicznej na temat wpływu poszczególnych środowisk i instytucji prezentuje rys. 28).

Rys. 28. Opinie kadry pedagogicznej o wpływie środowisk i instytucji na stan świadomości obronnej młodzieży (*N = 211, dane według średniej wartości rang)*

[1] Poszczególnym kategoriom odpowiedzi przypisano następujące wartości: *„w dużym stopniu"* - 5, *„raczej w dużym stopniu"* - 4, *„raczej w małym stopniu"* - 3, *„w małym stopniu"* -2, *„w ogóle nie mają wpływu"* - 1, *„trudno powiedzieć"* – 0.

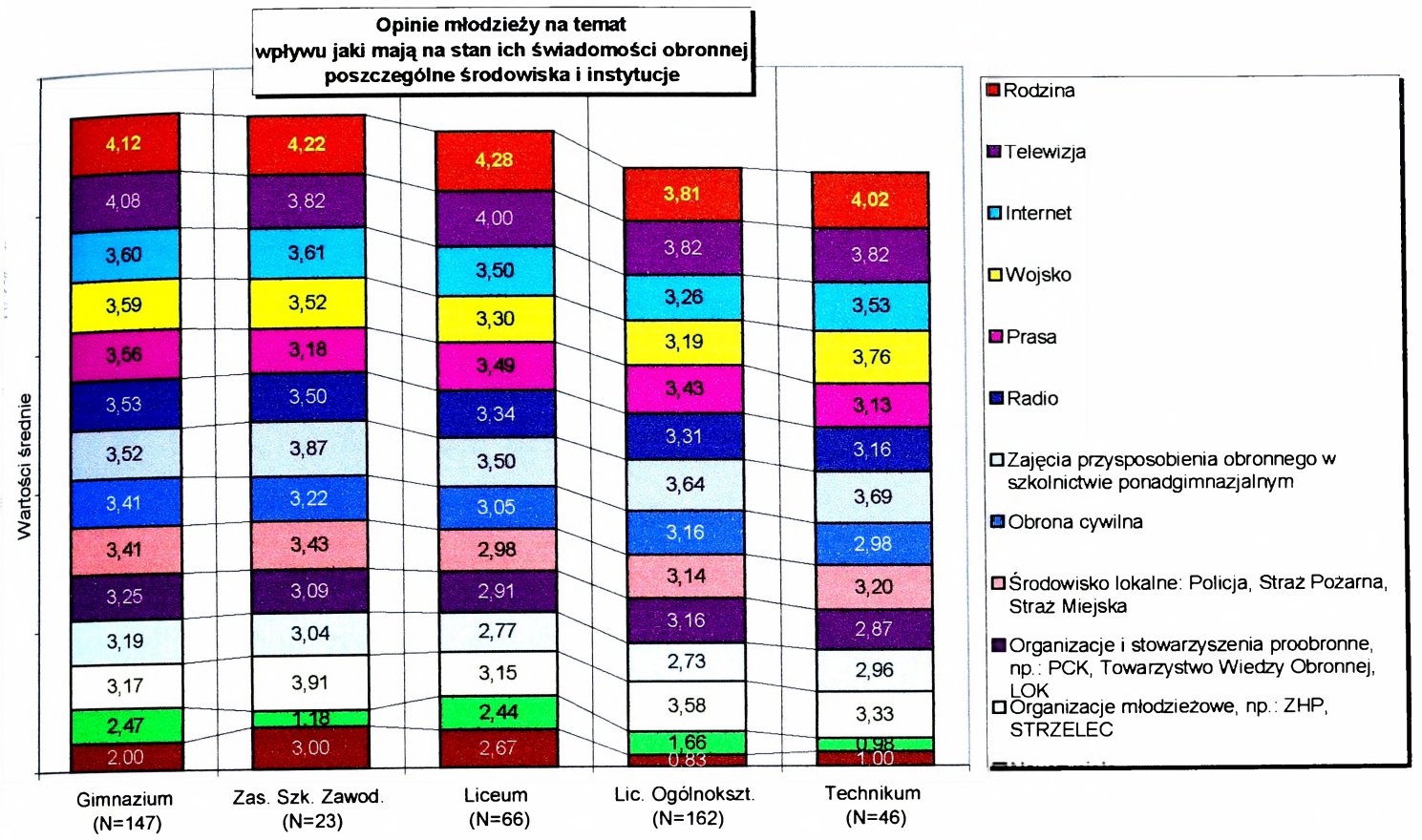
Badania ukazały silną statystyczną zależność między różnymi kategoriami postrzegania wpływu poszczególnych środowisk i instytucji na świadomość obronną młodzieży, a deklarowanym przez kadrę pedagogiczną poziomem przygotowania obronnego (p = 0,000). (Dane na ten temat przedstawia rys. 29).

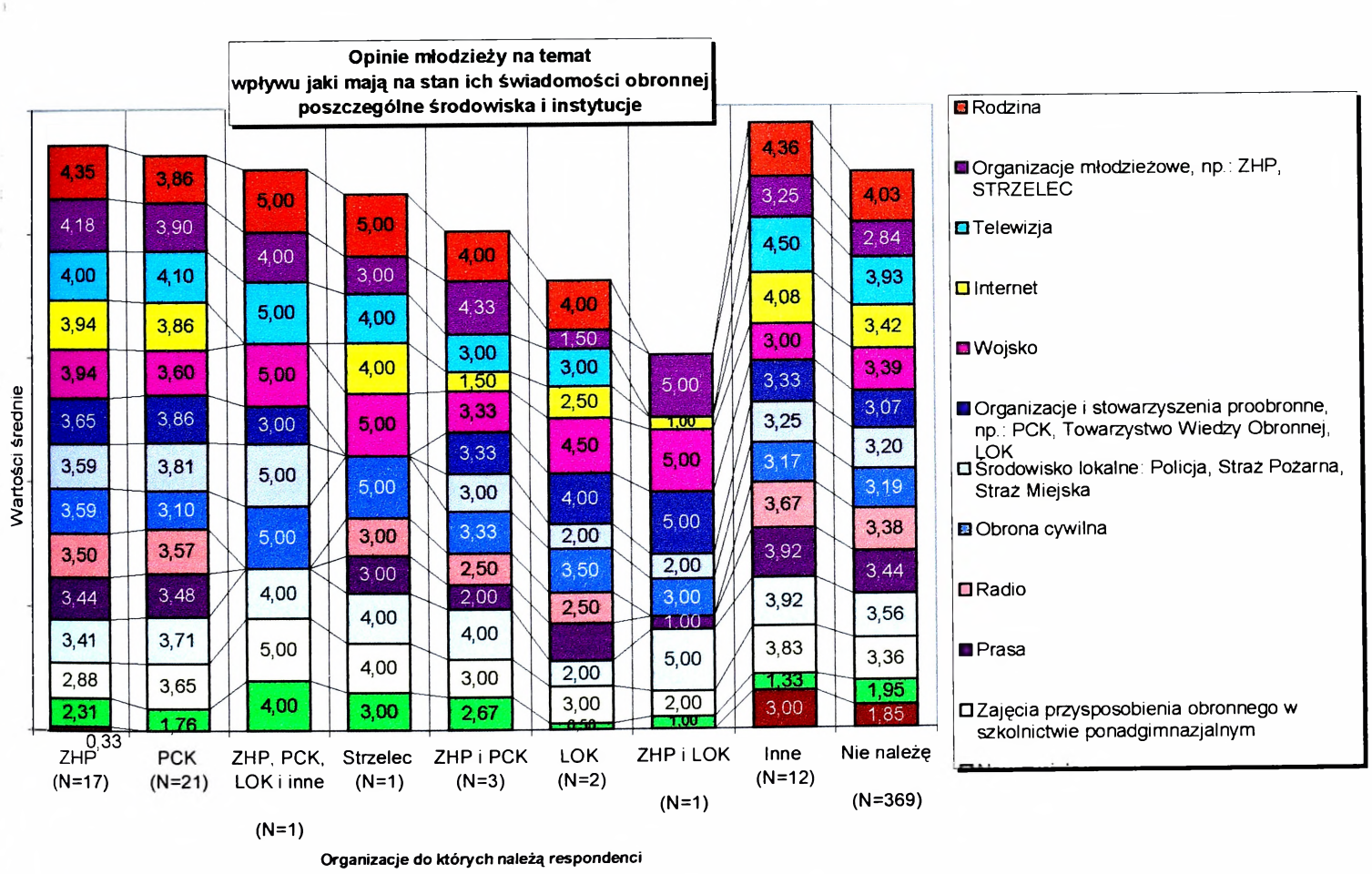
Rys. 29. Opinie badanej kadry pedagogicznej o wpływie środowisk i instytucji na stan świadomości obronnej młodzieży, a poziom przygotowania obronnego respondentów (*N = 211)*

Najwięcej respondentów (67,79%) *„negatywnie”* lub *„raczej negatywnie”* oceniających własny poziom przygotowania obronnego jest wśród osób, dla których istotny wpływ na stan świadomości obronnej młodzieży posiada internet oraz środowisko lokalne. Zastanawiający jest fakt, iż w kategorii – *zajęcia w ramach ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna” w gimnazjum* – zróżnicowanie jest inne niż w pozostałych kategoriach. Opinię, że ścieżka ta nie odgrywa żadnej roli w badanym procesie, udzieliła grupa respondentów (19,23%) deklarująca *„pozytywny”* lub *„raczej pozytywny”* poziom przygotowania obronnego.

Wśród badanej młodzieży opinie na powyższy temat były również zróżnicowane. (Otrzymane wyniki badań przedstawiają rys. od 30 do 33).

Rys. 30. Opinie respondentów grupy 3 na temat wpływu jaki mają na stan ich świadomości obronnej poszczególne środowiska i instytucje, a szkoła w której kontynuują naukę (*N = 444)*

Rys. 31. Opinie młodzieży na temat wpływu jaki mają na stan ich świadomości obronnej poszczególne środowiska i instytucje, a deklarowana przynależność do organizacji młodzieżowych (*N = 427)*

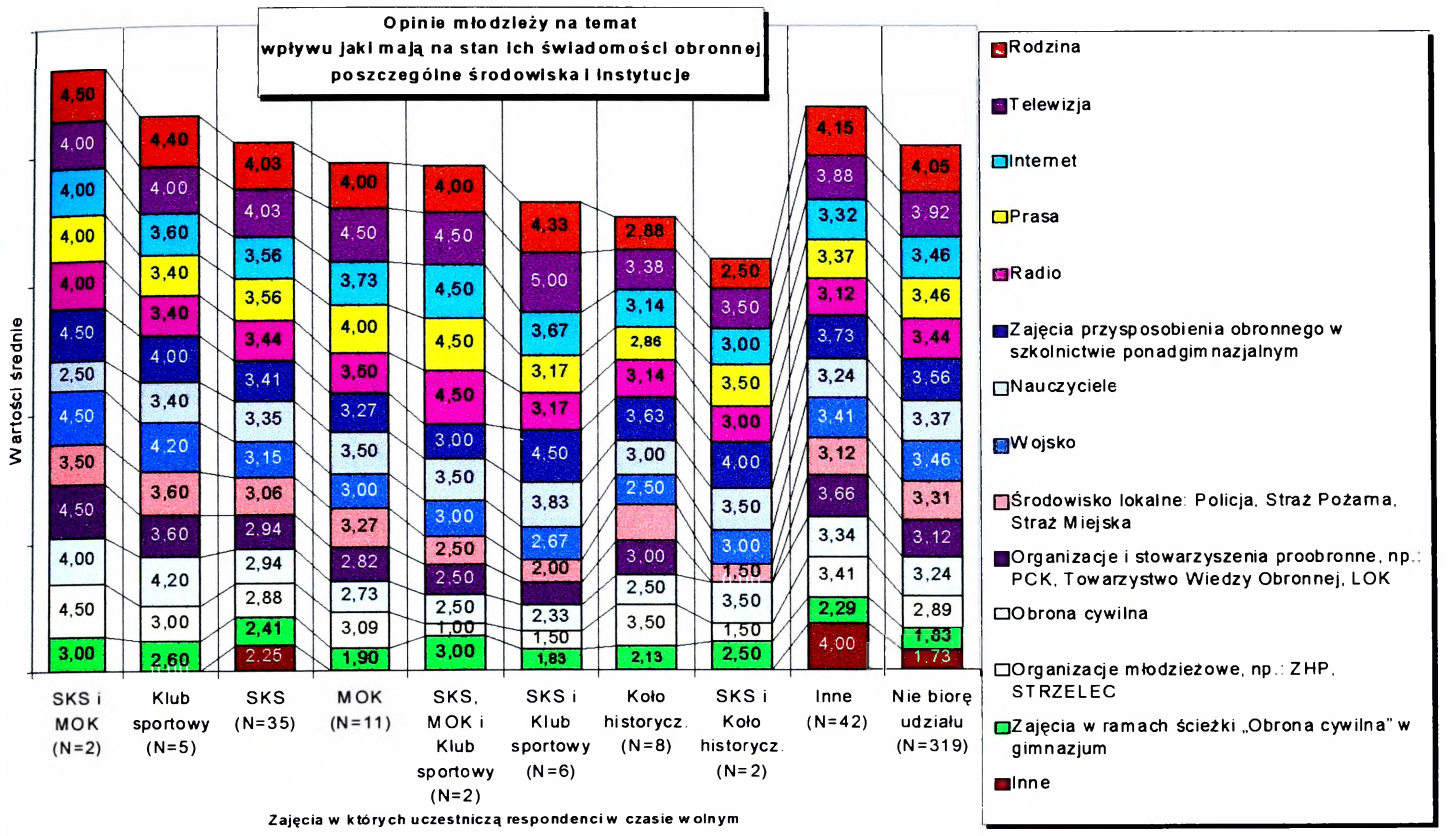
Według badanej młodzieży, ważnym czynnikiem wpływającym na stan ich świadomości obronnej jest zdecydowanie rodzina. Tę kategorię wskazało *„w dużym stopniu"* 45,98% respondentów i *„w raczej dużym stopniu"* 28,74%. Równie wysoko oceniła młodzież oddziaływanie w tym zakresie środków masowego przekazu, a szczególnie telewizji *(„w dużym stopniu"* 36,71%; *„raczej w dużym stopniu"* 38,53%).

Opinię tę różnicuje deklarowana przez respondentów przynależność do organizacji młodzieżowych (zob. rys. 31). Harcerze oraz członkowie LOK i „Strzelca" stwierdzili, iż na ich świadomość obronną największy wpływ posiadają obok rodziny organizacje młodzieżowe, stowarzyszenia proobronne, a także wojsko, co wydaje się być efektem patriotycznego programu wychowania w tychże organizacjach.

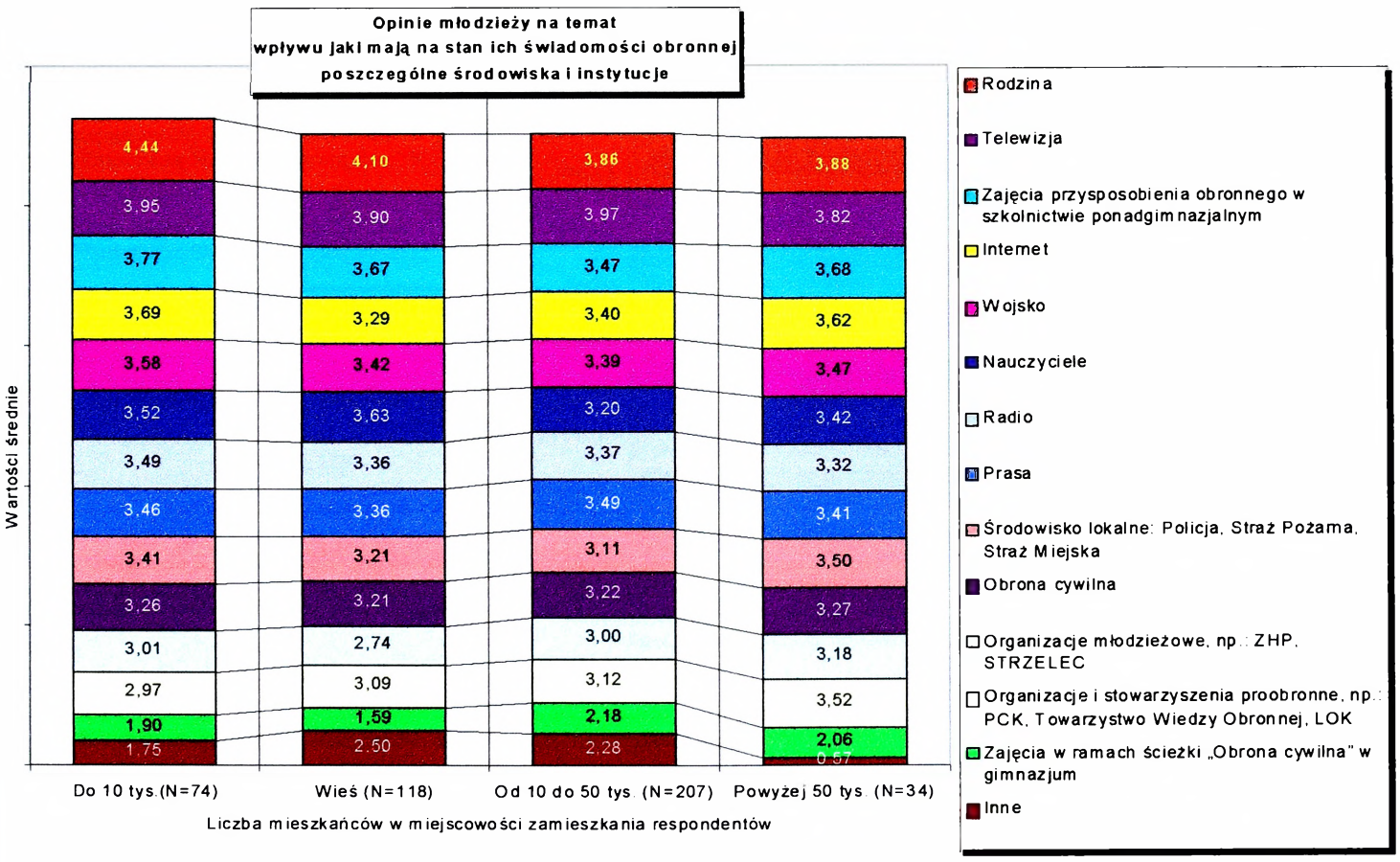
Z danych zamieszczonych na rys. 30 i 31 wynika, że według opinii młodzieży, na ich świadomość obronną raczej mały wpływ posiadają nauczyciele, a zdecydowanie mały zajęcia w ramach ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna" w gimnazjum. W badaniach stwierdzono wyraźną zależność statystyczną pomiędzy oceną wpływu powyższej ścieżki na stan świadomości obronnej młodzieży, a rodzajem szkoły, w której respondenci kontynuują naukę ($p = 0{,}000$). Oddziaływanie ścieżki w tej materii zdecydowanie negatywniej ocenili uczniowie szkół zawodowych.

Uzyskane wyniki badań wskazały również na zależność statystyczną między opiniami uczniów na temat wpływu poszczególnych środowisk i instytucji na stan ich świadomości obronnej, a uczestnictwem młodzieży w zajęciach pozalekcyjnych. (Wyniki badań przedstawia rys. 32).

Z przedstawionych danych statystycznych na rys. 32 wynika, iż na świadomość obronną młodzieży, która nie uczestniczy w żadnych zajęciach pozalekcyjnych, zdecydowanie najbardziej oddziaływują obok rodziny środki masowego przekazu, tj.: telewizja, internet, prasa, radio. Ta grupa respondentów stanowczo nisko oceniła wpływ organizacji społecznych, młodzieżowych i proobronnych.

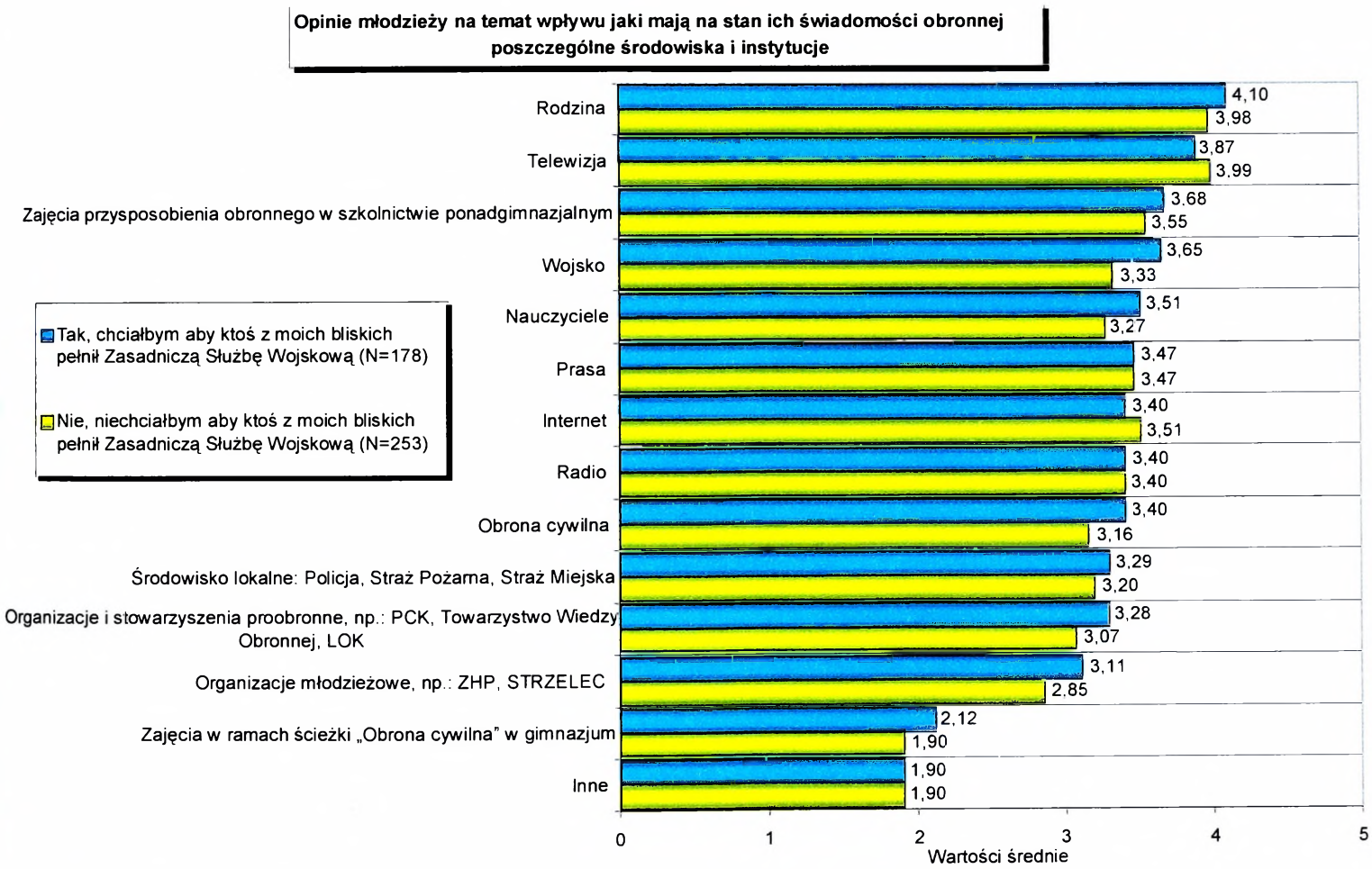
Rys. 32. Opinie młodzieży na temat wpływu jaki mają na stan ich świadomości obronnej poszczególne środowiska i instytucje, a deklarowany udział w zajęciach pozalekcyjnych *(N = 434)*

Rys. 33. Opinie młodzieży na temat wpływu jaki mają na stan ich świadomości obronnej poszczególne środowiska i instytucje, a miejsce zamieszkania respondentów *(N = 433)*

Opinie młodzieży na powyższy problem różnicuje również zmienna, jaką jest miejsce zamieszkania respondentów (Wyniki badań opinii na ten temat przedstawia rys. 33). W tym przypadku także najwyżej oceniono wpływ rodziny i telewizji na świadomość obronną młodzieży. W świetle ujawnionych opinii na rys. 33, można jednak powiedzieć, że uczniowie dostrzegają także oddziaływanie na ich świadomość obronną zajęć z przysposobienia obronnego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym oraz wojska.

Wpływ wojska oraz zajęć przysposobienia obronnego w szkole ponadgimnazjalnej na świadomość obronną młodzieży częściej dostrzegali uczniowie, którzy w kwestionariuszach zadeklarowali, iż chcieliby, aby bliska im osoba pełniła zasadniczą służbę wojskową. (Opinie respondentów na ten problem przedstawia rys. 34).

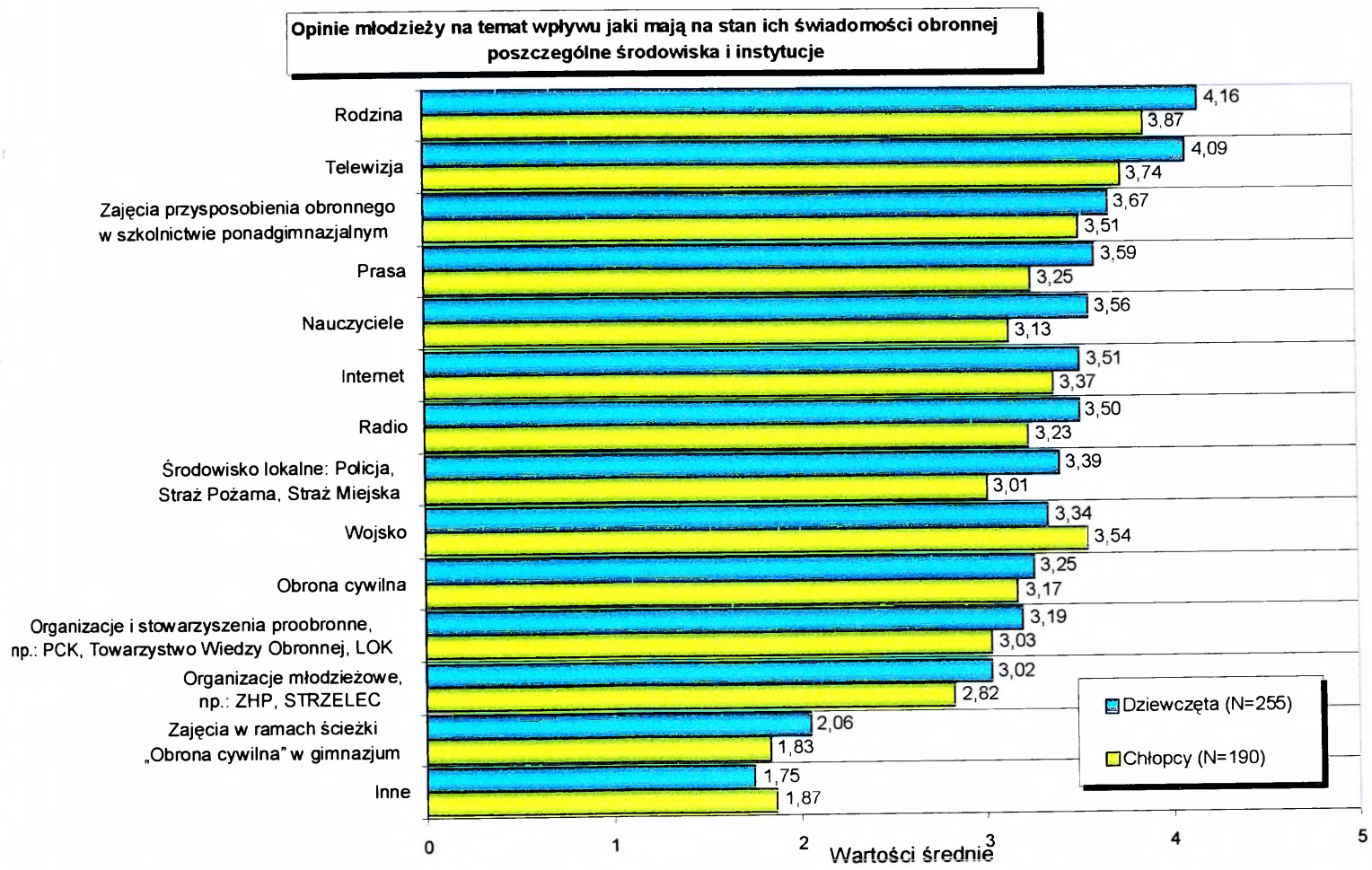

Rys. 34. Opinie młodzieży na temat wpływu jaki mają na stan ich świadomości obronnej poszczególne środowiska i instytucje, a deklaracje respondentów wobec pełnienia służby wojskowej przez bliskie im osoby (*klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang* [1], *N = 431)*

[1] Poszczególnym kategoriom odpowiedzi przypisano następujące wartości: *„w dużym stopniu"* - 5, *„raczej w dużym stopniu"* - 4, *„raczej w małym stopniu"* - 3, *„w małym stopniu"* -2, *„w ogóle nie mają wpływu"* - 1, *„trudno powiedzieć"* – 0.

Z przedstawionych danych statystycznych wynika, iż młodzież, która przychylnie wypowiedziała się wobec pełnienia służby wojskowej przez bliskie im osoby, częściej dostrzegała wpływ na swoją świadomość obronną rodziny, zajęć edukacji obronnej w szkole, wojska, nauczycieli, a także obrony cywilnej, środowisk lokalnych oraz organizacji społecznych i stowarzyszeń proobronnych.

Postrzeganie oddziaływania na świadomość obronną młodzieży różnicuje również zmienna – płeć respondentów. (Wyniki badań ukazujące opinie chłopców i dziewcząt na ten temat przedstawia rys. 35).

Rys. 35. Opinie młodzieży na temat wpływu jaki mają na stan ich świadomości obronnej poszczególne środowiska i instytucje, a płeć respondentów *(klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang,*[1] *N = 445)*

Przedstawione na rys. 35 dane statystyczne ukazały, iż dziewczęta częściej dostrzegają pozytywny wpływ na swoją świadomość różnych środowisk i instytucji. Natomiast wyraźnie odwrotne jest zróżnicowanie opinii na temat

[1] Poszczególnym kategoriom odpowiedzi przypisano następujące wartości: *„w dużym stopniu"* - 5, *„raczej w dużym stopniu"* - 4, *„raczej w małym stopniu"* - 3, *„w małym stopniu"* -2, *„w ogóle nie mają wpływu"* - 1, *„trudno powiedzieć"* – 0.

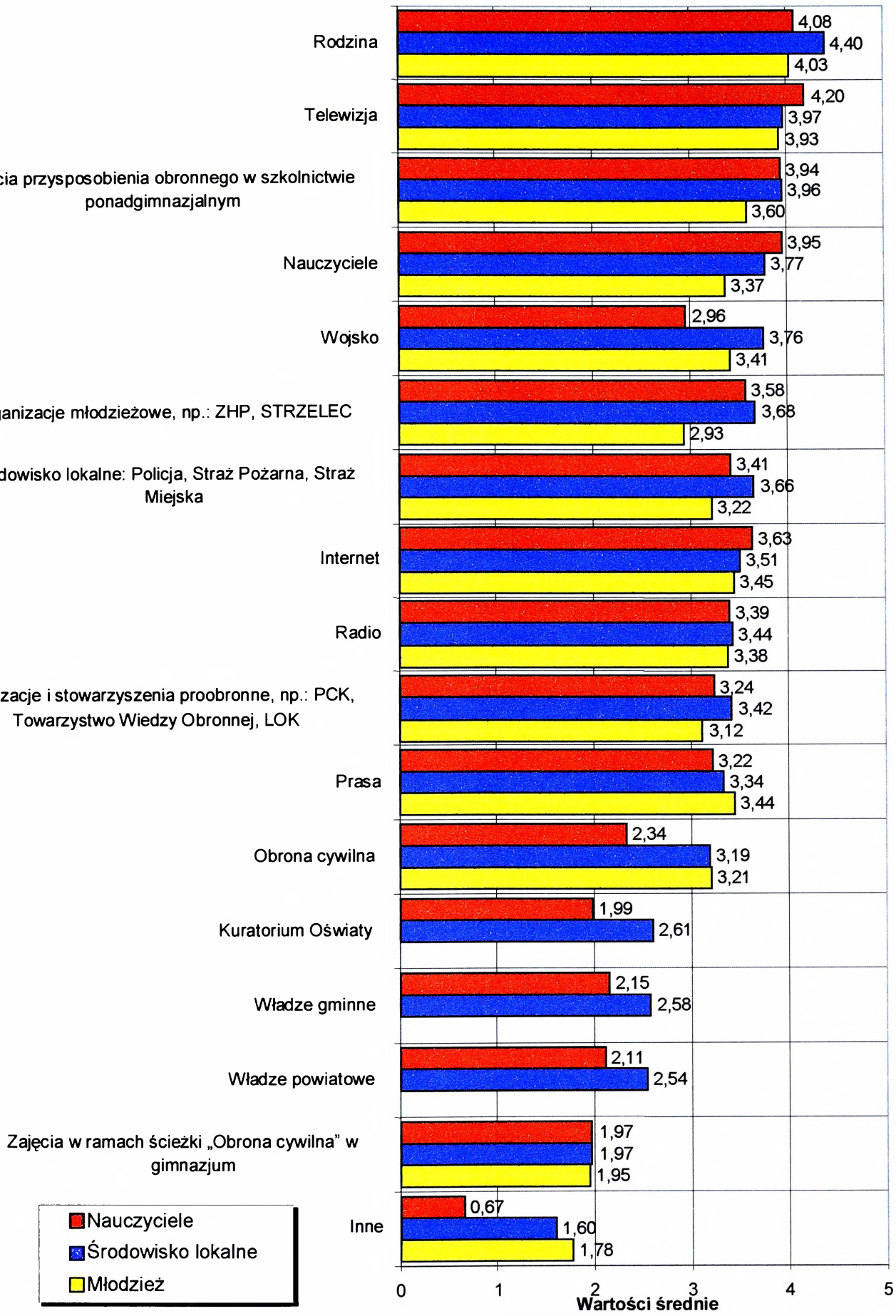
wpływu wojska. Wśród wybieranych kategorii *„w dużym stopniu”* (26,35% badanej młodzieży) oraz *„raczej w dużym stopniu”* (33,33% respondentów) dominowały odpowiedzi chłopców (średnia wartość rang 3,54).

Opinie całej badanej populacji na temat wpływu środowisk i instytucji na świadomość obronną młodzieży w wielu kategoriach są porównywalne. (Skalę tego problemu ukazuje rys. 36).

W świetle ujawnionych opinii, można stwierdzić, iż dla respondentów wszystkich trzech badanych grup istotny wpływ na świadomość obronną młodzieży posiadają: rodzina, telewizja oraz zajęcia przysposobienia obronnego. Średnie wartości rang w tej kwestii wahają się od 3,93 do 4,40. Jedynie uczniowie ocenili wpływ zajęć lekcyjnych w szkole ponadgimnazjalnej nieco niżej (średnia wartość rang 3,60).

Pozostałe wypowiedzi respondentów są raczej zróżnicowane. Nauczyciele wysoko ocenili swój wpływ na badany problem (średnia wartość rang 3,95) i raczej nisko oddziaływanie wojska (średnia wartość rang 2,96). Pozostali respondenci byli bardziej krytyczni wobec kadry pedagogicznej. Młodzież oceniła oddziaływanie nauczycieli na poziomie średnim (*„raczej w małym stopniu”*, średnia wartość rang 3,37), natomiast wojska zdecydowanie wyżej (średnia wartość rang 3,41). Wpływ wojska na badaną świadomość dostrzega co drugi badany uczeń. Stanowisko kadry pedagogicznej w tej materii jest zupełnie odwrotne. Taką opinię wyraził jedynie co siedemnasty badany nauczyciel. Opinie przedstawicieli środowiska lokalnego w tej materii są raczej zbliżone do poglądów badanych uczniów.

Z przedstawionych wyników badań w rys. 36 wynika również, iż respondenci badanej populacji posiadają zróżnicowaną opinię na temat wpływu na świadomość obronną młodzieży różnorodnych organizacji społecznych. Najniższe opinie w tych kategoriach wskazywali uczniowie, którzy oddziaływanie organizacji młodzieżowych na swoją świadomość obronną ocenili na poziomie wartości *„w małym stopniu”* (średniej wartość rang 2,93). Poza tym młodzież w ogóle nie wypowiedziała się na temat oddziaływania kuratorium oświaty oraz

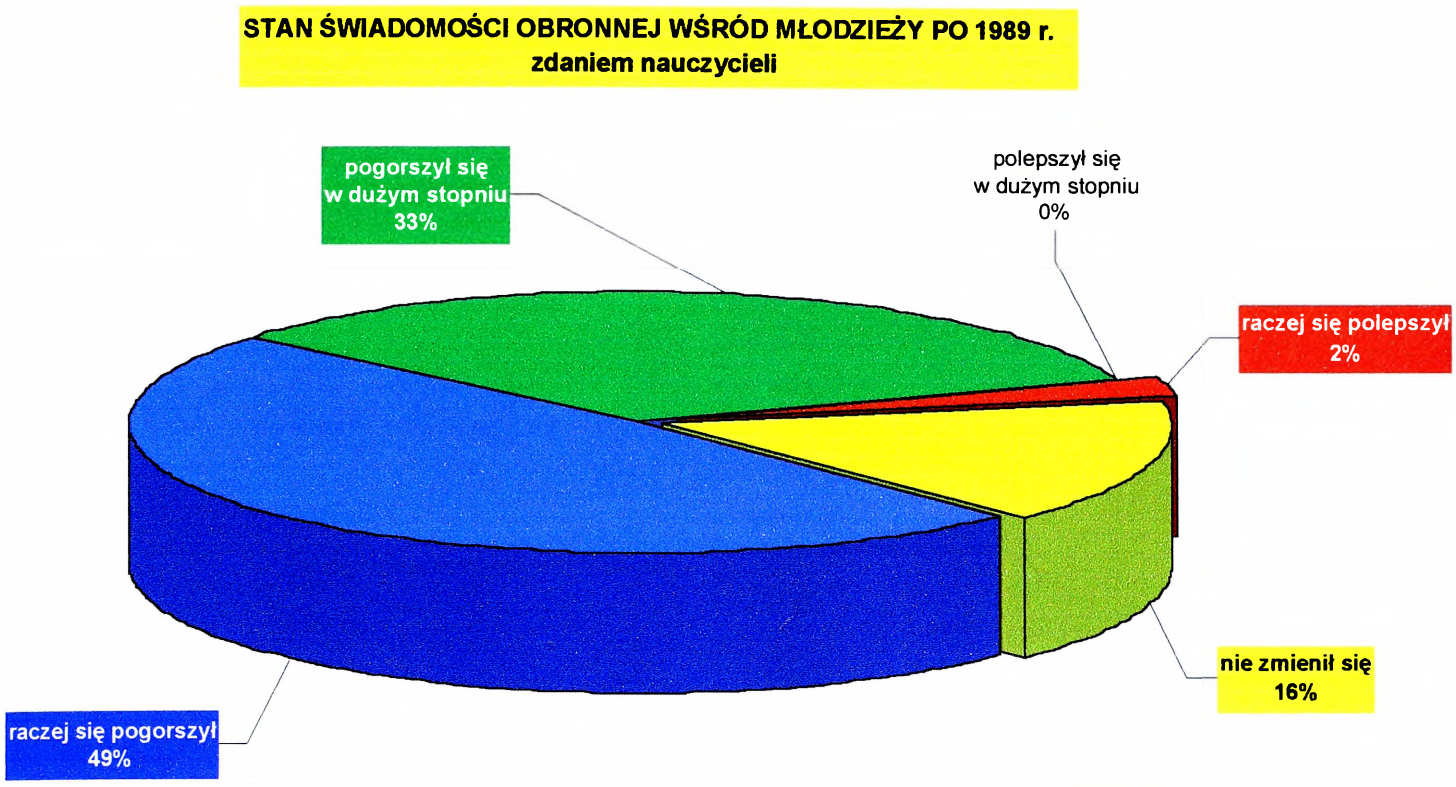
Rys. 36. Opinie badanej populacji o wpływie środowisk i instytucji na stan świadomości obronnej młodzieży (*N = 727, dane na podstawie średniej wartości rang)*

władz gminnych i powiatowych. Wydaje się, iż może to być skutkiem mało efektywnego nauczania wiedzy o społeczeństwie, edukacji regionalnej oraz wychowania obywatelskiego. Działalność w tym zakresie władz lokalnych, jak też kuratorium oświaty została zdecydowanie nisko oceniona przez kadrę pedagogiczną. Średnia wartość rang na poziomie 1,99 wskazywałaby, iż kuratorium oświaty *„w ogóle nie ma wpływu"* na świadomość obronną młodzieży, a władze powiatowe i gminne oddziaływują w tej materii na środowisko szkolne *„w małym stopniu"* (średnia wartość rang wybieranych odpowiedzi przez nauczycieli i środowisko lokalne ukształtowała się od 2,11 do 2,61). Młodzież oraz przedstawiciele społeczności lokalnej dostrzegli również wpływ na świadomość obronną młodego pokolenia obrony cywilnej, natomiast opinia nauczycieli w tej kwestii jest niemalże o jedną rangę niższa.

Wydaje się, iż należałoby zwrócić uwagę na bardzo niską ocenę ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna" w gimnazjum. Wypowiedzi respondentów całej badanej populacji są zgodne, że ścieżka ta w ogóle nie oddziałuje na świadomość obronną gimnazjalistów (średnia wartość rang od 1,95 do 1,97). Zgodność powyższych opinii może być wynikiem albo bardzo małej znajomości tej nowej formy edukacyjnej w środowisku zarówno szkolnym, jak i lokalnym, albo też efektem nie realizowania tejże ścieżki w szkole.

Aby przekonać się, na ile słuszne jest założenie, iż stan świadomości obronnej młodzieży w okresie transformacji ustrojowej w Polsce pogorszył się, zadano respondentom następujące pytanie: *Czy Pani(a) zdaniem stan świadomości obronnej wśród młodzieży po 1989 roku pogorszył się czy polepszył?* (Skalę tego problemu obrazuje rys. 37).

Jak ukazują dane statystyczne przedstawione na rys. 37, opinie kadry pedagogicznej na temat stanu świadomości obronnej młodzieży po 1989 roku są zdecydowanie krytyczne. Co drugi nauczyciel (49%) stwierdził, iż stan ten raczej się pogorszył. Natomiast dla co trzeciego pedagoga (33%) świadomość obronna młodzieży pogorszyła się w dużym stopniu. Żaden z respondentów (0%) nie wskazał odpowiedzi w kategorii *„polepszył się w dużym stopniu"*. Tak niska

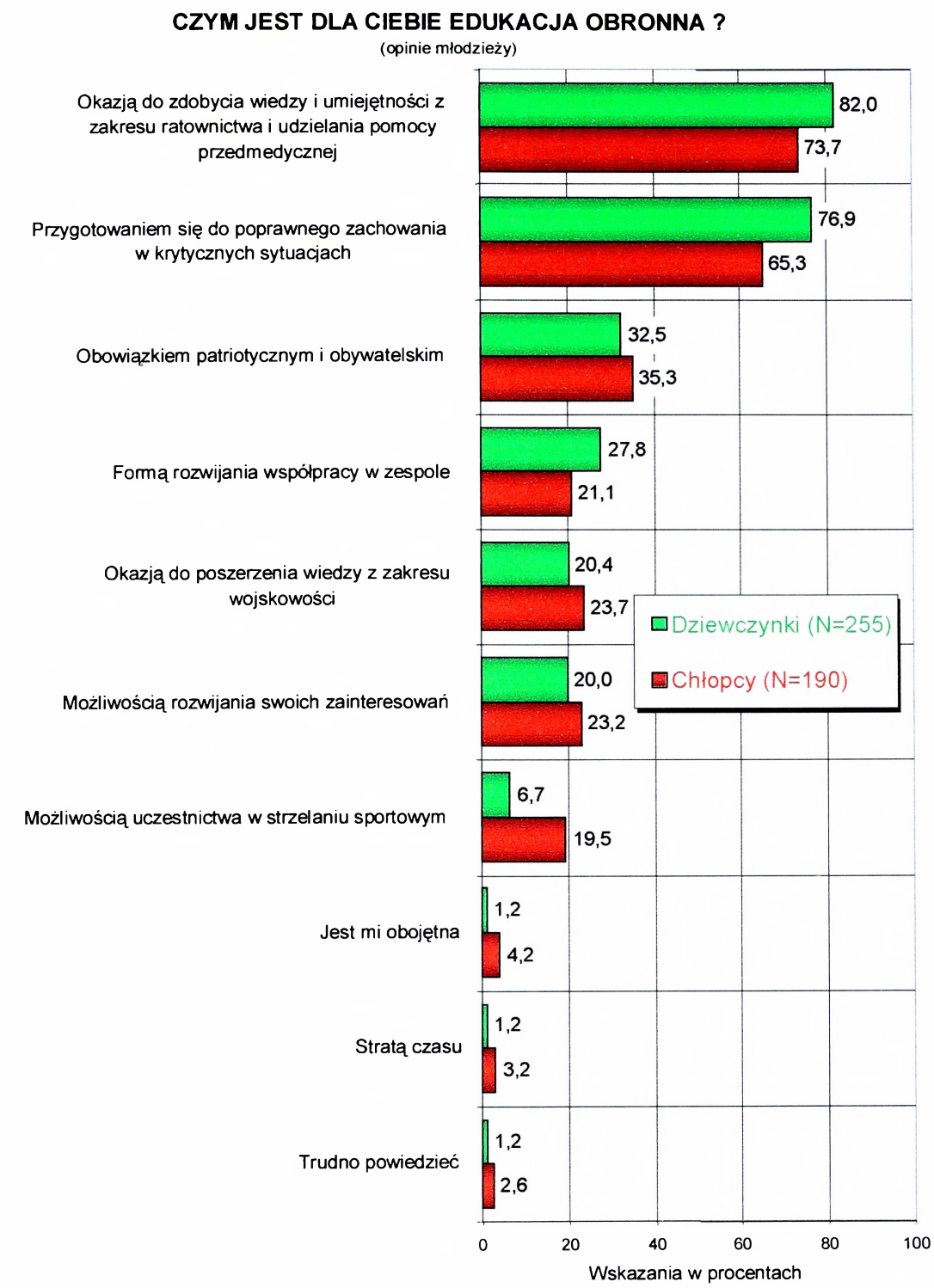

Rys. 37. Opinie kadry pedagogicznej na temat stanu świadomości obronnej młodzieży po 1989 roku (*N = 211*, dane w %)

ocena środowiska pedagogicznego wydaje się potwierdzać założenie, iż okres transformacji polityczno – gospodarczej w latach dziewięćdziesiątych XX stulecia zdecydowanie negatywnie wpłynął na stan kształcenia obronnego młodzieży szkolnej, a może także na stan edukacji obronnej całego społeczeństwa polskiego.

W celu rozpoznania, w jaki sposób młodzież postrzega edukację obronną, skierowano do uczniów pytanie: *„Czym jest dla Ciebie edukacja obronna?* W badaniach stwierdzono statystyczną zależność między postrzeganiem edukacji obronnej, a płcią respondentów (p = 0,002) choć siła tego związku jest słaba (V Cramera = 0,16). (Odpowiedzi na pytanie przedstawia rys. 38).

Spośród młodzieży objętej badaniami, aż 82% dziewcząt i 73,7% chłopców dostrzegło w edukacji obronnej okazję do zdobycia wiedzy i umiejętności z zakresu ratownictwa i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej. Również dla zdecydowanie większej części respondentów (76,9% dziewcząt, 65,3%

Rys. 38. Postrzeganie przez młodzież edukacji obronnej *(N = 445)*

chłopców) kształcenie obronne jest przygotowaniem do poprawnego zachowania się w krytycznych sytuacjach. Co trzeci badany uczeń uważa, iż edukacja obronna to obowiązek patriotyczny i obywatelski. Chłopcy w kształceniu obronnym dostrzegli także możliwość rozwijania zainteresowań (23,2%) oraz okazję do uczestnictwa w strzelaniu sportowym (19,5%).

Postrzeganie edukacji obronnej jako „straty czasu" przez zaledwie 4,4% badanej młodzieży oraz stwierdzenie, że jest ona obojętna tylko 22 uczniom (5,4% badanych) świadczy o dużym zainteresowaniu młodego pokolenia Polaków problematyką obronności. Wydaje się, iż taka postawa młodzieży sprzyja realizacji kształcenia obronnego i pozwala na osiąganie wysokich wyników nauczania. Młodzież w pełni zaangażowana sprawniej przyswaja materiał programowy i opanowuje podstawowe umiejętności z zakresu samoobrony indywidualnej i zbiorowej, aczkolwiek pod warunkiem, że cały proces edukacji obronnej będzie rozwiązany w sposób optymalny.

Dlatego też w badaniach empirycznych uwzględniono następujące zmienne oddziaływujące na efektywność kształcenia obronnego:

- cele edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży szkolnej i stopień ich realizacji,
- podstawa programowa kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym.

Oddziaływanie tych zmiennych zostało poddane analizie i opisane w niniejszym rozdziale.

3.2.1. Cele nauczania edukacji obronnej młodzieży

Rozpoczęta we wrześniu 1999 roku reforma programowa systemu oświaty dotyczyła generalnej zmiany koncepcji nauczania dzieci i młodzieży w Polsce. Z podstawy programowej[1] kształcenia ogólnego wynikają cele i zadania edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej, głównym zadaniem ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna" w gimnazjum jest przygotowanie do prawidłowego działania i współdziałania w przypadku wystąpienia zagrożeń. Dlatego też wśród celów procesu dydaktyczno-wychowawczego wymienia się:

[1] Zob. *Rozporządzenie MEN z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego.* Dz. U. R.P., Nr 14 z dnia 23 lutego 1999 roku, poz. 129; Rozporządzenie MEN z dnia 21 maja 2001 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego. Dz. U. R.P., Nr 61, poz. 625.

1. Uświadomienie uczniom znaczenia powszechnej samoobrony, w tym ochrony cywilnej (ludzi, środowiska i dóbr materialnych), a szczególnie:
   - potencjalnych zagrożeń czasu pokoju,
   - zasad i sposobów udzielania pomocy,
   - obowiązków i form powinności obywatelskich związanych z ochroną ludności, mienia i dóbr kultury.
2. Umożliwienie uczniom zdobywania wiedzy o zasadach zachowania się w stanach zagrożenia życia i zdrowia w tym:
   - podczas zagrożenia powodziowego,
   - podczas pożaru,
   - w czasie zagrożeń środkami chemicznymi i promieniotwórczymi,
   - wyszukując i wynosząc poszkodowanych z rejonu zagrożonych.
3. Ukształtowanie w uczniach:
   - zachowań bezpiecznych w szkole, domu, na drodze, w czasie zabaw, gier, nauki i odpoczynku,
   - właściwych zachowań w sytuacjach zagrożeń życia, zdrowia i mienia człowieka,
   - umiejętności udzielania pierwszej pomocy w nagłych wypadkach,
   - postaw gotowości do udzielania pomocy innym,
   - świadomości i odpowiedzialności za zdrowie i życie swoje oraz innych ludzi,
   - poszanowania i respektowania prawa oraz przepisów mających szczególne znaczenie dla życia i zdrowia ludzkiego.[1]

W szkolnictwie ponadgimnazjalnym głównym zadaniem przedmiotu „Przysposobienie obronne" jest:[2]

---

[1] Por. *Rozporządzenie MEN z dnia 21 maja 2001 roku...*, op. cit.

[2] Tamże; Por. T. Siuda, K. M. Zaczek Zaczyński, U. Zimińska, *I ty możesz żyć bezpiecznie*, Program nauczania przysposobienia obronnego dla szkół ponadgimnazjalnych, Edukacja dla bezpieczeństwa, Warszawa 2002, s. 10 i nast.

1. Wyposażenie uczniów w wiedzę i umiejętności niezbędne do racjonalnych (skutecznych) zachowań w przypadku wystąpienia zagrożeń indywidualnych i zbiorowych.
2. Przygotowanie do aktywnego uczestnictwa w przedsięwzięciach o charakterze obronnym.
3. Cele szczegółowe:
   - zapoznanie z zadaniami obronnymi państwa,
   - zaznajomienie z obowiązkami obywateli, władz administracyjnych i samorządowych w sprawach dotyczących bezpieczeństwa państwa,
   - zapoznanie z zadaniami Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej,
   - przygotowanie uczniów do racjonalnych zachowań w przypadku wystąpienia zagrożeń indywidualnych i zbiorowych,
   - przygotowanie uczniów do udzielania pierwszej pomocy poszkodowanym w różnych sytuacjach zagrożenia życia i zdrowia,
   - przygotowanie młodzieży do wykorzystania osób postronnych w czasie udzielania pomocy poszkodowanym,
   - kształtowanie zachowań bezpiecznych w czasie działań ratowniczych,
   - kształtowanie zachowań bezpiecznych w czasie gier, zabaw i pracy, w szkole i w domu, na drodze,
   - rozbudzenie gotowości niesienia pomocy poszkodowanym.

Jak pisze Ryszard Stępień, w okresie osłabienia rangi edukacji obronnej w polskim systemie oświatowym, postawiono przed szkołą dwa priorytetowe zadania: kształtowanie umiejętności praktycznych, ważnych dla bezpieczeństwa kraju i obywateli oraz misję odwoływania się do świata wartości i rozwijania postaw obywatelskich.[1]

W celu ustalenia, na ile opinie badanej populacji na temat celów edukacji obronnej młodzieży pokrywają się z obowiązującą podstawą programową kształcenia ogólnego, zadano respondentom następujące pytanie: *Czy i w jakim stopniu – Pani(a) zdaniem – powinny być realizowane niżej wymienione cele*

[1] Zob. R. Stępień, *Edukacja szkolna a bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 10.

kształcenia obronnego młodzieży? (Statystyczne zestawienie wyników badań[1] na ten temat przedstawia rys. 39).

Uzyskane wyniki badań wskazują raczej na zgodność opinii badanej populacji z obowiązującą podstawą programową w zakresie kształcenia obronnego młodzieży. Jednak po obliczeniu średniej rang można zauważyć, iż respondenci posiadają szersze spojrzenie na zadania szkoły w tej materii i dostrzegają również inne istotne cele edukacji obronnej młodzieży.

Zdecydowanie większa część badanej grupy nauczycieli uważa, iż celem działalności edukacyjnej szkoły powinno być stworzenie *„w dużym stopniu"* (57,14% nauczycieli, 32,39% środowiska lokalnego) oraz *„raczej w dużym stopniu"* (35,71% nauczycieli, 56,34% środowiska lokalnego) młodemu człowiekowi alternatywy wobec przemocy, zła i grup parareligijnych. 52,15% respondentów z tych grup twierdzi, iż w dużym stopniu należy prowadzić w placówkach oświatowych profilaktykę przestępczości i narkomanii oraz szerzyć prewencję przeciwwypadkową (26,54% *„w dużym stopniu,* 53,58% *„raczej w dużym stopniu").* Opinie te łączą się z deklarowanym przez respondentów niskim poczuciem bezpieczeństwa wewnętrznego i można przypuszczać, iż są reakcją na wzrost różnorodnych zagrożeń w świecie współczesnym. Co prawda w ramach wdrażanej obecnie reformy systemu oświatowego zobligowano szkoły do skonstruowania własnych programów profilaktycznych jednak bez wskazania kompleksowych i konstruktywnych wskazań co do ich kształtu i realizacji. W związku z tym placówki oświatowe same borykają się z problemem, który wymaga odpowiednich kompetencji i profesjonalnej wiedzy w tej materii.

W obliczu intensywnie rozwijającej się cywilizacji, zastanawiający jest fakt, iż respondenci najrzadziej wskazywali na cel, jakim powinno być przekazanie minimum wiedzy w zakresie funkcjonowania mediów. Ponad połowa badanych (52,95%) wskazała kategorie *„w małym"* lub *„w raczej małym stopniu"*

---

[1] Poszczególnym kategoriom odpowiedzi przypisano następujące wartości: *„w dużym stopniu"* - 5, *„raczej w dużym stopniu"* - 4, *„raczej w małym stopniu"* - 3, *„w małym stopniu"* -2, *„są nieistotne, należy je pominąć"* -1, *„trudno powiedzieć"* – 0;

Rys. 39. Kategorie, w których powinny być realizowane cele kształcenia obronnego w szkole (na podstawie deklaracji respondentów, *N = 282*)

5,24% nauczycieli i 4,23% przedstawicieli środowiska lokalnego wyraziło opinię, iż cel ten jest nie istotny i należy go pominąć. W rozpatrywaniu tego problemu ważne wydają się być poglądy młodzieży, która zadeklarowała duży wpływ środków masowego przekazu na ich świadomość obronną. Można przypuszczać, iż nauczyciele oraz środowisko lokalne nie dostrzegają rangi tego zjawiska.

W celu zweryfikowania na ile preferowane przez respondentów cele są obecnie realizowane w szkole, postawiono badanym pedagogom pytanie: *W jakim stopniu w procesie dydaktyczno-wychowawczym w szkole, w której Pan(i) naucza, osiągane są niżej wymienione cele?* Skalę tego problemu obrazuje tabela 12, w której zestawiono wyniki badania[1] opinii respondentów na temat preferencji celów kształcenia obronnego (kwestionariusz N, pytanie nr 16) z oceną stopnia ich realizacji w szkole (kwestionariusz N, pytanie nr 22).

Wyniki przeprowadzonych badań wykazały dużą rozbieżność między zakładaną powinnością osiągania celów kształcenia obronnego młodzieży, a rzeczywistym stopniem ich realizacji.

Ujęte w tabeli 12 wyniki badań świadczą, iż stopień realizacji celów kształcenia obronnego młodzieży w szkole jest bardzo niski. Zgodnie z deklaracjami nauczycieli *„raczej w małym stopniu"* (średnia rang 3,71) realizuje się wdrażanie wśród młodzieży elementów dyscypliny. Stopień realizacji pozostałych zmiennych ukształtował się poniżej średniej wartości rang 2,71.

Absolwenta polskiej szkoły wyposaża się w umiejętności z zakresu udzielania pierwszej pomocy w stopniu bardzo małym (1,97). Świadome postawy patriotyczne kształtuje się na poziomie nieco wyższym (2,58). Szkoła, zdaniem kadry pedagogicznej, *„w ogóle"* (1,20) nie przygotowuje młodzieży do podjęcia obowiązków obronnych wobec Ojczyzny, co z kolei może mieć wpływ na niską popularność wśród młodych ludzi pełnienia zasadniczej służby wojskowej.

---

[1] Poszczególnym kategoriom odpowiedzi przypisano następujące wartości: Pyt. 16. *„w dużym stopniu"* - 5, *„raczej w dużym stopniu"* - 4, *„raczej w małym stopniu"* - 3, *„w małym stopniu"* -2, *„są nieistotne, należy je pominąć"* -1, *„trudno powiedzieć"* – 0; Pyt. 22. *„w dużym stopniu"* - 5, *„raczej w dużym stopniu"* - 4, *„raczej w małym stopniu"* - 3, *„w małym stopniu"* -2, *„w żadnym"* -1, *„trudno powiedzieć"* – 0, *„odwrotnym niż zakładano"* – (-1).

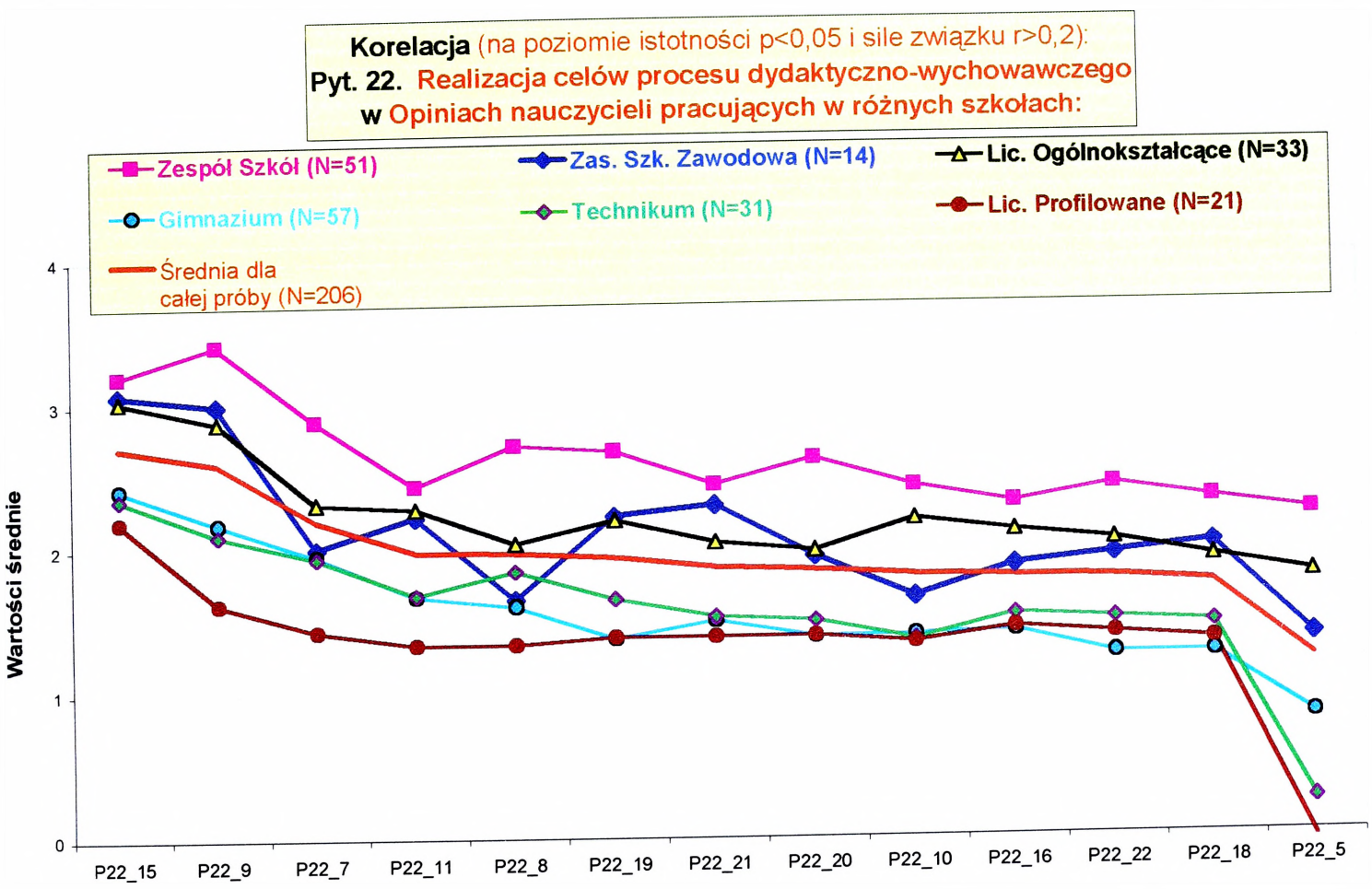
Tabela 12. Opinie kadry pedagogicznej na temat zakładanych celów kształcenia obronnego młodzieży, a stopień ich realizacji *(N = 211)*

Cele kształcenia obronnego młodzieży	**Powinny być realizowane**	**Stan realizacji**
	Średnia rang	Średnia rang
1. Poznanie problematyki obronnej RP	4,07	2,28
2. Poznanie roli i znaczenia NATO	3,71	2,21
3. Poznanie tradycji bojowych oręża polskiego	4,10	2,70
4. Kształtowanie świadomych postaw potriotycznych i obywatelskich	4,49	2,58
5. Przygotowanie młodzieży do podjęcia obowiązków obronnych wobec ojczyzny	3,98	1,20
6. Propagowanie znaczenia i roli Sił Zbrojnych RP	4,06	1,66
7. Propagowanie filozofii dobra, wspólnoty i służby	3,96	2,19
8. Stworzenie młodemu człowiekowi alternatywy wobec przemocy, zła i grup parareligijnych.	4,46	1,96
9. Prowadzenie profilaktyki przestępczości i narkomanii	4,46	2,59
10. Szerzenie prewencji przeciwwypadkowej	4,08	1,80
11. Wyposażenie absolwenta w umiejętności z zakresu ratownictwa ze szczególnym uwzględnieniem pierwszej pomocy przedmedycznej	4,66	1,97
12. Wyzwalanie i kształtowanie naturalnych i instynktownych działań młodzieży w swoim środowisku, w zakresie bezpieczeństwa	4,26	2,01
13. Przekazanie minimum wiedzy w zakresie funkcjonowania mediów	3,25	2,06
14. Wdrażanie wśród młodzieży elementów dyscypliny	4,20	3,71
15. Rozwijanie sprawności fizycznej	4,28	2,70
16. Promowanie umiejętności organizatorskich i przywódczych	3,95	1,78
17. Osiągnięcie przez uczniów wysokiego poziomu wiedzy, umiejętności potrzebnych do radzenia sobie w krytycznych sytuacjach	4,,43	1,75
18. Kształtowanie u młodzieży świadomości obronnej	4,22	1,73
19. Rozwijanie poczucia bezpieczeństwa osobistego	4,15	1,93
20. Rozwijanie poczucia bezpieczeństwa społeczności lokalnej	4,03	1,83
21. Rozwijanie poczucia bezpieczeństwa narodowego	3,71	1,86
22. Uświadamianie uczniom znaczenia powszechnej samoobrony	4,07	1,77
23. Inne	1,33	-0,50

Nauczyciele wskazali na równie niski stopień (1,66) propagowania w szkole znaczenia i roli Sił Zbrojnych w utrzymaniu bezpieczeństwa państwa. Można przypuszczać, iż problem ten jest efektem spadku rangi problematyki obronności

w okresie transformacji ustrojowej w Polsce u schyłku XX wieku. Zastanawiająca jest również opinia kadry pedagogicznej na temat stopnia realizacji zadania, jakim jest kształtowanie u młodzieży świadomości obronnej. Uzyskana średnia wartość rang dla tej zmiennej (1,73) może wskazywać na zupełny brak koncepcji i odpowiedniej organizacji kształcenia obronnego w badanych placówkach oświatowych.

Badania ukazały silną statystyczną zależność między różnymi kategoriami postrzegania realizacji celów kształcenia obronnego młodzieży, a rodzajem szkół, w których pracują badani nauczyciele (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$). (Szczegółowe wyniki zawiera rys. 40).

Rys. 40. Kategorie postrzegania realizacji celów kształcenia obronnego młodzieży, a rodzaj szkół, w których pracują badani nauczyciele[1] *(N = 211)*

Zdecydowanie częściej wyższe kategorie na temat stopnia realizacji kształcenia obronnego młodzieży wskazywali pracownicy Zespołów Szkół, gdzie

[1] Numery pytań umieszczonych w wykresie odpowiadają numerom celów kształcenia obronnego młodzieży zaprezentowanych w tabeli 12, s. 152.

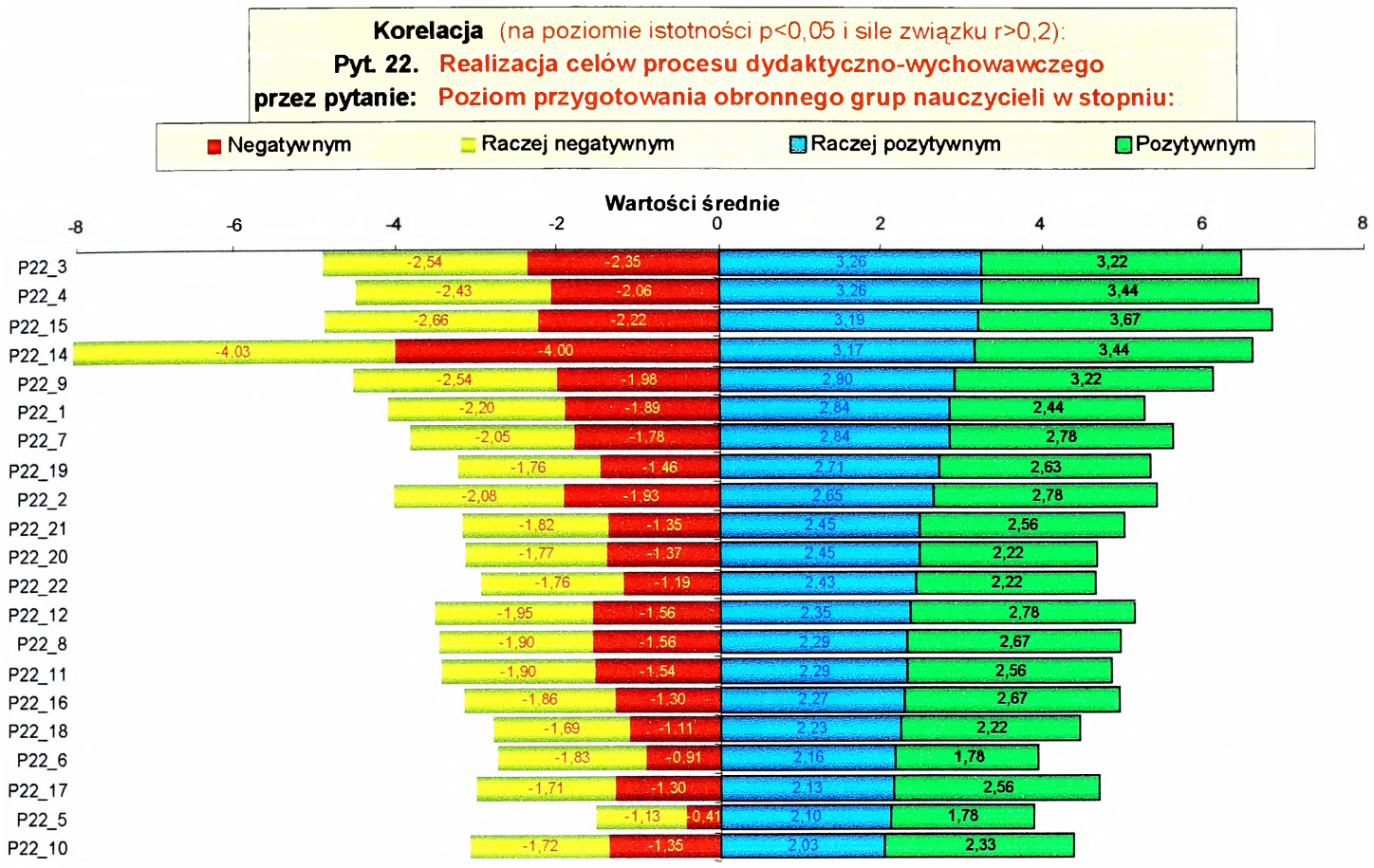
najwyżej osiąga się cel, jakim jest prowadzenie profilaktyki przestępczości i narkomanii (3,41) oraz rozwijanie sprawności fizycznej (3,20). Najbardziej krytycznie wypowiedzieli się nauczyciele zatrudnieni w nowo powstałych placówkach oświatowych, takich jak: liceum profilowane i gimnazjum. Średnia wartość rang udzielanych odpowiedzi uplasowała się poniżej średniej 2,0. Na podstawie uzyskanych wyników badań można sądzić, iż wprowadzone przez reformę oświaty nowe struktury systemu edukacyjnego raczej nie sprzyjają osiąganiu założonych celów kształcenia obronnego. Nauczyciele nowych placówek oświatowych najniżej ocenili stopień osiągania celu, jakim jest kształtowanie świadomości obronnej młodzieży (średnia wartość rang dla tych szkół wyniosła 1,29) i zdecydowanie nisko przygotowanie ucznia do podjęcia zadań obronnych wobec ojczyzny (gimnazjum 0,81; liceum profilowane -0,5).

Zastanawiający jest również fakt, iż nauczyciele z Zasadniczych Szkół Zawodowych mają wyraźnie inne opinie niż pozostałe grupy. W stosunku do wypowiedzi nauczycieli z innych szkół kadra pedagogiczna placówek zawodowych oceniła wyżej kształtowanie świadomości obronnej swoich uczniów (średnia wartość rang 2,0), a z kolei niżej stworzenie młodemu człowiekowi alternatywy wobec przemocy, zła i grup parareligijnych (średnia wartość rang 1,64). Może to być skutkiem specyfiki szkolnictwa zawodowego czy też efektem pracy z młodzieżą, która postrzegana jest jako mniej zdolna i raczej trudna pod względem wychowawczym.

Test chi-kwadrat wskazuje zależność wyrażanej przez respondentów opinii, na temat stopnia realizacji celów kształcenia obronnego, od poziomu przygotowania obronnego kadry pedagogicznej (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$). (Wyniki badań prezentuje rys. 41).

Z przedstawionych danych na rys. 41 wynika, iż zmienna poziom przygotowania obronnego silnie różnicuje opinię nauczycieli na temat realizacji celów kształcenia obronnego. Kadra pedagogiczna (18,95%) deklarująca swój poziom przygotowania obronnego w kategoriach *„raczej pozytywny” lub „pozytywny”* , dostrzega realizację celów kształcenia obronnego, które wiążą się z patriotyzmem. Zdaniem tych respondentów, w szkole w raczej małym stopniu,

ale jednak realizuje się poznanie tradycji bojowych oręża polskiego (średnia wartość rang 3,24) oraz kształtuje się postawy patriotyczne i obywatelskie (średnia rang 3,35). Siła tego związku jest przeciętna (V Cramera = 0,30; V Cramera = 0,45).

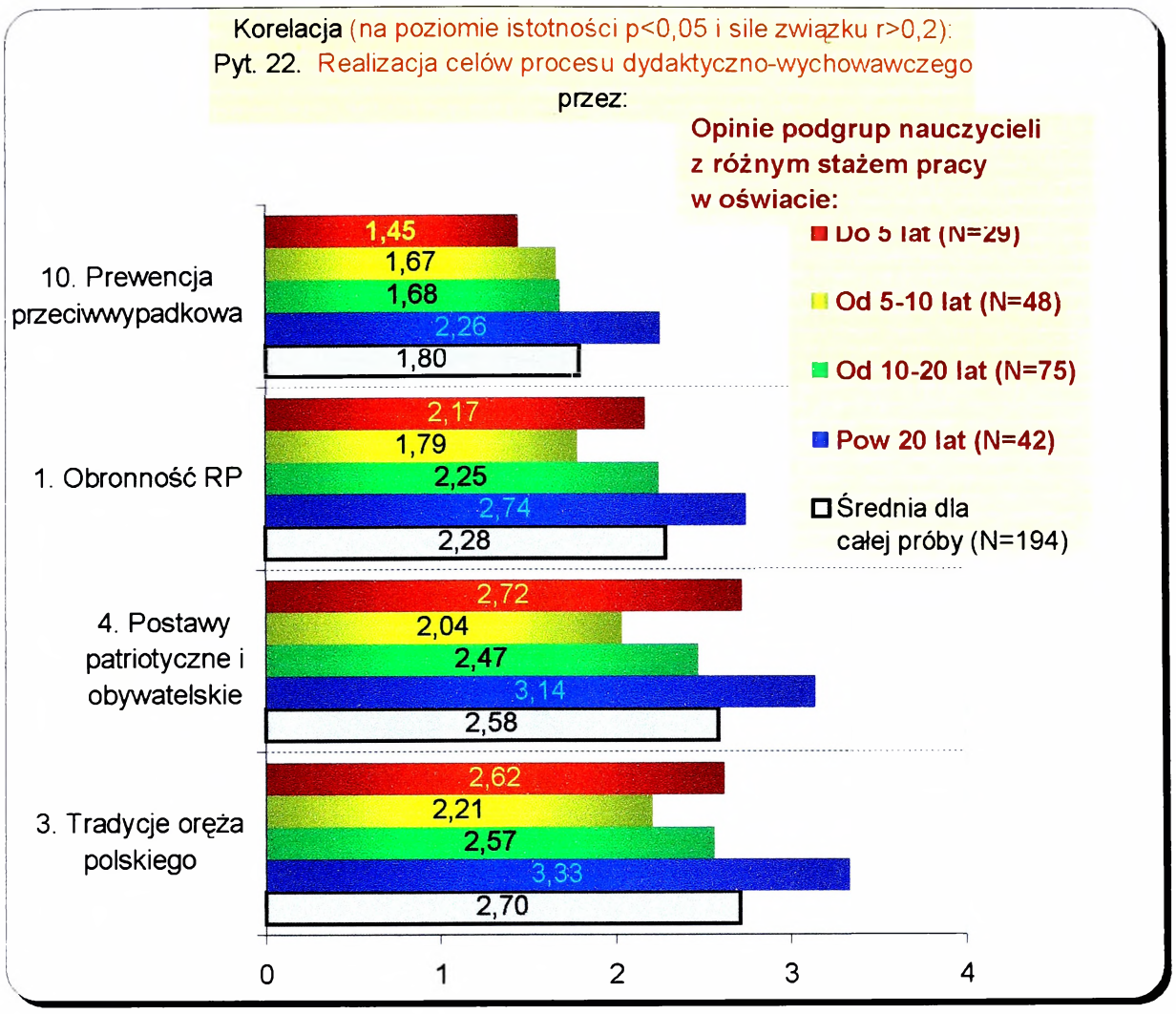

Rys. 41. Kategorie postrzegania realizacji celów kształcenia obronnego młodzieży, a poziom przygotowania obronnego kadry pedagogicznej[1] *(N = 211)*

Zastanawiający jest wpływ poziomu przygotowania obronnego na ocenę stopnia wdrażania wśród młodzieży elementów dyscypliny (p = 0,000; V Cramera = 0,30). W tym przypadku zróżnicowanie jest wyraźnie inne niż w przypadku pozostałych zmiennych. Nauczyciele (52,13%) o negatywnym lub raczej negatywnym poziomie przygotowania obronnego zdecydowanie nisko oceniają stopień wdrażania dyscypliny w szkole (średnia wartość rang wyniosła 4,15).

[1] Numery pytań umieszczonych w wykresie odpowiadają numerom celów kształcenia obronnego młodzieży zaprezentowanych w tabeli 12, s. 152.

Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące stopnia realizacji celów kształcenia obronnego w szkole silnie różnicuje również staż pracy respondentów w oświacie. (Korelację tę obrazuje rys. 42).

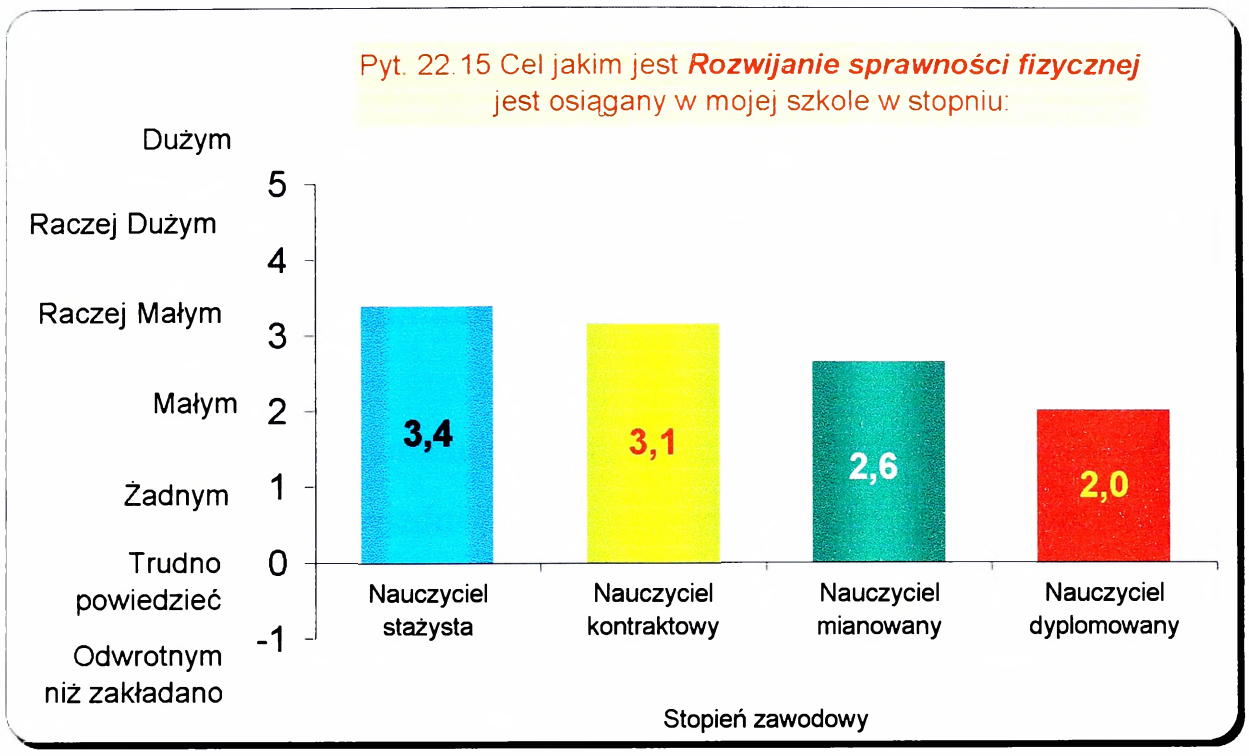

Rys. 42. Kategorie postrzegania realizacji celów kształcenia obronnego młodzieży, a staż pracy w oświacie *(N = 211)*

Prezentowane wyniki badań ukazują, iż długość stażu pracy w oświacie ma istotny wpływ na ocenę realizacji celów kształcenia obronnego, związanych również z patriotyzmem. Doświadczeni nauczyciele (22,16%) legitymujący się ponad dwudziestoletnim stażem pracy w szkole, dostrzegają realizację tychże celów w swoich placówkach oświatowych (średnia wartość rang wynosi od 2,26 do 3,33). Realizację celów związanych z patriotyzmem w mniejszym stopniu postrzega część kadry pedagogicznej (24,74%) pracująca w szkole w czasie ostatniej dekady (średnia wartość rang kształtuje się od 1,67 do 2,21). Można sądzić, iż na taki sposób opiniowania mógł mieć wpływ okres transformacji

ustrojowej w Polsce, w którym nastąpiły radykalne zmiany w postrzeganiu wartości moralnych, w tym obywatelskich i patriotycznych.

W systemie kształcenia obronnego niebagatelne znaczenia posiada cel, jakim jest rozwijanie sprawności fizycznej. Uzyskane wyniki badań ukazały wyraźną zależność statystyczną pomiędzy oceną osiągania tego celu w szkole, a posiadanym stopniem zawodowym nauczycieli (p = 0,001), ale siła tego związku jest słaba (V Cramera = 0,22). (Skalę tego problemu przedstawia rys. 43).

Rys. 43. Kategorie, w których nauczyciele posiadający określony stopień zawodowy postrzegają stopień osiągania celu, jakim jest rozwijanie sprawności fizycznej (*N = 205)*

Przedstawione wyniki badań w rys. 43 wskazują, iż stopień realizacji rozwijania sprawności fizycznej w szkole jest odwrotnie proporcjonalny do posiadanego stopnia zawodowego nauczycieli. Im wyższy stopień zawodowy deklarował respondent tym mniejszą wybierał kategorię wartościującą stopień rozwijania sprawności fizycznej. Nauczyciele mianowani i dyplomowani posiadają zdecydowanie większy staż pracy w stosunku do pozostałych pedagogów i w związku z tym wydaje się, iż pamiętają lata pracy, w których kultura fizyczna była szeroko promowana i rozwijana w szkole poprzez organizowanie Szkolnych Klubów Sportowych czy imprez sportowych.

Porównanie z obecną rzeczywistością wypada niekorzystnie dla współczesnej oświaty. Obecnie szkoły, co potwierdziły wyniki badań,[1] nie oferują młodzieży żadnych zajęć pozalekcyjnych, tłumacząc ten fakt brakiem odpowiednich funduszy, a nauczyciele obecnie raczej niechętnie pracują społecznie.

Zaprezentowane powyżej wyniki badań skłaniają do formułowania dość jednoznacznych wniosków. Wybrany zakres zadań i celów kształcenia obronnego młodzieży, zawarty w podstawie programowej, posiada wiele walorów, ale wymaga również konkretnych uzupełnień. Poza tym z badań wynika, iż stopień realizacji zakładanych celów jest w obecnym systemie oświatowym bardzo ograniczony.

3.2.2. Podstawa programowa edukacji dla bezpieczeństwa w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym

Warunkiem optymalnego osiągnięcia zakładanych celów kształcenia obronnego jest odpowiedni dobór i układ treści nauczania. W procesie konstruowania programu edukacyjnego należy zatem zwrócić uwagę na przejrzystość kompozycji treści, logikę istniejących między nimi zależności, ich znaczenie praktyczne i komunikatywność. Teoria winna być powiązana z praktyką w sposób przystępny, sprzyjający trwałości wiedzy i umiejętności. Taki sposób dobierania treści sprzyja aktywizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego. Stwarza uczniowi możliwości świadomego poznawania wiedzy zarówno we fragmentach, jak też w całości.[2]

Realizowana od września 1999 roku reforma oświaty wprowadziła zasady pluralizmu programowego oraz decentralizację, dającą możliwość wyboru programów nauczania w danej placówce oświatowej.[3] Wprowadzenie tych zmian umożliwiło usunięcie ze szkolnych programów nauczania wiadomości encyklopedycznych i skoncentrowanie uwagi szkoły na rozwijaniu umiejętności

---

[1] 71,4% badanej populacji młodzieży nie uczestniczy w zajęciach pozalekcyjnych. Zob. tabela nr 11, s. 91.
[2] Por. B. Hydzik, *Sytuacje dydaktyczne a aktywizacja studentów, Warszawa 1989.*
[3] Zob. *Rozporządzenie MEN...*, op. cit.

samodzielnego myślenia młodzieży oraz pozyskiwaniu, selekcjonowaniu i przetwarzaniu potrzebnych informacji. Poza tym dzięki autonomii programowej pozostawiono nauczycielom decyzję o wyborze programu z katalogu programów dopuszczonych do użytku szkolnego przez MENiS. Takie rozwiązanie pozwala na racjonalne dostosowywanie realizowanych w szkole programów do potrzeb i możliwości konkretnych uczniów i nauczycieli oraz do warunków, w jakich odbywają się zajęcia lekcyjne w danej placówce. Systemowa reforma programowa oznacza zatem odstąpienie od bezpośredniego sterowania programową działalnością szkół przez MENiS i przejście na system sterowania pośredniego.[1]

Obecnie Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu oferuje szkołom następujące programy nauczania:

1. Gimnazjum:
   - „Ścieżka edukacyjna – obrona cywilna" (DKW-4014-21/99),
   - „Ścieżka edukacyjna – obrona cywilna" (DKW-4014-81/99),
   - „Edukacja dla bezpieczeństwa" (DKW-4014-16/2000);

2. Szkoły ponadgimnazjalne:
   - Przysposobienie obronne. Program nauczania dla szkół ponadgimnazjalnych (DKW-4015-2/01),
   - Przysposobienie obronne. „Edukacja dla bezpieczeństwa" Program nauczania dla szkół ponadgimnazjalnych (DKW-4015-36/01),
   - Przysposobienie obronne. Program nauczania dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego, technikum i zasadniczej szkoły zawodowej. (DKOS-4015-1/02),
   - Program nauczania dla szkół ponadgimnazjalnych. Przysposobienie obronne. Edukacja dla bezpieczeństwa. (DKOS-4015-34/02),
   - Przysposobienie obronne. Program nauczania dla 3-letniego liceum ogólnokształcącego, 3-letniego liceum profilowanego, 4-letniego technikum oraz szkoły zawodowej. (DKOS-4015-44/02),

[1] Zob. T. Siuda, *Edukacja dla bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 2.

- „I ty możesz żyć bezpiecznie". Program nauczania przysposobienia obronnego dla szkół ponadgimnazjalnych. Edukacja dla bezpieczeństwa. (DKOS-4015-233/02).

Badania przeprowadzone przez kuratoria oświaty i Komendę Główną Państwowej Straży Pożarnej wykazały,[1] iż zadania gimnazjum określone w podstawie programowej kształcenia ogólnego oraz programy dotyczące edukacji obronnej dopuszczone do użytku szkolnego, w minimalnym stopniu zostały uwzględnione w programach działania tychże szkół, co również potwierdziły wyniki badań empirycznych przedstawione w niniejszej rozprawie.

W szkole ponadgimnazjalnej od 1 września 2002 roku realizuje się przysposobienie obronne jako obowiązkowy przedmiot nauczania według jednego z oferowanych przez MENiS programów.

Problematyka ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna" w gimnazjum, zgodnie z podstawą programową, skupiona jest wokół głównych zadań, organizacji i działalności obrony cywilnej w okresie pokoju. Do treści kształcenia należy ostrzeganie i alarmowanie ludności o zagrożeniach, ich rodzajach oraz skutkach. Następnie w ramach powszechnego obowiązku ochrony wskazanie zasad zachowania się podczas katastrof czy innych sytuacji ekstremalnych. W podstawie programowej wyszczególniono treści związane z udzielaniem pierwszej pomocy przedmedycznej. Ponadto umieszczono sposoby znakowania substancji toksycznych oraz źródła i skutki promieniowania jądrowego.[2]

W szkole ponadgimnazjalnej obowiązkowe treści nauczania koncentrują się wokół następujących zagadnień:[3]

1. Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej.
   - system obronności RP,

---

[1] Zob. T. Siuda, *Edukacja dla bezpieczeństwa...,* op. cit., s. 4.

[2] Zob. *Rozporządzenie MEN...*, op. cit. W podstawie programowej omawianej ścieżki nie umieszczono treści patriotycznych. Odstąpiono również od wyraźnego zaznaczenia roli Sił Zbrojnych RP w utrzymaniu bezpieczeństwa narodu i państwa polskiego.

[3] Por. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.* (Dz. U. Nr 51, poz. 458).

- Siły Zbrojne RP, ich charakterystyka i przeznaczenie,
- struktura i zadania Obrony Terytorialnej RP.

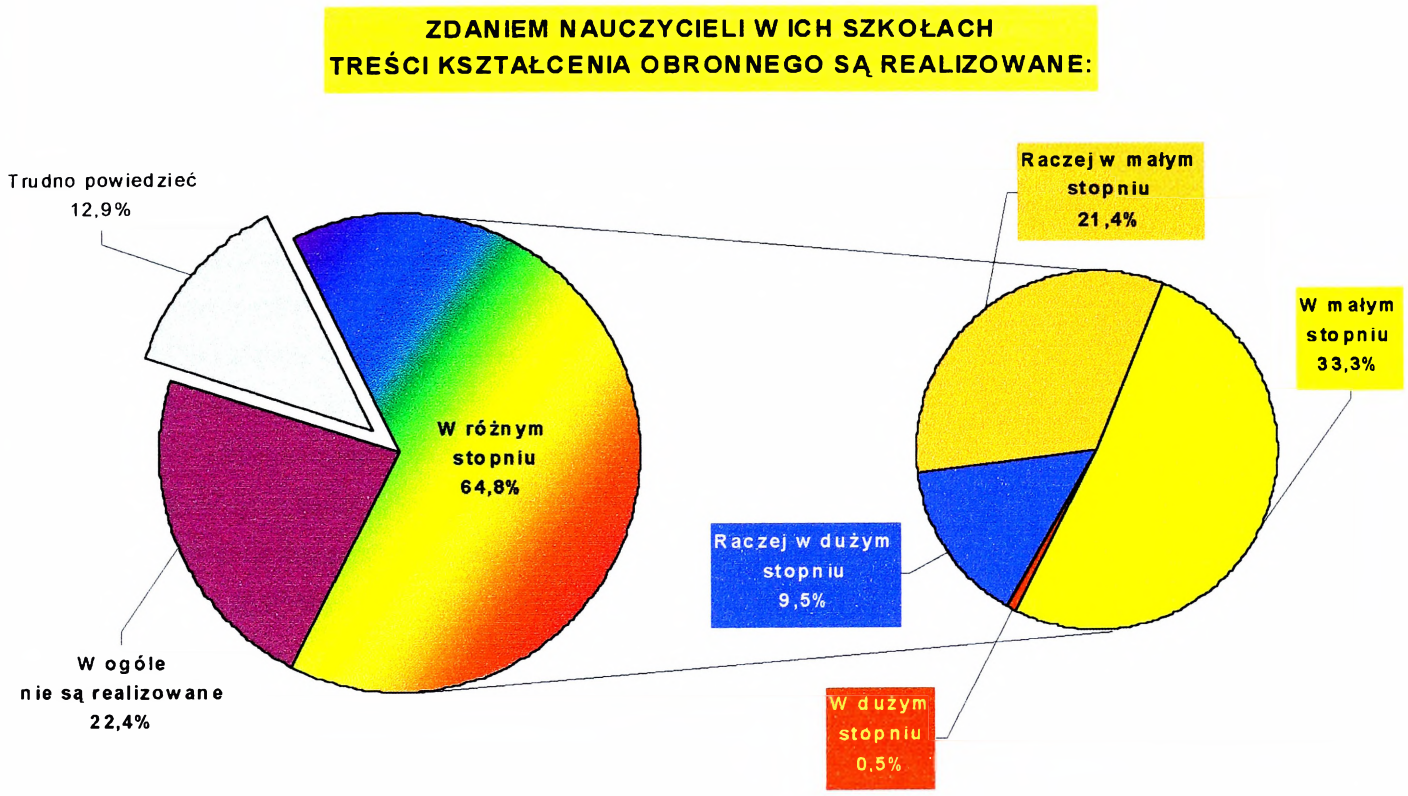
2. Bezpieczeństwo własne i grupowe:
   - zagrożenia czasu pokoju (ich źródła i zasady postępowania w przypadku wystąpienia zagrożeń),
   - zagrożenia czasu wojny,
   - Obrona Cywilna,
   - międzynarodowe prawo humanitarne,
   - psychologiczne skutki sytuacji kryzysowych,
   - rola jednostki w kształtowaniu bezpieczeństwa własnego i społecznego.
3. Ratownictwo i zasady udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej.
4. Terenoznawstwo.
5. Podstawy planowania i organizowania działań.
6. Treści do wyboru: strzelectwo sportowe lub bieg na orientację.

W celu rozpoznania, w jakim zakresie realizuje się obecnie zadania i treści kształcenia obronnego młodzieży zawarte w podstawie programowej, skierowano do badanej kadry pedagogicznej następujące pytanie: *W jakim stopniu w Pani(a) szkole są realizowane treści kształcenia obronnego?* (Szczegółowe wyniki badań przedstawia tabela 13).

Tabela 13. Opinie nauczycieli o stopniu realizacji kształcenia obronnego w szkole (*N = 210)*

Kategoria odpowiedzi	Liczba badanych	% próby badawczej
W dużym stopniu	**1**	**0,5**
Raczej w dużym stopniu	20	9,5
Raczej w małym stopniu	45	21,4
W małym stopniu	70	33,3
W ogóle nie są realizowane	**47**	**22,4**
Trudno powiedzieć	27	12,9
Brak danych	1	0,5

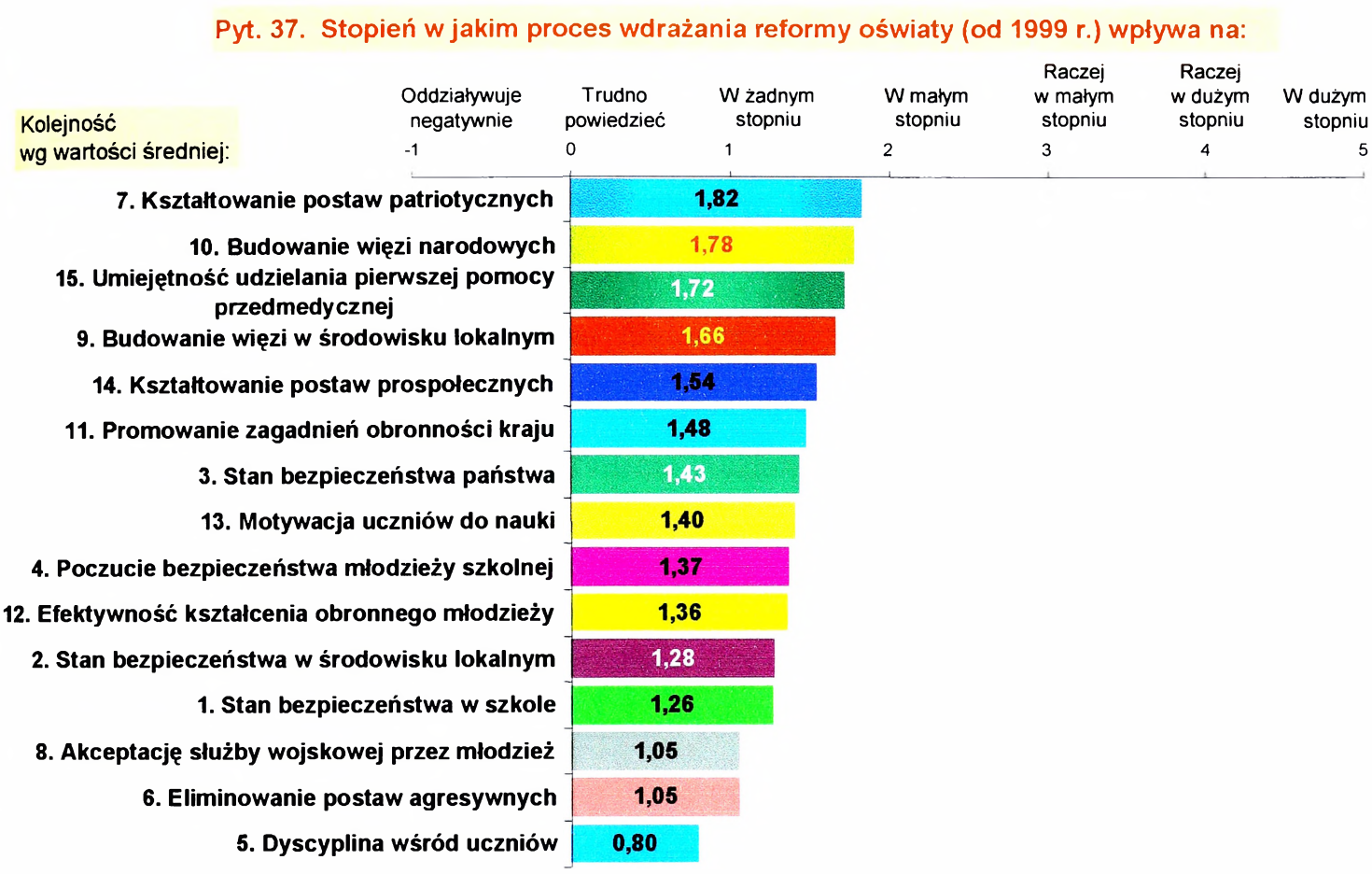
Z danych zamieszczonych w tabeli 13 wynika, iż prawie 90 % badanych nauczycieli w bardzo niskich kategoriach oceniło stopień realizacji treści edukacji dla bezpieczeństwa. Co trzeci pedagog (33,33%) wskazał kategorię *„w małym stopniu”*, co piąty (21,43%) *„raczej w małym stopniu”*. Zastanawiająca jest dosyć częsta opinia respondentów (22,38%), iż treści te w ogóle nie są realizowane w szkole, w której pracują. Tylko jeden pedagog (0,48%) wskazał kategorię *„w dużym stopniu”*. (Uzyskane dane statystyczne na ten temat przedstawia rys. 44).

Rys. 44. Stan realizacji treści kształcenia obronnego według opinii kadry pedagogicznej *(N = 210)*

Wprowadzona reforma systemu oświatowego w sposób zasadniczy wpłynęła na konstrukcję i efektywność całego procesu dydaktyczno-wychowawczego, w tym edukacji obronnej młodzieży. W celu rozpoznania, w jakim zakresie zmiany te wpłynęły na skuteczność kształcenia obronnego,

postawiono przed kadrą pedagogiczną pytanie: *Od 1999r trwa proces wdrażania reformy oświaty. W jakim stopniu – Pani(a) zdaniem – proces ten wpływa na niżej wymienione zagadnienia?* (Skalę tego problemu zaprezentowano na rys. 45).

Rys. 45. Kategorie, w jakich nauczyciele postrzegają wpływ reformy oświaty na elementy kształcenia obronnego (*N = 211)*

Uzyskane wyniki badań wskazują, iż kadra pedagogiczna zdecydowanie negatywnie oceniła wpływ reformy oświaty na poszczególne elementy kształcenia obronnego. Po obliczeniu średniej wartości rang,[1] można powiedzieć, iż zmiany wprowadzone w ramach transformacji polskiego systemu oświatowego, nie wpłynęły pozytywnie na edukację obronną w szkole. Zdaniem respondentów reforma oświaty w ogóle nie oddziałuje na wiele zagadnień związanych z obronnością.

[1] Poszczególnym odpowiedziom przypisano następujące wartości liczbowe: *„w dużym stopniu"* – 5, *„raczej w dużym"* – 4, *„raczej w małym"* – 3, *„w małym stopniu"* – 2, *„w żadnym stopniu"* – 1, *trudno powiedzieć"* – 0, *„oddziałuje negatywnie"* – (-1).

Według 34,3% nauczycieli reforma nie ma wpływu na akceptację służby wojskowej przez młodzież, a nawet oddziałuje na nią negatywnie (22,9% kadry pedagogicznej). Uzyskane dane potwierdziły wyniki badań przeprowadzonych w 2000 roku przez Krzysztofa Lorantego,[1] który stwierdził, iż polska oświata jest bierna w kształtowaniu postaw młodzieży wobec istotnych obowiązków obywatelskich.

Równie nisko oceniono wpływ reformy na stan bezpieczeństwa w szkole (26,8% respondentów wskazało kategorię *„oddziałuje negatywnie"*) oraz w środowisku lokalnym (taką sama kategorię wybrało 21,9% nauczycieli). Dla 37,0 % pedagogów reforma odnosi negatywny skutek na dyscyplinę wśród uczniów, a dla 18,3% nie ma na nią wpływu. Można przypuszczać, iż taka konsternacja w opiniach nauczycieli jest spowodowana spadkiem poczucia bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Aczkolwiek nie usprawiedliwia to faktu bardzo małej efektywności nie tylko kształcenia obronnego w szkole, ale także ściśle z nim związanych programów wychowawczych i profilaktycznych. Reforma oświaty nie stworzyła zatem warunków do optymalizacji procesu kształcenia obronnego, a wręcz przeciwnie, zdaniem respondentów skutkuje na edukację dla bezpieczeństwa negatywnie (15,9%) lub w ogóle nie ma wpływu (28,8%).

Wyniki badań uwidoczniły istotne zróżnicowanie poglądów na powyższy temat, w zależności od rodzaju szkoły, w której pracują respondenci (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$). (Uzyskane dane statystyczne przedstawia rys. 46).

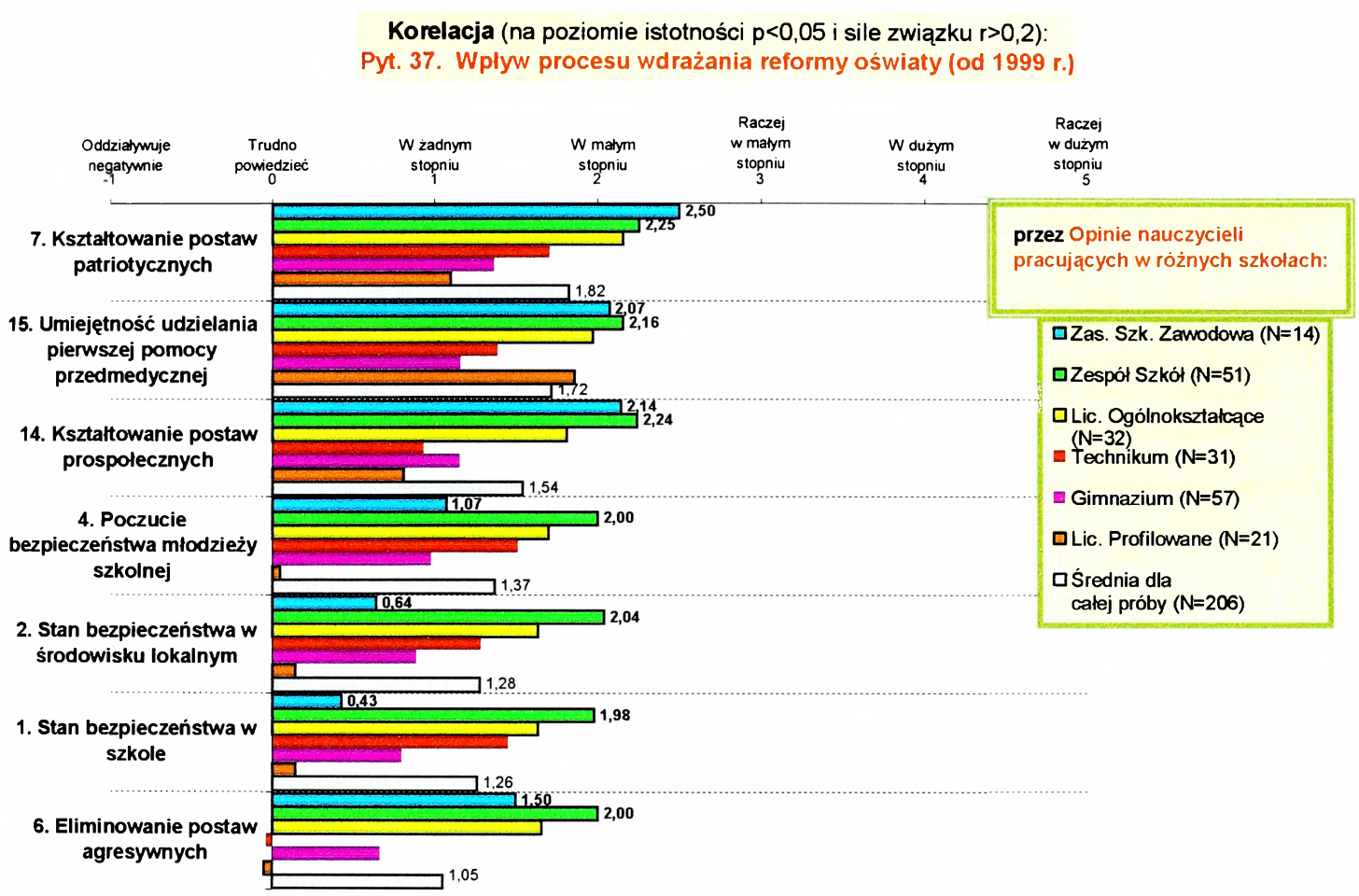
Na uwagę zasługuje fakt, iż zróżnicowanie opinii wobec zmiennych: kształtowanie postaw patriotycznych i eliminowanie postaw agresywnych jest tutaj wyraźnie inne niż wobec pozostałych. Okazuje się, iż najbardziej negatywne opinie prezentowali nauczyciele zatrudnieni w gimnazjach i liceach profilowanych,[2] czyli w nowych strukturach edukacyjnych, wprowadzonych przez reformę oświaty. Można sądzić, iż ta grupa respondentów znalazła się w zupełnie

---

[1] Zob. K. Loranty, *Środowisko wojskowe jako determinant jakości szkolenia bojowego w oddziałach i związkach taktycznych,* Warszawa 2000, s. 131 i nast.

[2] Uzyskane wyniki są zgodne z opiniami kadry pedagogicznej deklarowanymi w odpowiedziach na pytanie nr 22, które zostały umieszczone na stronie 153 niniejszej rozprawy.

nowej rzeczywistości, w bezpośrednim kontakcie z nowościami reformy i w związku z tym opinie tych nauczycieli są oparte na rzetelnej wiedzy albo też są wynikiem uczucia niepewności wobec nieustabilizowanej jeszcze sytuacji edukacyjnej. Natomiast opinie nauczycieli starych struktur szkolnych, a więc Zespołów Szkół, Liceów Ogólnokształcących i Zasadniczych Szkół Zawodowych, nie są aż tak radykalne. Średnia wartość rang w ich wypowiedziach kształtuje się na poziomie około 2,0.

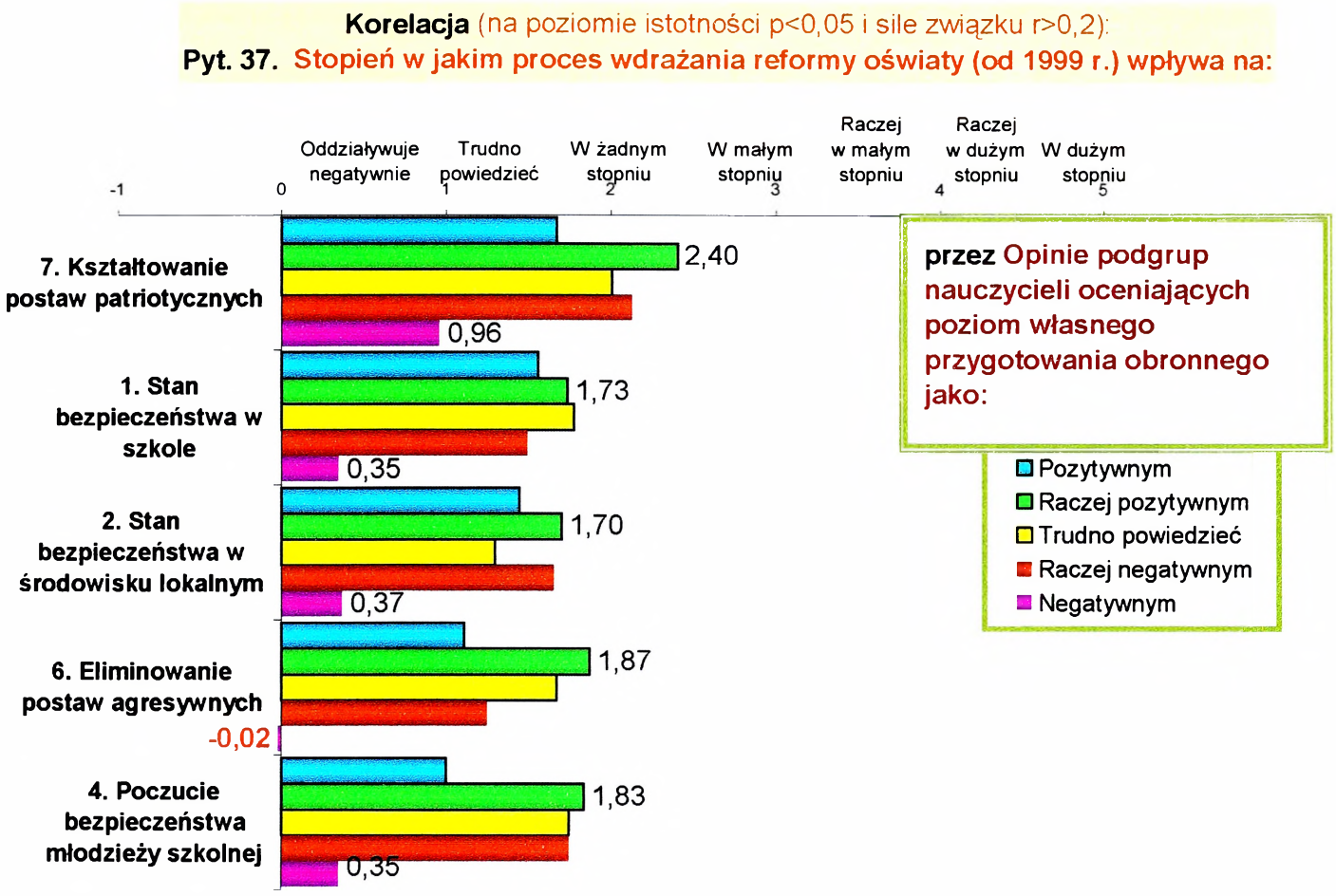

Rys. 46. Wpływ reformy oświaty na zagadnienia związane z obronnością w opiniach nauczycieli pracujących w różnych szkołach *(N = 206)*

Opinie nauczycieli o procesie wdrażania reformy oświaty różnicuje również zmienna poziom przygotowania obronnego (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$). Statystyczne zestawienie uzyskanych wyników badań zawiera rys. 47.

Prezentowane wyniki badań uwidaczniają bardzo negatywną ocenę, wyrażaną przez nauczycieli (68,1%) deklarujących własny poziom przygotowania

obronnego w kategoriach *„negatywny”* lub *„raczej negatywny”*. Oznacza to, iż ponad połowa badanej kadry pedagogicznej stwierdziła, iż reforma oświaty nie ma wpływu albo wywiera negatywny skutek na kształtowanie postaw młodzieży, na stan bezpieczeństwa w szkole i w środowisku lokalnym oraz na poczucie bezpieczeństwa młodzieży szkolnej.

Rys. 47. Wpływ reformy oświaty na zagadnienia związane z obronnością w opiniach nauczycieli pracujących w różnych szkołach *(N = 207)*

Zastanawiająco niska, a wręcz odwrotna w stosunku do pozostałych, jest opinia nauczycieli na temat eliminowania postaw agresywnych w reformowanej szkole. Okazuje się, iż dla co czwartego nauczyciela wprowadzenie reformy oświaty nie wyeliminowało postaw agresywnych, lecz zapewne w sposób niezamierzony rozwinęło zachowania brutalne, przemoc i agresję. Sytuacja ta może też być efektem bezkrytycznego przyjmowania przez polskie społeczeństwo zachodniego stylu życia, co pociągnęło za sobą obniżenie wartości moralnych. Nieco wyższą opinię wobec tego problemu wskazali nauczyciele (18,8%)

postrzegający pozytywnie lub raczej pozytywnie własny poziom przygotowania obronnego, choć średnia wartość rang jest również niska (od 1,08 do 1,87).

Aby przekonać się, na ile słuszne jest założenie, iż młodzież w trakcie procesu edukacyjnego w niewielkim zakresie poznaje istotne zagadnienia z dziedziny problematyki obronnej, obywatelskiej i patriotycznej, zadano respondentom grupy trzeciej następujące pytanie: *W jakim stopniu Twoim zdaniem w czasie dotychczasowej nauki w szkole poznałeś niżej wymienione zagadnienia?* (Statystyczne zestawienie uzyskanych wyników badań zawiera tabela 14).

Tabela 14. Stopień opanowania przez młodzież zagadnień z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa w czasie dotychczasowej nauki w szkole, na podstawie deklaracji respondentów *(N = 444)*

Wyszczególnienie	**Kategorie odpowiedzi** (dane w %)					
	w dużym stopniu	raczej w dużym stopniu	raczej w małym stopniu	w małym stopniu	w ogóle nie poznałem	trudno powiedzieć
1. Uwarunkowania bezpieczeństwa i obronności Polski	2.9	13,1	36,5	20,1	**23,2**	4,3
2. Rola i znaczenie NATO	9,9	17,7	28,0	28,0	14,1	2,2
3. Historia Polski	24,6	43,0	22,5	7,2	2,6	0,6
4. Tradycje Polskich Sił Zbrojnych	2,9	9,5	36,9	21,2	**27,0**	2,5
5. Zagrożenia współczesnego świata	12,4	29,0	23,4	26,3	7,2	1.8
6. Zasady udzielania pierwszej pomocy	8,3	13,3	19,8	21,8	**34,8**	2,0
7. Historia i życie społ. – gosp. regionu, w którym mieszkasz	3,2	17,4	27,3	26,0	**21,9**	4,3
8. Zasady działania obrony cywilnej	2,3	12,8	19,6	29,2	**30,3**	5,9
9. Działalność międzynarodowych organizacji humanitarnych	2,3	13,1	24,0	30,3	**24,7**	5,7
10. Obowiązki obronne wobec Ojczyzny	6,8	19,6	22,3	25,0	**20,3**	6,1

Z zaprezentowanych wyników badań w tabeli 14 wynika, iż młodzież uczęszczająca do szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych w zdecydowanie małym zakresie poznała dotychczas dziedziny wiedzy i umiejętności związane

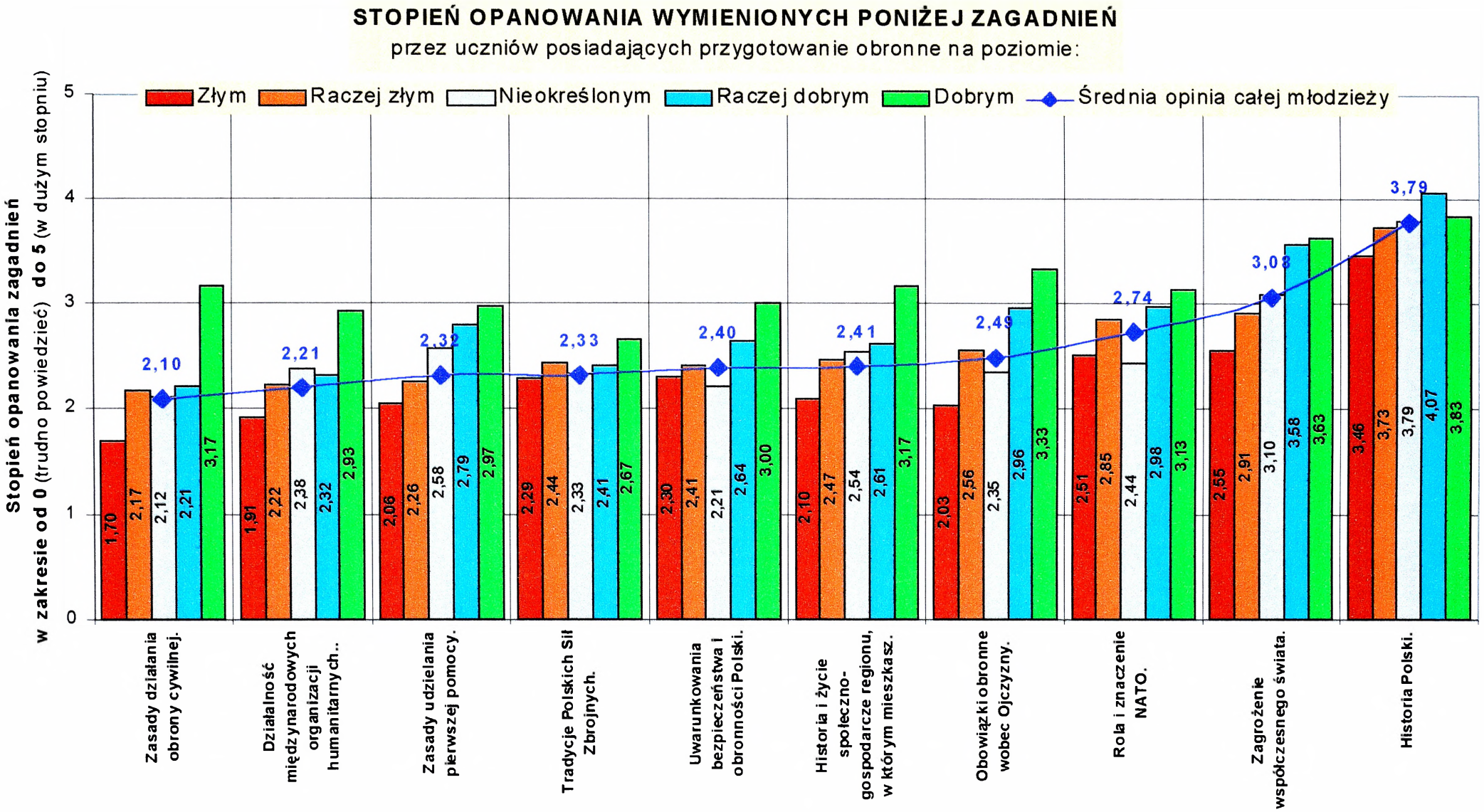
z edukacją obronną. Co trzeci uczeń (34,8%) w ogóle nie poznał zasad udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej, ani też działalności obrony cywilnej (30,3% respondentów). Co czwarty również w ogóle nie poznał tradycji Polskich Sił Zbrojnych (27,0% uczniów), działalności międzynarodowych organizacji humanitarnych (24,7%), uwarunkowań bezpieczeństwa i obronności Polski (23,2%), historii swojego regionu (21,9%) oraz obowiązków obronnych wobec Ojczyzny (20,3% uczniów).

W raczej dużym zakresie badana grupa młodzieży (67,6%) poznała jedynie historię Polski oraz zagrożenia współczesnego świata (29,0% respondentów). Wydaje się jednak, iż znaczną rolę w przekazaniu wiedzy na temat obecnych zagrożeń odgrywają środki masowego przekazu, co wynika również z opinii uczniów na temat wpływu mediów na stan ich świadomości obronnej (zob. rys. od nr 30 do nr 35).

Test chi-kwadrat wykazał wyraźną zależność statystyczną pomiędzy oceną stopnia poznania zagadnień związanych z edukacją obronną, a deklarowanym przez młodzież poziomem przygotowania obronnego (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$). Skalę tego problemu obrazują dane zamieszczone na rys. 48.

Przedstawione wyniki badań na rys. 48 ukazują, iż młodzież oceniająca własny poziom przygotowania obronnego w kategoriach *„pozytywnie"* lub *„raczej pozytywnie"* zdecydowanie częściej wskazywała na wyższy stopień poznania zagadnień z zakresu problematyki obronnej (średnia wartość rang[1] wynosi od 2,61 do 3,83). W największym zakresie młodzież ta opanowała wiedzę na następujące tematy: historia Polski (3,83), obowiązki obronne wobec Ojczyzny (3,33) oraz zasady działania obrony cywilnej (3,17). Stopień poznania powyższych zagadnień zdecydowanie niżej ocenili uczniowie o negatywnym poziomie przygotowania obronnego. W tej grupie respondentów poznano jedynie

[1] Poszczególnym kategoriom przypisano następujące wartości liczbowe: *„w dużym stopniu"* - 5, *„raczej w dużym stopniu"* – 4, *„raczej w małym stopniu"* -3, *„w małym stopniu"* - 2, *„w ogóle nie poznałem"* - 1, *„trudno powiedzieć"* – 0.

Rys. 48. Stopień opanowania przez młodzież zagadnień związanych z obronnością, a poziom przygotowania obronnego respondentów, (*klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang, N = 444*)

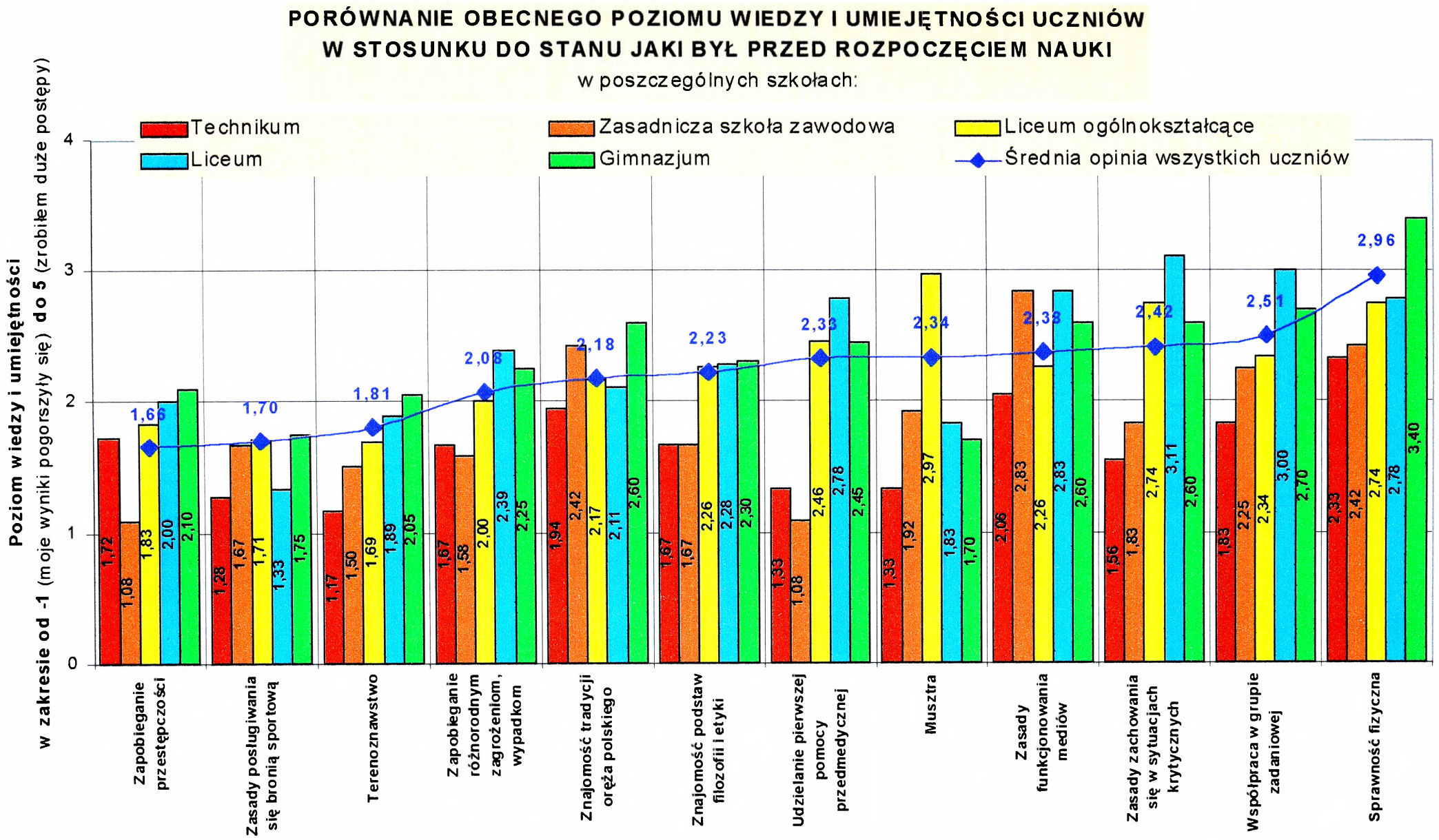
historię Polski i to raczej w małym stopniu (3,16). Pozostałe zagadnienia zostały opanowane przez uczniów albo w małym stopniu (średnia wartość rang ukształtowała się od 2,03 do 2,56), albo w ogóle (zasady działania obrony cywilnej 1,7; działalność międzynarodowych organizacji humanitarnych 1,9)

Mimo zróżnicowania opinii, nie odnotowano wyników badań świadczących o tym, iż w badanej grupie młodzieży przynajmniej 1/3 respondentów poznała dane zagadnienie w dużym stopniu. Co wydaje się potwierdzać założenie, iż obecny system kształcenia jest mało efektywny i nie odpowiada na oczekiwania młodzieży.

W celu porównania obecnego poziomu wiedzy i umiejętności uczniów w stosunku do stanu, jaki był przed rozpoczęciem nauki, zadano respondentom następujące pytanie: *Jakie postępy zrobiłaś(łeś) podczas dotychczasowej nauki w szkole, w następujących dziedzinach wiedzy i umiejętności? Proszę porównać wiedzę i umiejętności nabyte na początku nauki oraz obecnie.* (Skalę tego problemu ukazują rys. 49 oraz 50).

Uzyskane wyniki badań ujawniły, iż w zakresie posługiwania się bronią sportową ponad połowa badanej młodzieży (52,3%) nie zrobiła żadnych postępów, a dla 3,4% poziom ich wiedzy i umiejętności pogorszył się. Co trzeci badany uczeń nie osiągnął w ogóle postępów w dziedzinie: terenoznawstwa (38,7%), zapobiegania przestępczości (37,6%), udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej (29,4%). Co czwarty respondent nie zrobił postępów w zakresie: sposobów zapobiegania różnorodnym zagrożeniom i wypadkom (26,9%), musztry (25,6%), zachowania się w sytuacjach krytycznych (23,8%). W świetle ujawnionych opinii wydaje się słuszne założenie, iż zagrożenia współczesnego świata młodzież poznała poprzez środki masowego przekazu, gdyż w szkole uczniowie takiej wiedzy i umiejętności zgodnie z deklaracjami nie nabyli.

Test chi-kwadrat ukazał wyraźną zależność statystyczną między opiniami respondentów na temat ich postępów w nauce, a szkołą, w której kontynuują naukę (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$). (Wyniki badań przedstawione zostały na rys. 49).

Rys. 49. Porównanie obecnego poziomu wiedzy i umiejętności uczniów w stosunku do stanu, jaki był przed rozpoczęciem nauki, a szkoła, w której kontynuują naukę, na podstawie deklaracji respondentów (*klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang, N = 428*).

W świetle ujawnionych opinii[1] można powiedzieć, iż młodzież uczęszczająca do szkół w nowej strukturze oświatowej (gimnazjum, liceum profilowane, liceum ogólnokształcące) osiągnęła nieco większe sukcesy niż uczniowie kontynuujący naukę w technikach oraz zasadniczych szkołach zawodowych. Gimnazjaliści oraz licealiści nie zrobili żadnych postępów w dotychczasowej nauce jedynie w zakresie musztry i posługiwania się bronią sportową (średnia wartość rang 1,7). Natomiast uczniowie szkół zawodowych w zdecydowanej większości deklarowali brak jakichkolwiek postępów w swojej edukacji (średnie wartości rang uplasowały się poniżej 2). Osiągnięcia nabyli jedynie w dziedzinie sprawności fizycznej, zasad funkcjonowania mediów oraz znajomości tradycji oręża polskiego, ale w małym stopniu (średnia wartość rang wyniosła niewiele powyżej 2). Przyczyn takiego zjawiska można się doszukać w niedostosowaniu szkół zawodowych do nowych wymagań wdrażanej reformy oświaty. Poza tym kadra pedagogiczna w tych szkołach posiada zazwyczaj duży staż pracy, jest raczej zamknięta hermetycznie i w związku z tym nieprzychylna wszelkim innowacjom pedagogicznym, które podnoszą efekty kształcenia młodzieży.

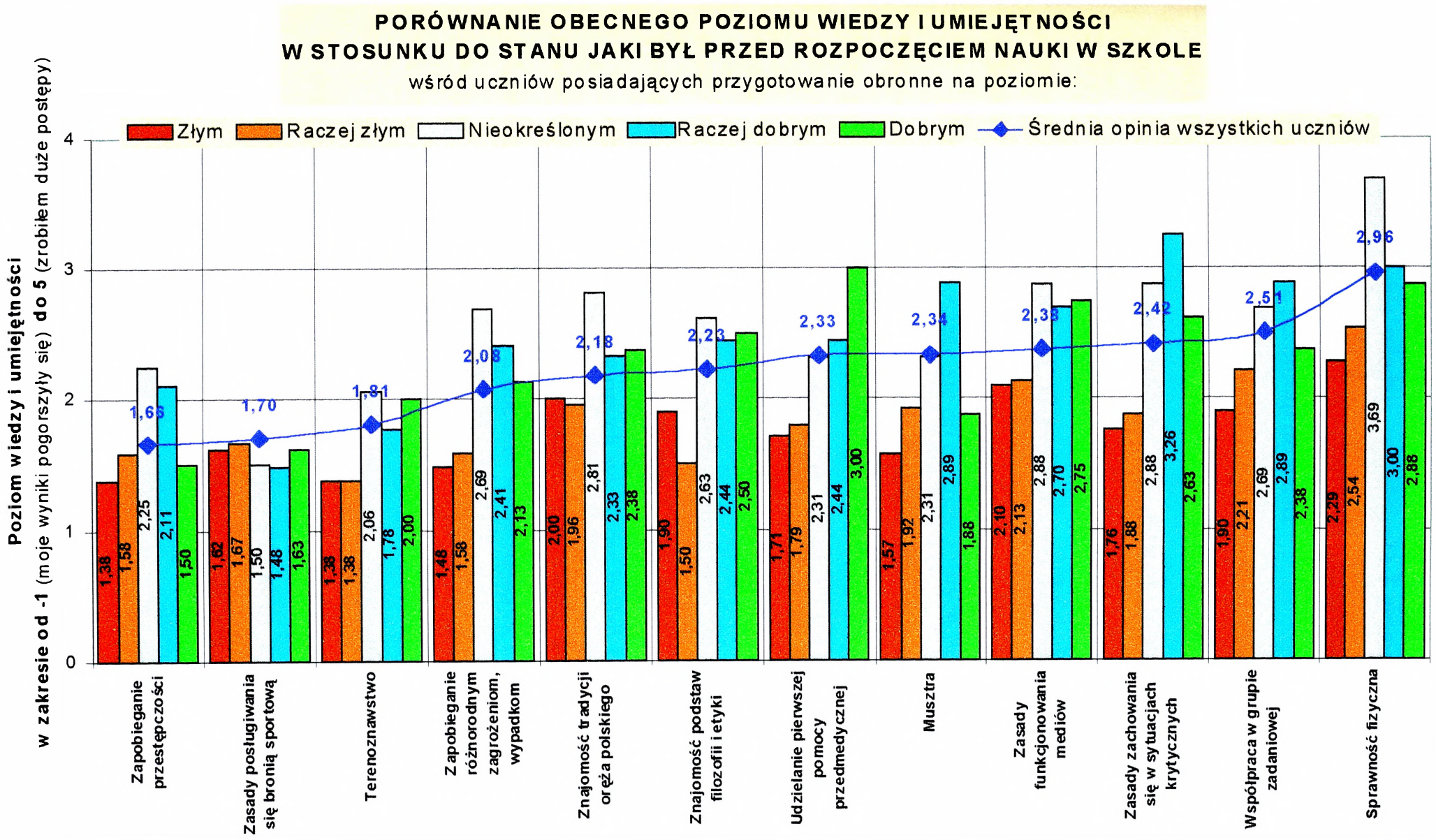
Test chi-kwadrat wskazał również zależność wyrażanej opinii przez respondentów, o postępach w nauce, od poziomu przygotowania obronnego (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$). (Otrzymane wyniki[2] przedstawia rys. 50).

Jak wynika z danych ujętych na rys. 50, młodzież, która posiada przygotowanie obronne na poziomie dobrym (8,8%) i raczej dobrym (26,7%), osiąga zdecydowanie częściej od pozostałych respondentów wyższe postępy w nauce. Młodzież ta poszerzyła w czasie edukacji szkolnej swoją wiedzę i umiejętności w zakresie sprawności fizycznej, zachowania się w sytuacjach krytycznych, funkcjonowania mediów oraz udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej (średnie wartości rang od 2,5 do 3).

---

[1] Poszczególnym kategoriom przypisano następujące wartości liczbowe: *„duże”* - 5, *„raczej duże”*- 4, *„raczej małe”*- 3, *„małe”*- 2, *„nie zrobiłem żadnych postępów”*- 1, *„wyniki pogorszyły się”*- (-1), *„trudno powiedzieć”*- 0.

[2] Tamże.

Rys. 50. Porównanie obecnego poziomu wiedzy i umiejętności uczniów w stosunku do stanu, jaki był przed rozpoczęciem nauki, a poziom przygotowania obronnego badanej młodzieży, na podstawie deklaracji respondentów (*klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang, N = 428*)

W poszukiwaniu optymalnych rozwiązań, wydaje się, iż należałoby przyjąć istnienie pozytywnych impulsów stymulujących ucznia do zaspokojenia ciekawości, zdobywania wiedzy, wyjaśnienia i zrozumienia tego co zagadkowe i niezrozumiałe. Ich źródłem są wartości poznawcze procesu kształcenia oraz motywacje wewnętrzne podmiotu do nauki.

W celu przekonania się, na ile słuszne jest założenie, iż młodzież posiada wewnętrzną potrzebę uczestnictwa w procesie kształcenia obronnego wynikającą z ich potrzeb poznawczych, skierowano do badanych pytanie – *Wiedzę z jakiego zakresu i jakie umiejętności chciałbyś(abyś) nabyć w czasie nauki w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej?* (Uzyskane wyniki badań zostały zaprezentowane w tabeli 15).

Na pytania odnoszące się do poszczególnych form aktywności edukacyjnej, badana młodzież w większości udzielała odpowiedzi *„tak"* lub *„raczej tak"*. O poznawczym nastawieniu uczniów do procesu kształcenia obronnego świadczy to, iż tylko 7,5% spośród nich nie chciałoby podczas nauki w szkole nabywać wiedzy i umiejętności. Po obliczeniu średniej rang, można było wyodrębnić priorytety w chęci zdobywania wiedzy i umiejętności z poszczególnych dziedzin.[1] (Uzyskane wyniki przedstawiono w tabeli 16).

Jak widać z przedstawionych wyników badań młodzież chciałaby w szkole nauczyć się przede wszystkim walczyć ze stresem, co potwierdziło tezę, iż młode pokolenie Polaków przeżywa obecnie wiele rozterek i sytuacji kryzysowych, które powinny stać się obiektem zainteresowania środowiska akademickiego oraz szkolnego.

Szczególną popularnością wśród młodzieży cieszyła się wiedza i umiejętności związane z sytuacjami ekstremalnymi, ich znajomością, profilaktyką, profesjonalną likwidacją skutków i pomocą poszkodowanym osobom. Ten zakres wiedzy i umiejętności zdecydowanie częściej wskazywały dziewczęta.

---

[1] Poszczególnym odpowiedziom przypisano następujące wartości liczbowe: *„tak"* – 2, *„raczej tak"*- 1, *„raczej nie"* – (-1), *„nie"* – (-2), *„trudno powiedzieć"* - 0.

Tabela 15. Deklaracje młodzieży o chęci nabywania w czasie nauki w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej, określonego rodzaju wiedzy i umiejętności *(N = 444*, dane w %)

Rodzaj wiedzy i umiejętności, jakie młodzież chciałaby nabyć w czasie nauki	**Kategorie odpowiedzi**				
	tak	raczej tak	raczej nie	nie	trudno powiedzieć
1. Poznać problematykę obronności RP	28,4	40,6	17,16	9,0	4,74
2. Poznać historię i znaczenie NATO	31,6	45,6	15,1	5,8	1,8
3. Poznać tradycje Polskich Sił Zbrojnych	26,3	41,9	19,0	9,5	3,2
4. Poznać zasady odbywania służby wojskowej	31,1	37,0	19,0	10,0	2,7
5. Poznać różne systemy etyczne	24,5	42,7	19,8	7,6	5,39
6. Poznać zagrożenia współczesnego świata	54,1	36,9	5,4	2,7	1,36
7. Nauczyć się przewidywać i unikać sytuacji niebezpiecznych	66,3	26,2	4,5	2,0	0,9
8. Nauczyć się walczyć z przestępczością i narkomanią	59,9	28,9	4,5	3,8	3,2
9. Nauczyć się walczyć ze stresem	71,4	22,9	3,2	2,0	0,7
10.Nauczyć się zachowania w przypadku konfliktu zbrojnego, czy napadu terrorystycznego	59,6	32,6	3,1	2,9	1,8
11.Nauczyć się współdziałania z rówieśnikami w realizacji wspólnych przedsięwzięć	48,3	40,7	6,9	2,0	2,0
12. Nauczyć się odpowiedzialności i kierowania grupą	51,9	37,5	6,0	2,2	2,2
13. Poprawić sprawność fizyczną	66,3	25,6	5,0	1,8	1,7
14. Opanować umiejętności przydatne w życiu codziennym	57,2	36,0	4,9	1,1	0,7
15. Opanować sztukę przetrwania w trudnych warunkach (survival)	58,6	32,4	6,1	1,6	1,3
16. Zapoznać się ze sprzętem obronnym	47,3	31,0	13,0	5,7	3,2
17. Uzyskać certyfikat ratownika	50,4	32,4	9,7	4,5	2,9
18. Nauczyć się odpowiedniego zachowania w sytuacjach krytycznych	66,8	28,9	4,3	0,9	1,1
19. Nauczyć się strzelania z broni sportowej	52,9	28,0	10,9	6,1	2,7
20. Opanować zasady musztry	25,0	37,8	20,4	12,0	4,8
21. Poznać działalność międzynarodowych organizacji humanitarnych	24,8	41,8	19,2	9,0	5,2
22. Nie chcę zdobywać żadnej wiedzy i uczyć się czegokolwiek	7,5	4,4	6,9	75,8	5,3

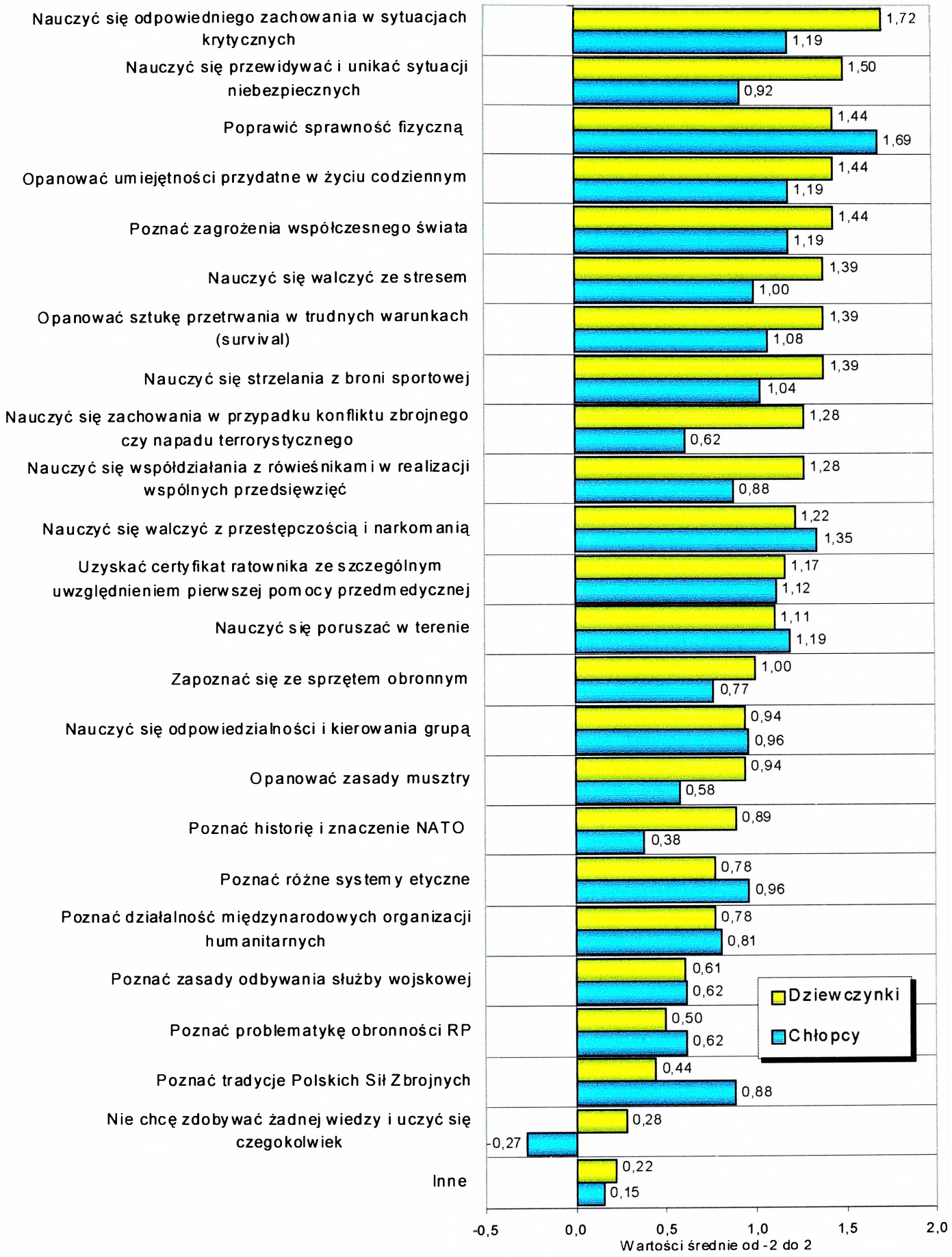
Tabela 16. Deklaracje młodzieży o chęci nabywania w czasie nauki określonego rodzaju wiedzy i umiejętności (*klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang, N = 444)*

Rodzaj wiedzy, aktywności, umiejętności	Średnia wartość rang
1. Nauczyć się walczyć ze stresem	1,58
2. Nauczyć się odpowiedniego zachowania w sytuacjach krytycznych	1,54
3. Poprawić sprawność fizyczną	1,50
4. Nauczyć się przewidywać i unikać sytuacji niebezpiecznych	1,50
5. Nauczyć się zachowania w przypadku konfliktu zbrojnego, czy napadu terrorystycznego	1,43
6. Opanować umiejętności przydatne w życiu codziennym	1,43
7. Opanować sztukę przetrwania w trudnych warunkach (survival)	1,40
8. Nauczyć się walczyć z przestępczością i narkomanią	1,37
9. Poznać zagrożenia współczesnego świata	1,35
10. Nauczyć się odpowiedzialności i kierowania grupą	1,31
11. Nauczyć się współdziałania z rówieśnikami w realizacji wspólnych przedsięwzięć	1,26
12. Uzyskać certyfikat ratownika ze szczególnym uwzględnieniem pierwszej pomocy przedmedycznej	1,15
13. Nauczyć się strzelania z broni sportowej	1,12
14. Zapoznać się ze sprzętem obronnym	1,01
15. Poznać historię i znaczenie NATO	0,82
16. Poznać problematykę obronności RP	0,62
17. Poznać zasady odbywania służby wojskowej	0,60
18. Poznać różne systemy etyczne	0,57
19. Poznać tradycję Polskich Sił Zbrojnych	0,56
20. Poznać działalność międzynarodowych organizacji humanitarnych	0,54
21. Opanować zasady musztry	0,43
22. Inne	0,08
23. Nie chcę zdobywać żadnej wiedzy	- 1,39

Zmienna, jaką jest płeć respondentów, w sposób statystycznie istotny (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$) różnicuje opinie na temat chęci nabywania w szkole określonej wiedzy i umiejętności. (Otrzymane wyniki badań[1] zostały przedstawione graficznie w postaci rys. 51).

[1] Zob. Poszczególnym odpowiedziom przypisano następujące wartości liczbowe: *„tak"* – 2, *„raczej tak"*- 1, *„raczej nie"* – (-1), *„nie"* – (-2), *„trudno powiedzieć"* - 0.

W CZASIE NAUKI W GIMNAZJUM I W SZKOLE PONADGIMNAZJALNEJ CHCIAŁABYM (CHCIAŁBYM):

Rys. 51. Deklaracje dziewcząt i chłopców o chęci nabywania w czasie nauki określonego rodzaju wiedzy i umiejętności (*klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang, N =444)*

Chłopcy w większym stopniu od dziewcząt chcieliby nauczyć się walczyć z przestępczością i narkomanią (średnia wartość rang 1,35), poznać tradycje Polskich Sił Zbrojnych (średnia wartość rang 0,88) oraz poprawić swoją sprawność fizyczną (średnia wartość rang 1,69).

Współczesna szkoła wydaje się nie wychodzić naprzeciw potrzebom młodzieży w tej kwestii. Zgodnie z deklaracjami badanych[1] jedynie 10,5 % uczniów korzysta z zajęć Szkolnego Koła Sportowego, a 2,9 % z ofert lokalnego klubu sportowego. Obecnie placówki oświatowe niestety nie organizują dla młodzieży nieodpłatnych zajęć pozalekcyjnych, co wydaje się być skutkiem niedoborów finansowych szkół, a także niechęcią nauczycieli do społecznej pracy. Natomiast młodzież posiada potrzebę aktywności w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły. Stanowczo sprzeciwia się bierności i marnowaniu czasu spędzanego podczas zajęć lekcyjnych. Przytoczone wyniki badań świadczą o konkretnych oczekiwaniach uczniów wobec walorów poznawczych procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły.

3.3. Dydaktyczne uwarunkowania edukacji obronnej młodzieży

Istotnym warunkiem skutecznego poznawania treści dydaktycznych jest właściwy dla ich funkcji dobór form, metod i środków kształcenia. Teoretyczna refleksja pedagogiczna oraz konkretne programy nauczania powinny zawierać obok treści również formy i metody dydaktyczno-wychowawcze, gdyż osiągnięcie wysokich wyników w procesie dydaktycznym jest ściśle związane ze stosowaniem odpowiednio dobranych metod i zasad nauczania. Pedagog wykorzystujący odpowiednio szeroki wachlarz metod edukacyjnych może skutecznie wpłynąć na przebieg procesu dydaktycznego. Dlatego też przy rozpatrywaniu stanu kształcenia obronnego młodzieży, jedno z podstawowych pytań wymagających odpowiedzi powinno dotyczyć dydaktycznych uwarunkowań edukacji dla bezpieczeństwa w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym.

---

[1] Wyniki badań w tej materii przedstawia tabela nr 11, s. 91.

Czynników wpływających na efektywność kształcenia obronnego młodzieży należy upatrywać zarówno w metodyce realizacji zajęć lekcyjnych, jak również w różnorodności stosowanych form edukacji dla bezpieczeństwa. Ponadto wydaje się, iż w celu zwiększenia efektywności kształcenia obronnego pożądane byłoby, aby cały proces edukacji obronnej w szkole był skorelowany z działalnością stowarzyszeń i organizacji młodzieżowych oraz z działalnością w tej materii środowiska lokalnego.

W badaniach empirycznych uwzględniono następujące zmienne, oddziaływujące na efektywność kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym:

- metody stosowane w procesie dydaktycznym,
- sposoby sprawdzania wiedzy i umiejętności uczniów,
- formy edukacji dla bezpieczeństwa,
- współpraca ze środowiskiem lokalnym.

Oddziaływanie powyższych zmiennych zostało poddane analizie i opisane w niniejszym rozdziale. Inne źródła wpływające na stan kształcenia obronnego młodzieży, wykryte podczas badań, zostały omówione w dalszej części rozprawy.

3.3.1. Metodyka realizacji zajęć kształcenia obronnego młodzieży

Współczesna teoretyczna refleksja pedagogiczna wskazuje, iż na efektywność procesu dydaktyczno – wychowawczego najbardziej wpływa stosowanie nowoczesnych technologii kształcenia, jakimi są aktywne metody pracy, pozwalające na samodzielne, logiczne i krytyczne myślenie, ułatwiające zrozumienie oraz przyswojenie wiadomości i umiejętności. Aktywizowanie zajęć lekcyjnych stwarza uczniom lepsze warunki na formułowanie i rozwiązywanie problemów w toku indywidualnej, jak też zbiorowej pracy. Korzystne zatem wydaje się ograniczanie metod teoretycznych. Sprawą ogromnej wagi jest wybór przez nauczyciela metod najskuteczniejszych i najefektywniejszych. Dlatego też dokonując wyboru, należy zadbać o to, aby metody zapewniały rozwijanie

inteligencji, umiejętności myślenia i racjonalnego działania, stwarzały optymalne warunki nauczania - uczenia się oraz pozwalały na dostrzeganie problemów i szukanie ich rozwiązania. Dobór metod powinien również motywować uczniów do wytężonej pracy, odpowiadać zdolnościom, zainteresowaniom, umiejętnościom i możliwościom młodzieży oraz być dostosowany do istniejących warunków zewnętrznych (np.: program, plan lekcji, pomoce dydaktyczne, liczebność klasy, itd.).[1] Prawidłowy dobór metod do procesu dydaktyczno – wychowawczego gwarantuje osiągnięcie założonych celów, realizację treści programowych oraz sprawne przeprowadzenie pomiaru dydaktycznego.

3.3.1.1. Stosowane metody w procesie dydaktycznym edukacji obronnej młodzieży

Cechą charakterystyczną kształcenia obronnego jest duża możliwość wykorzystania różnorodnych metod pracy w czasie zajęć lekcyjnych. Współczesna dydaktyka oferuje szeroki wachlarz aktywizujących metod pracy. [2] Należą do nich przede wszystkim: „burza mózgów", dyskusja wielokrotna limitowana, metaplan, debata, drzewko decyzyjne, instruktaż, ćwiczenia praktyczne, drama.

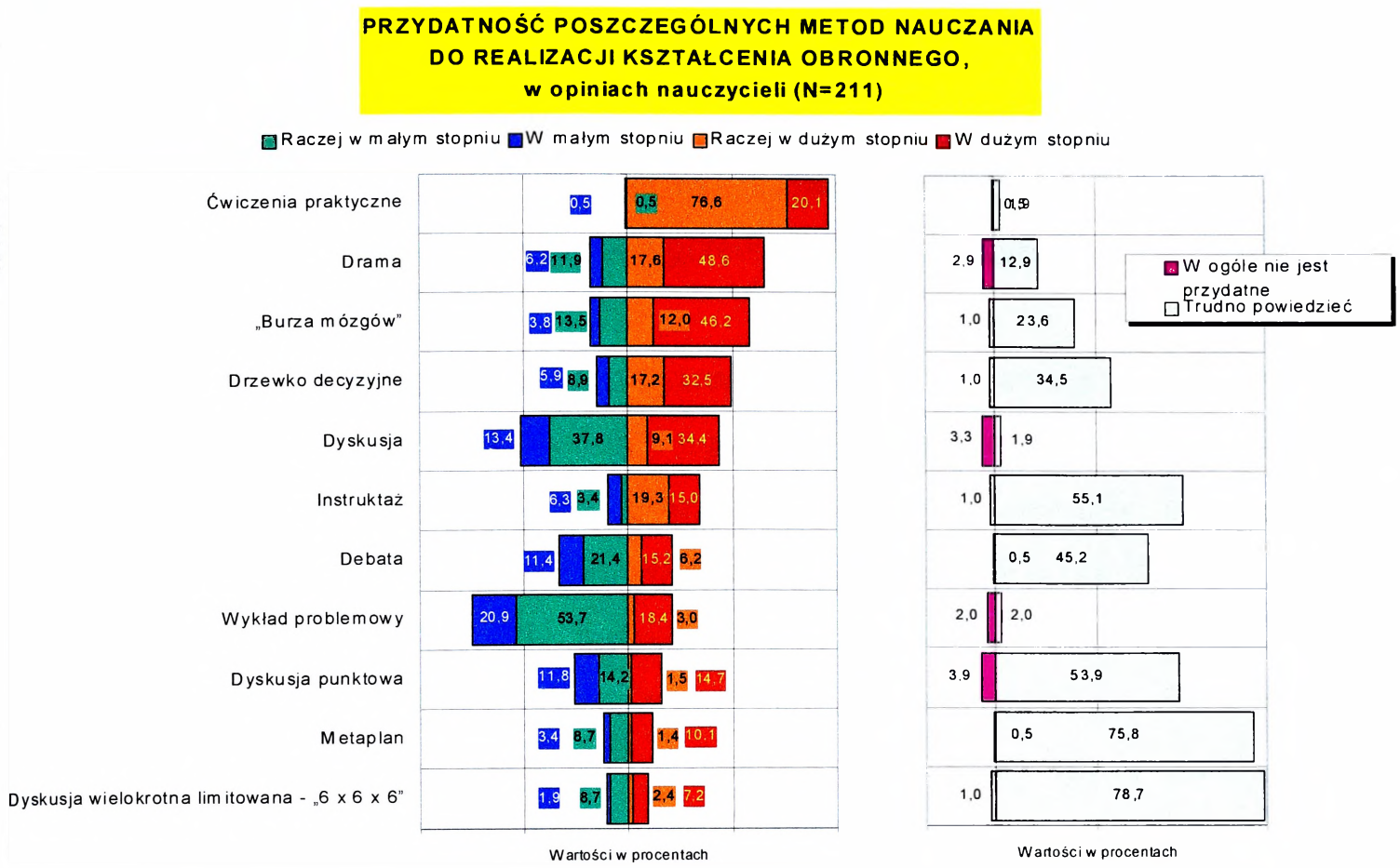
W celu wyodrębnienia, które metody pracy w szkole są najbardziej adekwatne do specyfiki edukacji obronnej, zadano kadrze pedagogicznej następujące pytanie: *Jaki jest – Pani(a) zdaniem – stopień przydatności niżej wymienionych metod nauczania do realizacji kształcenia obronnego?* (Uzyskane wyniki badań[3] opinii na ten temat przedstawia rys. 52).

---

[1] Por. G. Adamczyk. St. Rutecki, *Strukturalne i treściowe uwarunkowania edukacji obronnej młodzieży szkolnej i akademickiej,* (w:) *Współczesne zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa,* pod red. Ryszarda Stępnia, Warszawa 1999, s. 200-202; P. Tyrała, *Wartości oraz cele kształcenia i wychowania obronnego*, Rzeszów 1996, s. 120-122.

[2] Aktywne metody pracy omówiła Bogusława Breitkopf w metodycznym poradniku dla szkół średnich. Zob. B. Breitkopf, *Przysposobienie obronne dla szkół ponadpodstawowych. Poradnik metodyczny,* Warszawa 1999, s. 5-16.

3 Poszczególnym kategoriom odpowiedzi przypisano następujące wartości: *„w dużym"* - 5, *„raczej w dużym stopniu"* – 4, *„raczej w małym stopniu"* – 3, *„w małym" –2, „w ogóle nie jest przydatna"*- 1, *„trudno powiedzieć"* – 0.

Rys. 52. Kategorie w jakich kadra pedagogiczna postrzega przydatność poszczególnych metod nauczania do realizacji kształcenia obronnego młodzieży *(N = 210;* dane w %*)*

Z przedstawionych danych statystycznych wynika, iż prawie wszyscy nauczyciele (96,7%) wskazali na ćwiczenia praktyczne, jako najbardziej odpowiedni sposób pracy podczas realizacji kształcenia obronnego. Na uwagę zasługuje wybór przez respondentów dramy, gdzie podczas inscenizacji improwizowanej, wejścia w rolę czy wywiadu, można niemalże „uczestniczyć" w ważnych, krytycznych sytuacjach życiowych. Następnie kadra pedagogiczna wskazała w kategoriach *„w dużym stopniu"* lub *„raczej w dużym stopniu"* dyskusję (43,54% respondentów) oraz burzę mózgów (58,17% badanych). Dla ponad połowy nauczycieli (53,73%) wykład można wykorzystać podczas realizacji programu nauczania, ale raczej w małym stopniu.

Metodami nieprzydatnymi w realizacji kształcenia obronnego wydają się być: metaplan oraz dyskusja wielokrotna limitowana. Ponad 75% nauczycieli wskazało w tej dziedzinie odpowiedź *„trudno powiedzieć",* dlatego też na podstawie uzyskanych danych statystycznych można przypuszczać, że jest to

rezultat nieznajomości tych form pracy w szkole. Równie niewielką popularnością cieszyły się wśród respondentów metody: instruktaż, debata, dyskusja punktowana. W tym przypadku odpowiedzi *„trudno powiedzieć"* udzieliło od 45,2% do 55,1% nauczycieli. Wydaje się, iż wprowadzając reformę oświaty nie zadbano należycie o profesjonalne przygotowanie kadry pedagogicznej do nowego systemu edukacyjnego.

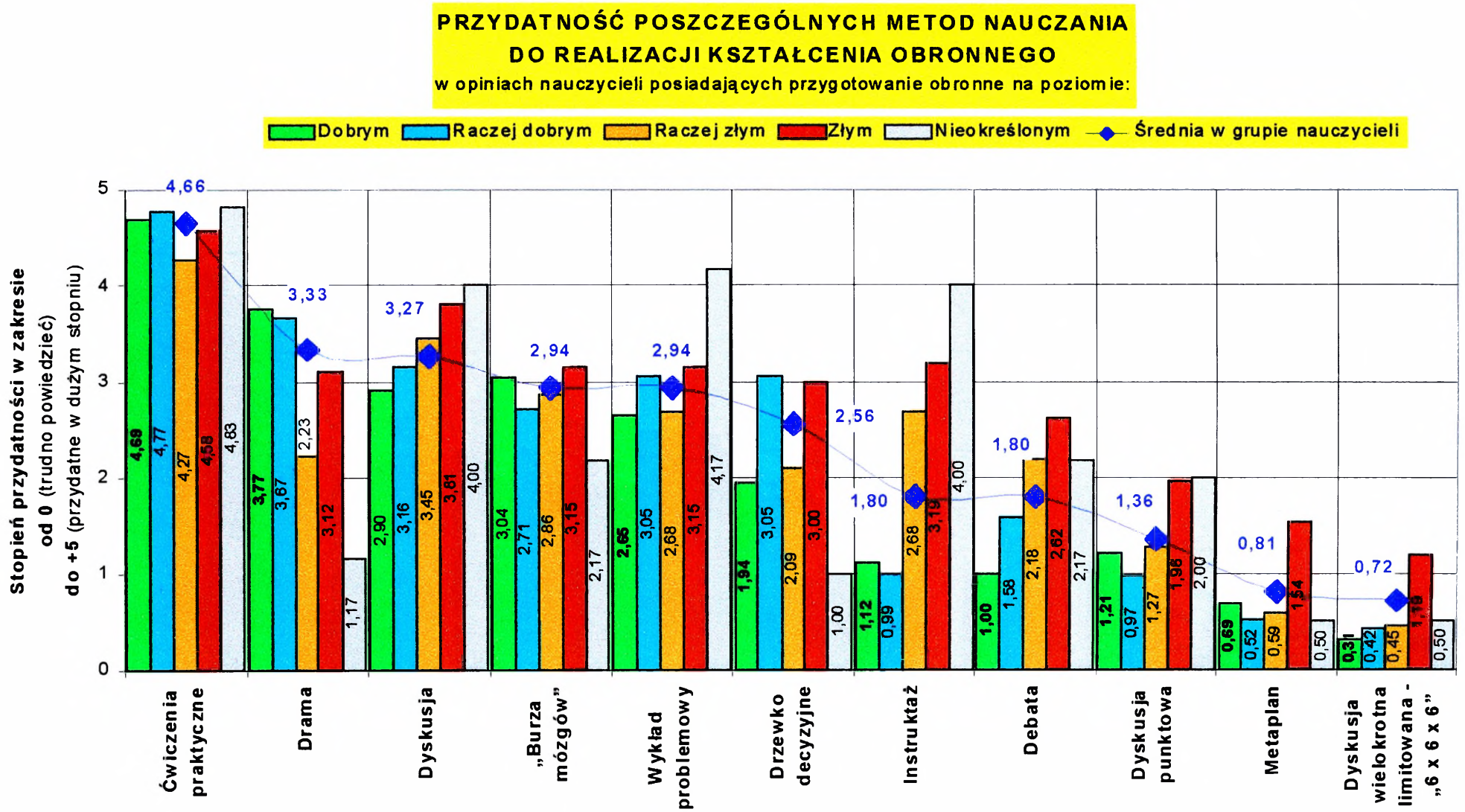
Badania ukazały silną statystyczną zależność (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$) między różnymi kategoriami postrzegania metod pracy w szkole, a deklarowanym przez respondentów poziomem przygotowania obronnego (Uzyskane wyniki badań[1] przedstawia rys. 53).

Jak wynika z danych ujętych na rys. 53, nauczyciele deklarujący pozytywnie lub raczej pozytywnie własny poziom przygotowania obronnego, zdecydowanie częściej postrzegali przydatność zaproponowanych metod do realizacji kształcenia obronnego w szkole. Wyjątek stanowią opinie na temat dramy, która została oceniona wyraźnie odwrotnie niż w pozostałych kategoriach. W tym przypadku za przydatnością tejże metody do pracy opowiedzieli się respondenci (67,8%) z negatywnym lub raczej negatywnym poziomem przygotowania obronnego. Trudno doszukać się przyczyn takiego zjawiska, być może osoby te mając świadomość własnych braków edukacyjnych doszukali się w tej metodzie możliwości przygotowania młodzieży do odpowiedniego zachowania się w sytuacjach krytycznych. Poza tym nauczyciele (zob. rys. 7) deklarujący negatywny poziom przygotowania obronnego posiadają staż pracy poniżej 20 lat i w związku z tym mogą też być bardziej otwarci na innowacje pedagogiczne.

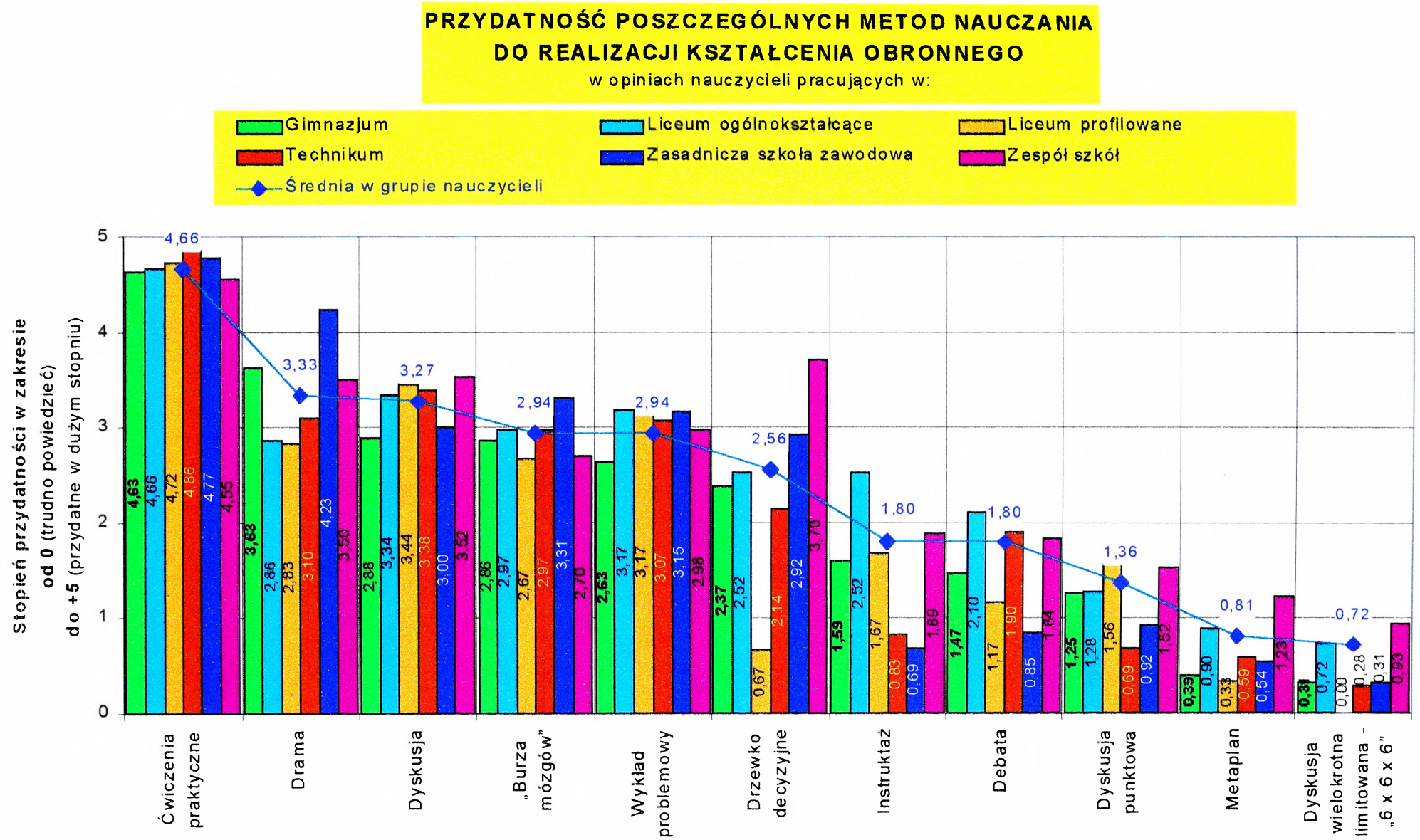
Test chi-kwadrat wskazał również istotną zależność statystyczną między opiniami badanej kadry pedagogicznej na temat przydatności metod do realizacji kształcenia obronnego, a rodzajem szkoły, w której pracują respondenci (korelacja

---

[1] Poszczególnym kategoriom odpowiedzi przypisano następujące wartości: *„w dużym stopniu"* - 5, *„raczej w dużym stopniu"*- 4, *„raczj w małym"*- 3, *„w małym"*- 2, *„w ogóle nie jest przydatna"*- 1, *„trudno powiedzieć"* - 0.

Rys. 53. Postrzeganie stopnia przydatności metod nauczania do realizacji kształcenia obronnego, a deklarowany poziom przygotowania obronnego *(korelacja na poziomie istotności p<0,05 i sile związku r>0,2; N = 210)*

Rys. 54. Postrzeganie stopnia przydatności metod nauczania do realizacji kształcenia obronnego, a rodzaj szkoły, w której pracują respondenci *(korelacja na poziomie istotności $p<0.05$ i sile związku $r>0.2$; $N = 210$)*

na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$). (Skalę tego problemu przedstawia rys. 54).[1]

Prezentowane wyniki badań uwidaczniają znaczne zróżnicowanie między opiniami nauczycieli, którzy pracują zgodnie z reformą oświaty w nowych strukturach szkolnych, a odpowiedziami kadry pedagogicznej zatrudnionej w tradycyjnych szkołach zawodowych. Nauczyciele gimnazjów oraz liceów ogólnokształcących i profilowanych zdecydowanie częściej wskazywali na przydatność w realizacji kształcenia obronnego nowych metod nauczania, dlatego też wydaje się, iż kadra tych placówek oświatowych może być bardziej otwarta na innowacje pedagogiczne oraz nowatorskie, aktywne metody pracy z młodzieżą.

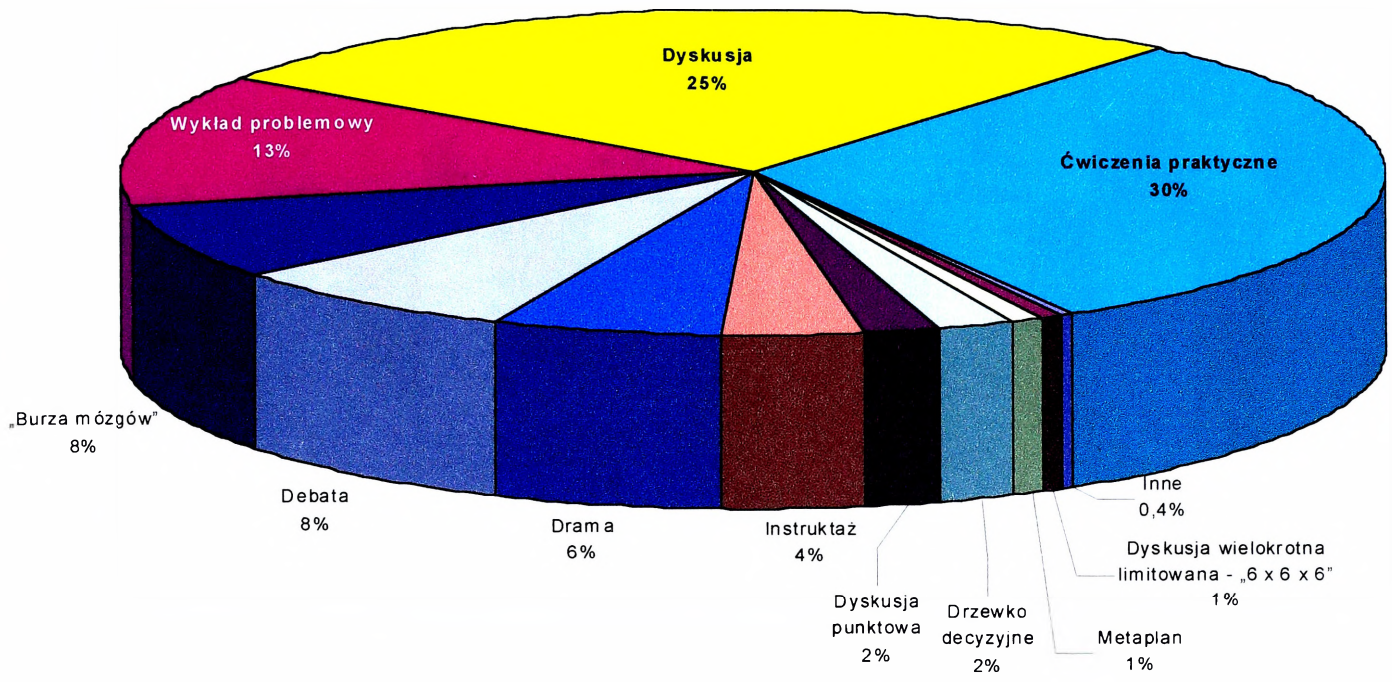
Natomiast respondenci pracujący w technikach oraz zasadniczych szkołach zawodowych częściej z kolei dostrzegali atrakcyjność tradycyjnych metod nauczania, takich jak: ćwiczenia praktyczne, dyskusja, wykład problemowy czy drama. Wśród nowych metod pracy wskazywali jedynie na burzę mózgów oraz drzewko decyzyjne, a wobec pozostałych najczęściej wybierali kategorię *„trudno powiedzieć"*.

W celu zweryfikowania wypowiedzi kadry pedagogicznej, poproszono młodzież o odpowiedź na pytanie: *Które z wymienionych niżej metod pracy w szkole lubisz najbardziej?* (Opinie respondentów przedstawia rys. 55).

Przedstawione na rys. 55 dane empiryczne wskazują, iż młodzież preferuje zdecydowanie trzy metody nauczania: ćwiczenia praktyczne (30%), dyskusję (25%) oraz wykład problemowy (13%). Z nowych metod pracy uczniowie lubią burzę mózgów (8%), debatę (8%), instruktaż (4%). Niski procent odpowiedzi wobec pozostałych nowatorskich metod nauczania, może świadczyć o tym, iż młodzież nie brała udziału w zajęciach, które prowadzone były takimi metodami. Potwierdziłoby to wcześniejszą tezę, iż nauczyciele nie znają tych metod i w związku z tym nie stosują ich w pracy zawodowej.

---

[1] Poszczególnym kategoriom odpowiedzi przypisano następujące wartości: *„w dużym stopniu"* - 5, *„raczej w dużym stopniu"*- 4, *„raczj w małym"*- 3, *„w małym"*- 2, *„w ogóle nie jest przydatna"*- 1, *„trudno powiedzieć"* - 0.

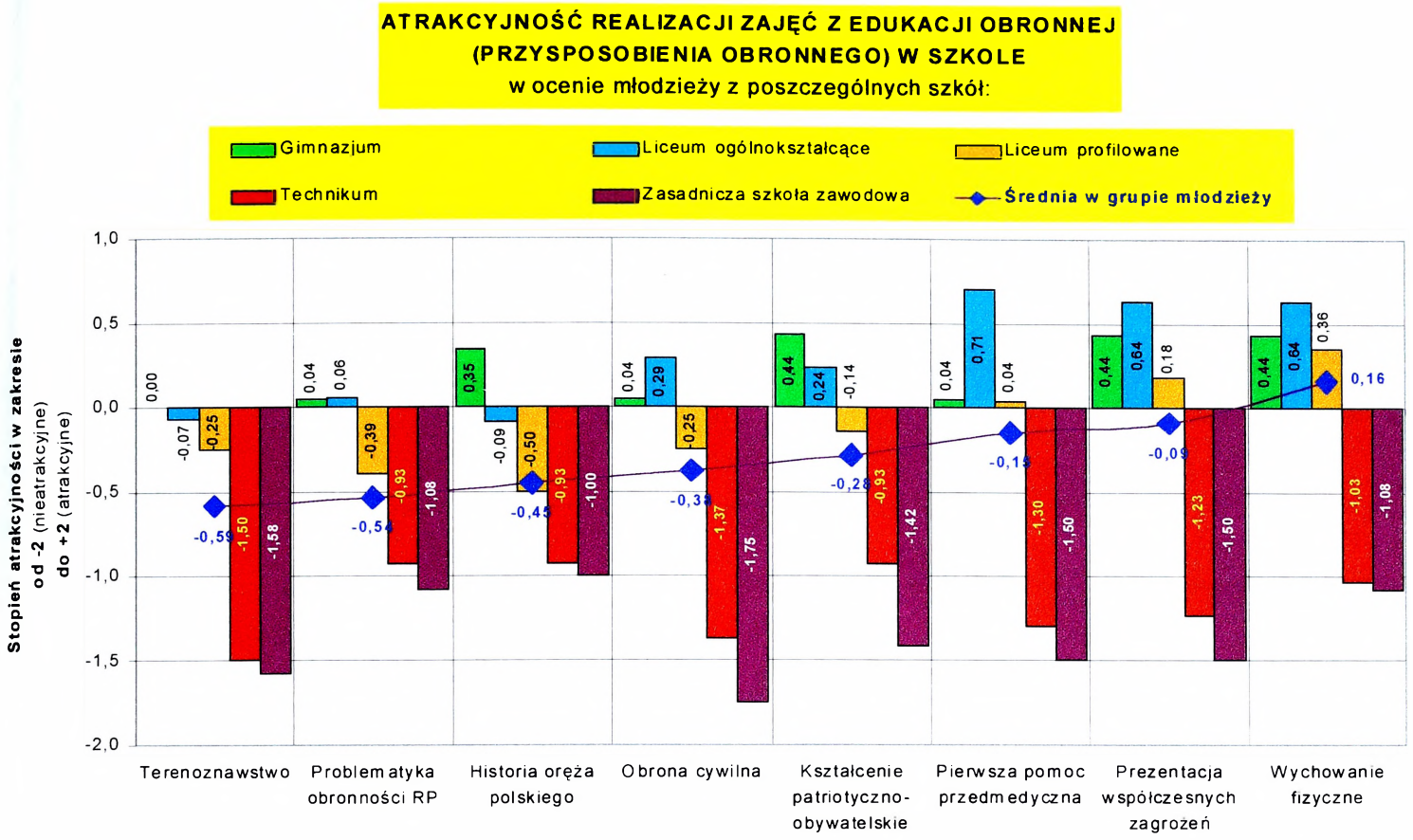

Rys. 55. Preferencje młodzieży wobec metod nauczania, stosowanych w procesie dydaktycznym (*N= 447,* dane w %)

Aby przekonać się, na ile słuszne jest założenie, iż nauczyciele podczas realizowania programu kształcenia obronnego nie wykorzystują nowych i ciekawych metod pracy, zadano młodzieży następujące pytanie: *Jak oceniłabyś(oceniłbyś) atrakcyjność realizacji zajęć z edukacji obronnej (przysposobienia obronnego) w Twojej szkole z niżej wymienionych treści programowych?* (Szczegółowe dane statystyczne[1] na ten temat przedstawia rys. 56).

Ujęte na rys. 56 wyniki badań świadczą o tym, iż nauczyciele realizują program kształcenia obronnego w sposób mało atrakcyjny i nieciekawy dla

[1] Poszczególnym kategoriom odpowiedzi przypisano następujące wartości: *„atrakcyjne"*- 2, *„raczej atrakcyjne"*- 1, *„trudno powiedzieć"*- 0, *„raczej nieatrakcyjne"*- (-1), *„nieatrakcyjne"* – (-2).

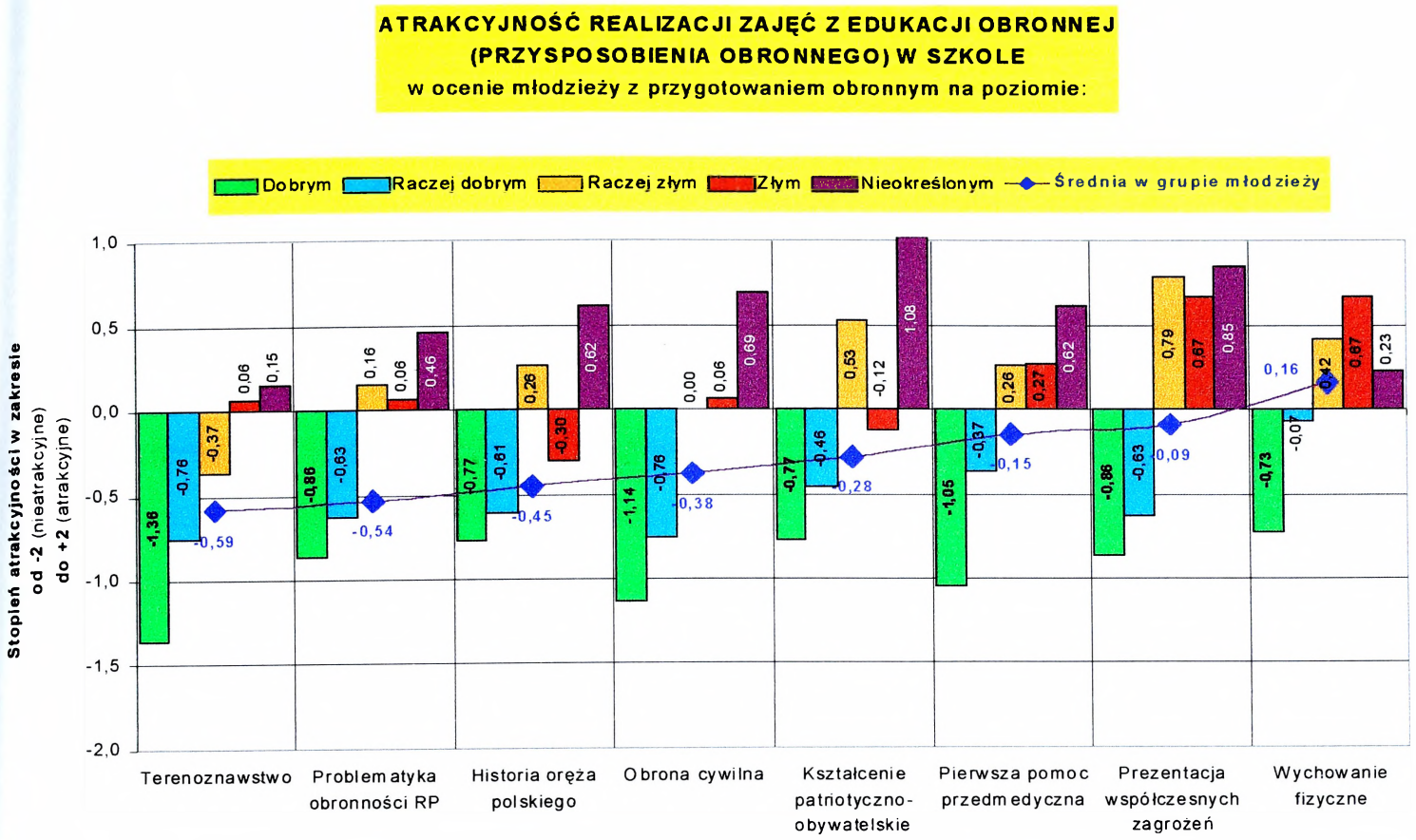

Rys. 56. Opinie młodzieży na temat atrakcyjności zajęć z edukacji obronnej realizowanych w szkole (korelacja na poziomie istotności p<0,05 i sile związku r>0,2), *(klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang*[1]*, N = 408)*

młodzieży. Zdecydowanie negatywna jest opinia na ten temat uczniów szkół zawodowych: techników, zasadniczych szkół zawodowych i w pewnej części liceów profilowanych (najniższa średnia wartość rang –1,76). Metody wdrażania edukacji obronnej w szkole pozytywniej ocenili uczniowie szkół gimnazjalnych oraz liceów ogólnokształcących, aczkolwiek ich zdaniem są one raczej mało atrakcyjne (najwyższa średnia wartość rang 0,71).

Uzyskane wyniki badań ujawniły istotną zależność statystyczną między postrzeganiem atrakcyjności realizacji zajęć kształcenia obronnego w szkole, a poziomem przygotowania obronnego młodzieży. (Skalę tego problemu zaprezentowano na rys. 57).

[1] Poszczególnym kategoriom odpowiedzi przypisano następujące wartości: *„atrakcyjne"*- 2, *„raczej atrakcyjne"*- 1, *„trudno powiedzieć"*- 0, *„raczej nieatrakcyjne"*- (-1), *„nieatrakcyjne"* – (-2).

Rys. 57. Opinie młodzieży na temat atrakcyjności zajęć z edukacji obronnej realizowanych w szkole (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$), *(klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang*[1]*, N = 408)*

Przedstawione dane empiryczne na rys. 57 uwidoczniły istotne różnice w ocenach wdrażania edukacji obronnej. Grupa respondentów deklarująca negatywny poziom przygotowania obronnego lub nie potrafiąca tego poziomu sklasyfikować, zazwyczaj w wyższych kategoriach oceniała realizację zajęć z edukacji dla bezpieczeństwa (średnia wartość rang od –0,37 do 0,79). Natomiast uczniowie z dużym i raczej dużym poziomem przygotowania obronnego stwierdzili, iż realizacja powyższych zajęć jest nieatrakcyjna (średnia wartość rang od 0 do –1,38). Jak wykazały badania empiryczne respondenci deklarujący pozytywny poziom przygotowania obronnego zazwyczaj należą do organizacji młodzieżowych lub proobronnych. Dlatego też wydaje się, iż znaczną rolę w takim krytycznym postrzeganiu realizacji kształcenia obronnego odgrywa

[1] Poszczególnym kategoriom odpowiedzi przypisano następujące wartości: *„atrakcyjne"*- 2, *„raczej atrakcyjne"*- 1, *„trudno powiedzieć"*- 0, *„raczej nieatrakcyjne"*- (-1), *„nieatrakcyjne"* – (-2).

wiedza i umiejętności nabyte przez młodzież podczas partycypowania w działalności tychże organizacji.

Zaprezentowane wyniki badań empirycznych wykazały, iż współczesna dydaktyka oferuje bogaty wybór aktywnych i nowatorskich metod nauczania, które mogą być różnorodnie wykorzystane przez kadrę pedagogiczną w procesie realizacji kształcenia obronnego młodzieży. Na podstawie przedstawionych w niniejszym rozdziale danych statystycznych, można przypuszczać, iż znajomość w środowisku pedagogicznym różnorodnych metod kształcenia jest niewielka. Założenie to potwierdziły opinie badanej młodzieży, dla której sposoby realizacji edukacji dla bezpieczeństwa w obecnym systemie oświatowym są nieatrakcyjne. Opinie uczniów na ten temat wydają się być bardzo istotne, gdyż aktywne uczestnictwo młodzieży w procesie dydaktycznym niewątpliwie podniosłoby efektywność kształcenia.

3.3.1.2. Sposoby sprawdzania oraz oceniania wiedzy i umiejętności uczniów

Ważnym ogniwem procesu kształcenia obronnego młodzieży szkolnej jest kontrola i ocena wyników nauczania. Wiąże się to z prawidłowym konstruowaniem kryteriów oceniania oraz z problemem doboru sprawiedliwych, obiektywnych, różnorodnych i interesujących sposobów sprawdzania wiedzy i umiejętności. Kontrolując i oceniając, sprawdza się poprawność i zakres opanowanej przez ucznia wiedzy, stopień nabycia umiejętności, poziom rozumienia procesów i zjawisk. Celem kontroli jest zweryfikowanie nabytej wiedzy tak, aby można ją było włączyć do systemu wiedzy operatywnej.

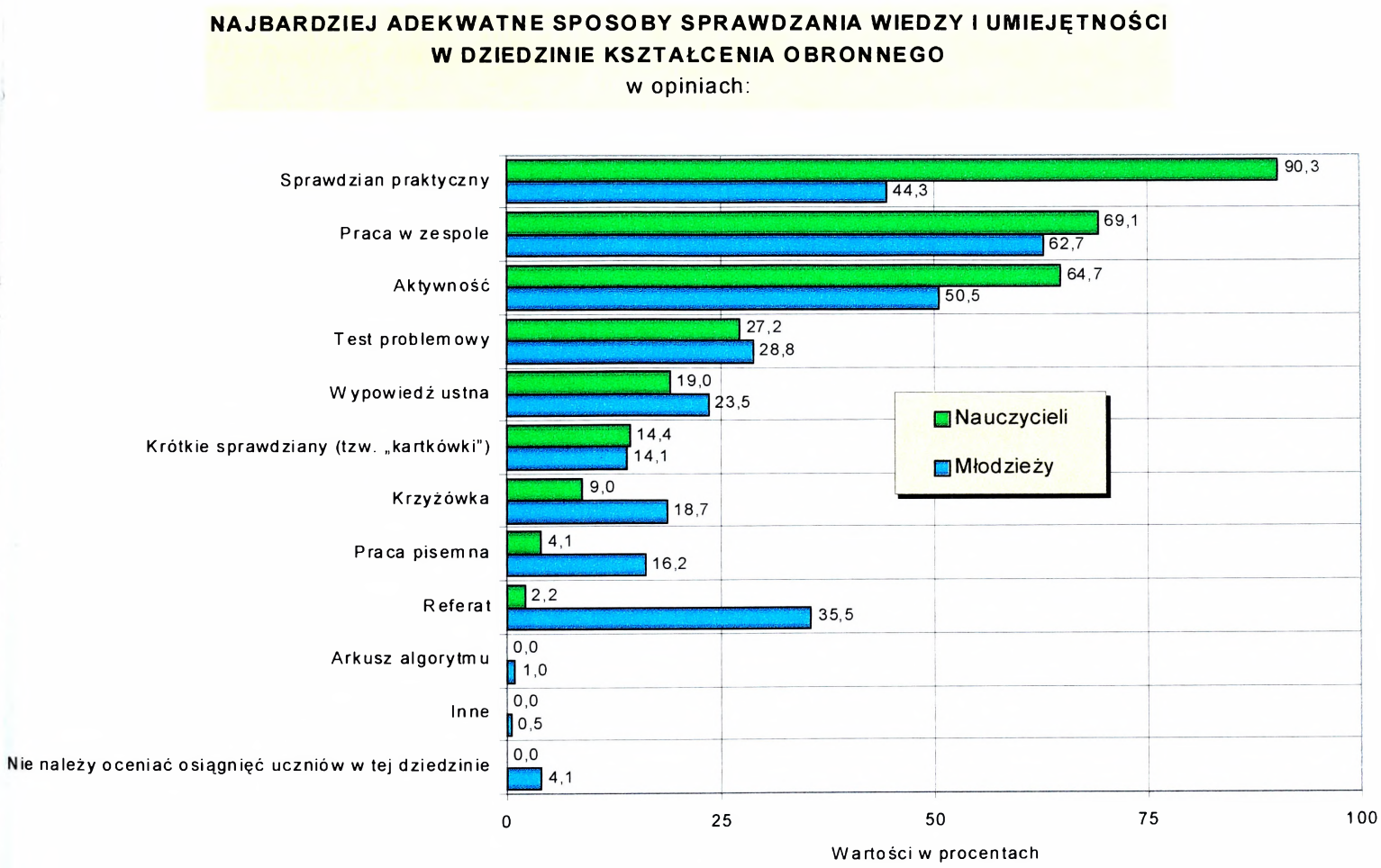
Ocenianie pełni też funkcję motywującą ucznia do nauki. Ocena motywująca przekazana w atmosferze troski o rozwój młodego człowieka, powinna dostarczyć uczniowi konkretnych informacji o tym, co potrafi, a nad czym musi jeszcze popracować.

Oceny powinny opierać się na czytelnych, jasnych kryteriach, wyeksponowanych w pracowni przedmiotowej. Łatwy dostęp do tych informacji pomoże uczniowi zorientować się, czego się od niego wymaga na określoną

ocenę. Ocena powinna być uczciwą i pomocną dla ucznia informacją zwrotną o tym, w jaki sposób może on poprawić swoje wyniki. Aktywne uczestnictwo w procesie oceniania poprzez samoocenę i dokonywanie stałej refleksji nad własnym procesem uczenia się, powinno stworzyć warunki do skonstruowania indywidualnego programu naprawy.

Kontrola i ocena jest tym wszechstronniejsza, im więcej różnorodnych sposobów sprawdzania wiedzy i umiejętności stosuje się w procesie kształcenia.[1]

W celu rozpoznania, jakie sposoby sprawdzania wiedzy i umiejętności mogą pozytywnie wpłynąć na zwiększenie efektywności edukacji obronnej młodzieży, zadano respondentom następujące pytanie: *Które sposoby sprawdzania wiedzy i umiejętności są najbardziej odpowiednie do specyfiki kształcenia obronnego?* (Uzyskane wyniki badań przedstawia rys. 58).

Rys. 58. Opinie kadry pedagogicznej oraz młodzieży na temat sposobów sprawdzania wiedzy i umiejętności z zakresu edukacji obronnej (*N = 210+446,* dane w %)

[1] Zob. B. Breitkopf, *Przysposobienie obronne*..., op. cit., s. 21-23.

W świetle ujawnionych opinii można powiedzieć, iż najbardziej adekwatnym sposobem sprawdzania wiedzy i umiejętności w dziedzinie kształcenia obronnego jest zdaniem prawie całej badanej grupy nauczycieli (90,3%) zdecydowanie sprawdzian praktyczny. Opinię tę podzieliła mniejsza część młodzieży (44,3%). Wysokie uznanie w deklaracjach respondentów obydwu grup uzyskało sprawdzanie postępów w nauce poprzez kontrolę pracy w zespole (69,1% nauczycieli, 62,7% młodzieży) oraz ocenę aktywności (odpowiednio 64,7% i 50,5%). Poglądy młodzieży wyraźnie różnią się od zdania nauczycieli przy opiniowaniu pozostałych sposobów sprawdzania wiedzy i umiejętności. Co trzeci uczeń (35,5%) chciałby być oceniany za pomocą referatu, a prawie co czwarty (18,7%) poprzez krzyżówkę czy pracę pisemną (16,2%). W przeciwieństwie do opinii młodzieży sposoby te wybrała bardzo mała liczba nauczycieli (od 2,2% do 9,0%).

Na uwagę zasługuje niewielki wybór przez młodzież (4,1%) odpowiedzi *„nie należy oceniać osiągnięć uczniów w tej dziedzinie"*. Wydaje się, iż może to świadczyć o dojrzałości edukacyjnej respondentów, jak też o ambicjach młodzieży, która chciałaby nabywać wiedzę i umiejętności z zakresu kształcenia obronnego[1] oraz osiągać sukcesy między innymi w postaci adekwatnych i sprawiedliwych ocen.

3.3.2. Formy edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży szkolnej

Kształcenie obronne młodzieży jako integralny element edukacji obronnej społeczeństwa polskiego oraz pewien rodzaj celowo organizowanych działań pedagogicznych jest wyjątkowo złożoną strukturą. Nie może być zatem ograniczone jedynie do procesu dydaktyczno – wychowawczego realizowanego podczas typowych zajęć lekcyjnych w danej placówce oświatowej. Współczesna edukacja dla bezpieczeństwa powinna zmierzać do takich przeobrażeń, aby zachęcić i zaangażować młodzież do szerokiego i aktywnego uczestnictwa

[1] Zob. Tabela nr 15 oraz 16, s. 175 i nast.

w różnorodnych przedsięwzięciach obronnych, realizowanych przez organy administracji państwowej, samorządu terytorialnego i organizacje społeczne. [1]

3.3.2.1. Specjalistyczne obozy szkoleniowe i imprezy sportowo – obronne

Obozy przysposobienia obronnego, organizowane przez kuratoria oświaty, mają charakter czynnego wypoczynku młodzieży szkolnej, ukierunkowanego na pogłębienie teoretycznej wiedzy oraz praktycznych umiejętności, przy jednoczesnym uczestnictwie w różnorodnych formach wypoczynku sportowo – rekreacyjnego. Podstawowym zadaniem obozów jest uzyskanie przez uczniów dodatkowych kwalifikacji z dziedziny obronności, jak również zapewnienie uczestnikom optymalnych warunków do rozwoju fizycznego i psychicznego. Znaczne ograniczenia finansowe na obozy i imprezy sportowo – obronne w ostatniej dekadzie wpłynęły niekorzystnie na atrakcyjność edukacyjnych programów obozów obronnych i w związku z tym zmniejszyła się liczba młodzieży szkolnej uczestniczącej w takiej formie rekreacji i wychowania.[2]

Istotne znaczenie w propagowaniu edukacji dla bezpieczeństwa mają imprezy sportowo – obronne, organizowane dla młodzieży szkół ponadgimnazjalnych na terenie kuratoriów oświaty i na szczeblu centralnym (finały). Największą popularnością cieszą się zawody: „Srebrne Muszkiety" oraz „Sprawni jak żołnierze".

Zawody strzeleckie o „Srebrne Muszkiety" organizowane są od 1958 roku. Ich głównym celem jest popularyzacja strzelectwa sportowego wśród młodzieży i jednocześnie zapewnienie dopływu kwalifikowanych zawodników do Polskiego Związku Strzelectwa Sportowego. W 2003 roku odbyła się czterdziesta druga edycja tej imprezy. Dotychczas w zawodach wzięło udział ponad 6 milionów entuzjastów strzelectwa sportowego. Organizatorem zawodów jest Wydział Spraw Obronnych MENiS przy współpracy z Wojewódzkimi Sztabami Wojskowymi

---

[1] Zob. M. Kalinski, *Edukacja obronna młodzieży szkolnej u progu XXI wieku,* (w:) *Vademecum dydaktyczno-wychowawcze* nr 6, pod red. M. Kalińskiego, Warszawa 2001, s. 84 i nast.
[2] Zob. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie...,* op. cit., s. 164.

w danym rejonie, z Polskim Związkim Strzelectwa Sportowego oraz z redakcją czasopisma „Przysposobienie obronne w szkole".

Zawody „Sprawni jak żołnierze" mają charakter sportowo – obronny. Ich podstawowym celem jest wyrabianie u młodzieży sprawności fizycznej, umiejętności strzelania oraz udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej. Uczestnicy mają możliwość wziąć udział w konkurencjach wieloboju sportowo – obronnego, do którego zalicza się: bieg, rzut granatem do celu, skok w dal, strzelanie sportowe, drużynowy test sprawności na czas dla chłopców i drużynowy test z zakresu pierwszej pomocy medyczno – sanitarnej dla dziewcząt. Zawody organizują: Wydział Spraw Obronnych MENiS, redakcja „Żołnierz Polski", Szkolny Związek Sportowy, Liga Obrony Kraju i redakcja pisma „Przysposobienie obronne w szkole".

Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu nadzoruje również organizacją konkursów marynistycznych oraz „Wiedzy o obronie cywilnej". Celem takiej działalności jest popularyzowanie i pogłębianie wiedzy na temat obrony cywilnej oraz sprawdzanie stopnia realizowania treści programowych przysposobienia obronnego w szkole. Popularnością cieszą się także konkursy szkolnych drużyn sanitarnych z dziedziny udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej, organizowane przez kuratoria oświaty we współpracy z zarządem wojewódzkim Polskiego Czerwonego Krzyża.[1]

W okresie transformacji ustrojowej w latach dziewięćdziesiątych szereg cennych inicjatyw z zakresu propagowania zagadnień obronnych podjął Oddział Współpracy ze Społeczeństwem Departamentu Społeczno – Wychowawczego Ministerstwa Obrony Narodowej. Oddział ten jest wyspecjalizowaną komórką współpracującą z organizacjami pozarządowymi prowadzącymi działalność związaną bezpośrednio z obronnością oraz ze stowarzyszeniami, organizacjami środowiskowymi, samorządem terytorialnym i fundacjami, w zakresie organizowania, popularyzowania i wspierania różnorodnych inicjatyw proobronnych.

---

[1] Por. J. S. Kardas, *Strukturalne i rzeczowe...*, op. cit., s. 122 i nast.

Do najcenniejszych form promujących zagadnienia obronności państwa można zaliczyć organizowanie Ogólnopolskich Zawodów Sportowo-Obronnych Stowarzyszeń Młodzieżowych o Nagrodę Ministra Obrony Narodowej i Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Zawody rozgrywane są corocznie w Wyższej Szkole Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu w pierwszej dekadzie września. Ich głównym celem jest obok sportowej rywalizacji pomiędzy drużynami reprezentującymi poszczególne stowarzyszenia, popularyzacja wśród młodzieży problematyki obronności i bezpieczeństwa RP.

W zawodach uczestniczą pięcioosobowe reprezentacje młodzieży w wieku od 16 do 22 lat. Są one sprawdzianem przygotowania młodych ludzi do niesienia pomocy poszkodowanym i zagrożonym, do racjonalnych zachowań w sytuacjach ekstremalnych i kryzysowych.

Drugą równie istotną inicjatywą Oddziału Współpracy ze Społeczeństwem jest organizacja Ogólnopolskiego Konkursu Historycznego w cyklu „Losy żołnierza i dzieje oręża polskiego...". W 2002 roku odbyła się ósma edycja konkursu pod hasłem: „Losy żołnierza i dzieje oręża polskiego w latach 1904-1922. O niepodległość i granice Rzeczypospolitej", pod patronatem Ministra Obrony Narodowej, Ministra Edukacji Narodowej i Sportu, Kierownika Urzędu ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych. Celem konkursu jest przede wszystkim rozwijanie postaw patriotycznych oraz promowanie w środowisku szkolnym historii i tradycji polskiego oręża. Młodzież ma okazję sprawdzić swoją wiedzę i umiejętności, a także zdobyć indeks na wyższą uczelnię (bądź zwolnienie z czesnego w uczelni niepublicznej).

Aby przekonać się, czy obozy przysposobienia obronnego oraz imprezy sportowo- obronne mają charakter masowy i docierają do szerokiej populacji młodzieży, zapytano uczniów objętych badaniem czy uczestniczyli w takich formach edukacji obronnej. (Otrzymane wyniki opinii na ten temat, przedstawione zostały w tabeli 17).

Tabela 17. Udział młodzieży w obozach przysposobienia obronnego i konkursach wiedzy obronnej (na podstawie deklaracji respondentów, *N = 440)*

Wyszczególnienie	Kategorie odpowiedzi (dane w %)		
	tak	nie	trudno powiedzieć
1. Konkursy z zakresu wiedzy obronnej	4,7	89,4	5,9
2. Obozy przysposobienia obronnego	4,1	92,3	3,6

Na podstawie wyników badań, ujętych w tabeli 17, można wysnuć wniosek, iż organizowane obecnie przez MENiS obozy i imprezy sportowo – obronne raczej nie posiadają charakteru masowego, gdyż docierają do niewielkiej liczby młodzieży. Spośród badanej populacji co dwudziesty uczeń (4,8%) uczestniczył w konkursie z zakresu wiedzy obronnej, a co osiemnasty (4,1%) w obozach przysposobienia obronnego.

Jak wykazał test chi-kwadrat, istnieje wyraźna statystyczna zależność między uczestnictwem w wyżej wymienionych przedsięwzięciach, a deklarowaną przynależnością uczniów do organizacji młodzieżowych (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$). Młodzież biorąca udział w konkursach wiedzy obronnej oraz w obozach PO należy jednocześnie do organizacji takich, jak: ZHP, STRZELEC, PCK, LOK i inne. Uzyskane wyniki badań wydają się wskazywać na potrzebę większego propagowania wszelkich przedsięwzięć o charakterze sportowo – obronnym w środowisku szkolnym i lokalnym poprzez wykorzystanie środków masowego przekazu, a także na konieczność szerszego promowania działalności stowarzyszeń i organizacji proobronnych.

3.3.2.2. Działalność stowarzyszeń i organizacji młodzieżowych na rzecz edukacji dla bezpieczeństwa

Stowarzyszenia społeczne, które w swych programach i statutach uwzględniają problematykę wychowania patriotycznego i obywatelskiego oraz zagadnienia z dziedziny przysposobienia obronnego, a także wojskowego, pełnią

ważną rolę w systemie edukacji obronnej społeczeństwa polskiego. Zakres działalności organizacji społecznych powinien być uzgodniony z Ministrem Obrony Narodowej.[1]

Do najważniejszych zadań stowarzyszeń społecznych można między innymi zaliczyć: kształtowanie świadomości obronnej i patriotycznych postaw, rozwijanie sprawności fizycznej, kreowanie i promowanie umiejętności organizatorskich oraz zdobywanie wiedzy i sprawności przydatnych w sytuacjach ekstremalnych, w służbie wojskowej czy w obronie cywilnej. Jak widać, zadania te są kompatybilne z zadaniami edukacji obronnej młodzieży w szkole ponadgimnazjalnej.

Stowarzyszenia społeczne można usystematyzować ze względu na cele zawarte w statucie oraz rodzaj i zakres prowadzonej działalności.[2]

Pierwszą grupę stanowią stowarzyszenia młodzieżowe o charakterze wychowawczym takie, jak:

- ZHP - Związek Harcerstwa Polskiego (zrzesza około 420 tys. członków),
- Federacja Harcerstwa Polskiego zrzeszająca między innymi ZHR – Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej (około 40 tys. członków),
- ZS "Strzelec" OSW - Związek Strzelecki „Strzelec" Organizacja – Wychowawcza (około 4 tys. członków),
- ZTG „Sokół" – Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół" w Polsce (około 3 tys. członków),
- Stowarzyszenia i Kluby Survivalowe (około 2 tys. członków).

Stowarzyszenia młodzieżowe prowadzą intensywną pracę wychowawczą, której celem jest pielęgnowanie tradycji narodowych, kształtowanie postaw patriotycznych i obywatelskich. Poprzez różnorodne szkolenia przygotowują także młodzież do podjęcia obowiązków obronnych wobec Ojczyzny.

---

[1] Zob. *Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 roku „Prawo o stowarzyszeniach"*. (Dz. U. Nr 20, poz. 104, art.45); Decyzja Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 1 sierpnia 1994 roku, Nr 70/MON.

[2] Zob. J. Kardas, *Strukturalne i rzeczowe...*, op. cit., s. 155 i nast.; G. Nowik, R. Stankiewicz, D. Strasburger, *Edukacja ludności w zakresie powszechnej samoobrony,* (w:) *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP*, op. cit., s. 174.

Ważną rolę w edukacji obronnej społeczeństwa polskiego pełnią stowarzyszenia o charakterze paramilitarnym. Działają one na rzecz utrzymania wysokiej sprawności rezerw osobowych wojska i OC oraz realizują program edukacji dla bezpieczeństwa w zakresie szkolenia specjalistycznego poborowych. Wśród działających w Polsce stowarzyszeń paramilitarnych na uwagę zasługują:

- Aeroklub Polski (zrzesza około 20 tys. członków),
- LOK – Liga Obrony Kraju (około 500 tys. członków),
- Liga Morska (około 22 tys. członków),
- PCK – Polski Czerwony Krzyż,
- Związek Ochotniczych Straży Pożarnych (około 475 tys. członków),
- Polski Związek Łowiecki (ok.100 tys. członków),
- Wodne i Górskie Ochotnicze Pogotowia Ratunkowe, itp.

Trzecią grupę stanowią stowarzyszenia skupiające byłych żołnierzy zawodowych i żołnierzy rezerwy. Na uwagę zasługuje tutaj działalność Towarzystwa Wiedzy Obronnej, liczącego około 2 tys. członków. Towarzystwo spełnia istotną rolę w systemie obronnym państwa, wspierając siłami społecznymi instytucje, organa administracji państwowej oraz organizacje społeczne i młodzieżowe, działające na rzecz przygotowania obronnego ludności. Głównym celem działalności Towarzystwa Wiedzy Obronnej jest także kształtowanie w społeczeństwie świadomości obronnej wobec możliwości wystąpienia zagrożeń w okresie pokoju oraz wojny.

Obecnie Towarzystwo Wiedzy Obronnej stanowi swoiste forum prezentacji koncepcji i poglądów dotyczących obronności państwa w środowisku wojskowym i cywilnym. Jedną z form upowszechniania wiedzy obronnej jest wydawanie przez Zarząd Główny TWO popularnonaukowego kwartalnika „Wiedza Obronna". Na łamach tego czasopisma propaguje się ogólną problematykę obronności, obronę cywilną, sztukę wojenną, historię wojskowości oraz tradycje oręża polskiego.[1]

Następną grupę organizacji społecznych, działających na rzecz obronności, stanowią stowarzyszenia kombatanckie takie, jak np.: Związek Kombatantów RP

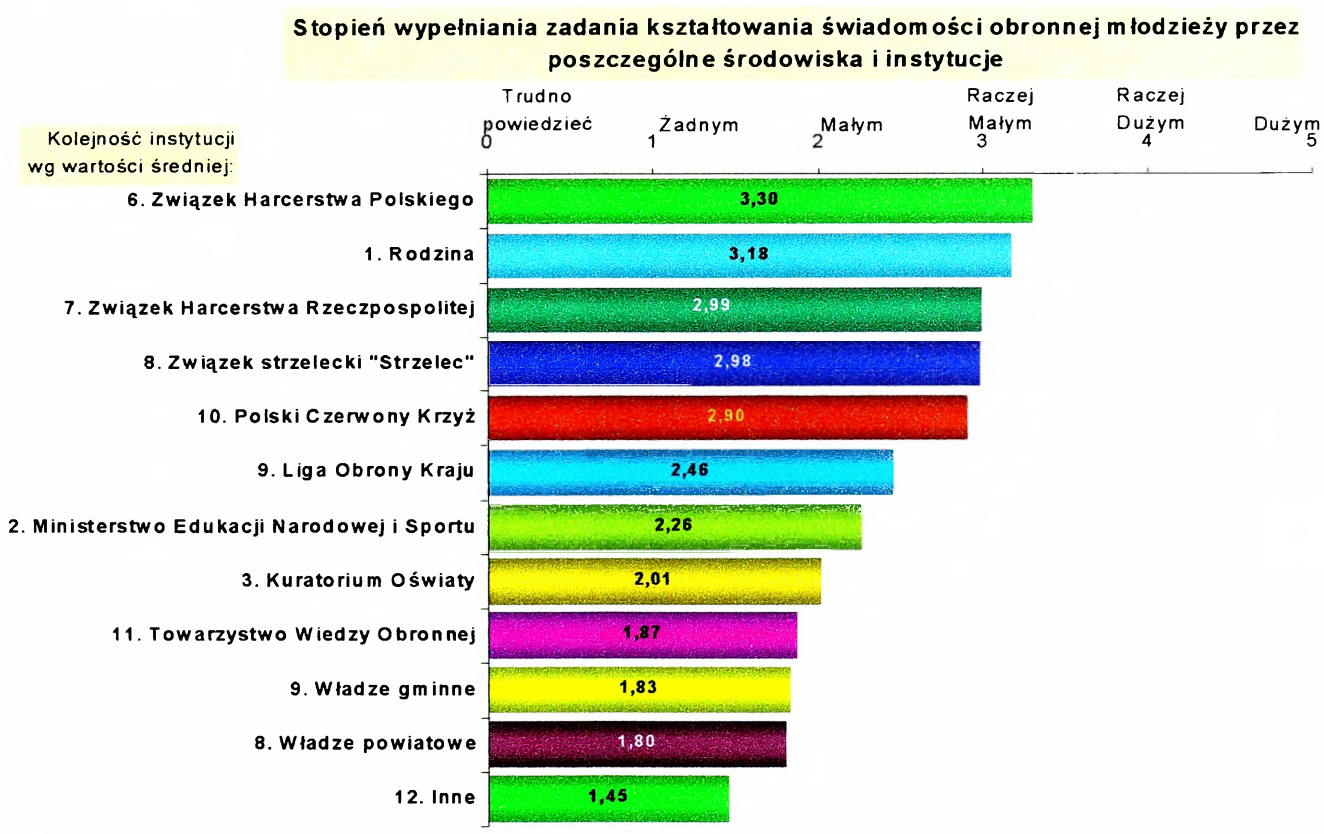
---

[1] Zob. L. Bujan, *Towarzystwo Wiedzy Obronnej w systemie edukacji patriotyczno – obronnej społeczeństwa,* (w:) *Edukacja dla bezpieczeństwa,* pod red. Ryszarda Stępnia, Warszawa 1994, s. 198-202.

i Byłych Więźniów Politycznych czy Światowy Związek Żołnierzy AK. Stowarzyszenia te aktywnie uczestniczą w procesie obywatelskiej edukacji młodzieży szkolnej i wojskowej poprzez przekazywanie i kultywowanie tradycji oręża polskiego. Przejawiają również dużą aktywność w organizowaniu uroczystości patriotycznych oraz rocznicowych w środowiskach lokalnych.

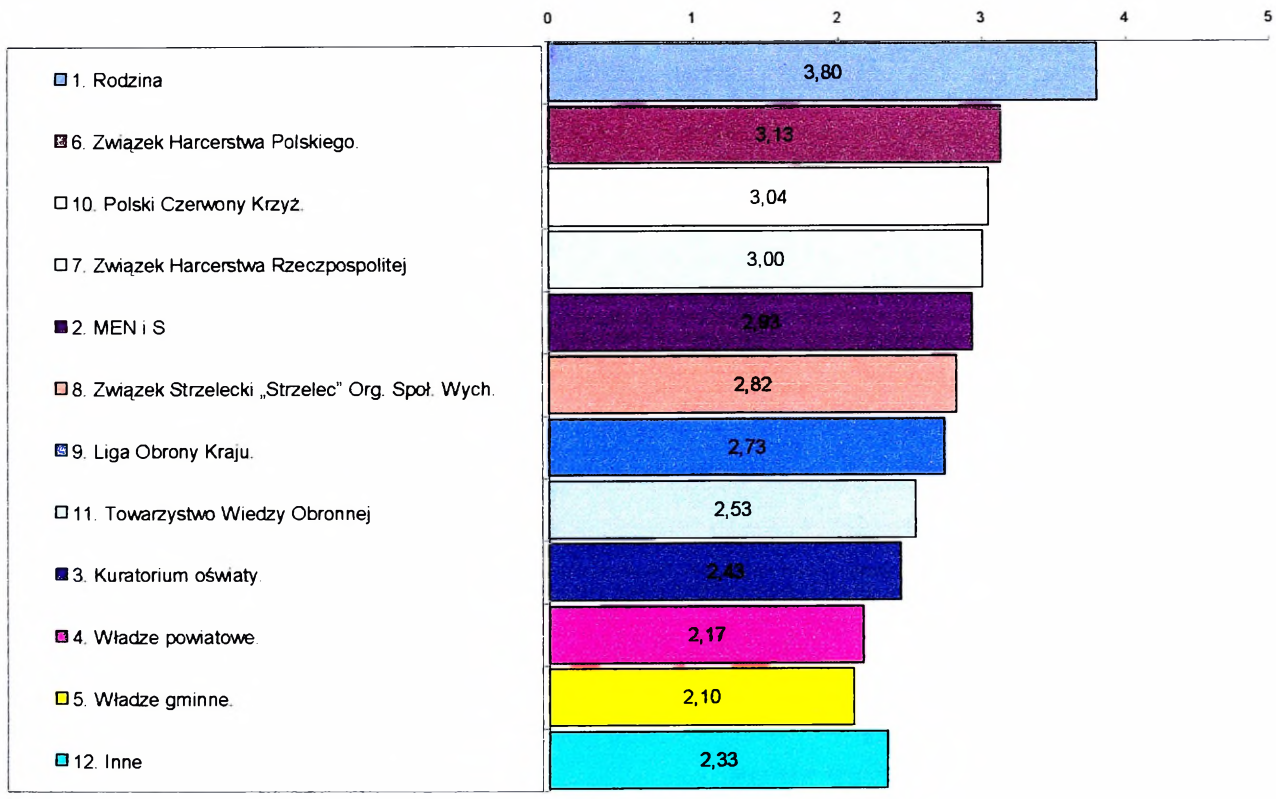
Na uwagę zasługują również różnorodne organizacje regionalne i twórcze podejmujące wiele cennych inicjatyw z zakresu obronności w swoim środowisku. Organizacje te są w małym stopniu rozpoznane ze względu na ograniczony zasięg ich działania.

W celu rozpoznania, w jakim zakresie organizacje społeczne, środowiska lokalne i instytucje realizują swoje zadania statutowe, zadano respondentom (grupy pierwszej i drugiej) następujące pytanie: *W jakim stopniu – Pani(a) zdaniem – niżej wymienione środowiska i instytucje wypełniają zadania kształtowania świadomości obronnej młodzieży?* (Skalę tego problemu przedstawia rys. 59 oraz 60).

Rys. 59. Opinie kadry pedagogicznej na temat wypełniania przez poszczególne środowiska i instytucje zadań kształtowania świadomości obronnej młodzieży (*N = 211)*

Uzyskane wyniki badań[1] (zob. rys. 59) wskazują, iż prawie co drugi nauczyciel (54,24%) najwyżej ocenił działalność Związku Harcerstwa Polskiego w zakresie kształtowania świadomości obronnej młodzieży. Ciekawe jest, że ocena ta w niewielkim stopniu, ale przewyższyła opinię na temat oddziaływania w tej materii rodziny (40,7% badanych nauczycieli). Kadra pedagogiczna dostrzega również pozytywną pracę Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej (38,4% badanych), Związku Strzeleckiego „Strzelec" (48,1% badanych) oraz Polskiego Czerwonego Krzyża (33,6% respondentów). Natomiast zastanawiająco nisko oceniono działalność w tym zakresie Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu, które zdaniem respondentów (26,7%), w ogóle nie wypełnia zadania kształtowania świadomości obronnej młodzieży. Równie nisko oceniono Kuratorium Oświaty (31,3% badanych wskazało kategorię *„w ogóle nie wypełnia").* W stosunku do Towarzystwa Wiedzy Obronnej 35,7% nauczycieli

Rys. 60. Opinie przedstawicieli społeczności lokalnej na temat wypełniania przez poszczególne środowiska i instytucje zadań kształtowania świadomości obronnej młodzieży (*klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang,*[2] *N = 71)*

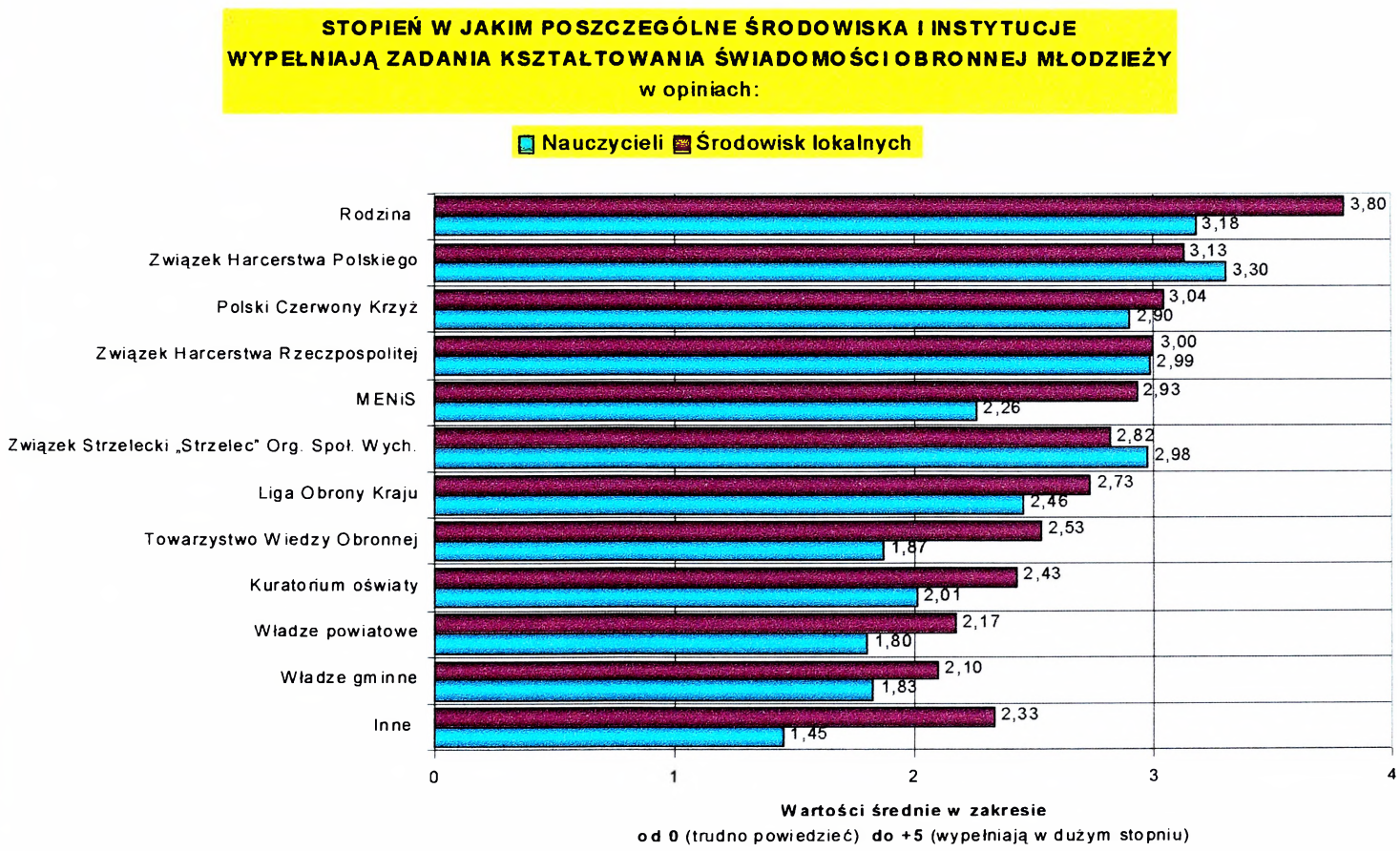
---

[1] Poszczególnym kategoriom przypisano następujące wartości liczbowe: *„w dużym stopniu"* - 5, *"raczej w dużym stopniu"* - 4, *„raczej w małym stopniu"* - 3, *„w małym stopniu"* – 2, *„w ogóle nie wypełniają"* – 1, *"trudno powiedzieć"* – *0.*

[2] Tamże.

wybrało kategorię *„trudno powiedzieć”*, co może świadczyć o nieznajomości pracy tego stowarzyszenia w środowisku szkolnym i lokalnym.

Jak wynika z danych przedstawionych na rys. 60, zdaniem badanej populacji środowiska lokalnego, zadanie kształtowania świadomości obronnej młodzieży wypełnia zdecydowanie rodzina. W tym przypadku kategorie *„w dużym stopniu”* oraz *„raczej w dużym stopniu”* wskazało 70% respondentów. Poza tym przedstawiciele społeczności lokalnej pozytywnie ocenili działalność Związku Harcerstwa Polskiego (36,6% badanych), Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej (31,4% respondentów) oraz Polskiego Czerwonego Krzyża (26,8%). Na uwagę zasługuje fakt, iż co osiemnasty badany (18,65%) stwierdził, iż zadania tego *„w ogóle nie wypełniają”* władze gminne, a co dziesiąty (14,3%) wskazał w tej kategorii władze powiatowe.

Rys. 61. Stopień, w jakim poszczególne środowiska i instytucje wypełniają zadania kształtowania świadomości obronnej młodzieży, w opiniach nauczycieli i środowisk lokalnych (*klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang,*[1] *N = 282)*

[1] Poszczególnym kategoriom przypisano następujące wartości liczbowe: *„w dużym stopniu”* - 5, *”raczej w dużym stopniu”* - 4, *„raczej w małym stopniu”* - 3, *„w małym stopniu”* – 2, *„w ogóle nie wypełniają”* – 1, *”trudno powiedzieć”* – *0.*

Postrzeganie działalności poszczególnych organizacji i instytucji jest w opiniach badanej populacji dosyć zróżnicowane (zob. rys. 61). Oceny przedstawicieli środowiska lokalnego są prawie we wszystkich kategoriach wyższe w stosunku do opinii nauczycieli. Kadra pedagogiczna w większym zakresie zaopiniowała działalność jedynie ZHP oraz Związku Strzeleckiego STRZELEC. Na uwagę zasługuje zróżnicowanie opinii respondentów na temat wypełniania zadań kształtowania świadomości obronnej młodzieży przez MENiS oraz Kuratorium Oświaty. Działalność tych instytucji zdecydowanie wyżej oceniło środowisko lokalne, natomiast nauczyciele odnieśli się do tego problemu bardziej krytycznie, co może być efektem niezadowolenia placówek oświatowych z prowadzonego nadzoru pedagogicznego.

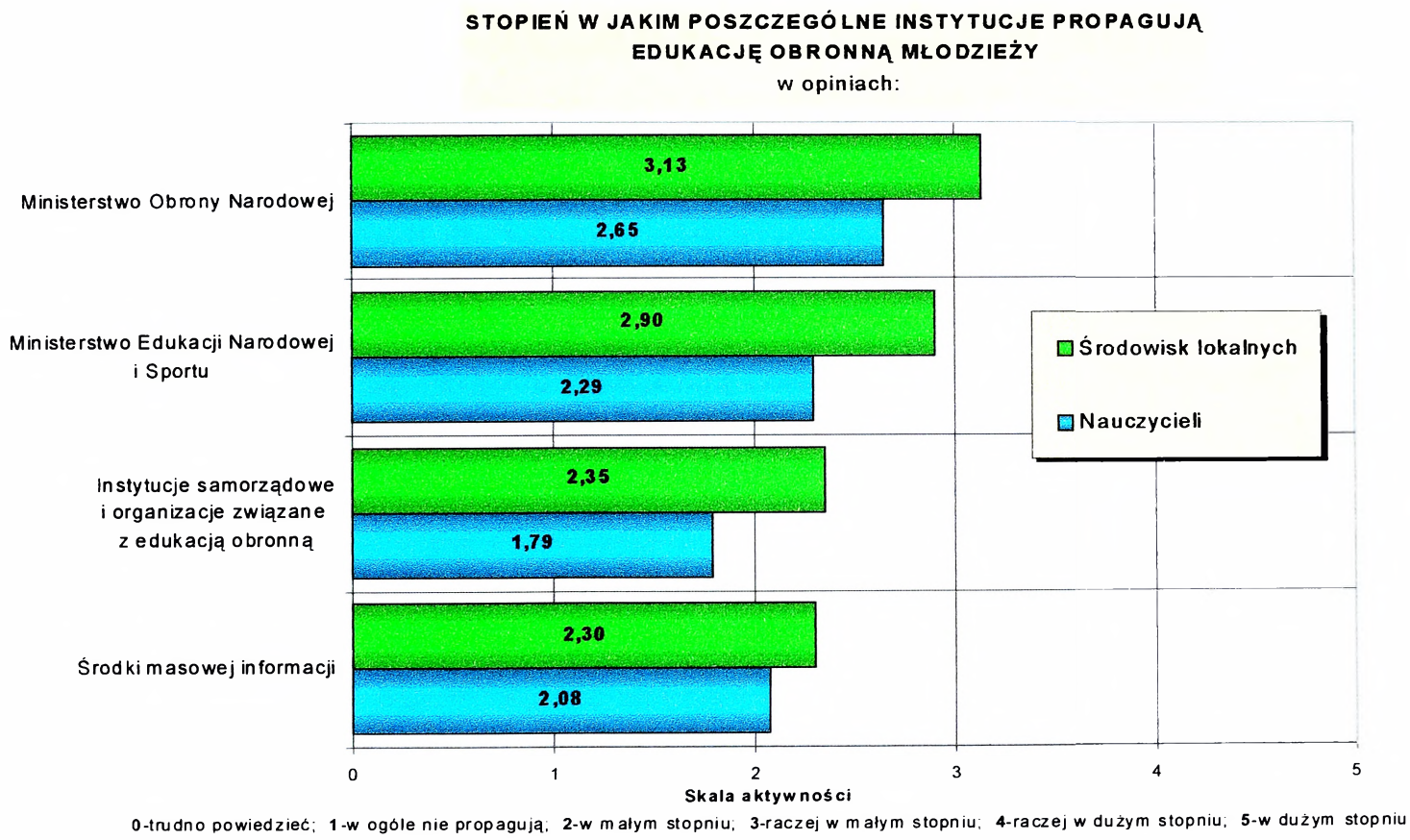
Można przypuszczać, iż niska ocena działalności niektórych organizacji społecznych oraz środowisk lokalnych może być skutkiem małej efektywności ich działań, albo też brakiem odpowiedniego propagowania i promocji ze strony administracji centralnej i lokalnej. Aby przekonać się, na ile słuszne jest to założenie, zadano respondentom pytanie: *W jakim stopniu wymienione niżej instytucje propagują edukację obronną młodzieży?* (Szczegółowe dane statystyczne na ten temat zamieszczono w tabeli 18).

Tabela 18. Opinie kadry pedagogicznej na temat propagowania edukacji obronnej młodzieży (*N = 209*, dane w %)

Wyszczególnienie	**Kategorie odpowiedzi**					
	w dużym stopniu	raczej w dużym stopniu	raczej w małym stopniu	w małym stopniu	w ogóle nie propagują	trudno powiedzieć
1. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu	1,4	10,5	35,9	26,8	18,2	7,2
2. Ministerstwo Obrony Narodowej	3,9	17,2	38,3	26,8	8,1	5,7
3. Instytucje samorządowe i organizacje związane z edukacją obronną	1,4	2,4	14,3	44,0	31,1	6,7
4. Środki masowej informacji	1,4	4,8	15,3	60,3	14,8	3,3

Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 18, kadra pedagogiczna najwyżej oceniła zakres propagowania edukacji obronnej młodzieży przez Ministerstwo Obrony Narodowej (21,1% odpowiedzi *„w dużym" lub „raczej w dużym stopniu"*), zaś najniżej zaopiniowała działalność w tym zakresie instytucji i organizacji związanych z edukacją obronną (31,1% odpowiedzi *„w ogóle nie propagują"*).

Opinie kadry pedagogicznej są zróżnicowane w stosunku do wypowiedzi respondentów grupy środowiska lokalnego (zob. rys. 62). Nauczyciele

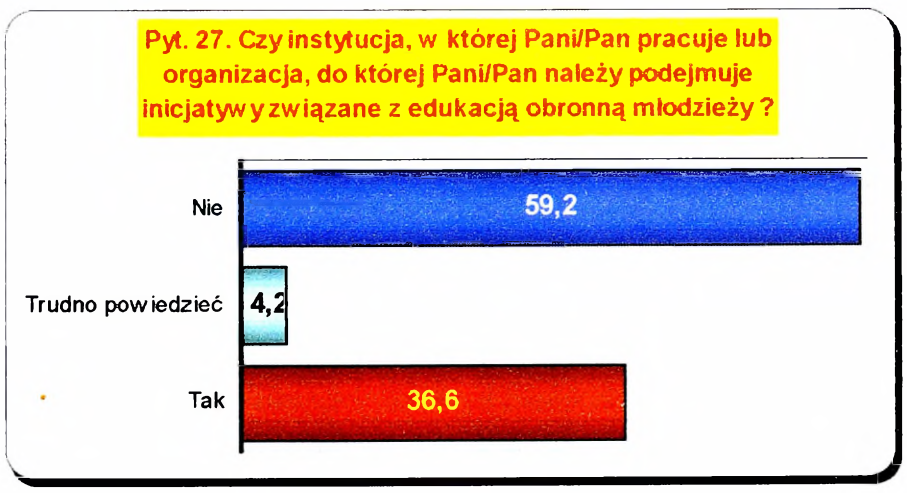
Rys. 62. Stopień propagowania edukacji obronnej przez poszczególne instytucje w opiniach środowiska lokalnego oraz kadry pedagogicznej (*klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang, N = 280)*

zdecydowanie krytyczniej odnieśli się do badanego problemu, oceniając stopień propagowania edukacji obronnej przez wszystkie badane instytucje według średniej wartości rang od 1,79 do 2,65. Deklaracje przedstawicieli środowiska lokalnego są wyższe (od 2,90 go 3,13). Respondenci tej grupy najwyżej ocenili

promowanie kształcenia obronnego młodzieży przez Ministerstwo Obrony Narodowej (średnia wartość rang 3,13) oraz Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu (średnia wartość rang 2,90). Opinie na temat działalności w tym zakresie instytucji samorządowych, organizacji związanych z edukacją obronną, oraz środków masowej informacji są bardzo niskie w obydwu badanych grupach respondentów.

W świetle ujawnionych opinii, można powiedzieć, iż propagowanie i promowanie kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym jest niewystarczające. Aby skonstruować optymalny system edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży szkolnej, należałoby podjąć działania w celu efektywniejszego upowszechniania powyższych zagadnień przez możliwie wszystkie instytucje i środowiska związane z edukacją obronną.

Aby rozpoznać, w jakim zakresie w środowisku lokalnym podejmuje się działania na rzecz edukacji dla bezpieczeństwa, poproszono respondentów grupy pierwszej o wypowiedzenie się na temat, czy instytucje, w których pracują lub organizacje, z którymi są związani podejmują takie przedsięwzięcia. (Otrzymane wyniki badań przedstawia rys. 63).

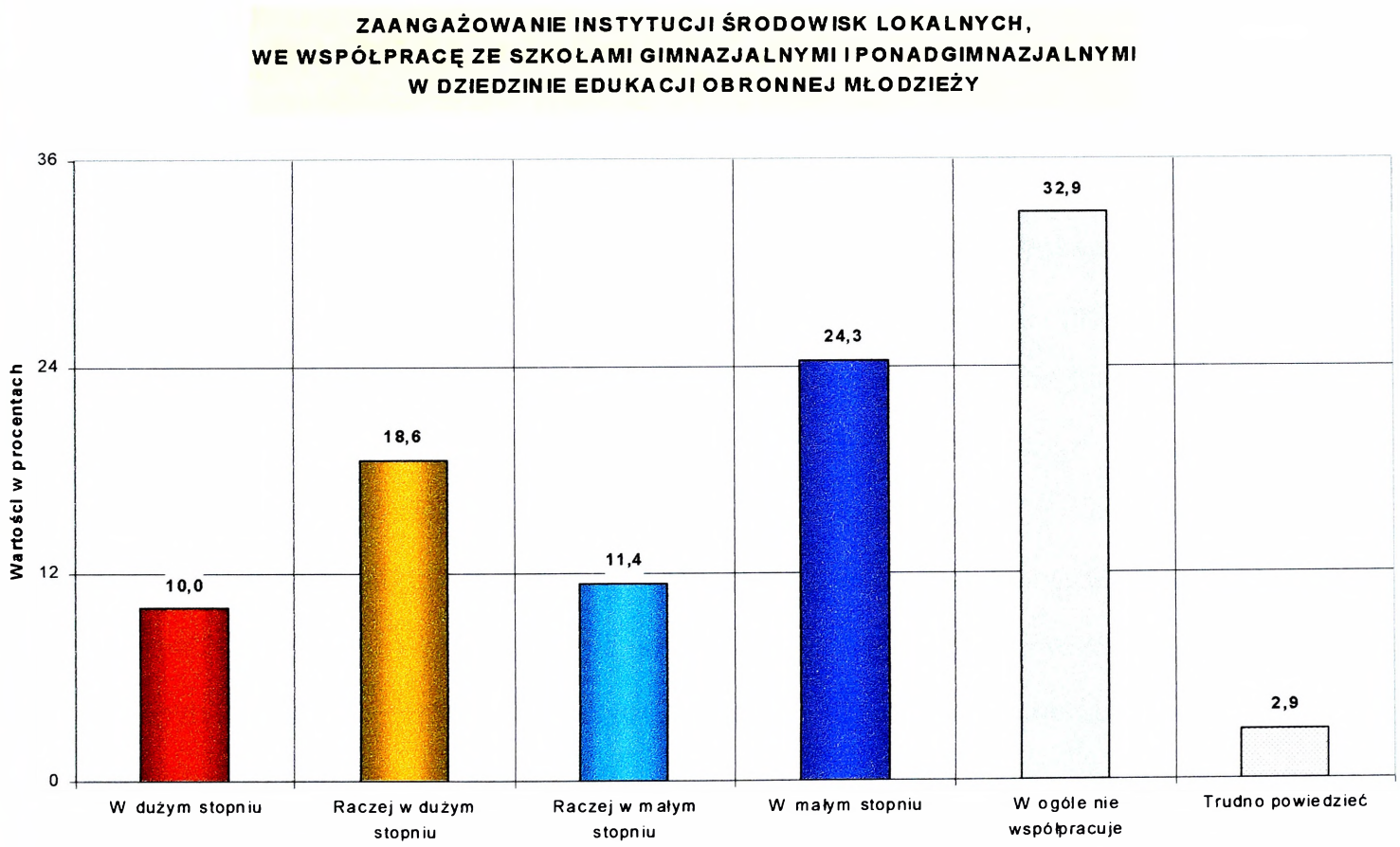

Rys. 63. Deklaracje respondentów środowiska lokalnego na temat podejmowania inicjatyw obronnych przez instytucje lub organizacje lokalne (*N = 71,* dane w %)

Jak wynika z zaprezentowanych danych statystycznych na rys. 63, instytucje i organizacje, z którymi jest związana ponad połowa respondentów (59,2%), nie podejmują żadnych działań na rzecz edukacji dla bezpieczeństwa

w środowisku lokalnym. Natomiast pozytywną opinię na ten temat wyraziło 36,6% badanych i są to głównie respondenci pracujący w MENiS, MON i Kuratorium Oświaty, którzy nie mają bezpośredniego kontaktu ze środowiskiem lokalnym. Zastanawiająca jest rozbieżność między postrzeganiem działalności MENiS i kuratorium przez pracowników tych instytucji, a opiniami na ten temat środowiska lokalnego (zob. rys. 62). Rozbieżność ta może być efektem niedostatecznego przepływu informacji, czy też braku odpowiedniego rozpowszechniania prowadzonej przez te instytucje działalności.

W celu rozpoznania stopnia współpracy środowisk lokalnych ze szkołą zadano respondentom następujące pytanie: *W jakim stopniu instytucja, w której Pani/Pan pracuje lub organizacja, do której Pani/Pan należy współpracuje ze szkołami gimnazjalnymi i ponadgimnazjalnymi w dziedzinie edukacji obronnej młodzieży?* (Uzyskane wyniki badań przedstawia rys. 64).

Rys. 64. Stopień zaangażowania środowisk lokalnych we współpracę ze szkołami gimnazjalnymi i ponadgimnazjalnymi w dziedzinie edukacji obronnej młodzieży, *(N = 70,* dane w %*)*

Z zamieszczonych danych statystycznych na rys. 64 wynika, iż stopień zaangażowania instytucji i organizacji lokalnych we współpracę ze szkołą jest raczej niewielki. Co dziesiąty respondent (10%) postrzega kontakty z oświatą jako duże, co piąty (18,6%) jako raczej duże. Takie opinie ponownie zadeklarowali pracownicy MENiS, MON i Kuratorium Oświaty. Natomiast 32,9% badanych potwierdziło wcześniejsze wypowiedzi o braku współpracy ze środowiskiem szkolnym, natomiast co czwarty respondent postrzega ją w kategorii *„w małym stopniu"*.

Uogólniając zaprezentowane wyniki badań, można przypuszczać, iż instytucje administracji państwowej oraz organizacje społeczne w ograniczonym zakresie wpływają na zwiększenie efektywności kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Przyczyny tego zjawiska mogą być różne. Prawdopodobnie szeroka oferta stowarzyszeń proobronnych, posiadających wykwalifikowaną kadrę instruktorską oraz zorganizowaną bazę szkoleniową, często nie dociera do podmiotu edukacyjnych działań, jakim jest młodzież szkolna. Jest to istotny problem, gdyż umiejętne wykorzystanie tych możliwości mogłoby pozytywnie wpłynąć na optymalizację procesu dydaktyczno – wychowawczego współczesnej szkoły.

Z przeprowadzonych badań wynika[1], iż zdecydowana większość młodzieży (86,2%) nie angażuje się w działalność jakichkolwiek organizacji, czy stowarzyszeń społecznych. W Związku Harcerstwa Polskiego działa 5,1% badanych uczniów, w Szkolnych Kołach Polskiego Czerwonego Krzyża 5,8%, a w Lidze Obrony Kraju jedynie 0,7% respondentów. Badana populacja krytycznie oceniła działalność Ligi Obrony Kraju, która ograniczyła swoją działalność jedynie do prowadzenia kursów „prawa jazdy" i w związku z tym w małym zakresie wyposaża członków w odpowiedni zasób wiadomości z dziedziny obronności.

Wydaje się, iż jest to zjawisko powszechne, gdyż uzyskane dane są zbieżne z wynikami badań przeprowadzonych przez J. Kardasa[2] w Zespole Szkół

[1] Deklaracje młodzieży na temat przynależności do organizacji zaprezentowano w tabeli 10, s. 91.
[2] Zob. J. Kardas, *Strukturalne i rzeczowe..*, op. cit., s. 153.

Zawodowych w Starachowicach, gdzie 91% badanej młodzieży również nie należy do żadnej organizacji społecznej.

Ponieważ młodzież deklaruje wysoki poziom zainteresowania badaną problematyką, to można przypuszczać, iż oferta programowa organizacji proobronnych skierowana do młodych ludzi albo do nich nie dociera, albo też jest przekazywana w sposób nieatrakcyjny.

W związku z tym celowe wydaje się rozpowszechnienie i rozpropagowanie przedsięwzięć tych organizacji społecznych, których zakres statutowej działalności jest zbieżny z programem przysposobienia obronnego w szkole.

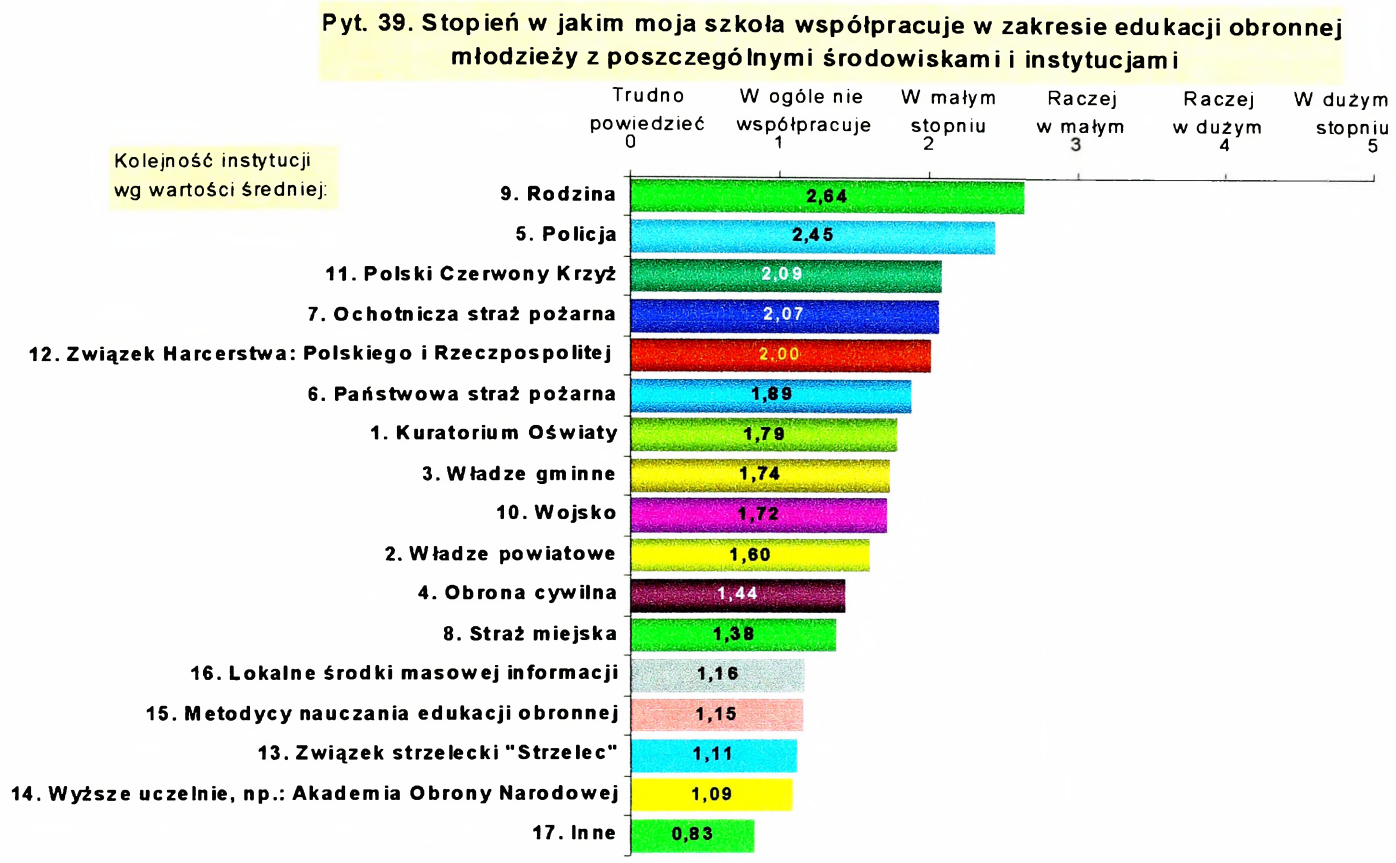
3.3.2.3. Współpraca szkoły ze środowiskiem lokalnym w zakresie edukacji obronnej

W celu rozpoznania czy szkoła realizuje program kształcenia obronnego samodzielnie, czy też współpracuje w tej dziedzinie z instytucjami i organizacjami środowiska lokalnego, zadano kadrze pedagogicznej następujące pytanie: *W jakim stopniu szkoła, w której Pani/Pan jest zatrudniona, współpracuje w zakresie edukacji obronnej z niżej wymienionymi środowiskami i instytucjami?* (Wyniki badania opinii na ten temat zostały zamieszczone na rys. 65).

W świetle ujawnionych opinii nauczycieli pracujących w badanych placówkach oświatowych, współczesna szkoła podczas realizowania programu kształcenia obronnego młodzieży raczej nie współpracuje w tym zakresie ani z instytucjami i organizacjami środowiska lokalnego, ani też z przedstawicielami administracji regionalnej.

Najwyżej respondenci ocenili współpracę z rodziną (kategorie *„w dużym stopniu”* lub *„raczej w dużym stopniu”* wskazało 14,3% respondentów) oraz z policją (14,7% nauczycieli). Zdaniem około połowy respondentów (50,9%) szkoła w niewielkim zakresie współpracuje z Polskim Czerwonym Krzyżem oraz (dla 51,4% badanych) ze Związkiem Harcerstwa Polskiego i Związkiem Harcerstwa Rzeczypospolitej. Kontakty szkoły z Ochotniczą oraz z Państwową

Strażą Pożarną nauczyciele (od 32,9% do 36,2%) oceniali najczęściej w kategorii *„w małym stopniu”*.

Rys. 65. Opinie kadry pedagogicznej na temat współpracy szkoły z poszczególnymi środowiskami i instytucjami w zakresie edukacji obronnej młodzieży, *(klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang,*[1] *N = 210)*

Zdecydowanie negatywnie wypadła ocena współpracy szkoły z pozostałymi instytucjami i środowiskami lokalnymi. Kadra pedagogiczna stwierdziła, iż szkoła, w której pracuje *„w ogóle nie współpracuje”* w dziedzinie edukacji obronnej z takimi środowiskami, jak: metodycy nauczania edukacji obronnej (78,7%), Kuratorium Oświaty (44,4% badanych), obrona cywilna (53,1%), władze gminne (38,1%), władze powiatowe (49,5%), straż miejska (61,2%), lokalne środki masowej informacji (79,8%), Związek Strzelecki „Strzelec” (82,7% nauczycieli).

W celu zweryfikowania opinii kadry pedagogicznej, poproszono również młodzież o udzielenie odpowiedzi na następujące pytanie: *Czy w dotychczasowym*

[1] Poszczególnym kategoriom przypisano następujące wartości liczbowe: *„w dużym stopniu”* - 5, *”raczej w dużym stopniu”* - 4, *„raczej w małym stopniu”* - 3, *„w małym stopniu”* – 2, *„w ogóle nie współpracuje”* – 1, *”trudno powiedzieć” – 0.*

okresie nauki uczestniczyłaś(łeś) w niżej wymienionych przedsięwzięciach? (Skalę tego problemu obrazują dane zamieszczone w rys. 66).

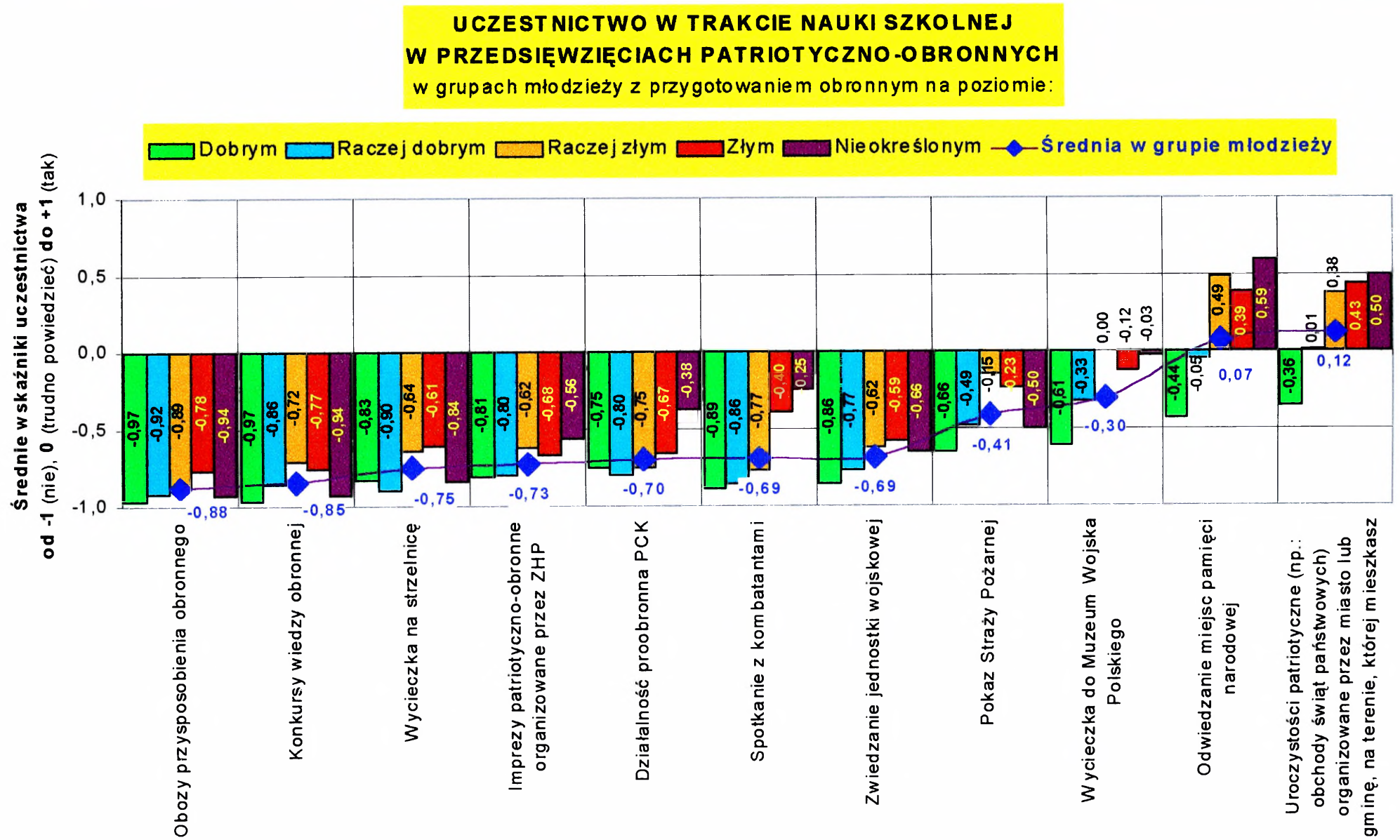
Spośród badanej populacji młodzieży ponad połowa respondentów uczestniczyła jedynie w uroczystościach patriotycznych organizowanych przez środowisko lokalne (54,0% respondentów) oraz odwiedzała miejsca pamięci narodowej (51,0% badanych). Nieco więcej młodzieży miało kontakt z pokazem Straży Pożarnej (69,0% respondentów) oraz zwiedzało Muzeum Wojska Polskiego (63,1% uczniów).

Zdecydowanie największa grupa uczniów nie uczestniczyła w dotychczasowym okresie nauki w następujących przedsięwzięciach: w wycieczce na strzelnicę (85,7% uczniów), w spotkaniu z kombatantami (82,2% młodzieży), w zwiedzaniu jednostki wojskowej (82,8% badanych), w działalności proobronnej PCK (81,2%), w imprezach patriotyczno-obronnych organizowanych przez ZHP (82,8% uczniów).

Test chi-kwadrat wskazuje zależność wyrażanej opinii respondentów na temat udziału w wyżej wymienionych przedsięwzięciach, od następujących zmiennych (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$): poziom przygotowania obronnego (zob. rys. 66), udział w zajęciach pozalekcyjnych oraz przynależność do organizacji młodzieżowych.

Z otrzymanych danych statystycznych wynika, iż procent uzyskanych odpowiedzi w kategorii *„nie”* występuje najczęściej w opiniach młodzieży, która zazwyczaj nie bierze udziału w zajęciach pozalekcyjnych i nie należy do żadnych organizacji młodzieżowych. Natomiast procent zadeklarowanych opinii w kategorii *„tak”* deklarowała młodzież będąca członkami organizacji społecznych i posiadająca wysoki poziom przygotowania obronnego.

Można przypuszczać, iż uczniowie deklarujący udział w wyżej wymienionych przedsięwzięciach mogli w nich uczestniczyć w ramach działalności organizacji, do której przynależą. Natomiast deklarowany raczej wysoki poziom przygotowania obronnego wydaje się być efektem pracy w tychże organizacjach i jednocześnie uczestnictwa w przedsięwzięciach proobronnych.

Rys. 66. Uczestnictwo w trakcie nauki szkolnej w przedsięwzięciach patriotyczno-obronnych ze względu na poziom przygotowania obronnego młodzieży, na podstawie deklaracji badanej grupy młodzieży (*N=441*)

Aby przekonać się, na ile słuszne jest założenie, iż uczestnictwo w przedsięwzięciach patriotyczno – obronnych pozytywnie wpływa na efektywność kształcenia obronnego młodzieży skonfrontowano wypowiedzi uczniów na temat ich udziału w tychże przedsięwzięciach z deklarowanymi osiągnięciami w nauce (kwestionariusz M. - pytanie 13). (Skalę tego problemu ukazują rys. 67 oraz rys. 68)[1].

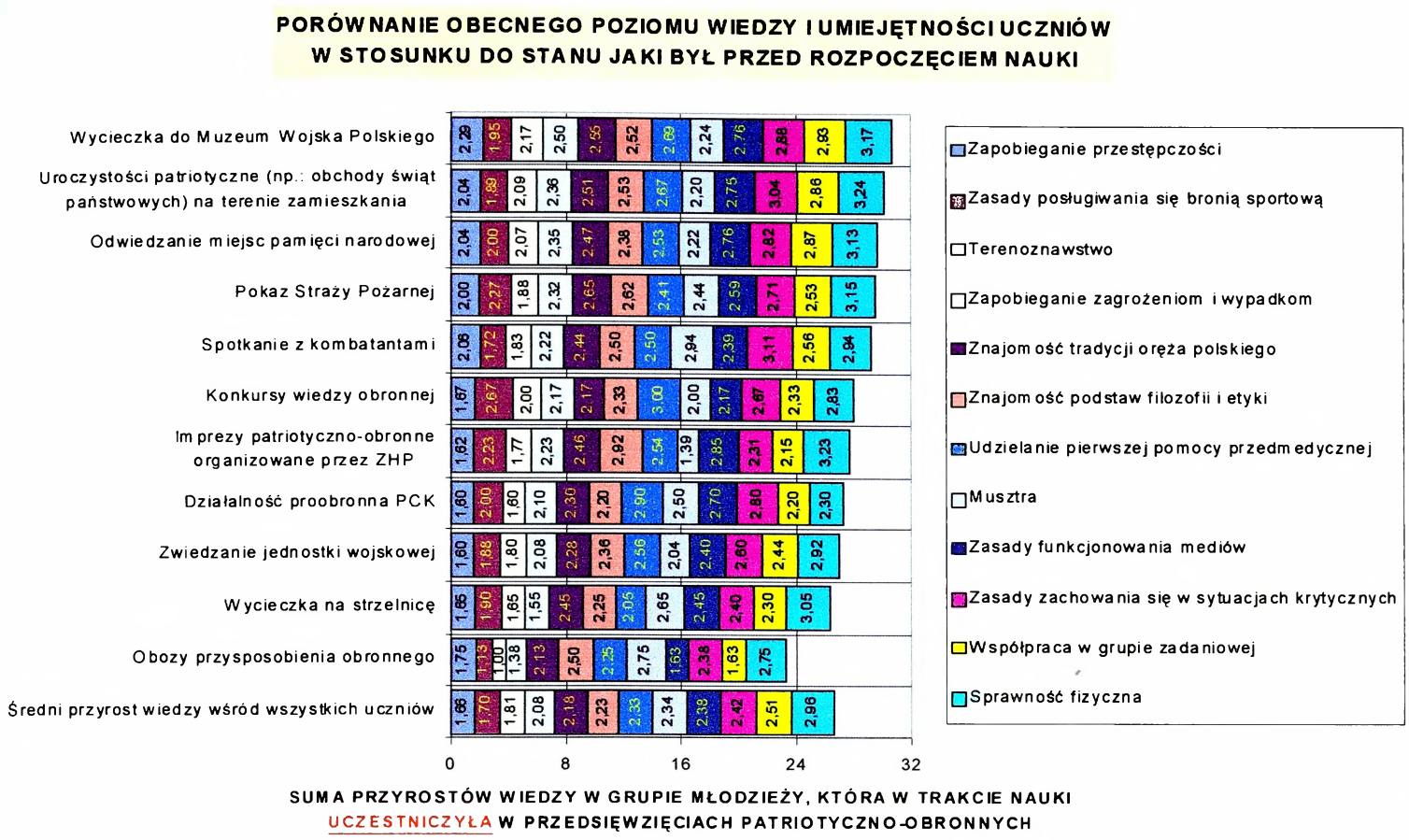
Z przedstawionych danych statystycznych na rys. 67 wynika, iż uczestnictwo młodzieży w przedsięwzięciach patriotyczno – obronnych ma dosyć duży wpływ na osiąganie przez uczniów lepszych wyników w nauce. Największe (suma średnich wartości rang powyżej 30,3) oddziaływanie w tej materii mają: wycieczki do Muzeum Wojska Polskiego, uroczystości patriotyczno – obronne, odwiedzanie miejsc pamięci narodowej oraz pokazy Straży Pożarnej.

Na uwagę zasługuje fakt, iż na postępy w udzielaniu pierwszej pomocy przedmedycznej w dosyć dużym zakresie mają wpływ: konkursy wiedzy obronnej (średnia wartość rang 3,0), działalność proobronna PCK (średnia wartość rang 2,9) oraz obozy przysposobienia obronnego (średnia wartość rang 2,25). Natomiast w dziedzinie sprawności fizycznej oraz znajomości podstaw filozofii i etyki największy przyrost wiedzy i umiejętności nastąpił u młodzieży, która uczestniczyła w imprezach patriotyczno – obronnych organizowanych przez ZHP.

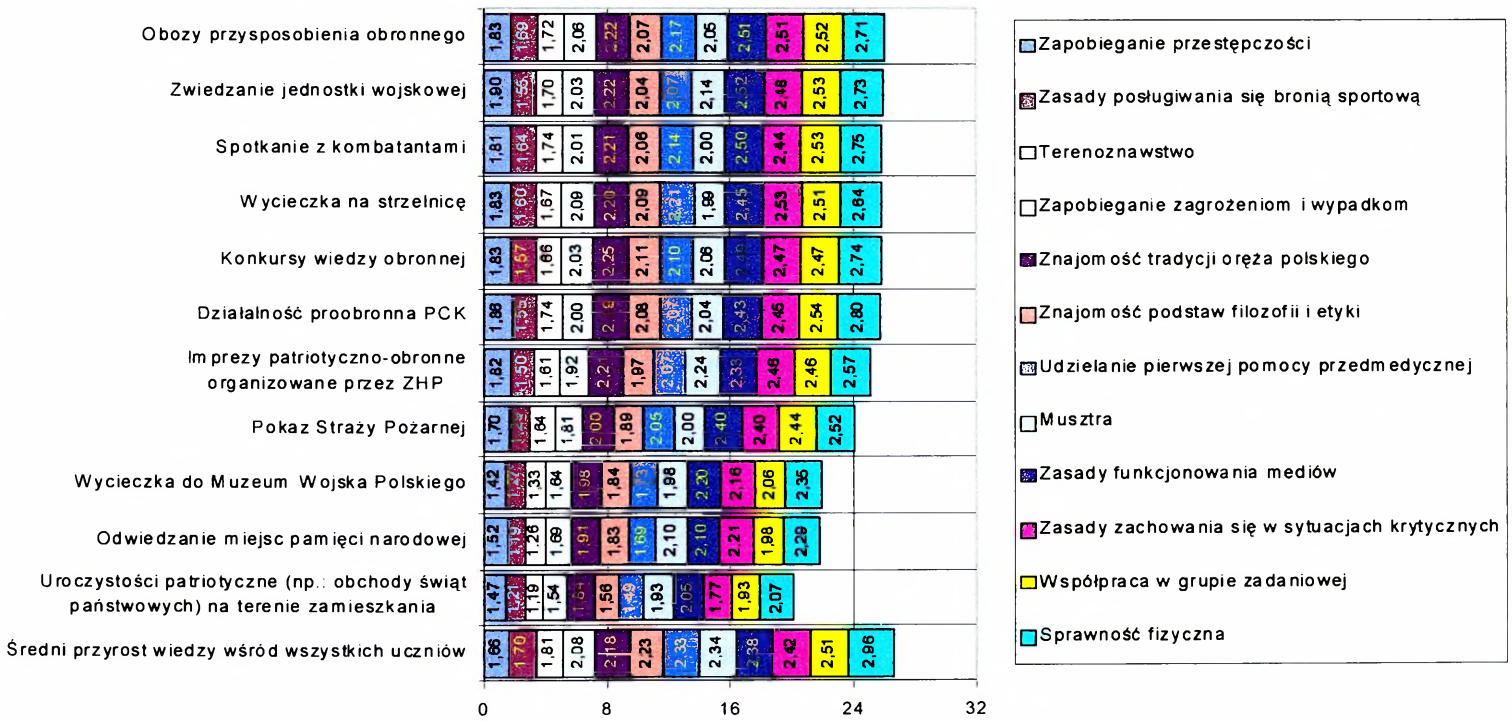
Jak wynika z danych zaprezentowanych w rys. 68, przyrost wiedzy i umiejętności u uczniów, którzy nie uczestniczyli w różnorodnych imprezach patriotyczno – obronnych jest raczej odwrotny. Ta grupa respondentów deklarowała niewielki stopień osiągnięć w nauce (średnia wartość rang od 1,19 do 2,71) i jednocześnie nie uczestniczyła przede wszystkim w takich przedsięwzięciach, jak: obozy przysposobienia obronnego, zwiedzanie jednostki wojskowej, spotkania z kombatantami, czy wycieczki na strzelnicę.

---

[1] Poszczególnym kategoriom przypisano następujące wartości liczbowe: *„duże"* - 5, *„raczej duże"*- 4, *„raczej małe"*- 3, *„małe"*- 2, *„nie zrobiłem żadnych postępów"*- 1, *„wyniki pogorszyły się"*- (-1), *„trudno powiedzieć"*- 0.

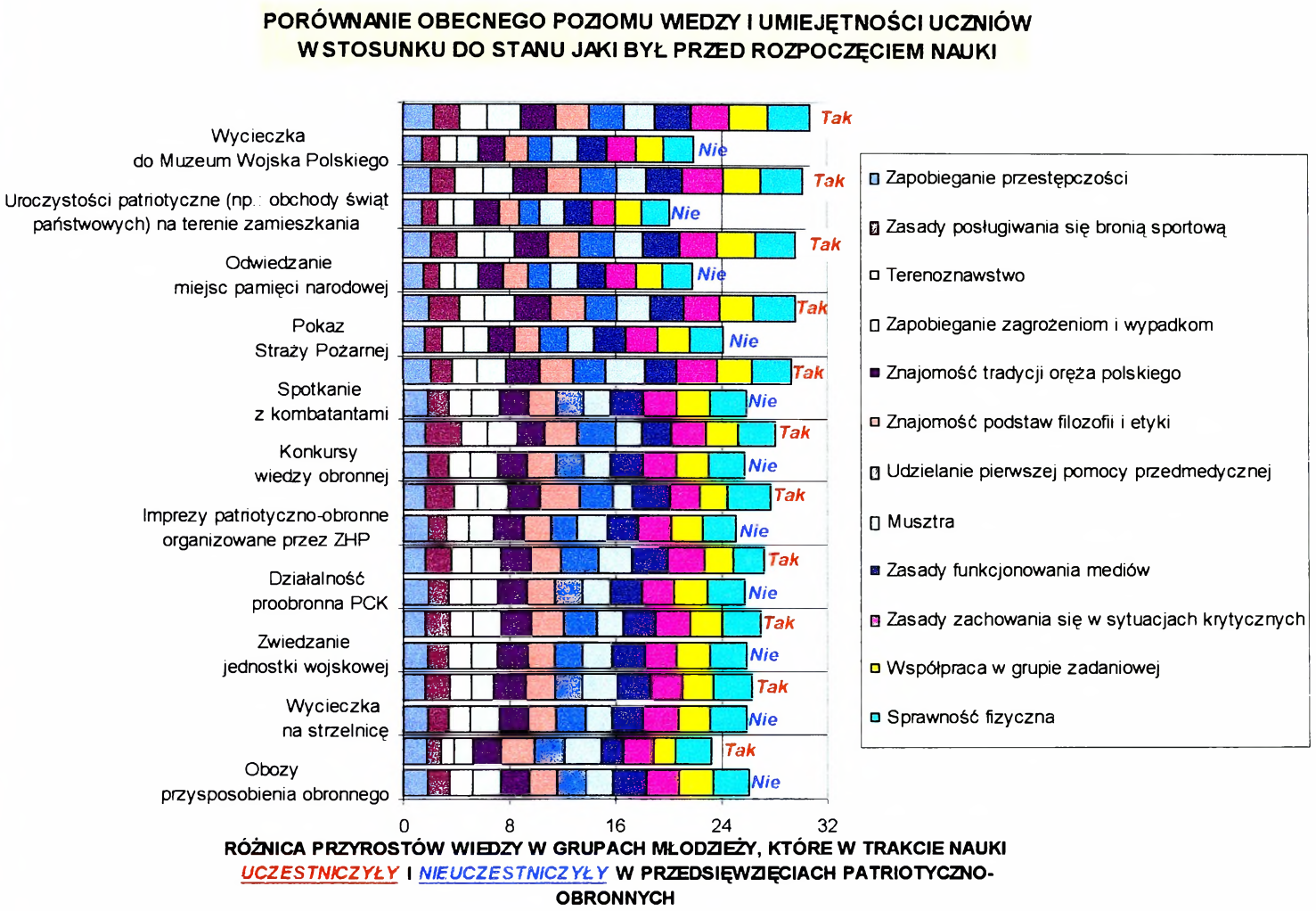

Rys. 67. Suma przyrostów wiedzy w grupie młodzieży, która uczestniczyła w przedsięwzięciach patriotyczno – obronnych w czasie dotychczasowej nauki, *N =441)*

Rys. 68. Suma przyrostów wiedzy w grupie młodzieży, która nie uczestniczyła w przedsięwzięciach patriotyczno – obronnych w czasie dotychczasowej nauki, *N =441)*

O pozytywnym wpływie na stan wiedzy i umiejętności uczniów z zakresu kształcenia obronnego może świadczyć również zaprezentowana w sposób graficzny na rys. 69 różnica przyrostów wiedzy w grupach młodzieży, które w trakcie nauki uczestniczyły i nie uczestniczyły w przedsięwzięciach patriotyczno – obronnych.

Rys. 69. Różnica przyrostów wiedzy w grupach młodzieży, które uczestniczyły i nie uczestniczyły w przedsięwzięciach patriotyczno – obronnych w czasie dotychczasowej nauki *(N =441)*

Zaprezentowane dane statystyczne na rys. 68 ukazały, iż udział w różnorodnych przedsięwzięciach patriotyczno – obronnych pozytywnie wpłynął na postępy w nauce uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Jedynie w zakresie uczestnictwa w obozach przysposobienia obronnego zróżnicowanie wyników empirycznych jest odwrotne. Młodzież raczej nie brała udziału w tego typu szkoleniach.

W świetle ujawnionych wyżej opinii można powiedzieć, iż szkoła w dobie reformy oświaty wydaje się być zamkniętą dla środowiska lokalnego. Po zakończeniu planowych zajęć dydaktycznych, na terenie placówek oświatowych nie organizuje się żadnych dodatkowych zajęć. Zastanawiający jest również fakt, iż szkoła nie organizuje w szerszym zakresie wycieczek dydaktyczno – wychowawczych, propagujących zagadnienia obronności państwa. W wycieczce na strzelnicę uczestniczył co dziewiąty uczeń, co siódmy zwiedził jednostkę wojskową i spotkał się z kombatantami. Sytuacja taka może być efektem braku odpowiednich środków finansowych w placówkach oświatowych lub też skutkiem niechęci środowiska pedagogicznego do podejmowania dodatkowych – społecznych przedsięwzięć w pracy zawodowej.

Co prawda, zgodnie z zaprezentowanymi wcześniej wynikami badań, instytucje lokalne nie podejmują w szerokim zakresie przedsięwzięć o charakterze obronnym. Jednak wydaje się, że inicjatywa współpracy powinna wypływać ze środowiska szkolnego, a takich chęci i deklaracji, jak wykazały badania, raczej w obecnych placówkach oświatowych nie ma. Potwierdza to również brak szerokiego odzewu ze strony kadry pedagogicznej na proponowane przez MENiS oraz MON różnorodne konkursy dla młodzieży.

Stworzenie optymalnego i efektywnego systemu edukacji obronnej społeczeństwa polskiego, a w tym kształcenia obronnego młodzieży szkolnej, wymaga jednak skorelowania działalności szkoły, administracji państwowej, rodziny oraz wszystkich środowisk i instytucji partycypujących w edukacji obronnej. Współczesna oświata, aby osiągnąć wysokie efekty kształcenia obronnego, powinna zatem taką współpracę rozwijać i pielęgnować.

3.3.2.4. Eksperyment z klasami profilowanymi wojskowo

W 1998 roku Ministerstwo Obrony Narodowej oraz Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu rozpoczęły wspólne prace programowe nad nowym systemem edukacji obronnej młodego pokolenia Polaków. Głównym celem tworzonego programu było wypracowanie nowego, racjonalnego systemu kształcenia

obronnego młodzieży, pozwalającego na pozyskanie dla sił zbrojnych przeszkolonych wojskowo absolwentów szkół ponadpodstawowych. Współpraca ta zaowocowała przygotowaniem i uruchomieniem we wrześniu 1998 roku eksperymentalnej klasy profilowanej wojskowo w Liceum Ogólnokształcącym w Tucholi.[1]

Tryb powoływania klas profilowanych wojskowo oraz sposób współpracy jednostek wojskowych z zainteresowanymi szkołami średnimi został określony w Aneksie[2] nr 2 do *Porozumienia o współpracy między Ministrem Obrony Narodowej i Ministrem Edukacji Narodowej w zakresie działalności dydaktyczno – wychowawczej, naukowo – badawczej i organizacyjno – logistycznej*[3]. W aneksie zawarto niezbędne rozwiązania organizacyjne, na których opiera się współpraca instytucji oświatowych, wojskowych i samorządu terytorialnego w zakresie prowadzenia eksperymentalnych klas profilowanych wojskowo.

We wstępnej fazie eksperyment finansowano ze środków budżetowych Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu, Ministerstwa Obrony Narodowej oraz Dowódców Rodzajów Sił Zbrojnych.

W roku szkolnym 1999/2000 rozpoczęto drugą fazę eksperymentu, rozszerzając go na inne szkoły średnie. W każdym z nowych województw utworzono po jednej klasie o profilu przysposobienia wojskowego, która miała być jednostką wzorcową dla dalszego rozwoju rozpoczętego eksperymentu w danym województwie. W rezultacie programem objęto 14 szkół ponadpodstawowych. W szkołach zawodowych klasy te miały stanowić formę kształcenia specjalistycznych kadr podstawowego szczebla dowodzenia w deficytowych specjalnościach militarnych.

Każda szkoła uczestnicząca w eksperymencie posiada patronacką jednostkę wojskową, którą przydzielają Dowódcy Rodzajów Sił Zbrojnych.

---

[1] Zob. M. Kaliński, *Eksperyment z klasami profilowanymi wojskowo (1998-2001),* (w:) *Eksperyment z klasami profilowanymi wojskowo,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002, s. 46.

[2] Aneks nr 2 do *Porozumienia o współpracy między Ministrem Obrony Narodowej i Ministrem Edukacji Narodowej w zakresie działalności dydaktyczno – wychowawczej, naukowo – badawczej i organizacyjno – logistycznej,* podpisany w dniu 27 lipca 1999 roku.

[3] *Porozumienie o współpracy między Ministrem Obrony Narodowej i Ministrem Edukacji Narodowej w zakresie działalności dydaktyczno – wychowawczej, naukowo – badawczej i organizacyjno – logistycznej,* zawarte w dniu 26 maja 1994r. Dziennik Rozkazów MON 1994r, poz.51.

Współpracą jednostki z daną placówką oświatową zajmuje się koordynator przysposobienia wojskowego (oficer kierunkowy). W pierwszym roku wdrażania programu szkoły tworzą odpowiednią bazę dydaktyczną przy aktywnej pomocy jednostek patronackich, które w miarę możliwości przekazują placówce pomoce dydaktyczne oraz niezbędną literaturę fachową. Wyznaczeni oficerowie wspomagają merytorycznie kadrę pedagogiczną w zakresie organizacji sal wykładowych.

W roku szkolnym 2001/2002 rozszerzony program przysposobienia wojskowego realizowany był w 74 szkołach (90 klas profilowanych wojskowo), w których uczyło się 2617 uczniów, w tym 24,8% dziewcząt. Kontynuację eksperymentu finansuje obecnie Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu oraz organy prowadzące szkoły, czyli Starostwa Powiatowe.

Przedmiot *Przysposobienie Wojskowe* realizowany jest w klasach profilowanych wojskowo na podstawie opracowanych przez Zarząd Obrony Terytorialnej SG WP *Założeń programowych przysposobienia wojskowego w szkole ponadpodstawowej*[1] oraz *Programu zajęć przysposobienia wojskowego w szkole ponadpodstawowej*[2].

Program realizuje się w ciągu 540 godzin lekcyjnych (216 godzin w klasie pierwszej i drugiej oraz 108 w klasie trzeciej). Większość zajęć prowadzą instruktorzy przysposobienia wojskowego z przygotowaniem pedagogicznym[3]. Szkoły przeznaczają na realizację programu najczęściej jeden dzień w tygodniu, tzw. „dzień wojskowy", w którym uczniowie odbywają zajęcia wyłącznie z tego przedmiotu. Ponadto każda klasa kilka razy w roku szkolnym przechodzi szkolenie, zorganizowane na terenie patronackiej jednostki wojskowej. W okresie

---

[1] Zob. *Założenia programowe przysposobienia wojskowego w szkole ponadpodstawowej* opracowane przez Zarząd Obrony Terytorialnej Sztabu Generalnego WP w lutym 2000r, (w:) M. Kaliński, *Przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej,* Dokumenty i materiały, Warszawa 2000, s. 69-72.

[2] Zob. *Program zajęć przysposobienia wojskowego w szkole ponadpodstawowej, opracowany przez Zarząd Obrony Terytorialnej Sztabu Generalnego WP w lutym 2000r*, (w:) M. Kaliński, Tamże, s. 73-104.

[3] W latach 1998-2001 do prowadzenia zajęć z przysposobienia wojskowego zostało zaangażowanych ponad 200 oficerów i pracowników wojska – oficerów rezerwy. Zob. *Eksperyment z klasami profilowanymi wojskowo,* op. cit., s. 51.

wakacji młodzież uczestniczy również w specjalistycznym obozie szkoleniowo – wypoczynkowym.

Proces kształcenia w zakresie przysposobienia obronnego kończy się egzaminem kwalifikacyjnym[1], obejmującym jedenaście działów szkolenia i uzyskaniem certyfikatu zaliczenia przedmiotu.

Po wprowadzeniu 1 września 2002 roku nowych struktur szkolnictwa ponadgimnazjalnego, zaistniały możliwości kontynuowania programu w ramach rozszerzonego przedmiotu *Przysposobienie Obronne* w 3-letnich Liceach Ogólnokształcących oraz w 4-letnich Technikach Zawodowych (w klasach typu ogólnokształcącego).[2]

Rozpoczęty eksperyment ukazał duże zainteresowanie młodzieży i ich rodziców problematyką obronności i służby wojskowej. Wykazał, iż młode pokolenie pomimo małej akceptacji zasadniczej służby wojskowej, chętnie angażuje się w inicjatywy o charakterze proobronnym i jest zainteresowane podjęciem dalszej nauki w szkolnictwie wojskowym i tym samym związania swojej drogi życiowej z wojskiem.[3]

Jak pisze Mirosław Kaliński[4], przyjęte rozwiązania programowo – organizacyjne w ramach eksperymentu, stwarzają szerokie możliwości na odpowiednie spożytkowanie naturalnej energii i zapału młodzieży. Klasy profilowane wojskowo stały się miejscem autentycznego rozwoju młodego człowieka, gdzie może on realizować chęć przeżycia przygody z jednoczesnym zaspokojeniem potrzeby obronności i bezpieczeństwa. Dzięki realizacji programu różnorodnymi formami i aktywnymi metodami, młodzież rozwija sprawność fizyczną oraz umiejętności zachowania się w sytuacjach kryzysowych. Atmosfera sprzyja formowaniu postaw obywatelskich, które emanują na całe środowisko

---

[1] Zob. *Wskazówki organizacyjno – metodyczne do przeprowadzenia sprawdzianu z przedmiotu przysposobienie wojskowe w szkołach z klasami profilowanymi wojskowo,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* cz. 3, pod red. M. Kalińskiego, Warszawa 2001, s. 228-233.

[2] Nowa struktura szkolnictwa ponadgimnazjalnego została przedstawiona w rozdziale I niniejszej rozprawy, s. 36; Zob. W. Górski, *Perspektywy profilowania wojskowego w systemie oświaty,* (w:) *Eksperyment z klasami profilowanymi wojskowo,* op. cit., s. 14.

[3] Zob. J. Tym, *Klasy profilowane wojskowo (próba podsumowania i określenia perspektyw),* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* pod red. M. Kalińskiego, Warszawa 2002, s. 214.

[4] Zob. M. Kaliński, *Obozy przysposobienia wojskowego,* Warszawa 2002, s. 28 i nast.

szkolne, a także lokalne. Uczniowie klas profilowanych wyróżniają się postawą twórczą i zaangażowaniem społecznym. Nauka w tych klasach jest dla nich nobilitacją wśród rówieśników.

Eksperyment z klasami profilowanymi wojskowo rozszerzył ofertę edukacyjną szkół ponadgimnazjalnych. Część z nich nawiązała dzięki jednostkom wojskowym współpracę ze szkołami i organizacjami zagranicznymi. Działalność taka pozytywnie wpłynęła na proces dydaktyczno – wychowawczy szkoły oraz na stan poczucia bezpieczeństwa młodzieży wobec wkroczenia Polski do nowych struktur europejskich.[1]

Program klas profilowanych wojskowo był ściśle związany z planowanym rozwojem wojsk Obrony Terytorialnej. Przewidywano powszechny udział młodzieży szkolnej w przysposobieniu wojskowym, które miało pełnić funkcję przygotowania do skróconej służby w jednostkach Obrony Terytorialnej. Rozwój sił zbrojnych i ich struktura przyjęły inny kształt, dlatego też kształcenie młodzieży w klasach profilowanych wojskowo nabrało charakteru proobronnego. Ponadto rodzice oraz pracownicy samorządów lokalnych przypuszczali, iż nauka w takich klasach stworzy szansę zatrudnienia młodzieży w sferze obronności.

Zgodnie z ideą eksperymentu, zabezpieczenie organizacyjno – logistyczne programu miały zapewnić siły zbrojne. Tymczasem realizacja takiego zadania spotkała się z wieloma problemami związanymi z ich restrukturyzacją. Udział w eksperymencie był dla części jednostek wojskowych dodatkowym zadaniem, co w okresie przemian i ograniczeń finansowo – materiałowych w wojsku nie zawsze spotykało się z odpowiednim zrozumieniem.

Program klas profilowanych wojskowo raczej nie był promowany przez środki masowej informacji. Pomimo tego został jednak dostrzeżony przez kadrę pedagogiczną badanej populacji. Co szósty nauczyciel (16,7%) wyraził opinię, iż stworzenie młodzieży możliwości edukacji w klasach o profilu wojskowym jest jednym z najistotniejszych czynników w zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym (kwestionariusz N, pytanie 41).

---

[1] Por. M. Kaliński, *Eksperyment z klasami profilowanymi wojskowo,* op. cit., s. 47.

Opinie na ten temat są jeszcze wyższe w środowisku lokalnym (kwestionariusz ŚL, pytanie 30), gdzie znaczenie klas profilowanych wojskowo dostrzegł co trzeci respondent (31%). Natomiast badana młodzież (kwestionariusz M, pytanie 29) chciałaby uczestniczyć w realizacji edukacji obronnej poprzez możliwość edukacji w klasach o profilu wojskowym (18%) oraz poprzez kontakty z jednostkami wojskowymi (43% uczniów).

W świetle ujawnionych opinii wydaje się, iż eksperyment z klasami profilowanymi wojskowo należałoby kontynuować i tym samym właściwie wykorzystać proobronne zainteresowania młodzieży szkolnej, co mogłoby pozytywnie wpłynąć na efektywność edukacji dla bezpieczeństwa.

3.4. Kadra pedagogiczna w procesie kształcenia obronnego młodzieży

Wszelkie idee pedagogiczne, cele, treści i metody kształcenia oraz wychowania nie działają automatycznie, ale są urzeczywistniane poprzez pracę pedagoga – wychowawcy. Dlatego też jego osobowość, przygotowanie i umiejętności zawodowe, jego autorytet, postawa moralna oraz stosunek do ucznia odgrywają decydującą rolę w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Jest on bowiem jednocześnie organizatorem, kierownikiem, opiekunem, wychowawcą i uczestnikiem tego procesu.

Efekty kształcenia i wychowania w szczególnym stopniu zależą od kwalifikacji, motywacji i cech osobowościowych pedagoga. Pełne przygotowanie nauczyciela do pracy, na co zwraca uwagę Anna Fidelus, składa się z wysokich kompetencji merytorycznych, pedagogicznych oraz specyficznych cech osobowościowych.[1]

Jak twierdzi Ryszard Stępień, dobry nauczyciel to refleksyjny, odpowiedzialny i twórczy praktyk. W związku z tym powinien posiadać szereg umiejętności kluczowych, takich jak: zdolność porozumiewania się,

[1] Zob. A. Fidelus, *Nauczyciel – wychowawca, jaki powinien być?*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2003, nr 3, s. 33.

współdziałania, przewodniczenia, planowania własnego rozwoju, rozwiązywania problemów oraz korzystania z technologii informacyjnej.[1]

Szczególnie interesującymi poglądami przydatnymi w rozpatrywaniu modelu nauczyciela edukacji obronnej mogą być rozważania Z. Kwiecińskiego,[2] według którego nowoczesny pedagog mądrze troszczy się o to, aby każdy uczeń osiągnął pełnię rozwoju, stał się samodzielnym podmiotem oraz sprawcą własnego losu i współtwórcą pomyślności społeczeństwa. Taki nauczyciel jest jednocześnie przewodnikiem i tłumaczem. Powinien być zatem mądry, krytyczny, kompetentny, wrażliwy i własnym zaangażowaniem mobilizować ucznia do samodzielności. W swych rozważaniach Z. Kwieciński powołuje się na opracowany w 1997 roku w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej zakres wiedzy i umiejętności współczesnego pedagoga, składający się z następujących zasad[3]:

- „nauczyciel rozumie główne pojęcia technik badań i struktury dyscypliny, w zakresie których tworzy okazje do uczenia się, uwzględniające różne wzory myślenia uczniów,
- nauczyciel rozumie, jak dzieci uczą się i rozwijają oraz jak zapewnić im dostępność i wsparcie dla ich rozwoju intelektualnego, społecznego i osobowościowego,
- rozumie, jak uczniowie różnią się pomiędzy sobą w ich podejściu do uczenia się i wytwarza dostępne programy i techniki nauczania uwzględniające te odrębności,
- nauczyciel zna i rozumie rozmaite strategie nauczania, zachęca uczniów do rozwijania myślenia krytycznego, rozwiązywania problemów i umiejętności działania,

---

[1] Zob. R. Stępień, *Rola i miejsce instruktorów przysposobienia wojskowego w edukacji dla bezpieczeństwa,* w: *Instruktor przysposobienia wojskowego,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2001, s. 56.
[2] Zob. Z. Kwieciński, *Zmienić kształcenie nauczycieli,* (w:) *Edukacja nauczyciela w perspektywie wymagań zmieniającego się świata*, pod red. A. S. Tylikowskiej, H. Kwiatkowskiej, S. M. Kwiatkowskiego, Warszawa 1998, s. 15.
[3] Zob. Z. Kwieciński, *Zmienić kształcenie nauczycieli..., op. cit.,* s. 35.

- wykorzystuje rozumienie indywidualnych i grupowych motywacji i zachowań do stwarzania takiego środowiska, które zachęca do pozytywnych interakcji społecznych, aktywnego angażowania w uczenie się i wzmacnia motywacje,
- nauczyciel stosuje wiedzę o efektywnych werbalnych, niewerbalnych i medialnych technikach komunikacji dla kształtowania aktywnych dociekań, współpracy i wspierania interakcji w klasie szkolnej,
- planuje podstawy wiedzy nauczanej w obrębie przedmiotu, pracę uczniów, współpracę ze środowiskiem, cele programowe,
- zna i stosuje strategie oceniania dla bieżącego szacowania i zapewniania ciągłości rozwoju uczniów pod względem intelektualnym, społecznym i fizycznym,
- nauczyciel jest refleksyjnym praktykiem, który stale ocenia efekty swoich wyborów i działań w zawodzie na rzecz innych (...) oraz aktywnie szuka okazji do rozwoju zawodowego,
- kształtuje korzystne relacje z kolegami w szkole, z rodzicami i różnymi instytucjami i podmiotami szerokiej społeczności dla wspierania uczenia się młodzieży, jej osiągnięć i dobrostanu."

W obliczu zjawiska przekraczania norm bezpieczeństwa w środowisku młodzieżowym oraz przewartościowania dotychczasowych zasad moralnych, aktualne wydają się dewizy głoszone przez wybitnych polskich pedagogów XX wieku, mianowicie Janusza Korczaka oraz Aleksandra Kamińskiego. Zgodnie z ich poglądami, aby efektywnie kształcić i wychowywać, nauczyciel powinien obok posiadania umiejętności i wiedzy być dla młodzieży przede wszystkim autorytetem intelektualnym i moralnym.[1]

Pedagog jest promotorem zmian i w związku z tym powinien nie tylko uczyć, ale także pokazywać aktywne formy życia poprzez kształtowanie postaw

[1] Zob. A. Fidelus, *Nauczyciel...*, op. cit., s. 30. Por. L. Urbański, *Wzór osobowy instruktora przysposobienia wojskowego i jego wpływ na uczniów klas profilowanych wojskowo,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* op. cit., s. 267 i nast.

patriotycznych i obywatelskich, co wydaje się być istotnym nurtem w pracy nauczyciela edukacji obronnej.[1]

Jak pisze Anna Fidelus, współczesnej szkole potrzebny jest nauczyciel innowacyjny, refleksyjny i twórczy, który w pracy zawodowej znajduje elementy artyzmu i ujawnia je w swojej aktywności na co dzień. Taki pedagog staje się gwarantem powodzenia reformy oświaty i także systemu kształcenia obronnego młodzieży szkolnej.[2]

Dlatego też w badaniach empirycznych uwzględniono zmienne istotnie wpływające na efektywność kształcenia obronnego młodzieży, do których można zaliczyć: model nauczyciela edukacji dla bezpieczeństwa oraz możliwości podnoszenia i doskonalenia kwalifikacji zawodowych przez kadrę pedagogiczną.

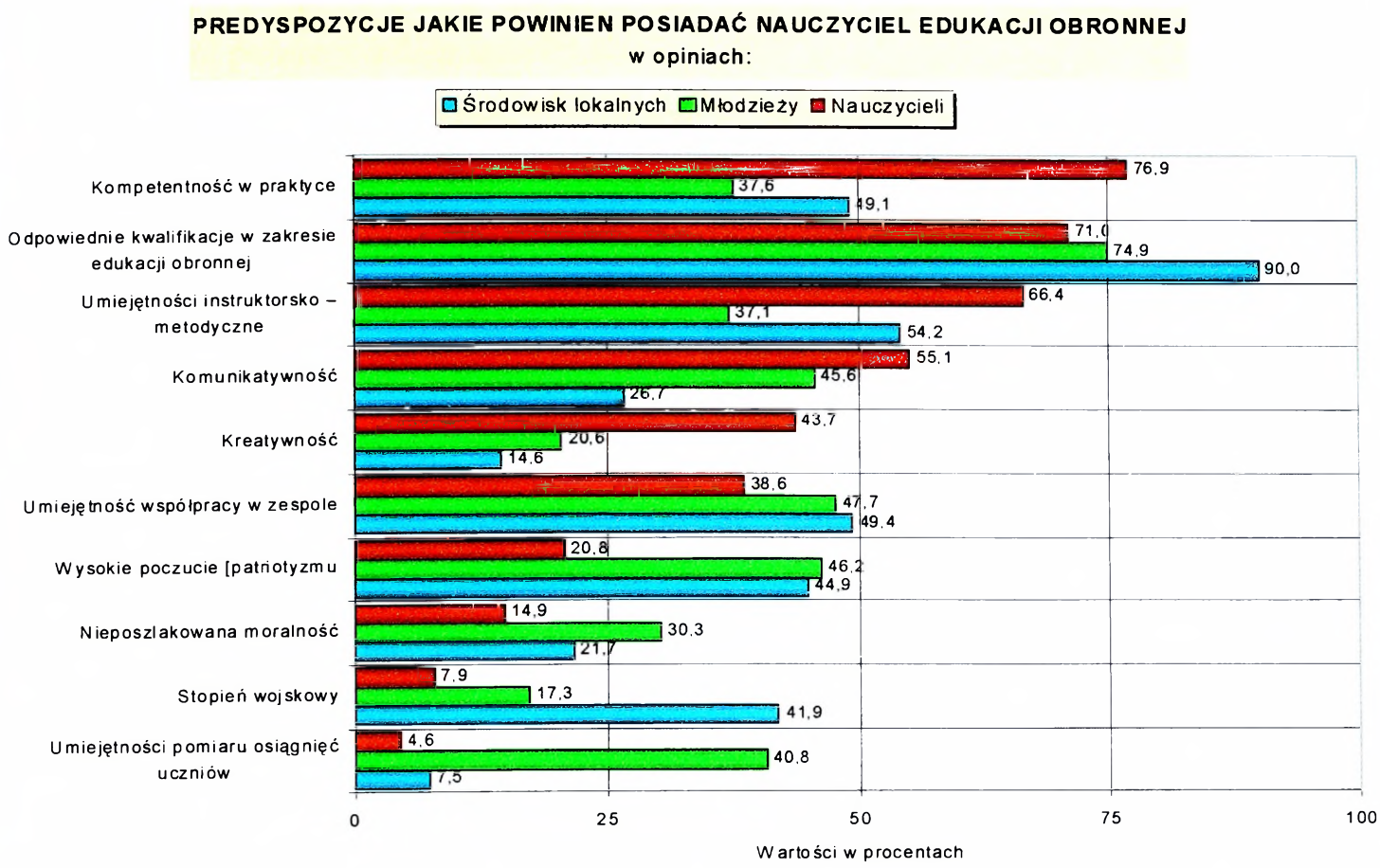
3.4.1. Kompetencje nauczyciela edukacji obronnej

Efektywne przygotowanie młodzieży do odpowiednich działań w zakresie edukacji obronnej wymaga od nauczyciela znajomości teorii pedagogicznej, umiejętności jej praktycznego zastosowania, jak również fachowej wiedzy z dziedziny obronności. Kompetencje kadry pedagogicznej nabierają szczególnego znaczenia w przypadku oddziaływania na młodzież o zróżnicowanym systemie wartości oraz różnorodnych przekonaniach i postawach. W takiej sytuacji nauczyciel potrafiący łączyć realizowanie zadań programowych z potrzebami i możliwościami ucznia, jawi się jako podstawowy komponent i warunek, decydujący o jakości kształcenia obronnego w szkole.

W celu rozpoznania, jakim zakresem kompetencji powinien legitymować się nauczyciel kształcenia obronnego, zadano respondentom następujące pytanie: *Jakie predyspozycje (...) powinien posiadać nauczyciel edukacji obronnej?* (Uzyskane dane statystyczne przedstawia rys. 70).

---

[1] Zob. R. Stępień, *Rola i miejsce instruktorów przysposobienia wojskowego ...*, op. cit., s. 59.
[2] Zob. A. Fidelus, *Nauczyciel...*, op. cit., s. 30.

Rys. 70. Opinie respondentów na temat predyspozycji, jakie powinien posiadać nauczyciel edukacji obronnej *(N = 714,* dane w %)

Jak wynika z ujawnionych opinii na rys. 70, postrzeganie przez respondentów predyspozycji nauczyciela edukacji obronnej jest zróżnicowane. Kadra pedagogiczna najwyżej oceniła kompetencje pedagogiczne i specjalistyczne. Dla ponad połowy badanych nauczycieli przysposobienie obronne powinien prowadzić pedagog kompetentny w praktyce (76,9%) oraz posiadający umiejętności instruktorsko – metodyczne (66,4%). Natomiast respondenci z pozostałych grup (środowisko lokalne – 90% oraz młodzież – 74,9%) zdecydowanie preferują u takiego nauczyciela odpowiednie kwalifikacje w zakresie kształcenia obronnego. Na uwagę zasługuje fakt, iż zarówno młodzież, jak również przedstawiciele środowiska lokalnego wysoko cenią u pedagoga kompetencje osobowościowe. Prawie co drugi respondent (środowisko lokalne – 44,9% oraz młodzież – 46,2%) zwrócił uwagę na wysokie poczucie patriotyzmu, a co trzeci uczeń (30,3%) na nieposzlakowaną moralność. Badana młodzież

(40,8%) chciałaby, aby nauczyciel przysposobienia obronnego posiadał także umiejętności pomiaru osiągnięć uczniów.

Z przedstawionych danych statystycznych wynika wniosek, że nauczyciel edukacji obronnej w szkole powinien przede wszystkim posiadać pełne kwalifikacje zawodowe oraz wiedzę specjalistyczną i merytoryczno – metodologiczną z zakresu obronności i ochrony ludności. W powyższej kwestii zdania ankietowanych nauczycieli, uczniów i przedstawicieli środowiska lokalnego są raczej porównywalne. Natomiast pozostałe odpowiedzi sugerują stwierdzenie, iż badana młodzież stawia wobec pedagoga edukacji dla bezpieczeństwa wyższe wymagania niż badani nauczyciele. Uczniowie zwracają szczególną uwagę na poczucie patriotyzmu, nieposzlakowaną moralność, umiejętność współpracy w zespole (47,7% badanej młodzieży), czy sprawiedliwość w ocenianiu. Badana populacja nauczycieli absolutyzuje u pedagoga edukacji obronnej kompetencje zawodowe i techniczne, natomiast młodzież pragnęłaby, aby taki nauczyciel wykazywał się również kompetencjami moralnymi.

Zastanawiające są opinie respondentów na temat posiadania przez nauczyciela edukacji obronnej stopnia wojskowego. Są to istotne kwalifikacje dla badanego środowiska lokalnego (41,9%) i w mniejszym zakresie dla młodzieży (17,3%). Potrzeby takich kwalifikacji raczej nie dostrzega badana grupa nauczycieli (jedynie 7,9% badanych pedagogów).

Badania empiryczne wykazały istotną zależność statystyczną między opiniami kadry pedagogicznej na temat kompetencji nauczyciela edukacji dla bezpieczeństwa, a poziomem przygotowania obronnego respondentów ($p = 0,000$), choć siła tego związku jest średnia (V Cramera = 0,32). Nauczyciele (19,2%) oceniający pozytywnie lub raczej pozytywnie własny poziom przygotowania obronnego, najczęściej opowiadali się za posiadaniem przez takiego pedagoga nieposzlakowanej moralności, wysokiego poczucia patriotyzmu oraz stopnia wojskowego. Wydaje się, iż kadra pedagogiczna odpowiednio przygotowana w zakresie obronności może posiadać większą wrażliwość moralną oraz wyższe poczucie patriotyzmu. Na podstawie uzyskanych danych statystycznych można

przypuszczać, iż przygotowanie w zakresie obronności większej populacji nauczycieli mogłoby zwiększyć efektywność kształcenia obronnego młodzieży szkolnej.

3.4.2. Aktualne możliwości kształcenia i doskonalenia nauczycieli edukacji obronnej

System kształcenia i dokształcania nauczycieli edukacji obronnej został opracowany na podstawie uchwały z dnia 15 stycznia 1973 roku podjętej przez ówczesne Ministerstwo Oświaty i Wychowania oraz Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. W ramach tego systemu przygotowanie nauczycieli edukacji obronnej realizowane było w Wyższych Szkołach Pedagogicznych w Bydgoszczy oraz w Krakowie, w strukturze jednolitych studiów magisterskich na kierunku „Pedagogika w zakresie wychowania obronnego" oraz studiów podyplomowych. Taki proces kształcenia kadry miał zapewniać dopływ do szkół średnich wysoko wykwalifikowanych nauczycieli przysposobienia obronnego i przyczyniać się także do podniesienia wiedzy i umiejętności czynnych zawodowo nauczycieli tego przedmiotu.[1]

W dobie reformy oświaty oraz w świetle nowych wymagań wobec nauczyciela edukacji dla bezpieczeństwa uczelnie wyższe podjęły wiele cennych inicjatyw w celu stworzenia optymalnych warunków kształcenia i doskonalenia kwalifikacji zawodowych kadry pedagogicznej zgodnie z najnowszymi wymaganiami współczesnej pedagogiki i dydaktyki.

Po raz pierwszy w Polsce powołano Katedry Edukacji Obronnej w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy (1994r) oraz w Akademii Podlaskiej w Siedlcach (1997r). Studia z zakresu edukacji obronnej cieszą się dosyć dużym zainteresowaniem młodzieży, gdyż w czasie przeprowadzania naboru liczba kandydatów chętnych do podjęcia nauki w tej dziedzinie wiedzy corocznie przekracza liczbę wolnych miejsc.

---

[1] Por. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym*, op. cit., s. 159.

Program nauczania na tym kierunku studiów obejmuje obok przedmiotów pedagogicznych również specjalistyczne, zwłaszcza takie jak: teoria wychowania obronnego, metodyka wychowania i przysposobienia obronnego, przysposobienie medyczno-sanitarne, obrona cywilna, obrona terytorialna, węzłowe problemy bezpieczeństwa państwa oraz przygotowanie obronne społeczeństwa.[1]

Na szczególną uwagę zasługują zorganizowane w dobie reformy oświaty podyplomowe studia z zakresu edukacji obronnej. Inicjatywę taką podjęły: Akademia Obrony Narodowej w Warszawie (od 1998 r), Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach (od 2000r) oraz Akademia Podlaska w Siedlcach (od 2001r). Prowadzone zajęcia w ramach powyższych studiów podyplomowych wyposażają nauczycieli w pełną wiedzę potrzebną do realizacji programu kształcenia obronnego młodzieży w dowolnym typie szkoły. Uczelnie te w szeroko podejmowanej działalności edukacyjnej prowadzą również prace naukowo – badawcze w zakresie problematyki obronnej, w tym edukacji dla bezpieczeństwa (kierunki rozwoju, sposoby realizacji i efekty).[2]

Doskonalenie nauczycieli edukacji obronnej może odbywać się również w innych formach, a mianowicie:

- indywidualne samokształcenie poprzez systematyczne przygotowywanie się do zajęć na podstawie literatury pedagogicznej, specjalistycznej oraz czasopism fachowych,
- na szczeblu szkoły w ramach Wewnątrzszkolnego Doskonalenia Nauczycieli, podczas którego omawia się spostrzeżenia i fakty dotyczące jakości pracy dydaktyczno – wychowawczej oraz formułuje się wnioski zmierzające do poprawy efektywności kształcenia,
- w ramach międzyszkolnego zespołu samokształceniowego przysposobienia obronnego, gdzie wymienia się doświadczenia i pogłębia wiedzę metodyczno – przedmiotową przy pomocy starszych wizytatorów do spraw obronnych w kuratorium oświaty,

---

[1] Zob. J. Kunikowski, *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli przysposobienia obronnego w Akademii Podlaskiej w Siedlcach,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2003, nr 1, s. 33 i nast.

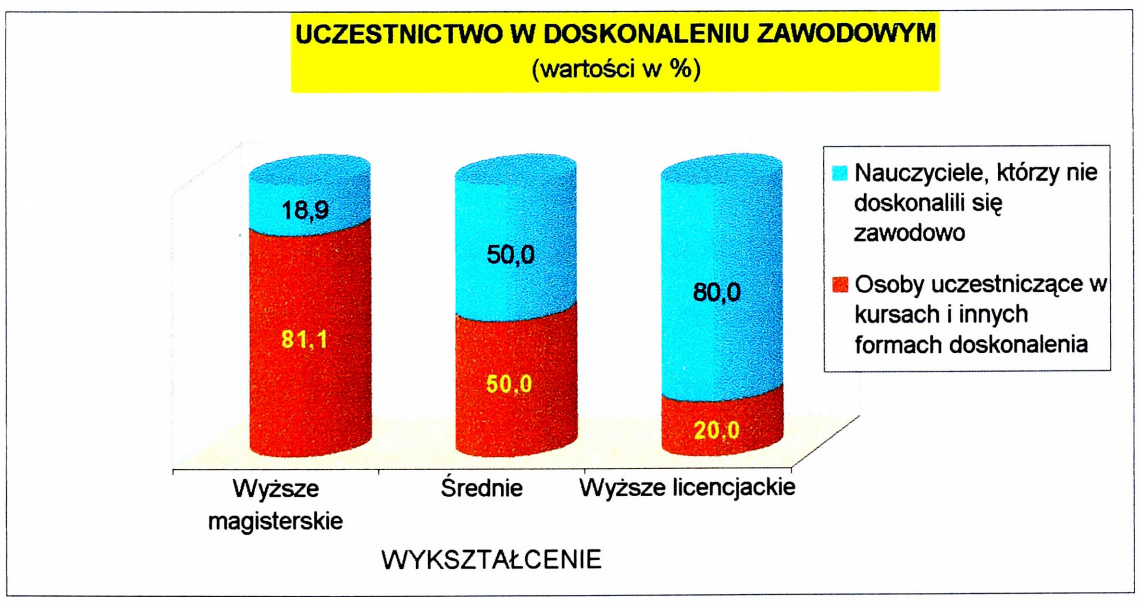
[2] Zob. J. Kunikowski, *Kształcenie i doskonalenie...,* op. cit., s. 35; H. Podkańska, *„Edukacja obronna" w Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 3, s. 37.

- przez uczestnictwo w konferencjach metodyczno – przedmiotowych ukierunkowujących do pracy na dany rok szkolny, organizowanych na szczeblu kuratorium oświaty.

Jak wykazała wcześniejsza analiza wyników badań, nauczyciel - kreator wszelkich edukacyjnych działań w środowisku szkolnym - powinien posiadać odpowiednie kwalifikacje zawodowe, a także ustawicznie rozwijać oraz doskonalić swoją wiedzę i umiejętności.

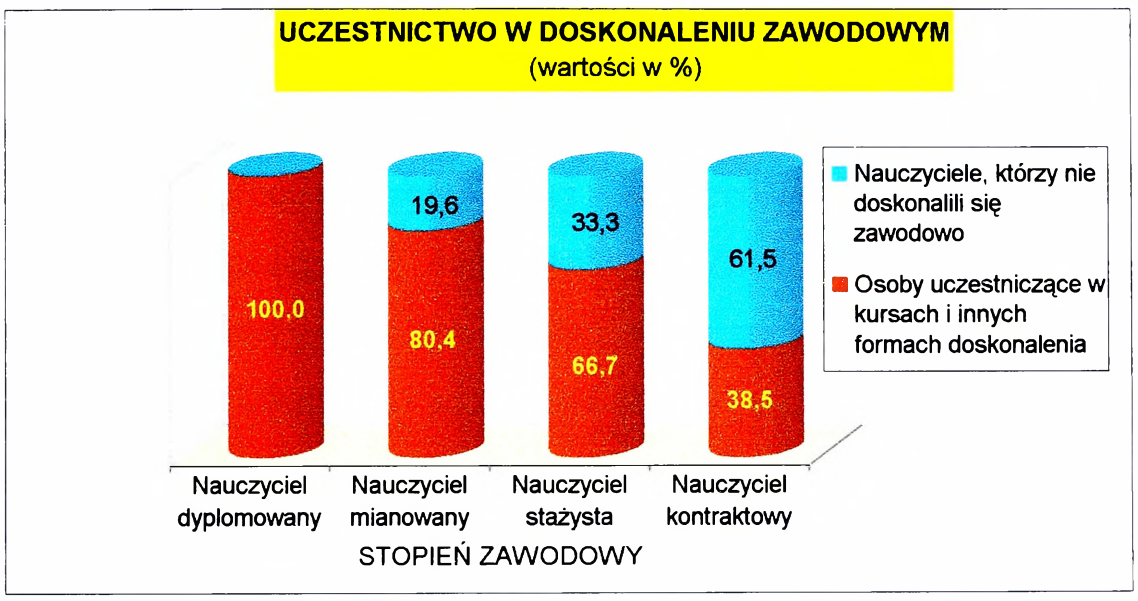
W dobie reformy oświaty oraz w świetle nowych wymagań wobec możliwości uzyskania awansu zawodowego kadra pedagogiczna stanęła wobec konieczności podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych.

Aby przekonać się na ile słuszne jest założenie, iż kadra pedagogiczna nie jest odpowiednio przygotowana do realizacji nowej postawy programowej w zakresie kształcenia obronnego w równie nowych strukturach szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych zadano respondentom szereg pytań, w tym między innymi następujące: *Czy uczestniczyła Pani(Pan) w formach doskonalenia zawodowego?* Z deklaracji nauczycieli objętych badaniem wynika, iż duża część kadry (74,6%) podejmowała takie działania. Wypowiedzi na ten temat różnicuje w sposób statystycznie istotny (p = 0,000) wykształcenie respondentów, a siła tego związku jest średnia (V Cramera = 0,32). (Uzyskane wyniki badań przedstawia rys. 71).

Rys. 71. Uczestnictwo kadry pedagogicznej w doskonaleniu zawodowym, a wykształcenie respondentów (*N = 189,* dane w %)

Z danych zaprezentowanych na rys. 71 wynika, iż zdecydowanie najczęściej podnoszą swoje kwalifikacje zawodowe nauczyciele posiadający wykształcenie wyższe, co wydaje się być wynikiem nie tyle indywidualnej pracy nad własnym rozwojem ile raczej koniecznością wobec wymagań na uzyskanie stopnia awansu zawodowego nauczyciela dyplomowanego i mianowanego. Przypuszczenie to potwierdza również istotna statystycznie (p = 0,000) korelacja między wypowiedziami na temat doskonalenia kwalifikacji, a stopniem zawodowym respondentów, choć siła tego związku jest raczej słaba (V Cramera = 0,27).(Otrzymane wyniki badań zaprezentowane zostały na rys. 72).

Rys. 72. Uczestnictwo kadry pedagogicznej w doskonaleniu kwalifikacji, a stopień zawodowy respondentów (*N = 188,* dane w %)

Jak wynika z danych statystycznych zamieszczonych na rys. 72, wśród kadry pedagogicznej podnoszącej swoje kwalifikacje znajduje się obok nauczycieli dyplomowanych (100%) i mianowanych (80,4%) również ponad połowa stażystów (66,7%), co także jest związane z wymaganiami uzyskiwania awansu zawodowego. Wydaje się, iż reforma oświaty, wprowadzająca nowoczesne programy i zasady edukacyjne, postawiła przed kadrą pedagogiczną nowe zadania i tym samym wymusiła niejako konieczność podnoszenia przez nauczycieli kwalifikacji zawodowych.

Analiza wyników badań empirycznych wykazała, iż nauczyciele podnoszą swoje kwalifikacje zawodowe, ale nie w zakresie edukacji obronnej. W świetle

nowych wymagań w dobie reformy oświaty, zgodnie z twierdzeniem Henryki Podkańskiej, nie wszyscy nauczyciele kształcenia obronnego posiadają odpowiednie kwalifikacje do nauczania tej dziedziny wiedzy.[1] Z twierdzeniem tym pokrywają się wyniki badań empirycznych. Na pytanie: *Czy uczestniczyła Pani/Pan w szkoleniach z zakresu edukacji obronnej?* - prawie 90,3% nauczycieli odpowiedziało negatywnie. W takich formach doskonalenia brał udział jedynie co jedenasty respondent (9,7 %). Jeszcze niższy procent badanej kadry pedagogicznej posiada kwalifikacje z zakresu udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej. Na pytanie: *Czy posiada Pani/Pan certyfikat ratownika w zakresie ratownictwa medyczno – sanitarnego i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej?* - odpowiedź „tak" udzielił co siedemnasty respondent (5,9%), a odpowiedź „nie" wskazało 94,1% badanych nauczycieli.

Tak niski procent przeszkolonej kadry pedagogicznej w zakresie edukacji obronnej może szczególnie negatywnie wpływać na efektywność kształcenia obronnego w gimnazjum, które nie dysponuje tak jak szkoły ponadgimnazjalne etatowym nauczycielem przysposobienia obronnego.

Istotną barierą w podejmowaniu doskonalenia zawodowego wydają się być problemy związane z finansowaniem szkoleń. Kosztami podnoszenia kwalifikacji są obciążeni zazwyczaj sami nauczyciele, a opłaty za różnorodne formy dokształcania często przekraczają możliwości finansowe tej nisko uposażonej grupy zawodowej.

W ramach prac nad reformą edukacji podjęto próby unormowania i uporządkowania systemu dofinansowania doskonalenia zawodowego nauczycieli. Przyjęta w 2001 roku nowelizacja Karty Nauczyciela pozwoliła na wyodrębnienie środków finansowych w celu dokształcania kadry pedagogicznej przez następujące instytucje:

- organ prowadzący szkołę (wysokość wyodrębnionych środków wynosi 1% planowanych rocznych środków na wynagrodzenia osobowe kadry pedagogicznej; art. 70 a ust.1),

[1] Zob. H. Podkańska, *„Edukacja obronna"* ..., op. cit., s. 36.

- Kuratorów oświaty działających w imieniu wojewody (wysokość wyodrębnionych środków wynosi 5000 średnich wynagrodzeń nauczyciela stażysty; art. 70 a ust. 3),
- Ministra Edukacji Narodowej i Sportu (wysokość wyodrębnionych środków wynosi 5000 średnich wynagrodzeń nauczyciela stażysty; art. 70 a ust. 4).

Obowiązujący nowy zapis art. 70 a Karty Nauczyciela wprowadził obowiązek wydatkowania wyodrębnionych środków finansowych na cele ściśle związane z doskonaleniem nauczycieli.[1]

W środowisku lokalnym decyzje o dofinansowaniu szkolenia podejmuje organ prowadzący szkołę w porozumieniu z dyrektorami placówek. Nauczyciel może zgłosić swoją propozycję, ale nawet pomimo akceptacji ze strony dyrektora placówki, ostateczną decyzję o dotacji wydaje organ prowadzący szkołę. W związku z tym pozyskanie środków na dokształcanie kadry pedagogicznej w dziedzinie obronności zależy w dużej mierze od burmistrzów, starostów czy też działających w środowisku lokalnym odpowiednich komisji oświatowych.

W świetle przeprowadzonej analizy wyników badań, można sformułować tezę, iż kształcenie nauczycieli edukacji obronnej obejmuje obok przygotowania kandydatów do zawodu również różnorodne formy edukacyjne dla pedagogów czynnych zawodowo. Celem doskonalenia kadry pedagogicznej przysposobienia obronnego jest pogłębianie i aktualizacja wiedzy rzeczowej i pedagogicznej, zapoznanie z postępem nauki oraz oddziaływanie na efektywność kształcenia młodzieży i kulturę zawodową nauczycieli. Słuszne wydaje się stwierdzenie T. Lewowickiego, według którego edukację należy traktować jako „narodowy priorytet" i w związku z tym kształcenie oraz doskonalenie zawodowe nauczycieli jako niebagatelny element tych priorytetowych działań państwa.[2]

---

[1] *Nowelizacja Karty Nauczyciela z dnia 26 stycznia 1982r.* (Dz. U. z 1997r, Nr 56, poz. 357 z późn. zm.); *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 29 marca 2002 roku* (Dz. U. Nr 46, poz. 430); Zob. J. Wach, *Dofinansowanie doskonalenia zawodowego nauczycieli,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2003, nr 1, s. 36.

[2] Zob. T. Lewowicki, *Przemiany oświatowe we współczesnym świecie a model edukacji nauczycielskiej,* (w:) *W poszukiwaniu nowych koncepcji kształcenia nauczycieli w szkołach wyższych,* pod red. M. Ochmańskiego, Lublin 1991.

Nauczyciel edukacji obronnej posiadający szeroki zakres kompetencji pedagogicznych, specjalistycznych i osobowościowych, a więc wszechstronnie wykształcony i ustawicznie doskonalący swoją wiedzę i umiejętności zawodowe, jest gwarantem stworzenia optymalnego i efektywnego systemu kształcenia młodzieży w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym.

3.5. Stan bazy materiałowo – dydaktycznej kształcenia obronnego w gimnazjum i w szkołach ponadgimnazjalnych

Realizacja programu z zakresu kształcenia obronnego wymaga, jak każdego innego przedmiotu, stworzenia optymalnych warunków, które przyczyniają się do zaktywizowania procesu dydaktyczno – wychowawczego, pobudzają zainteresowanie młodzieży i skłaniają uczniów do twórczego udziału w pracy szkolnej. Warunki takie może spełniać dobrze zorganizowana i uaktualniona baza dydaktyczna przysposobienia obronnego obejmująca: profesjonalną pracownię edukacji obronnej, obiekty i urządzenia, podstawowy sprzęt typu wojskowego oraz inne pomoce naukowe niezbędne do realizacji programu nauczania edukacji dla bezpieczeństwa.

W wyniku funkcjonowania od 1952 roku przysposobienia obronnego, jako obowiązkowego przedmiotu nauczania w szkołach średnich, zgromadzono odpowiedni kapitał środków i stworzono bazę materiałowo – dydaktyczną, składającą się ze sprzętu wojskowego, pomocy naukowych, magazynów broni i utensylii oraz ośrodków do prowadzenia obozów przysposobienia obronnego. W latach osiemdziesiątych większość szkół średnich (80%), podlegających Ministerstwu Edukacji Narodowej, posiadała magazyn sprzętu i broni. W co trzeciej szkole ponadpodstawowej (40%) istniały dobrze zorganizowane i funkcjonalnie urządzone pracownie przedmiotowe, a w co piątej (21%) klasopracownie przysposobienia obronnego, wyposażone w środki dydaktyczne oraz odpowiedni sprzęt łączności, chemiczny, topograficzny i sanitarny. Placówki oświatowe dysponowały również własnymi strzelnicami w liczbie około 700 z profesjonalnym wyposażeniem. Stworzenie tak szerokiej bazy dydaktycznej do

realizacji kształcenia obronnego było wynikiem stałej troski o poziom nauczania ze strony dyrekcji szkół, nauczycieli, administracji, jak też Departamentu Spraw Obronnych Ministerstwa Edukacji Narodowej. W ramach propagowania edukacji obronnej, wydawano szereg materiałów dydaktycznych dla nauczycieli, wzbogacających ich wiedzę merytoryczną z zakresu obronności.

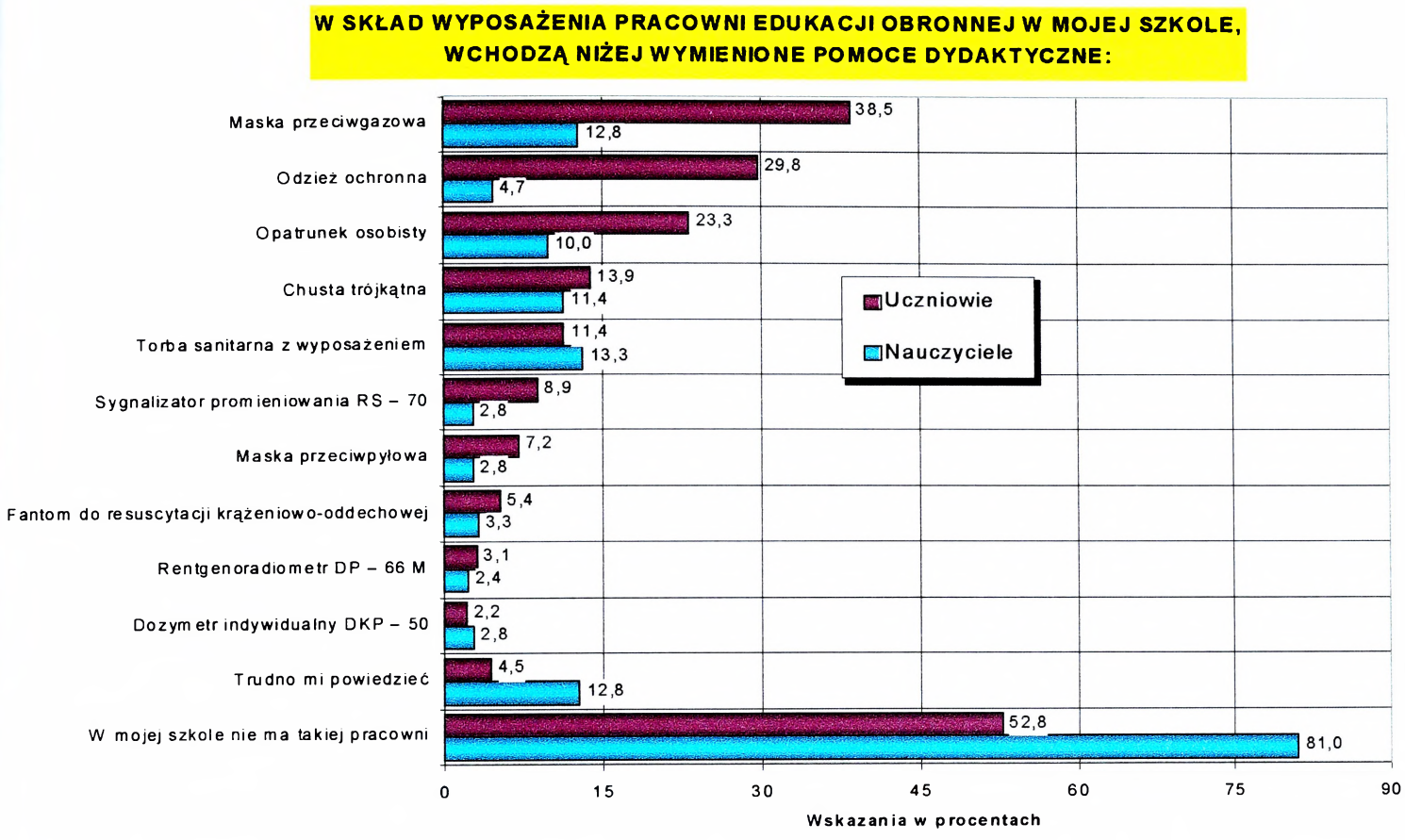
Po drastycznym ograniczeniu liczby godzin przysposobienia obronnego i wprowadzeniu zmian programowych w okresie transformacji polityczno – gospodarczej w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, część sprzętu i środków dydaktycznych przestała być wykorzystywana. Bezkrytycznie rozpoczęto proces likwidowania pracowni przedmiotowych wraz z wyposażeniem, zamknięto i skasowano magazyny broni oraz sprzętu wojskowego.[1]

W celu rozpoznania, jaki jest obecnie stan bazy materiałowo – dydaktycznej w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych postawiono kadrze pedagogicznej następujące pytanie: *Które z niżej wymienionych pomocy dydaktycznych wchodzą w skład wyposażenia pracowni edukacji obronnej w szkole, w której Pani/Pan pracuje?* Młodzież zapytano analogicznie: *Które z niżej wymienionych pomocy dydaktycznych poznałaś/łeś podczas zajęć ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna" lub przysposobienia obronnego?* (Skalę tego problemu obrazuje rys. 73).

W świetle ujawnionych opinii, można przypuszczać, iż większość szkół w ogóle nie posiada pracowni przedmiotowej z dziedziny edukacji obronnej. Takie deklaracje złożyła zdecydowana część badanych nauczycieli (81%) oraz ponad połowa uczniów (52,8%). W czasie zajęć lekcyjnych młodzież poznała w największym zakresie maski przeciwgazowe (38,5% respondentów), odzież ochronną (29,8% badanych) oraz opatrunek osobisty (23,3% uczniów). Co ósmy uczeń (11,4%) korzystał z torby sanitarnej, a co siódmy (13,9%) z chusty trójkątnej. Zdecydowanie najrzadziej młodzież miała kontakt ze specjalistycznym sprzętem wojskowym, który raczej nie jest w ogóle znany w środowisku szkolnym

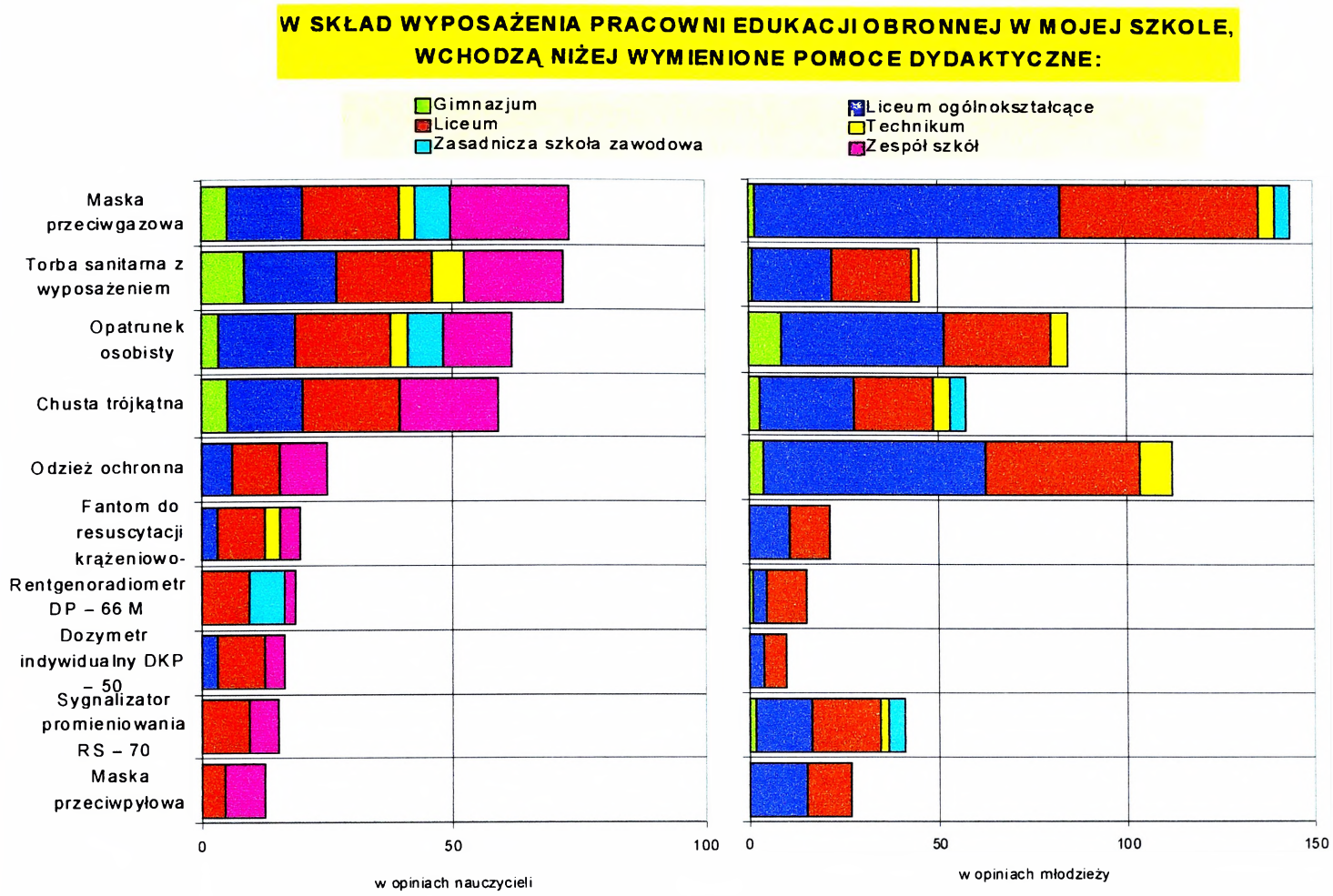
[1] Zob. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym*, op. cit., s. 163 i nast.

(liczba respondentów znająca ten rodzaj pomocy dydaktycznych wynosi poniżej 9%).

Rys. 73. Opinie kadry pedagogicznej oraz młodzieży na temat wyposażenia pracowni edukacji obronnej (*N = 206 +447,* dane w %)

Jak wynika z danych statystycznych zaprezentowanych na rys. 73, szkoły objęte badaniem nie posiadają bardzo istotnego wyposażenia naukowego, jakim jest fantom do resuscytacji krążeniowo – oddechowej. Jedynie dwudziestu czterech uczniów (5,4 %) miało kontakt z tego rodzaju pomocą dydaktyczną i są to najczęściej respondenci należący do ZHP czy Szkolnego Koła PCK. Dlatego też można przypuszczać, iż właśnie podczas działania w tych organizacjach młodzież miała możliwość praktycznych ćwiczeń z fantomem. Brak w szkołach fantomu do resuscytacji krążeniowo – oddechowej zadeklarowała również kadra pedagogiczna. Tylko sześciu nauczycieli stwierdziło, iż taka pomoc dydaktyczna jest w wyposażeniu szkoły, w której pracują. Skalę powyższego problemu ukazują również dane statystyczne zamieszczone na rys. 74, z wyszczególnieniem rodzaju szkół, w którymi związani są badani respondenci.

Rys. 74. Opinie kadry pedagogicznej oraz młodzieży na temat wyposażenia pracowni edukacji obronnej (*N = 206 +447,* dane w %)

Przedstawione wyniki badań empirycznych na rys. 74 ukazały, iż gimnazja oraz szkoły zawodowe takie, jak: zasadnicze szkoły zawodowe i technika, nie są przygotowane do kształcenia obronnego uczniów. W opiniach respondentów obydwu badanych grup (liczba zarówno nauczycieli, jak też młodzieży deklarującej taką opinię nie przekracza 8,8%) szkoły te dysponują jedynie torbami sanitarnymi, opatrunkami osobistymi, chustami trójkątnymi oraz odzieżą ochronną i w niewielkim zakresie maskami przeciwgazowymi. Wyjątek stanowi posiadanie w technikach fantomu do resuscytacji krążeniowo – oddechowej. Opinię taką wyraziło 3,2% nauczycieli, natomiast młodzież technikum w ogóle nie brała udziału w zajęciach z wykorzystaniem tej pomocy dydaktycznej. Podobna sytuacja wystąpiła w zasadniczych szkołach zawodowych, gdzie kadra pedagogiczna (7,1%) potwierdziła posiadanie rentgenoradiometru, co również nie zgadza się z deklaracjami młodzieży.

Zaopatrzenie w pomoce naukowe z dziedziny edukacji obronnej jest lepsze w liceach ogólnokształcących i profilowanych. Szkoły te dysponują w największym zakresie odzieżą ochronną (według opinii 59,3% uczniów liceów ogólnokształcących i 40,9% młodzieży liceów profilowanych) oraz maskami przeciwpyłowymi (80,9% i 53,0% respondentów). W liceach funkcjonuje także fantom do resuscytacji krążeniowo – oddechowej, ale w bardzo małym zakresie. Tylko co dziesiąty uczeń liceum (10,5%) poznał tę pomoc dydaktyczną podczas zajęć lekcyjnych.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy danych statystycznych, stan bazy materiałowo – dydaktycznej w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych jest zatrważający. W szkołach tych brakuje wielu niezbędnych pomocy naukowych, bez których realizacja programu kształcenia obronnego staje się niemożliwa. Szczególnie nieodpowiednim zjawiskiem wydaje się być brak fantomu do resuscytacji krążeniowo – oddechowej, gdyż nauczyciel bez tej pomocy dydaktycznej nie może prawidłowo przygotować ucznia do niesienia pomocy poszkodowanej osobie. Dlatego też odbudowanie bazy materiałowo – dydaktycznej jawi się jako niezbędny warunek uzyskania efektywności kształcenia obronnego młodzieży.

3.6. Edukacja dla bezpieczeństwa młodzieży w środkach masowej informacji

W świecie współczesnym pojawia się zjawisko stopniowego zmierzchu cywilizacji opartej na słowie drukowanym, które było dotychczas podstawą konstruowania filozofii i metodyki obecnej szkoły. Jak pisze Ryszard Stępień, świat wartości i prawd etycznych kultury humanistycznej jest coraz częściej wypierany przez nową epokę „technopolu", w której środki masowego przekazu stają się jedną z podstawowych dróg komunikacji interpersonalnej i społecznego oddziaływania.[1]

[1] Zob. R. Stępień, *Teoria pedagogiczna...*, op. cit., s. 3 i nast.

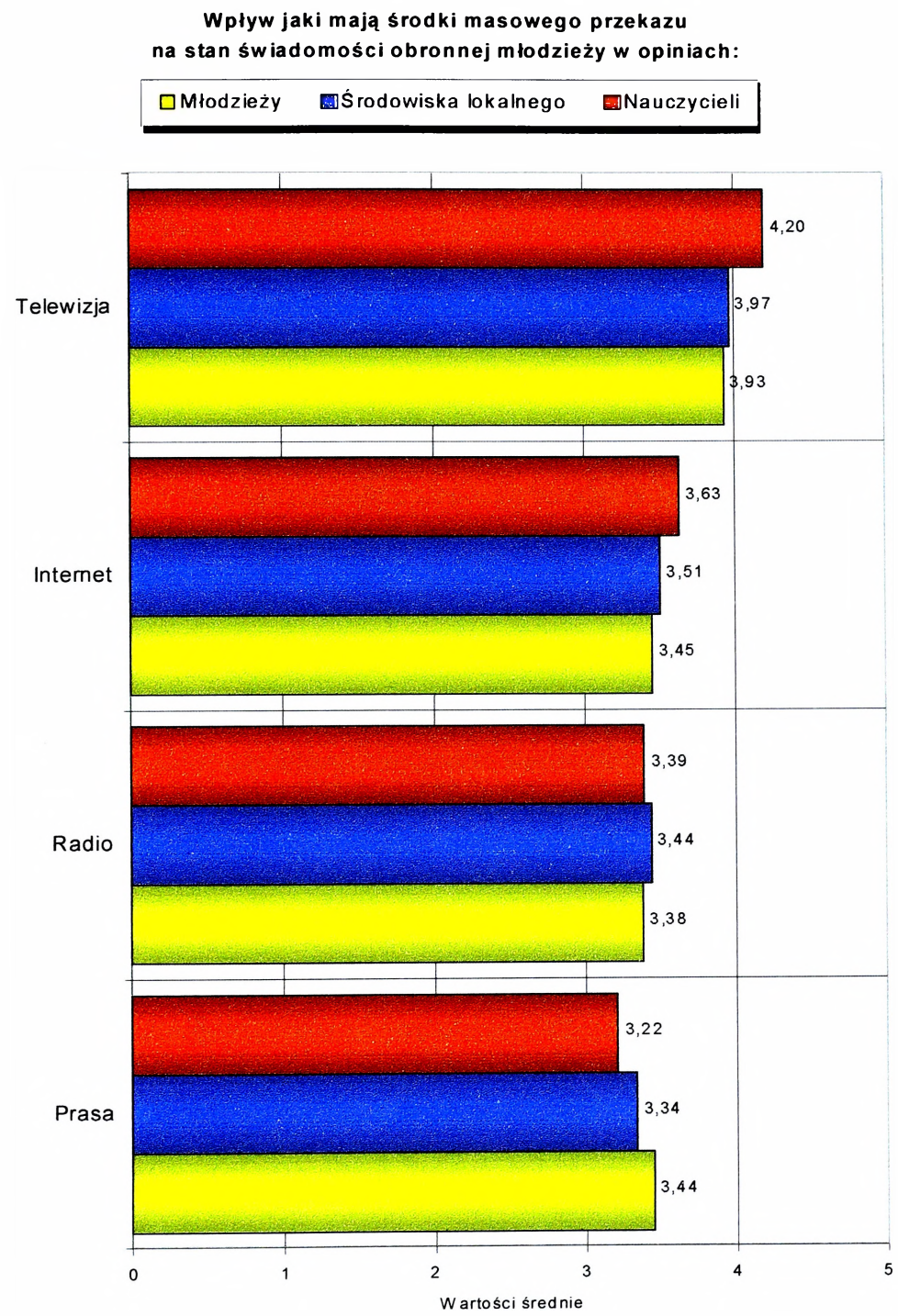
Nie można zatem przygotować młodego człowieka do życia we współczesnym świecie i otaczającej go rzeczywistości bez uwzględnienia zmian zachodzących w obszarze rozwoju techniki. Umiejętne wykorzystanie środków medialnych do prezentacji nowych osiągnięć w różnych dziedzinach życia może pomóc uczniowi nie tylko łatwiej zrozumieć, ale również szybko przyswoić nowe hasła programowe. Pomimo powszechności i dużego zasięgu środków masowej informacji, przekazywane treści nie zawsze odpowiadają na potrzeby społeczeństwa i państwa. Natomiast treści mające istotne znaczenia dla kultury kontaktów międzyludzkich oraz dla prawidłowego rozwoju życia społecznego często nie docierają do większości odbiorców, a upowszechnianie ich przez różne instytucje jest na bardzo niskim poziomie.

Istnieje przekonanie, iż prasa, radio, telewizja i internet w poważny sposób oddziałują na społeczeństwo w dziedzinie postrzegania różnych instytucji publicznych (np.: wojska czy oświaty) oraz na rozwiązywanie problemów istotnych dla człowieka, środowiska i państwa. Środki masowego przekazu, jak wynika z wcześniejszej analizy uzyskanych danych statystycznych[1], mają istotny wpływ na świadomość obronną młodzieży szkolnej. (Szczegółowe zestawienie opinii respondentów całej badanej populacji na ten temat przedstawia rys. 75).

Na podstawie wyników badań zaprezentowanych na rys. 75, można powiedzieć, iż telewizja stała się najważniejszym źródłem informacji, kształtującym świadomość obronną młodzieży, stosunek do armii oraz do szeroko pojmowanego bezpieczeństwa państwa. Wysoka ranga tego medium została podkreślona przez zdecydowaną większość respondentów. Średnia wartość rang wynosi: w grupie środowiska lokalnego 3,97; w grupie nauczycieli 4,2 oraz w grupie młodzieży 3,93. W świetle ujawnionych opinii na drugiej pozycji uplasowało się funkcjonowanie internetu (średnia wartość rang od 3,45 do 3,6), a na trzeciej radia (średnia wartość rang od 3,38 do 3,44). Najniżej została oceniona prasa, która uzyskała najsurowsze opinie w grupie badanych nauczycieli

[1] Zob. rys. 36, s. 142.

(średnia wartość rang 3,22), aczkolwiek opinie młodzieży były nieco większe (średnia wartość rang 3,44).

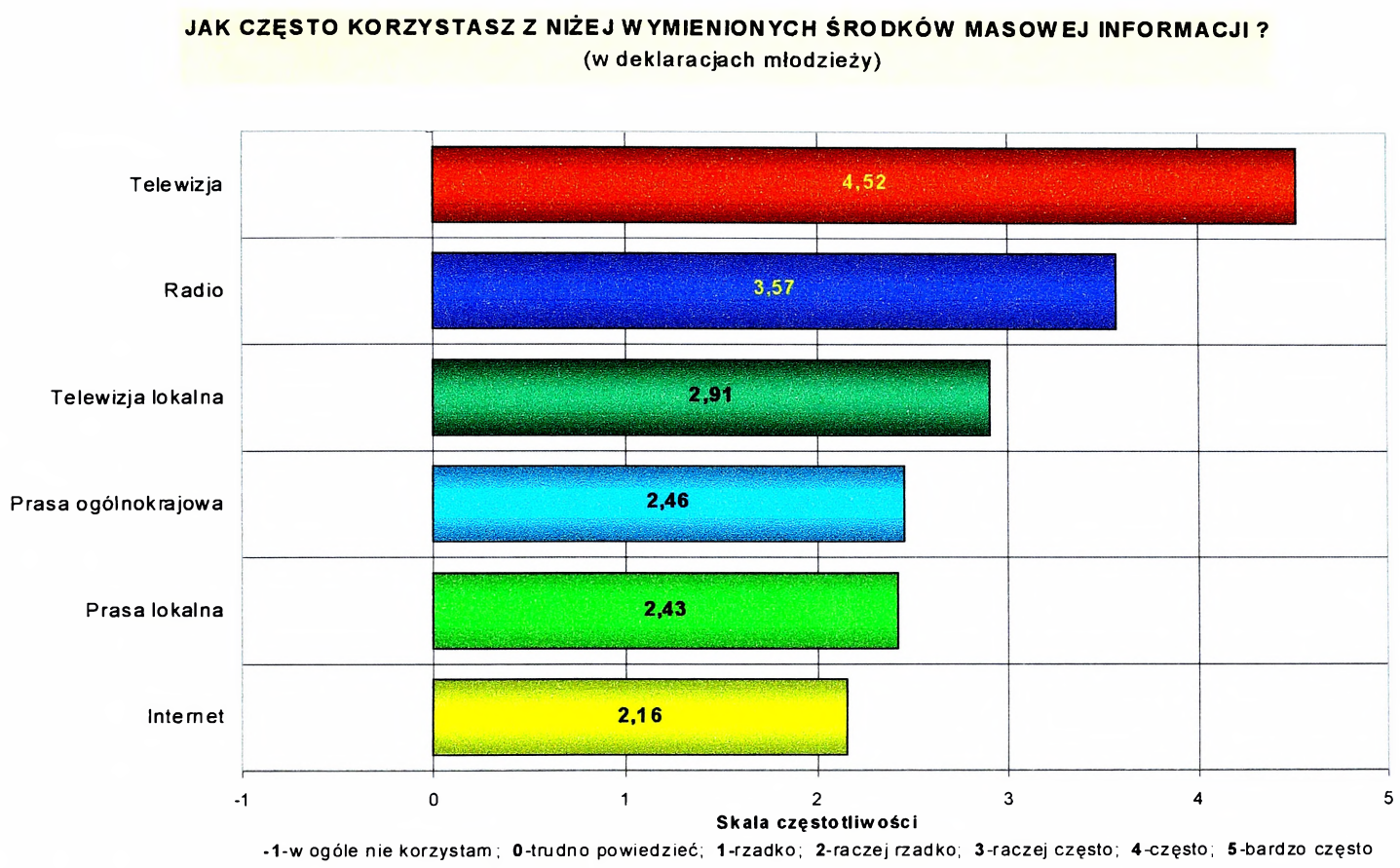

Rys. 75. Wpływ środków masowej informacji na stan świadomości obronnej młodzieży (*klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang*[1], *N = 71+211+444)*

Aby przekonać się, na ile prawdziwa jest przesłanka, że szerokiemu oddziaływaniu mediów towarzyszy zjawisko poświęcania przez młodzież coraz

[1] Poszczególnym kategoriom odpowiedzi przypisano następujące wartości: *„w dużym stopniu"* - 5, *„raczej w dużym stopniu"* - 4, *„raczej w małym stopniu"* - 3, *„w małym stopniu"* -2, *„w ogóle nie mają wpływu"* - 1, *„trudno powiedzieć"* – 0.

większej części swojego wolnego czasu na kontakt z tymi formami komunikacji, zadano respondentom grupy trzeciej następujące pytanie: *Jak często korzystasz z niżej wymienionych środków masowej informacji?* (Uzyskane wyniki badań na ten temat zostały przedstawione graficznie na rys. 76).

Rys. 76. Zakres korzystania przez młodzież ze środków masowej informacji, według deklaracji respondentów (*klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang, N = 443)*

Z zaprezentowanych wyników badań na rys. 76 wynika, iż młodzież bardzo często i często (średnia wartość rang 4,52 i 3,57) korzysta ze środków masowego przekazu, jakimi są telewizja oraz radio. Z telewizji lokalnej respondenci korzystają raczej rzadziej (średnia wartość rang 2,91). Prasę zarówno ogólnokrajową, jak też lokalną czytają uczniowie w jeszcze mniejszym zakresie (średnia wartość rang 2,46 i 2,43).

Młodzież zadeklarowała raczej rzadką częstotliwość korzystania z coraz bardziej powszechnego internetu (średnia wartość rang 2,16). Wydaje się, iż jest to skutek małego dostępu młodzieży do tej formy przekazu. Przeciętna polska rodzina zazwyczaj nie posiada odpowiednich środków finansowych, aby zapewnić dzieciom możliwość korzystania z technologii komputerowej. Szkoły również nie

zaspokajają potrzeb edukacyjnych w tym zakresie. Drastyczne ograniczanie budżetów placówek oświatowych doprowadza do sytuacji, w których szkoły nie posiadają odpowiedniego wyposażenia komputerowego lub nie są w stanie aktualizować i odnawiać funkcjonującej w szkole sieci. Na dziesięć szkół objętych badaniami profesjonalne pracownie komputerowe posiadają gimnazja oraz cztery szkoły ponadgimnazjalne. Dostęp młodzieży do tych pracowni jest ograniczony, gdyż szkoły nie prowadzą żadnych dodatkowych zajęć pozalekcyjnych również w tej dziedzinie.

Jak wynika z wcześniejszej analizy uzyskanych danych statystycznych, uczniowie dostrzegają jednak obok innych mediów duży wpływ internetu na ich świadomość obronną. Może to być skutkiem coraz większej popularności właśnie tej formy informacji i porozumiewania się niemalże we wszystkich dziedzinach życia społecznego.

Z przedstawionych danych statystycznych wynika, iż szczególnie telewizja publiczna posiada potencjalne możliwości propagowania audycji edukacyjnych i naukowych. Również wykorzystanie technologii multimedialnej[1] może być pomocą w aktualizacji i rozszerzaniu posiadanej wiedzy i umiejętności.

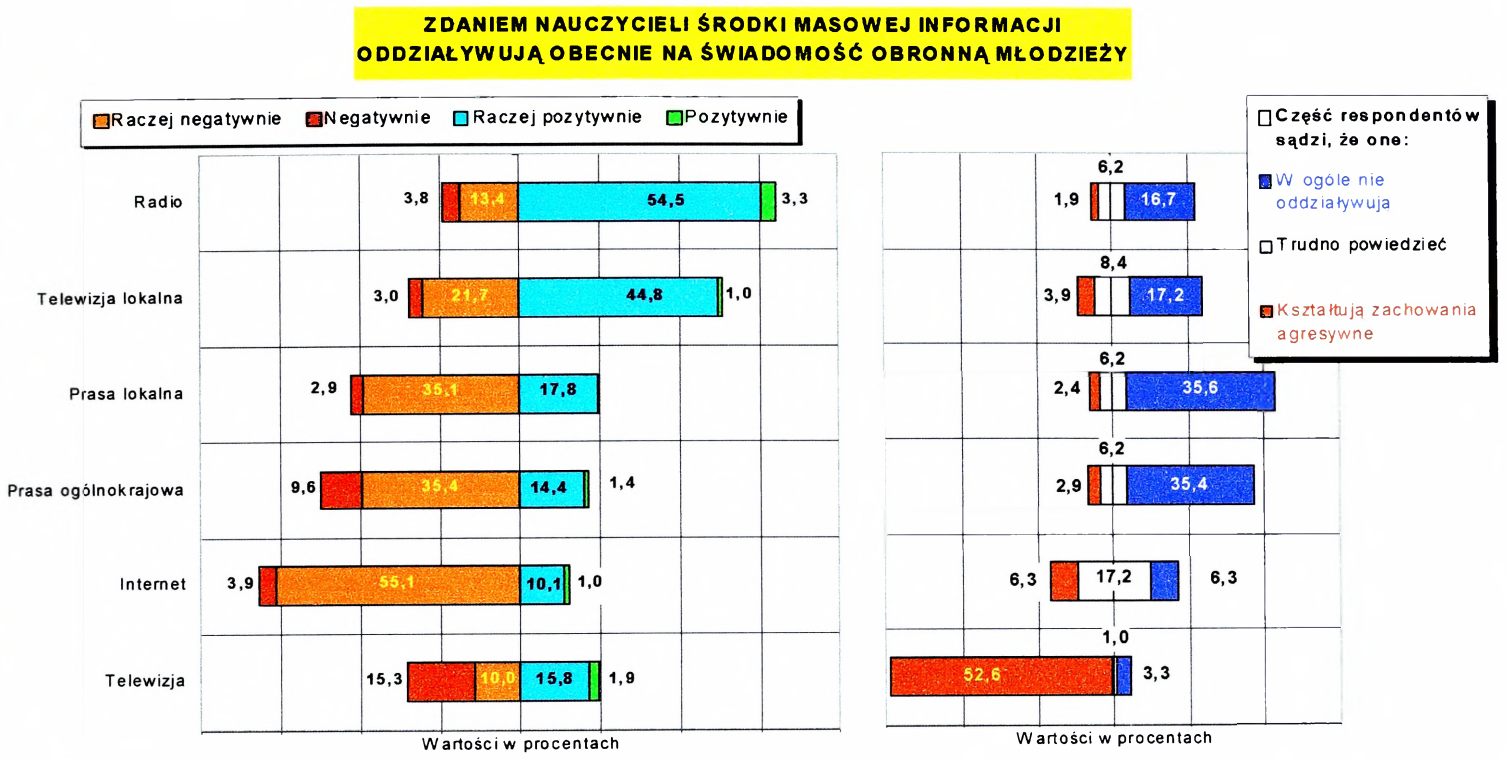
W celu rozpoznania na ile słuszne jest założenie, iż oddziaływanie środków masowego przekazu na stan świadomości obronnej młodzieży jest obecnie raczej negatywne, zadano respondentom grupy pierwszej i drugiej następujące pytanie: *Jak Pani/a zdaniem środki masowej informacji oddziaływują obecnie na świadomość obronną młodzieży?* (Uzyskane opinie kadry pedagogicznej na ten temat przedstawia rys. 77).

Przedstawione dane statystyczne na rys. 77 ukazały, iż zgodnie z deklaracjami większości nauczycieli środki masowego przekazu oddziałują na świadomość obronną młodzieży *„raczej negatywnie"*. Wiele pejoratywnych opinii

---

[1] Obecnie oferuje się nauczycielom szereg multimedialnych programów, opracowanych w celu wykorzystania podczas realizacji zajęć z edukacji obronnej. Jednak warunkiem ich wykorzystania jest posiadanie przez szkołę bazy komputerowej oraz odpowiednie kwalifikacje nauczycieli. Ofertę multimedialną w zakresie kształcenia obronnego przedstawiono na łamach pisma „Edukacja dla Bezpieczeństwa". Zob. Z. Majewski, *Multimedia w nauczaniu przysposobienia obronnego,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 4, s. 50.; W. Molek, *Problematyka bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej i obronności w Internecie,* Tamże, s. 46.

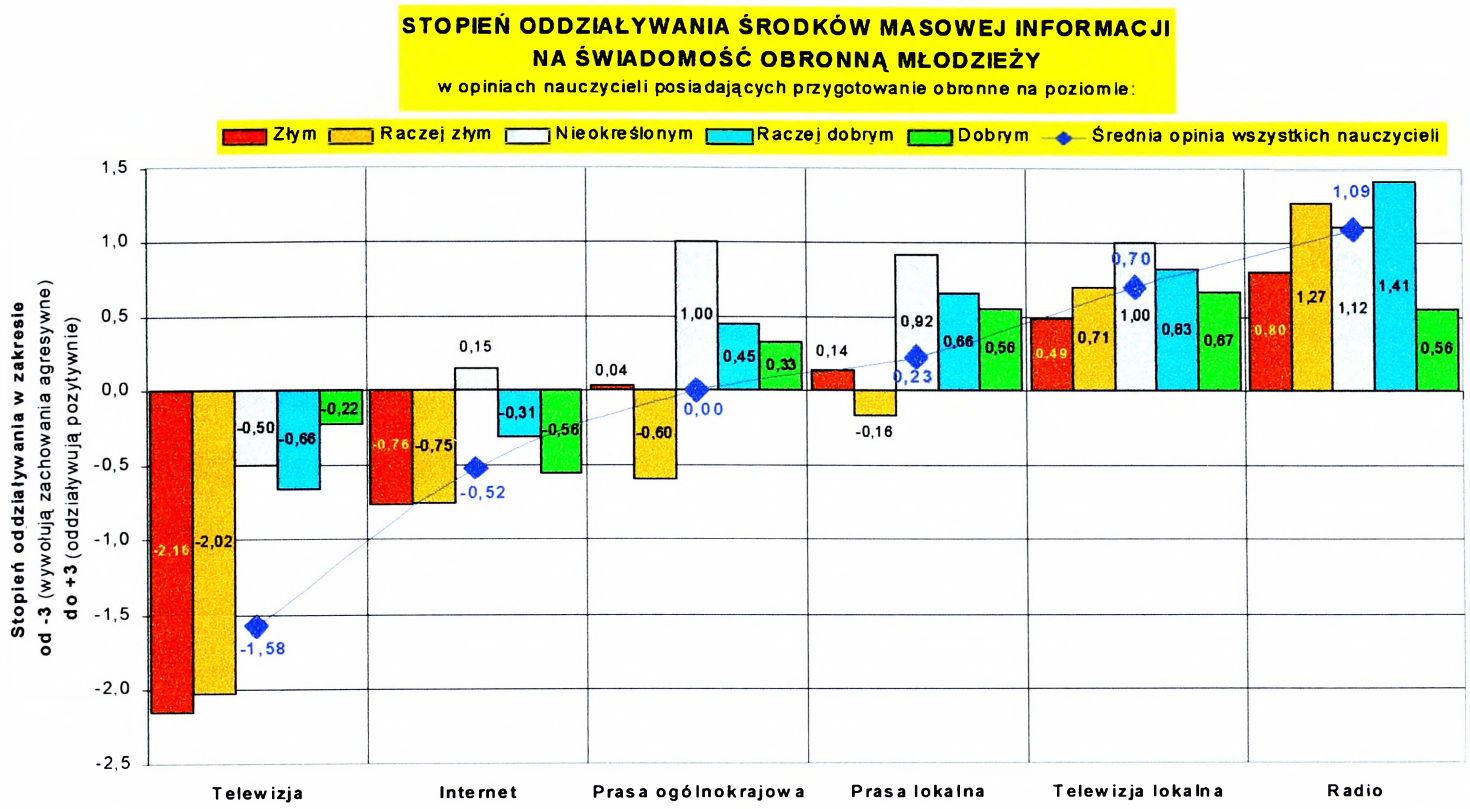
w tej kategorii uzyskały: internet (55,1% nauczycieli), prasa ogólnokrajowa (35,4% respondentów) oraz prasa lokalna (35,1% badanej kadry). Zdecydowanie negatywnie badana populacja nauczycieli oceniła działalność w tej dziedzinie telewizji. Dla ponad połowy respondentów (52,6%) telewizja kształtuje zachowania agresywne.

Rys. 77. Sposób oddziaływania na świadomość obronną młodzieży środków masowej informacji w opiniach kadry pedagogicznej (*N = 209,* dane w %)

W opiniach wyrażonych przez kadrę pedagogiczną pozytywnie oddziaływuje na świadomość obronną młodzieży przede wszystkim radio i telewizja lokalna. Wpływ radia jest *„raczej pozytywny"* dla 54,5% respondentów, a telewizji lokalnej dla 44,8% badanych nauczycieli.

Test chi-kwadrat wykazał silną statystyczną zależność między opiniami kadry pedagogicznej na temat sposobu oddziaływania środków masowej informacji na świadomość obronną młodzieży, a deklarowanym przygotowaniem obronnym respondentów (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$). Różnice w opiniach pomiędzy nauczycieli uwidoczniły się po nadaniu wartości liczbowych poszczególnym kategoriom odpowiedzi i obliczeniu średniej wartości rang. (Szczegółowe wyniki przedstawia rys. 78).

Rys. 78. Opinie kadry pedagogicznej wobec sposobu oddziaływania środków masowej informacji na świadomość obronną młodzieży, a poziom przygotowania obronnego respondentów (*klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang*[1], *N =209)*

Kadra pedagogiczna dobrze przygotowana do zadań obronnych pozytywnie postrzega oddziaływanie na świadomość obronną młodzieży takich mediów, jak:radio, lokalna telewizja i prasa oraz prasa ogólnokrajowa, zaś pejoratywnie ocenia telewizję i internet. Natomiast nauczyciele źle przygotowani w dziedzinie obronności pozytywnie ocenili jedynie działalność radia i telewizji lokalnej. Jako jedyni respondenci krytycznie odnieśli się do prasy zarówno ogólnokrajowej (średnia wartość rang - 0,8), jak też lokalnej (średnia wartość rang -0,16).

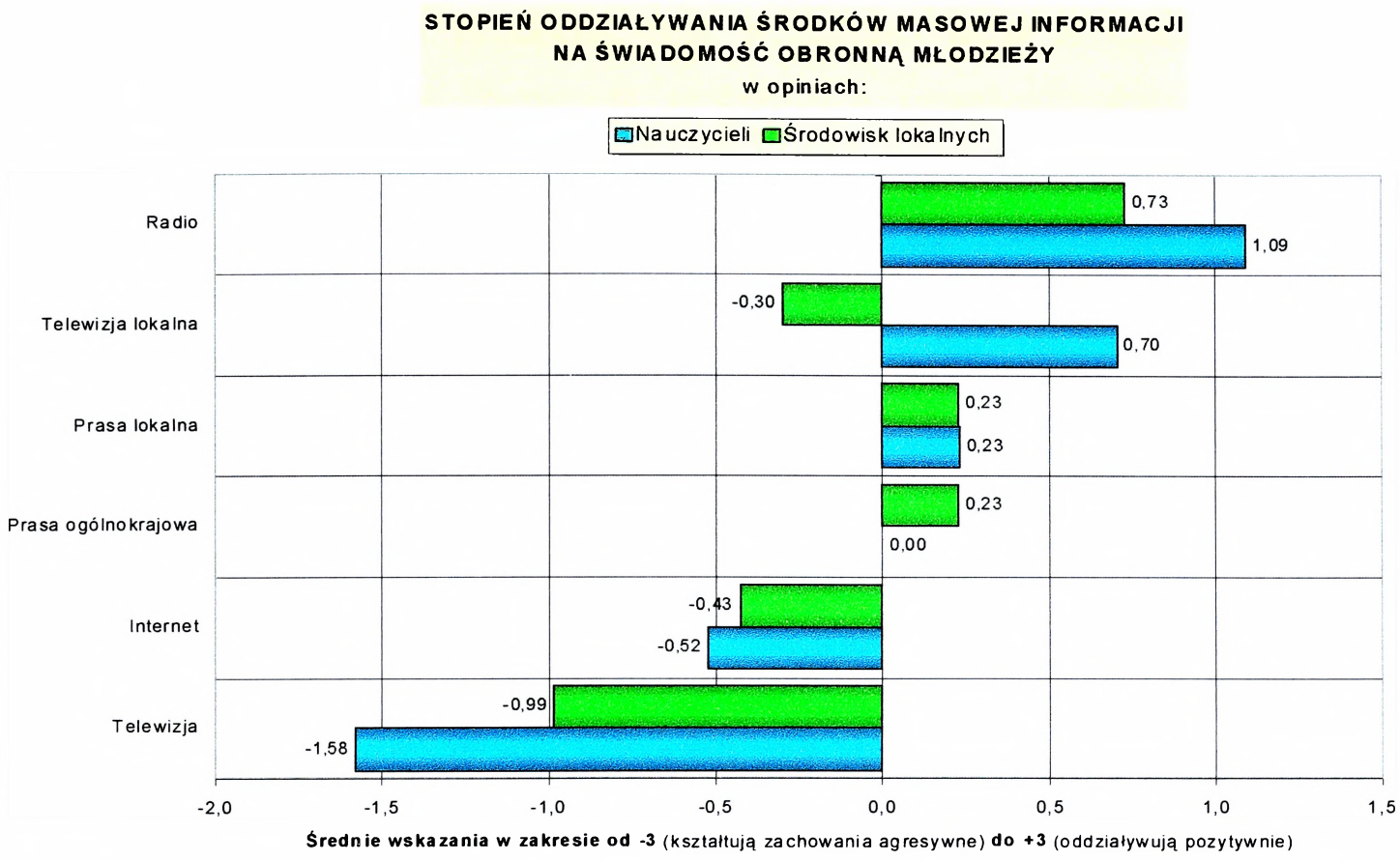
Oddziaływanie telewizji (średnia wartość rang -1,58) oraz internetu (średnia wartość rang -0,52) zostało bardzo nisko ocenione bez względu na poziom przygotowania obronnego respondentów. Pejoratywne postrzeganie internetu może być skutkiem niewielkiego kontaktu respondentów z tym środkiem

[1] Poszczególnym kategoriom przyporządkowano następujące wartości liczbowe: *„pozytywnie"*- 3, *„raczej pozytywnie"*- 2, *„raczej nagatywnie"* - 1, *„trudno powiedzieć"* - 0, *„nagatywnie"*- (-1), *„w ogóle nie oddziaływują"*- (-2), *„kształtują zachowania agresywne"*- (-3).

masowego przekazu. Na podstawie przeprowadzonych wywiadów, można przypuszczać, iż dla wielu badanych nauczycieli obsługa komputera jest w dalszym ciągu dziedziną wiedzy raczej mało znaną. Zastanawiające jest szczególnie negatywne postrzeganie telewizji, które wyrazili nauczyciele z równie negatywnym przygotowaniem obronnym. Ponad połowa (52,6%) badanej populacji nauczycieli stwierdziła, iż telewizja kształtuje zachowania agresywne. Wydaje się, iż taka ocena telewizji jest wyrazem krytycyzmu młodej kadry pedagogicznej, gdyż to właśnie ta część nauczycieli zadeklarowała brak odpowiedniego przygotowania obronnego. Nauczyciele ci legitymują się wyższym wykształceniem i w związku z tym mogą posiadać szerszą świadomość w zakresie wiedzy socjologicznej, a także większą znajomość zasad funkcjonowania środków masowego przekazu.

Opinie kadry pedagogicznej na temat funkcjonowania mediów częściowo pokrywają się z wyrażonymi deklaracjami przedstawicieli środowiska lokalnego. (Porównanie opinii obydwu grup na powyższy przedstawia rys. 79).

Z przedstawionych danych statystycznych na rys. 79 wynika, iż przedstawiciele środowiska lokalnego potwierdzili negatywną ocenę sposobu oddziaływania telewizji i internetu na świadomość obronną młodzieży, aczkolwiek oceny te są nieco mniej radykalne: w stosunku do telewizji średnia wartość rang wyniosła - 0,99, a wobec internetu -0,43. Istotne różnice pojawiły się przy wyrażaniu opinii na temat działalności telewizji lokalnej, której wpływ na wiedzę obronną uczniów środowisko lokalne przedstawiło w kategorii *„oddziaływuje negatywnie”* (średnia wartość rang -0,3). Natomiast respondenci tej grupy pozytywniej od nauczycieli ocenili funkcjonowanie prasy ogólnokrajowej (średnia wartość rang 0,23). Być może środowisko lokalne w obliczu różnorakich trudności własnego regionu bardziej dostrzega brak odpowiednich informacji w emitowanych programach telewizji lokalnej. Spełnianie tej roli wydaje się postrzegać w działaniu ogólnokrajowej prasy.

Rys. 79. Opinie kadry pedagogicznej oraz środowiska lokalnego na temat sposobu oddziaływania środków masowego przekazu na świadomość obronną młodzieży (*klasyfikacja na podstawie średniej wartości rang, N = 209)*

W świetle zaprezentowanej analizy uzyskanych wyników badań można przypuszczać, iż środki masowego przekazu nie wykorzystują swoich możliwości w kreowaniu pozytywnego stosunku obywateli do szeroko pojmowanych zagadnień bezpieczeństwa. Zarówno telewizja, internet, prasa, jak też radio w ograniczonym zakresie wyposażają społeczeństwo w odpowiedni zasób wiedzy z dziedziny obronnej oraz niedostatecznie uświadamiają obywatelom potrzebę umacniania bezpieczeństwa państwa i nie wzbudzają większego zainteresowania problematyką obronną Rzeczypospolitej Polskiej.

Niedomagania te są istotne w obliczu małej efektywności kształcenia obronnego młodzieży szkolnej. W opiniach respondentów, telewizja będąca głównym nośnikiem informacji i źródłem wiedzy o problematyce bezpieczeństwa, nie potrafi umiejętnie zgromadzić większej widowni wokół programów proobronnych, a wręcz przeciwnie kształtuje zachowania agresywne. Jest to ważny problem wobec deklarowanego przez młodzież bardzo częstego oglądania

programów telewizyjnych. Niestety problematyka wojskowo – obronna jest emitowana w telewizji publicznej oraz w polskim radiu w czasie niskiej oglądalności odbiorców. Poza tym programy o charakterze edukacyjno – obronnym często są prezentowane w sposób mało atrakcyjny dla młodzieży.

Istnieje zatem potrzeba korekty funkcjonującego modelu informowania społeczeństwa w dziedzinie edukacji obronnej. Obowiązek ten winien spoczywać na środowiskach profesjonalnie zajmujących się problematyką edukacji dla bezpieczeństwa. Zwiększenie programów i audycji cyklicznych skierowanych do młodego pokolenia Polaków mogłoby pozytywnie wpłynąć na zwiększenie efektywności kształcenia w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym oraz na stan bezpieczeństwa państwa.

W celu uatrakcyjnienia wojskowej publicystyki w mediach Biuro Prasy i Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej przygotowało militarną stronę w internecie, w której prezentuje się szeroką problematykę przygotowań obronnych państwa. Również na stronach internetu Ministerstwo Spraw Zagranicznych prezentuje polityczną wykładnię polityki bezpieczeństwa państwa, a Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji publikuje zagadnienia z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego.[1]

Wydaje się, iż Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu zbyt mało uwagi poświęca na propagowanie kształcenia obronnego młodzieży poprzez środki masowej informacji. Brakuje ciekawie i profesjonalnie skonstruowanych programów edukacyjnych, które uatrakcyjniłyby zajęcia dydaktyczne i pomogłyby środowisku szkolnemu efektywnie skonstruować proces edukacji dla bezpieczeństwa.

3.7. Wnioski

Przeprowadzone badania ukazały określony obraz kształcenia obronnego młodzieży i ujawniły wiele negatywnych zjawisk związanych z realizacją edukacji dla bezpieczeństwa w środowisku szkolnym. Szczegółowa analiza wyników badań

potwierdziła przyjętą w rozprawie hipotezę, iż obecny model edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym w ograniczonym zakresie tworzy warunki do kształtowania pożądanego stanu świadomości obronnej młodzieży, jest nieefektywny i nie daje oczekiwanych rezultatów. Model ten nie uwzględnia polskich doświadczeń na przestrzeni historii, ani też nie obejmuje wszystkich potrzeb edukacyjnych społeczeństwa. Współczesny system kształcenia obronnego raczej nie zapewnia systematycznej i skoordynowanej realizacji zadań edukacyjnych w zakresie kształtowania świadomości obronnej młodzieży. W ograniczonym zakresie uwzględnia standardy edukacyjne w tej materii państw członkowskich NATO.

Jak wykazały przeprowadzone badania, niedomagania obecnego systemu kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym najczęściej są związane z następującymi zjawiskami:

- brakiem strategicznej koncepcji edukacji dla bezpieczeństwa, a w niej kształcenia obronnego młodzieży szkolnej;
- niespójnością prawnych rozwiązań legislacyjnych mających związek z systemem edukacji obronnej społeczeństwa RP;
- ustawiczną zmianą podstaw prawno-ekonomicznmych;
- niedostatkiem środków finansowych w resorcie edukacji narodowej oraz w administracji lokalnej;
- niskim stopniem znajomości problematyki obronnej w środowisku pedagogicznym;
- częstotliwością zmian programów nauczania przysposobienia obronnego w poszczególnych typach szkół;
- nie uwzględnieniem polskich tradycji wychowania obronnego młodego pokolenia Polaków w obecnej reformie oświaty;
- rezygnacją w podstawie programowej z treści dotyczących znaczenia sił zbrojnych i ich roli w państwie;

---

[1] Zob. W. Molek, *Problematyka bezpieczeństwa...,* op. cit., s. 46 i nast..

- systematycznymi ograniczeniami liczby godzin nauczania przysposobienia obronnego w szkołach średnich;
- wycofaniem przysposobienia obronnego jako odrębnego przedmiotu nauczania ze szkół podstawowych i policealnych;
- usytuowaniem edukacji obronnej w gimnazjum jako ścieżki edukacyjnej, a nie obowiązującego przedmiotu;
- brakiem jasnych, metodologicznych wskazań nadzoru pedagogicznego do realizacji ścieżek edukacyjnych, a szczególnie ścieżki „Obrona cywilna" w gimnazjum;
- zaniechaniem powszechnej edukacji obronnej młodzieży akademickiej, jak również szkolenia wojskowego studentów w okresie transformacji ustrojowej w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w;
- ograniczeniem nadzoru pedagogicznego nad problematyką obronności w resorcie;
- nie traktowaniem edukacji dla bezpieczeństwa (treści wykształcenia obronnego) jako obowiązującej wiedzy ogólnokształcącej;
- brakiem kadry pedagogicznej, posiadającej pełne kwalifikacje zawodowe oraz wiedzę specjalistyczną, merytoryczną, a także metodologiczną z zakresu obronności, ochrony ludności oraz ratownictwa i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej;
- zniszczeniem infrastruktury i bazy dydaktycznej;
- brakiem konsensu i korelacji wszystkich elementów systemu obronnego RP;
- brakiem współpracy szkoły ze środowiskiem lokalnym, instytucjami i organizacjami proobronnymi.

Wynika z tego, że dotychczasowy system kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym wymaga zmian. Na podstawie analizy przeprowadzonych badań można przypuszczać, iż stopień zainteresowania problematyką obronną jest wyraźnie wysoki wśród młodzieży pomimo

niewielkiego zakresu propagowania zagadnień obronności w środowisku szkolnym i lokalnym. Wniosek ten wydaje się być tym bardziej słuszny, gdyż jak wykazały badania, kadra pedagogiczna nie posiada przemyślanej i wszechstronnej oferty wychowawczo - obronnej wobec zaprezentowanego w kwestionariuszach entuzjazmu młodzieży. Zaobserwowany wzrost popularności edukacji obronnej wśród młodego pokolenia może stać się fundamentem rozwoju kształcenia obronnego. Jest to niewątpliwie potencjał twórczy, którego nie można zaniechać, a wręcz przeciwnie należałoby rozwijać w kierunku optymalizacji systemu edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży i społeczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej.

Rozdział IV

PERSPEKTYWY ROZWOJU KSZTAŁCENIA OBRONNEGO W SZKOLNICTWIE GIMNAZJALNYM I PONADGIMNAZJALNYM

Pomimo wielu braków i trudności w całokształcie edukowania i wychowania młodzieży w historii państwa polskiego, należy przyznać, iż dorobek minionych lat w kształtowaniu postaw patriotycznych i proobronnych młodego pokolenia Polaków jest niezaprzeczalny. Postawy te były efektem ogromnego i twórczego wysiłku wychowawczego nauczycieli szkolnych i akademickich, kreatorów i popularyzatorów nauki i kultury, rodzin, wojska, kościoła, środowisk lokalnych oraz licznych organizacji społecznych i młodzieżowych.

Jak wykazały przeprowadzone badania, w czasach współczesnych wiedza i umiejętności młodzieży z zakresu edukacji obronnej dalekie są od oczekiwań społecznych. Niepokoją zwłaszcza takie zjawiska, jak dewaluacja wartości moralnych, wzrost przestępczości, negatywne nastawienie do obowiązku służby wojskowej oraz do poświęcenia dla dobra ojczyzny.

W obecnym systemie kształcenia obronnego nadal istnieje wiele sprzeczności w dziedzinie edukowania i wychowania, które występują w rodzinie, w środowisku szkolnym, akademickim i lokalnym, w wojsku, kościele oraz organizacjach społecznych i młodzieżowych.

Podzielając pogląd[1] Ryszarda Stępnia, zauważyć należy, iż szczególnie zastanawiająca i niebezpieczna dla jakości kształcenia obronnego jest niska internalizacja wartości obywatelskich. W licznych przypadkach młodzież nie posiada wyraźnych dominant w systemie wartości. Taka sytuacja utrudnia skuteczne modelowanie zachowań uczniów, a często uniemożliwia kształtowanie postaw proobronnych i prospołecznych młodzieży.

Mimo przeobrażeń w dobie reformy oświaty, nie wydaje się jednak, aby można było mówić o przesłankach wychodzenia z istniejącego kryzysu.

[1] Zob. R. Stępień, *Edukacja szkolna a bezpieczeństwo państwa,* op. cit., s. 6.

Na podstawie dostrzeżonych uwarunkowań jakości kształcenia obronnego młodzieży można przypuszczać, iż warunkiem wychodzenia z istniejącej stagnacji są przeobrażenia w skali kraju, a także w świadomości obronnej całego społeczeństwa, w tym szczególnie osób bezpośrednio związanych z edukacją. Jest to szczególnie istotny problem ze względu na nowy układ geostrategiczny wspólnoty europejskiej, w którym partycypuje Polska. Dlatego też należy w dalszym ciągu doskonalić system edukacji obronnej społeczeństwa, a więc i młodzieży szkolnej.

W celu wyodrębnienia, jakie czynniki decydują o zwiększeniu efektywności edukacji obronnej młodzieży, zadano respondentom następujące pytania[1]:

- *Które z wymienionych czynników uważa Pan/Pani za najistotniejsze w zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym?*
- *Jeżeli wśród...* (zaproponowanych w pytaniu wyżej) *...czynników są takie, które Pani/Pana zdaniem nie mają istotnego wpływu na efektywność kształcenia obronnego młodzieży, to ich numery proszę wpisać w poniżej zamieszczonych rubrykach.*

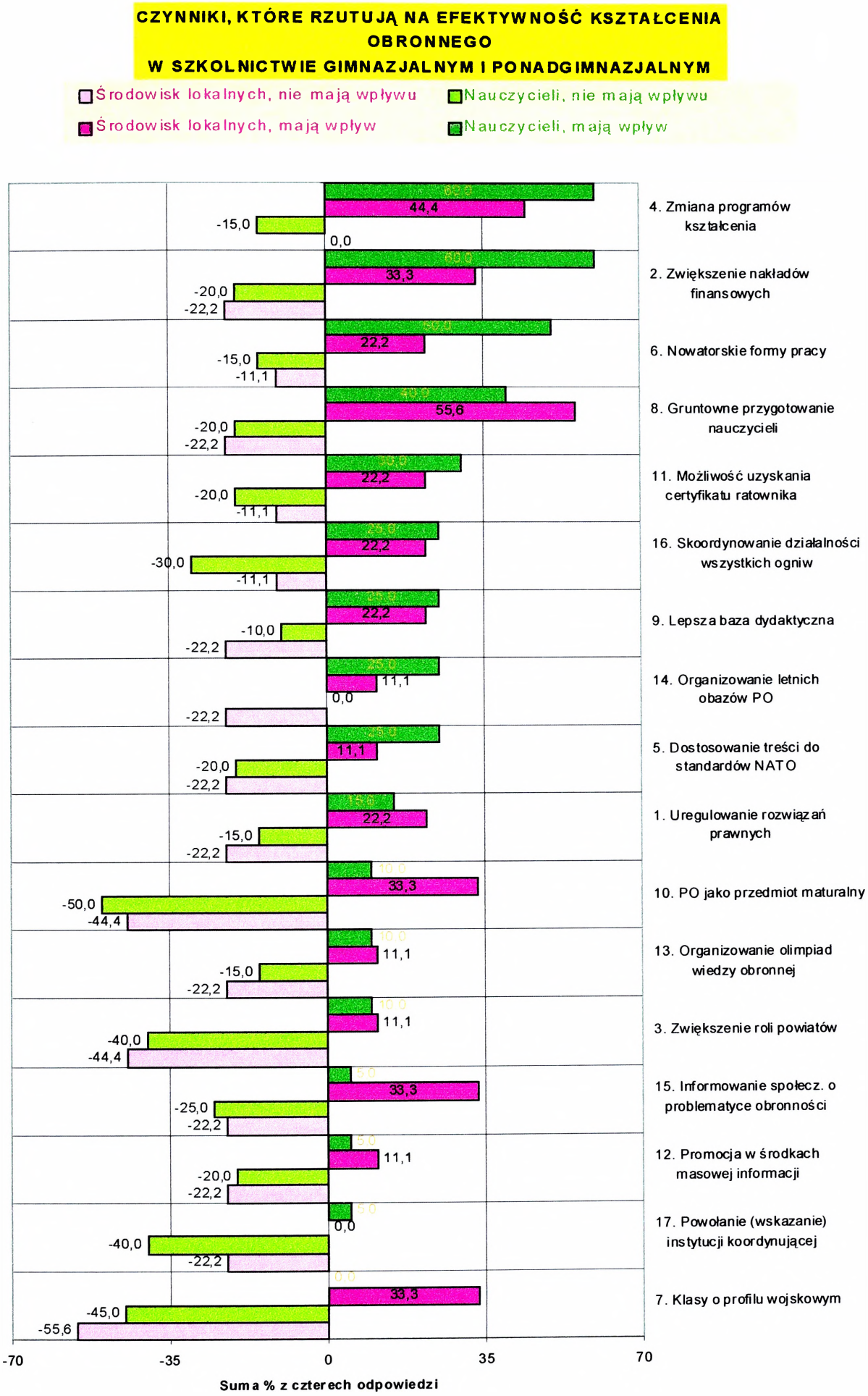
(Uzyskane dane statystyczne przedstawia rys. 80).

W świetle ujawnionych opinii można powiedzieć, iż na zwiększenie efektywności kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym w największym stopniu wpłynęłaby zmiana programów nauczania. Zdania kadry pedagogicznej (60% badanych) i przedstawicieli środowiska lokalnego (44,4%respondentów) w tej materii są porównywalne. Nauczyciele wskazywali ponadto na zwiększenie nakładów finansowych (60%), jak też na nowatorskie formy i aktywizujące metody nauczania (50% badanych) oraz na profesjonalne przygotowanie nauczycieli (40% respondentów).

Natomiast dla ponad połowy respondentów środowiska lokalnego (55,6%) istotnym czynnikiem w kształceniu obronnym jest gruntowne przygotowanie

---

[1] Kwestionariusz N – pytania nr 41, 42; Kwestionariusz ŚL – pytania nr 30,31.

Rys. 80. Czynniki decydujące o zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego młodzieży w opiniach: nauczycieli (N = 211) i środowisk lokalnych (N = 70) oraz czynniki nie mające istotnego wpływu na edukację obronną w szkole średniej zdaniem: nauczycieli (N = 48) i środowisk lokalnych (N = 16); (dane w %, *suma z czterech wybranych odpowiedzi*)

kadry pedagogicznej do pracy z młodzieżą. Następnie co trzeci przedstawiciel środowiska lokalnego sądzi, iż aby zoptymalizować system kształcenia obronnego młodzieży należałoby: wykorzystać środki masowego przekazu do pełnego informowania społeczności szkolnej i lokalnej w zakresie problematyki obronnej (33,3%), przyznać przysposobieniu obronnemu rangę przedmiotu maturalnego (33,3%) oraz stworzyć młodzieży możliwości edukacji w klasach o profilu wojskowym (33,3%).

Respondenci obydwu grup zdecydowanie rzadziej widzieli wśród zaproponowanych w kwestionariuszu czynników ich nieprzydatność do zwiększenia efektywności kształcenia obronnego. Wobec tego problemu wypowiedziało się jedynie 48 nauczycieli (22,7%) oraz 16 przedstawicieli środowiska lokalnego (22,5%).

Z przedstawionych danych statystycznych wynika, iż zdaniem prawie 1/8 badanej populacji kadry pedagogicznej oraz środowiska lokalnego, najmniej istotnym czynnikiem oddziałującym na optymalizację procesu edukacji obronnej młodzieży jest kontynuowanie eksperymentu z klasami profilowanymi wojskowo oraz wprowadzenie przysposobienia obronnego do kanonu przedmiotów maturalnych. Wydaje się, iż znaczną rolę w takim postrzeganiu odgrywa stosunkowo niski stopień propagowania zagadnień obronności w środkach masowego przekazu, jak też niska ranga kształcenia obronnego w obecnym systemie oświatowym.

Zastanawia także wskazanie w tej kategorii roli powiatów, jako nie mających wpływu na efektywność edukacji dla bezpieczeństwa. Skala tego problemu może być spowodowana brakiem skutecznych oddziaływań w środowisku lokalnym tej młodej struktury administracyjnej.

Opinie badanej populacji młodzieży na temat nadania przysposobieniu obronnemu rangi przedmiotu maturalnego są w dużej mierze przeciwstawne w stosunku do deklaracji pozostałych respondentów. Młodzieży postawiono następujące pytanie: *Czy uważasz, że powinna istnieć możliwość zdawania egzaminu maturalnego z edukacji obronnej (przysposobienia obronnego)?* (Skalę tego problemu obrazują dane zamieszczone w tabeli 19).

Tabela 19. Deklaracje młodzieży na temat możliwości zdawania egzaminu maturalnego z edukacji obronnej (przysposobienia obronnego), (*N = 447*, dane w %)

Kategoria odpowiedzi	**Tak**	**Nie**	**Trudno powiedzieć**	**Brak danych**
Procent odpowiedzi	62,78	23,32	13,90	0,22

Ponad połowa badanej młodzieży (62,78%) chciałaby posiadać możliwość zdawania egzaminu maturalnego z przysposobienia obronnego. Takiej potrzeby nie zadeklarowało 23,32% respondentów. Na uwagę zasługuje fakt, iż tylko jeden (0,22%) uczeń nie wypowiedział się na ten temat, co może świadczyć o popularności zagadnień obronnych wśród młodzieży i w związku z tym chęci wyrażenia swojej opinii w tej materii.

Nie ulega wątpliwości fakt, iż kształcenie obronne młodzieży jest immanentnym składnikiem najszerzej rozumianej edukacji obronnej społeczeństwa polskiego, dlatego też w kierunkach proponowanych zmian w dużym stopniu należy uwzględnić rangę, specyfikę oraz złożoność, a zarazem odrębność edukacji dla bezpieczeństwa.

4.1. Tendencje zmian w podstawach prawnych edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym

W świecie współczesnym można zaobserwować kryzys państwa i jego instytucji, upadek wartości społecznych, czy też nieustanną atmosferę konfrontacji i konfliktu, co odnosi się wprost do podstaw legislacyjnych oraz do obowiązujących przepisów prawnych.[1]

W obecnym etapie rozwoju III Rzeczypospolitej większość przepisów i ustaw zwłaszcza w sferze społecznej i ekonomicznej jest niespójna, co nie

[1] Zob. J. Łętowski, *Prawo, społeczeństwo, jednostka,* (w:) *Człowiek jako obywatel,* pod red. Marii Szyszkowskiej, Warszawa 1995, s. 67.

stwarza odpowiednich warunków do sprawnego działania systemu kształcenia obronnego młodzieży.

Jak ujawniły przeprowadzone badania empiryczne[1], obowiązujące rozwiązania prawne w zakresie kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym nie motywują środowiska szkolnego do efektywnej pracy.

Obowiązująca dotychczas *Ustawa o systemie oświaty* i akty wykonawcze do niej wymagają zmian i dostosowania treści do obecnych potrzeb edukacyjnych w zakresie obronności społeczeństwa i państwa polskiego. Z tego względu celowa byłaby zmiana programu, jak też struktur kształcenia obronnego młodzieży. Konieczne jest zatem uwzględnienie w nowelizacji *Ustawy* oraz w aktach do niej wykonawczych następujących zagadnień:

- W szkolnictwie gimnazjalnym wprowadzenie obowiązkowego przedmiotu – „Edukacja dla bezpieczeństwa" uwzględniającego zasady zachowania się w sytuacjach ekstremalnych oraz elementy ratownictwa i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej. Jest to istotny problem, gdyż obecnie część młodzieży wiejskiej, pomimo prawnego obowiązku nauki, często z przyczyn materialnych nie kontynuuje edukacji w szkołach ponadgimnazjalnych. Wprowadzenie takiego przedmiotu do gimnazjum pozwoliłoby na przekazanie tej młodzieży pewnego zasobu wiedzy obronnej.
- Koniecznym wydaje się również zwiększenie o jedną godzinę nauczania przysposobienia obronnego w szkołach ponadgimnazjalnych. Pozwoliłoby to na pełną realizację programów nauczania z uwzględnieniem nie tylko treści teoretycznych, ale też przede wszystkim zajęć praktycznych.
- Podniesienie przysposobienia obronnego do rangi przedmiotu maturalnego.
- Wprowadzenie zasady opiniowania programów kształcenia obronnego młodzieży nie tylko przez Ministra Edukacji Narodowej i Sportu, ale także przez Ministra Obrony Narodowej.

[1] Zob. rys. 18, s. 115.

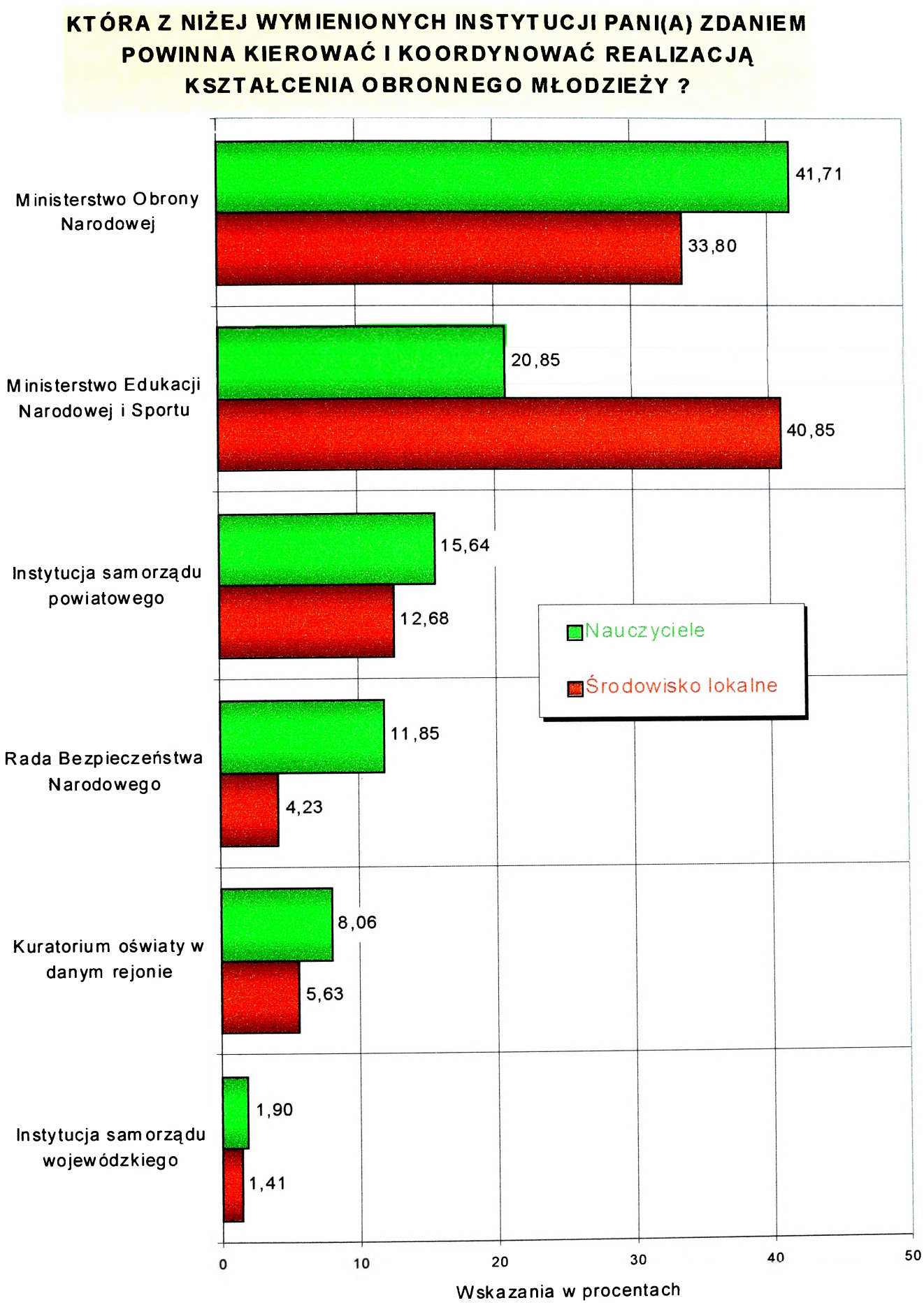
- Umieszczenie w programach nauczania w szkolnictwie ponadgimnazjalnym elementów szkolenia ogólnowojskowego, indywidualnej i zespołowej samoobrony, kierowania małymi zespołami obrony cywilnej oraz ćwiczeń z zakresu ratownictwa i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej
- Uwzględnienie w kierowaniu edukacją obronną młodzieży czynnika cywilnego i wojskowego.
- Określanie programów szkolenia obronnego przez Ministrów Edukacji Narodowej i Sportu oraz Obrony Narodowej.
- Rozwój szkolenia obronnego młodzieży akademickiej, która trafia po zakończeniu edukacji do pracy w instytucjach państwowych oraz organach administracji publicznej, w tym także na stanowiska wymagające określonej wiedzy i umiejętności z zakresu edukacji obronnej.

Obowiązujące obecnie zasady finansowania kształcenia obronnego młodzieży są niewystarczające, niespójne i wymagają zmian. Skonstruowanie nowego systemu finansowania powinno być poprzedzone stworzeniem optymalnych struktur edukacji obronnej społeczeństwa i młodzieży szkolnej i być im podporządkowanym. Należałoby przyjąć zasadę, iż za finansowanie przedsięwzięć z dziedziny kształcenia obronnego młodzieży odpowiada organ prowadzący szkołę.

Dana jednostka samorządu lokalnego powinna być prawnie zobowiązana do wydzielenia niezbędnych funduszy i zapewnienia odpowiedniej wielkości środków na poziomie umożliwiającym realizację procesu przygotowania obronnego młodzieży szkolnej.

4.2. Propozycje zmian w zarządzaniu edukacją dla bezpieczeństwa młodzieży

Przeprowadzone badania empiryczne pozwoliły scharakteryzować system kierowania kształceniem obronnym w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Na podstawie uzyskanym danych statystycznych można także określić ewentualne zmiany w tej dziedzinie.

Rys. 81. Opinie nauczycieli (*N = 211*) oraz środowiska lokalnego (*N = 71*) na temat instytucji, które powinny kierować i koordynować realizacją kształcenia obronnego młodzieży szkolnej (dane w %)

Aby precyzyjniej rozpoznać, która instytucja powinna być twórcą programu i koordynatorem realizacji zadań edukacji obronnej młodzieży, zadano kadrze pedagogicznej oraz przedstawicielom środowiska lokalnego pytanie: *Która z niżej wymienionych instytucji, Pani(a) zdaniem, powinna kierować i koordynować realizacją kształcenia obronnego młodzieży?* (Uzyskane wyniki badań prezentuje rys. 81).

Z przedstawionych danych statystycznych na rys. 81 wynika, iż kierować i koordynować kształceniem obronnym młodzieży powinno Ministerstwo Obrony Narodowej (wskazania 41,7 % nauczycieli i 33,8% środowiska lokalnego) przy współpracy z Ministerstwem Edukacji Narodowej i Sportu. Należałoby zatem rozwinąć i uściślić współdziałanie między tymi ministerstwami z prawnym wyszczególnieniem zakresu odpowiednich kompetencji.

W świetle ujawnionych opinii, można zauważyć, iż istnieje istotna różnica w deklaracjach respondentów na temat kierowania edukacją obronną przez MENiS, które w tej materii zostało zastanawiająco krytycznie ocenione przez kadrę pedagogiczną (20,85%), a zdecydowanie pozytywniej przez środowisko lokalne (40,85%). Deklarację nauczycieli mogą być efektem braku zaufania do tej instytucji po zbyt szybkim wprowadzeniu reformy systemu oświatowego, która nie była analizowana, ani też konsultowana ze środowiskiem szkolnym.

Należy zauważyć, iż respondenci dostrzegli rolę instytucji samorządu powiatowego w kierowaniu kształceniem obronnym młodzieży. Co szósty pedagog (15,64%) oraz prawie co ósmy (12,68%) przedstawiciel środowiska lokalnego potwierdza zasadność funkcjonowania takiej instytucji w dziedzinie obronności, ponieważ *„ w gestii władz samorządowych jest dbanie o bezpieczeństwo obywateli na terenie powiatu"* (kwestionariusz ŚL-69).

Zdecydowanie najrzadziej respondenci obydwu grup (8,06 % i 5,63 %) wskazywali na kuratorium oświaty. Natomiast w ogóle nie dostrzegli roli w kierowaniu edukacją obronną instytucji samorządu wojewódzkiego (1,9 % i 1,4 % respondentów).

Na podstawie przeprowadzonej analizy problemu, można wskazać następujące propozycje przyszłościowych rozwiązań:

- kierowanie kształceniem obronnym młodzieży powinno być precyzyjnie i jednoznacznie określone przez prawo. Wskazane byłoby wyznaczenie koordynatora wszelkich edukacyjnych działań w tym zakresie;
- należy rozważyć ewentualność powołania instytucji na szczeblu lokalnym, lub wyodrębnienia jednej spośród już funkcjonujących, która mogłaby stymulować, korelować i gromadzić niezbędne informacje do podejmowania przedsięwzięć na rzecz edukacji dla bezpieczeństwa w środowisku szkolnym i lokalnym;
- programować i koordynować realizację zadań kształcenia obronnego młodzieży powinien Minister Obrony Narodowej przy ścisłej współpracy Ministra Edukacji Narodowej i Sportu, tak aby system ten był kompatybilny z systemem edukacji obronnej społeczeństwa polskiego;
- kompetencje poszczególnych organów odpowiedzialnych za przygotowanie obronne młodzieży powinny być jasno sformułowane, a przepływ informacji, jak też decyzji płynny i stabilny.

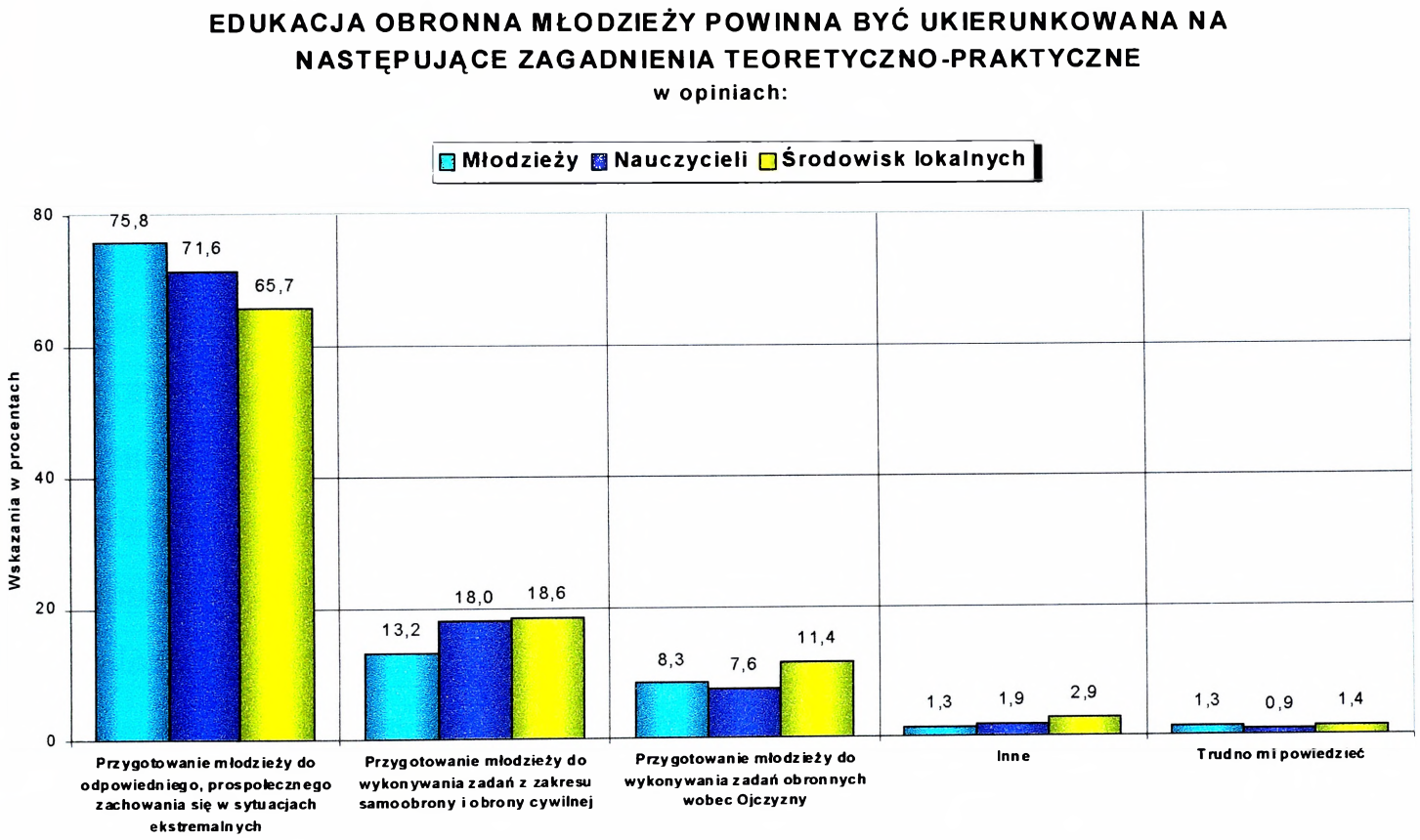
4.3. Kierunki i zakres modernizacji treści kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym

Przeprowadzona analiza wyników badań empirycznych pozwala na wypracowanie optymalnego doboru celów i treści programowych, odpowiadających na potrzeby edukacji obronnej młodzieży, społeczeństwa i państwa polskiego.

W celu precyzyjnego ukierunkowania kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym, zadano respondentom całej badanej populacji następujące pytanie: *Na jakie zagadnienia teoretyczno-praktyczne powinna być (...) ukierunkowana edukacja obronna młodzieży?* (Skalę tego problemu obrazują dane zamieszczone na rys. 82).

Respondenci badanej populacji w zdecydowanej większości opowiedzieli się za rozwojem edukacji obronnej w kierunku zagadnień szeroko rozumianego bezpieczeństwa. Zarówno uczniowie (76,8%), nauczyciele (71,6%), jak również

przedstawiciele środowiska lokalnego (66,7%) uważają, iż kształcenie obronne młodzieży w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym powinno przygotowywać młode pokolenie do odpowiedniego, prospołecznego zachowania się w sytuacjach krytycznych, zagrażających zdrowiu i życiu człowieka. Zdaniem niewielkiej części respondentów (młodzież - 13,2%, nauczyciele – 18,0%, środowisko lokalne - 18,6%), edukacja dla bezpieczeństwa młodzieży powinna zmierzać w kierunku zagadnień obronności związanych z funkcjonowaniem samoobrony i obrony cywilnej.

Rys. 82. Opinie młodzieży (N = 447), nauczycieli (N = 211) oraz środowiska lokalnego (N = 71) na temat ukierunkowania kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym (dane w %)

Zastanawiający jest fakt, iż zdecydowanie mała liczba badanej populacji (od 7,6% do 11,4%) opowiedziała się za przygotowaniem młodzieży do wykonywania zadań obronnych wobec ojczyzny. Może to być skutkiem spadku rangi i popularności zasadniczej służby wojskowej w okresie transformacji ustrojowej w Polsce w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych.

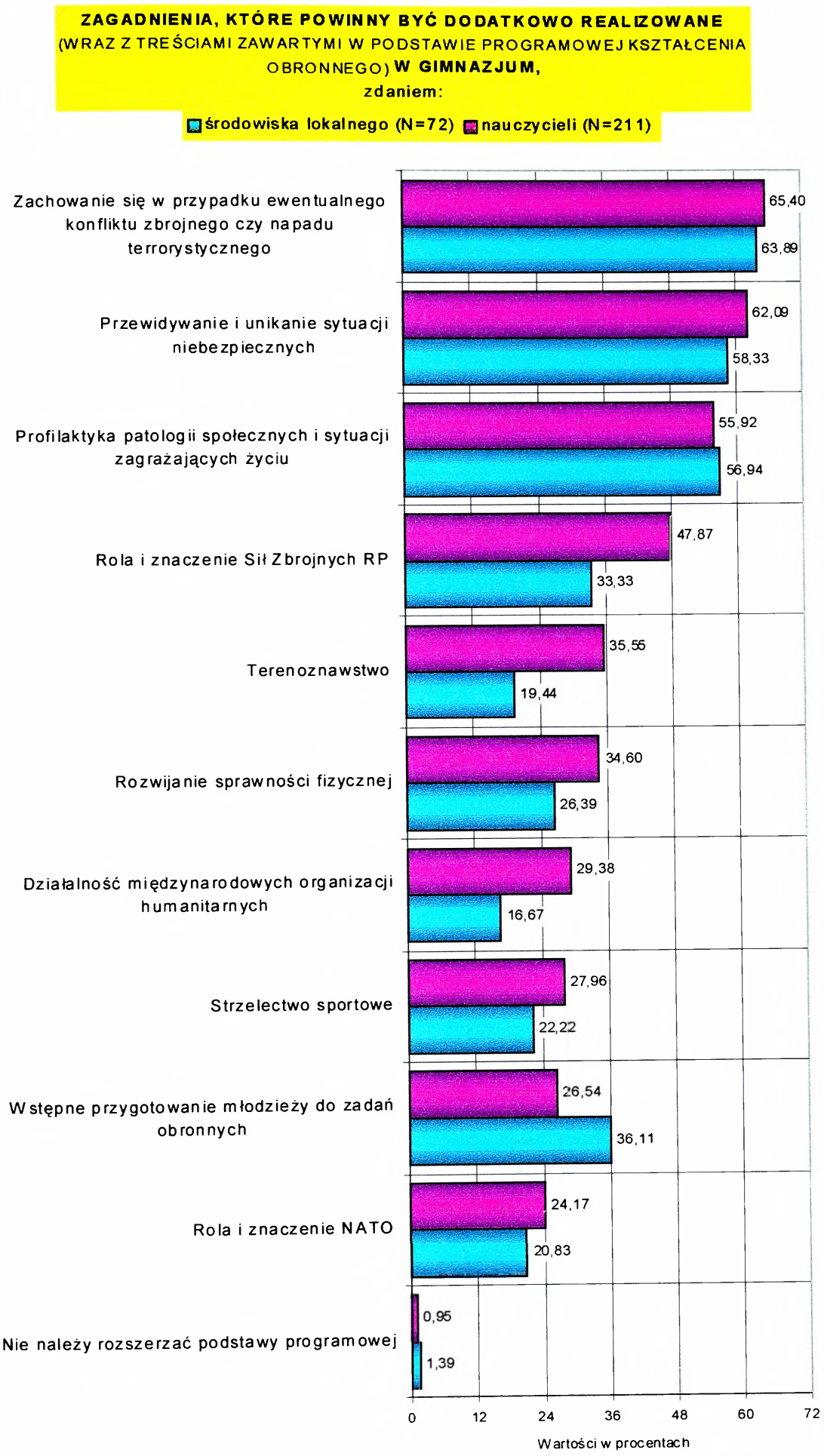
W celu wyodrębnienia, które zagadnienia z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa powinny być uwzględnione w programach nauczania, zadano kadrze pedagogicznej oraz przedstawicielom środowiska lokalnego następujące pytanie: *Które z wymienionych zagadnień powinny – Pani/a zdaniem - być dodatkowo realizowane wraz z treściami zawartymi w podstawie programowej kształcenia obronnego w gimnazjum?* (Uzyskane wyniki badań przedstawia rys. 83).

Z przedstawionych danych statystycznych wynika, iż zdecydowana większość respondentów (66,4% nauczycieli, 63,9% badanego środowiska lokalnego) opowiada się za rozszerzeniem podstawy programowej w dziedzinie zachowania się w przypadku ewentualnego konfliktu zbrojnego czy napadu terrorystycznego. Opinie te mogą być efektem trudnej sytuacji międzynarodowej w obliczu rozwijającego się nacjonalizmu, fundamentalizmu i terroryzmu.

Następna grupa propozycji rozszerzenia zakresu kształcenia obronnego w gimnazjum dotyczy szeroko rozumianej prewencji. Ponad połowa respondentów chciałaby, aby szkoła w ramach profilaktyki patologii społecznych i sytuacji zagrażających życiu (55,9% kadry pedagogicznej, 56,9% środowiska lokalnego), nauczyła młodzież podczas zajęć z edukacji obronnej przewidywania i unikania sytuacji niebezpiecznych (62,0% nauczycieli, 58,3% środowiska lokalnego).

W podstawie programowej kształcenia obronnego w gimnazjum, zdaniem nauczycieli (47,87%), powinny znaleźć się treści ukazujące rolę i znaczenie Polskich Sił Zbrojnych. Ponadto około 1/3 kadry pedagogicznej opowiedziało się za wprowadzeniem zajęć z terenoznawstwa, strzelectwa sportowego, z zakresu wiedzy o międzynarodowych organizacjach humanitarnych oraz za rozwijaniem sprawności fizycznej.

Niewielkim zainteresowaniem respondentów cieszyła się propozycja uwzględnienia wstępnego przygotowania gimnazjalistów do zadań obronnych (26,5% nauczycieli), ani też wskazania roli i znaczenia NATO (24,2%).

Rys. 83. Opinie kadry pedagogicznej oraz przedstawicieli środowiska lokalnego na temat rozszerzenia podstawy programowej kształcenia obronnego w gimnazjum (*N = 273*, dane w %)

Na uwagę zasługuje bardzo niski procent respondentów, którzy opowiedzieli się za tym, aby nie rozszerzać podstawy programowej (0,95% nauczycieli oraz 1,39% przedstawicieli środowiska lokalnego). Może to świadczyć o ważności podejmowanych w kwestionariuszu problemów, jak również o wysokiej randze zagadnień związanych bezpośrednio z edukacją obronną.

Badane grupy respondentów kadry pedagogicznej oraz środowiska lokalnego opowiedziały się za rozszerzeniem zagadnień związanych z profilaktyką także w szkolnictwie ponadgimnazjalnym. (Szczegółowe wyniki badań[1] na temat rozszerzenia podstawy programowej kształcenia obronnego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym przedstawia rys. 84).

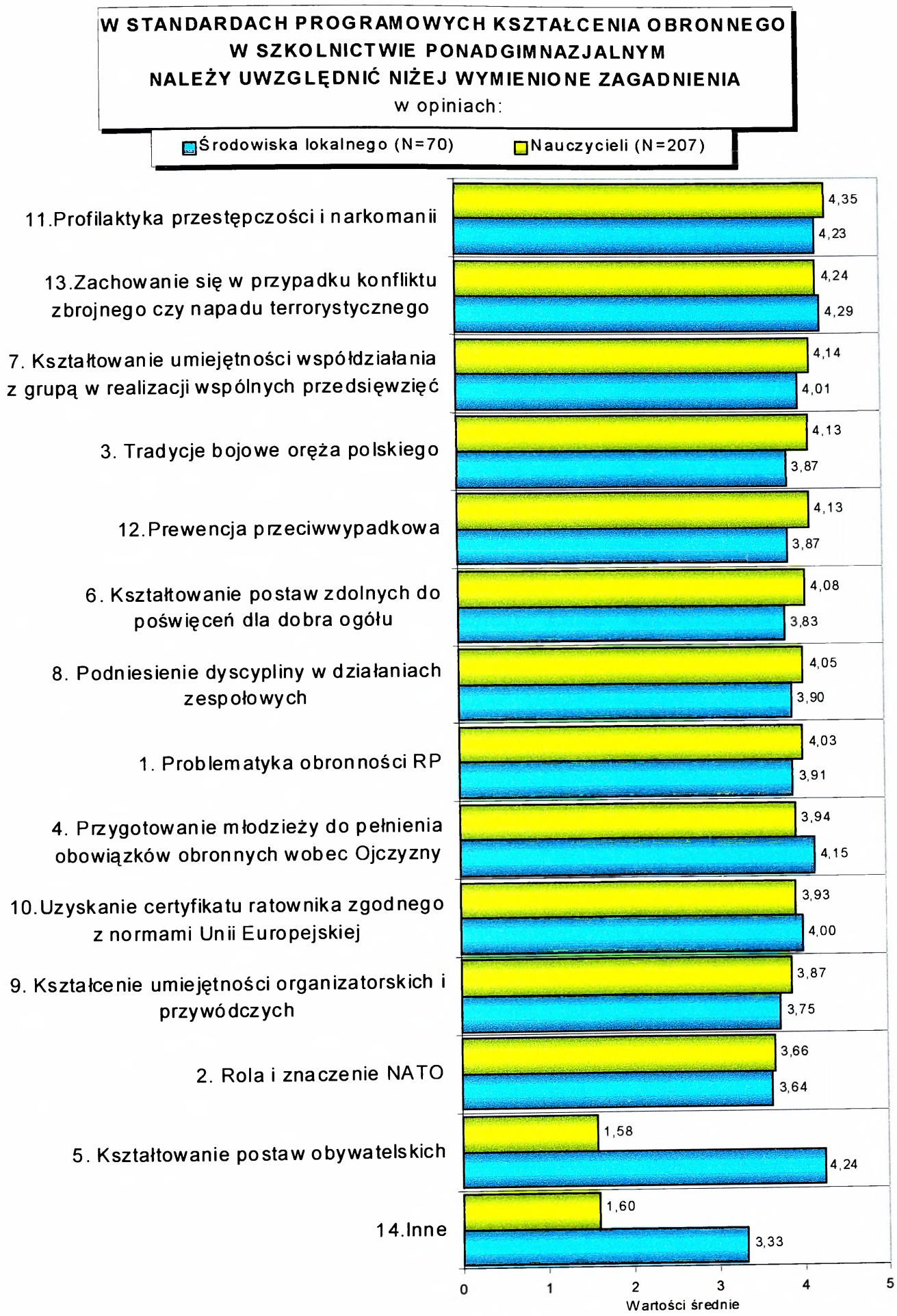
Zdaniem zdecydowanej większości nauczycieli i respondentów środowiska lokalnego, profilaktykę należałoby prowadzić w szkole ponadgimnazjalnej w kierunku zapobiegania przestępczości i narkomanii (średnia wartość rang w przypadku odpowiedzi kadry pedagogicznej 4,35 oraz środowiska lokalnego 4,23). Opinie te zapewne są wyrazem coraz większej troski wobec dużego wzrostu tego typu negatywnych zjawisk społecznych w okresie transformacji ustrojowej w Polsce.

W bardzo licznych wypowiedziach badanej populacji na temat wdrażania nowych treści programowych do edukacji obronnej młodzieży na uwagę zasługuje dostrzeżenie przez respondentów konieczności wprowadzenia w szkole średniej problematyki z zakresu kształtowania umiejętności współdziałania z grupą w realizacji wspólnych przedsięwzięć (średnia wartość rang w przypadku odpowiedzi kadry pedagogicznej 4,14 oraz środowiska lokalnego 4,01). Jest to nowe spojrzenie na zadania edukacyjne szkoły, przygotowujące młodego człowieka do aktywnego życia w demokratycznym społeczeństwie.

Zastanawiająca jest duża rozbieżność między wypowiedziami respondentów na temat istotnego zagadnienia dla edukacji obronnej, jakim jest

---

[1] Poszczególnym kategoriom przyporządkowano następujące wartości: *„w dużym stopniu"* - 5 , *„raczej w dużym stopniu"* - 4 , *„raczej w małym stopniu"* - 3 , *„w małym stopniu"* - 2 , *„trudno powiedzieć"* – 1, *„w ogóle nie uwzględniać"* – 0.

Rys. 84. Opinie kadry pedagogicznej oraz przedstawicieli środowiska lokalnego na temat rozszerzenia podstawy programowej kształcenia obronnego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym (N = 277)

kształtowanie postaw obywatelskich. Konieczność rozszerzenia takich treści programowych w zdecydowanie dużym stopniu dostrzegają przedstawiciele środowiska lokalnego (średnia wartość rang 4,24), natomiast w bardzo małym stopniu (średnia wartość rang 1,58) nauczyciele.

Wydaje się, iż jest to bardzo ważny problem, szczególnie w obliczu wysokiej rangi wychowania obywatelskiego w systemach edukacyjnych państw członkowskich NATO. Zjawisko to jest tym bardziej istotne, gdyż konieczności rozszerzenia kształcenia obywatelskiego nie dostrzega kadra pedagogiczna, która odpowiada za przygotowanie młodego pokolenia Polaków do odpowiedzialnego i prospołecznego życia w społeczeństwie demokratycznym.

Można przypuszczać, iż środowisko lokalne jest bardziej dojrzałe i otwarte na treści patriotyczne i postawy obywatelskie w swoim regionie i w państwie. Dostrzega ich rangę i ważną rolę w życiu społecznym. Respondenci tej grupy wskazali również wiele innych propozycji, które wzbogaciłyby kształcenia obronne w szkolnictwie ponadgimnazjalnym.

Najczęściej proponowano rozszerzenie podstawy programowej o następujące zagadnienia:

- rozszerzenie zakresu treści związanych z obroną cywilną kraju; (np.: kwestionariusz ŚL-16);
- wprowadzenie elementów strategii;
- *„wprowadzenie gier strategicznych poprzez programy multimedialne"* (kwestionariusz ŚL-11).

Na podstawie przeprowadzonej analizy literatury przedmiotu oraz wyników badań empirycznych wynika, iż w standardach programowych kształcenia obronnego młodzieży szkolnej należy uwzględnić następujące treści związane z szeroko rozumianą edukacją dla bezpieczeństwa:

1. W szkolnictwie gimnazjalnym:
    - zachowanie się w przypadku ewentualnego konfliktu zbrojnego czy napadu terrorystycznego;
    - przewidywanie i unikanie sytuacji niebezpiecznych;

- profilaktyka patologii społecznych i sytuacji zagrażających życiu;
- rola i znaczenie Sił Zbrojnych RP;
- terenoznawstwo;
- rozwijanie sprawności fizycznej;
- działalność międzynarodowych organizacji humanitarnych;
- strzelectwo sportowe;
- wstępne przygotowanie młodzieży do zadań obronnych;
- rola i znaczenie NATO.

2. W szkolnictwie ponadgimnazjalnym:
   - profilaktyka przestępczości i narkomanii;
   - prewencja przeciwwypadkowa;
   - zachowanie się w przypadku konfliktu zbrojnego czy napadu terrorystycznego;
   - uzyskanie certyfikatu ratownika zgodnego z normami Unii Europejskiej;
   - kształtowanie umiejętności organizatorskich i przywódczych;
   - podniesienie dyscypliny w działaniach zespołowych;
   - kształtowanie umiejętności współdziałania z grupą w realizacji wspólnych przedsięwzięć;
   - kształtowanie postaw prospołecznych;
   - kształtowanie postaw obywatelskich;
   - przygotowanie młodzieży do pełnienia obowiązków obronnych wobec ojczyzny;
   - tradycje bojowe oręża polskiego.

Szczegółowe treści programowe kształcenia obronnego młodzieży powinien opracować specjalistyczny zespół programowy z udziałem dydaktyków, metodyków i praktyków zarówno cywilnych, jak i wojskowych.

Podczas redagowania programów należałoby przyjąć zasadę ciągłości procesu dydaktyczno-wychowawczego od przedszkola poprzez szkołę podstawową, gimnazjum, szkoły ponadgimnazjalne, aż do szkoły wyższej.

W zależności od przyjętych założeń programowych przez Ministra Obrony Narodowej oraz Ministra Edukacji Narodowej i Sportu, powinno się rozważyć zmianę nazwy przedmiotu, czy też ścieżki nauczania, np.: „Edukacja dla bezpieczeństwa" (taką nazwę przedmiotu zadeklarowało 55,8% badanych nauczycieli).

Systematyczna realizacja treści programowych z wykorzystaniem nowatorskich metod nauczania oraz różnorodnych form edukacji obronnej może pozytywnie wpłynąć na zwiększenie efektywności kształcenia obronnego młodzieży w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Rozszerzenie podstawy programowej byłoby również korzystne dla podwyższenia jakości życia społeczeństwa w Polsce, a także stworzyłoby szansę zbliżenia oświaty polskiej do standardów europejskich w dziedzinie edukacji dla bezpieczeństwa.

4.4. Postulowane modyfikacje form i metod kształcenia obronnego młodzieży

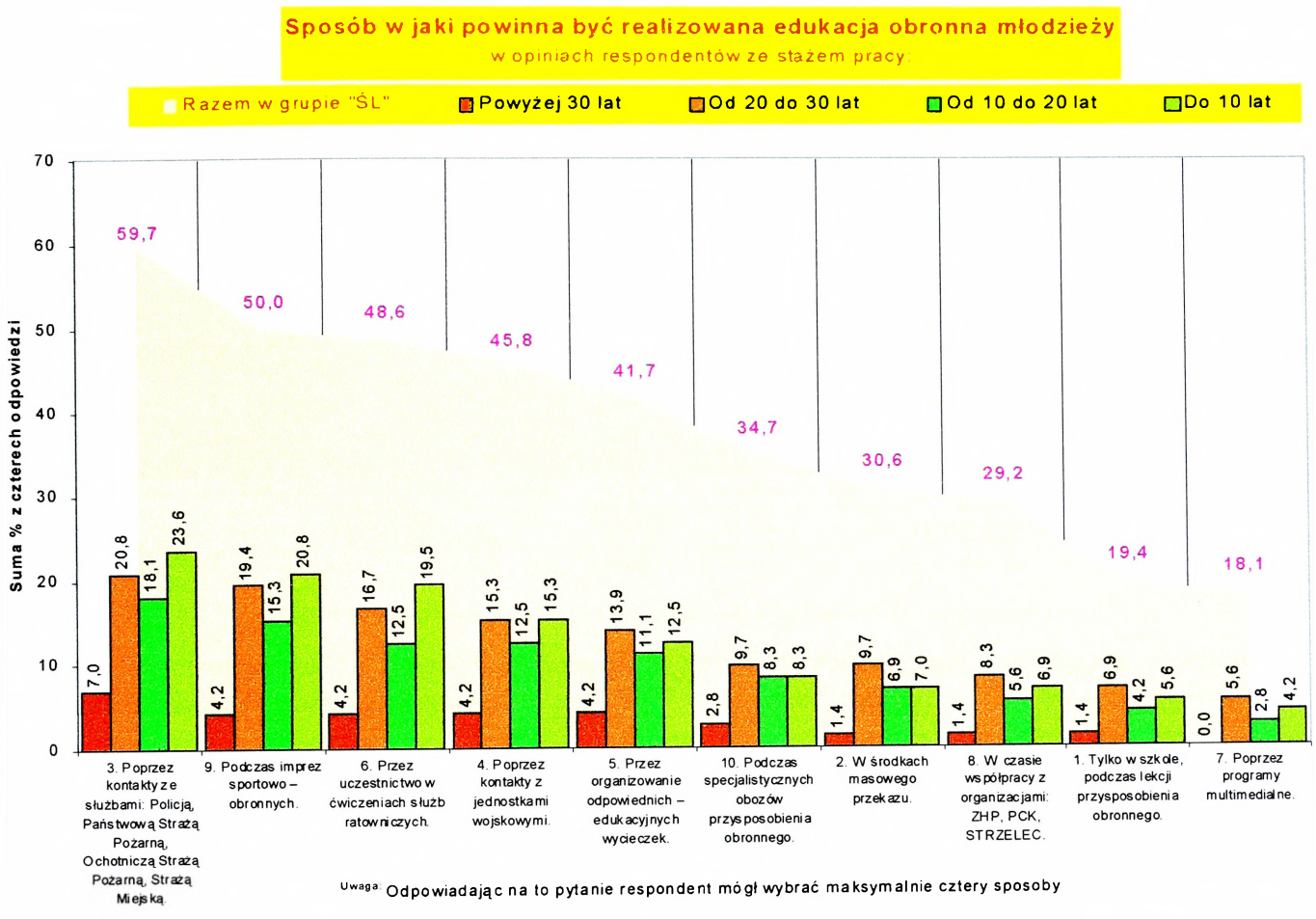
Analiza wyników przeprowadzonych badań empirycznych ukazała, iż współczesna dydaktyka oferuje bogaty wybór aktywnych i nowatorskich metod nauczania, które mogą być różnorodnie wykorzystane przez kadrę pedagogiczną w procesie realizacji kształcenia obronnego młodzieży.

Podstawą motywacyjnego oddziaływania na zaangażowanie uczniów podczas zajęć lekcyjnych jest urozmaicenie ich przebiegu poprzez wprowadzenie aktywnych metod oraz różnorodnych form nauczania. Jak wykazały badania, aktywizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego stanowi warunek osiągnięcia dużej efektywności kształcenia obronnego.

W celu rozpoznania, jakie formy kształcenia obronnego są preferowane przez respondentów trzech badanych grup, postawiono w kwestionariuszach następujące pytanie: *W jaki sposób, Pana/Pani zdaniem, powinna być realizowana edukacja obronna młodzieży?*

Test chi-kwadrat wykazał silną zależność statystyczną (korelacja na poziomie istotności $p<0,05$ i sile związku $r>0,2$) między opiniami przedstawicieli środowiska lokalnego na temat sposobów realizowania kształcenia obronnego

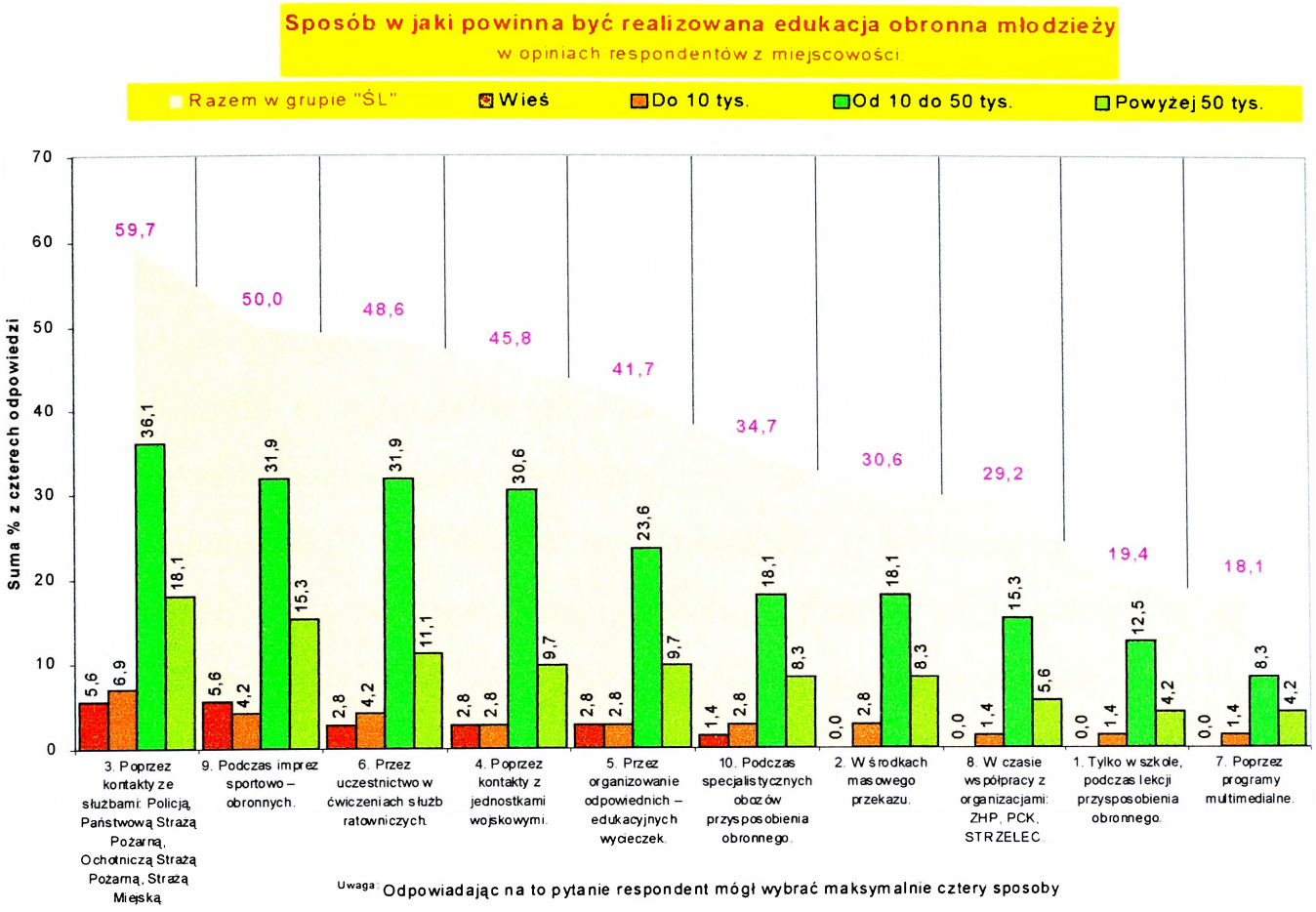
młodzieży szkolnej, a deklarowanym przez respondentów: miejscem zamieszkania, stażem pracy oraz przygotowaniem obronnym. (Szczegółowe dane statystyczne na ten temat zostały zamieszczone na rys, 85, 86 oraz 87).

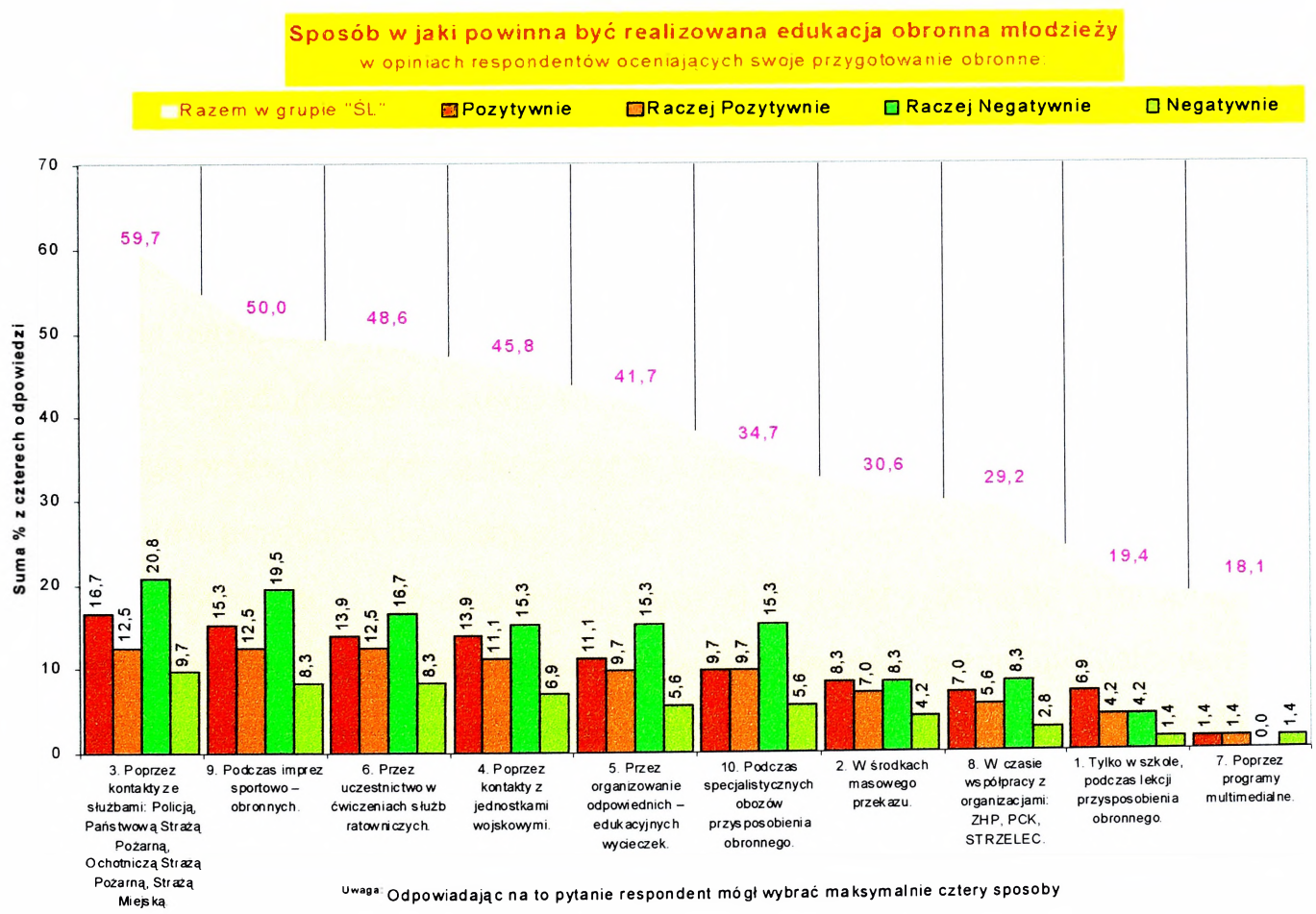
Rys. 85. Opinie środowiska lokalnego na temat sposobów realizowania kształcenia obronnego młodzieży a staż pracy respondentów (*N = 71,* dane w %)

Z przedstawionych danych statystycznych wynika, iż ponad połowa (59,7%) przedstawicieli środowiska lokalnego preferuje realizację kształcenia obronnego młodzieży poprzez kontakty ze służbami: policją, Państwową i Ochotniczą Strażą Pożarną, Strażą Miejską. Następnie respondenci (50,0%) tej grupy wskazywali na imprezy sportowo-obronne oraz (48,6%) na uczestnictwo w ćwiczeniach służb ratowniczych. Opinie takie najczęściej wyrażali mieszkańcy miast (od 10 do 50 tys.) legitymujący się małym stażem pracy (do 10 lat) oraz raczej negatywnym przygotowaniem obronnym.

Zdecydowanie najrzadziej przedstawiciele środowiska lokalnego (18,1%) dostrzegali możliwość wykorzystania w realizacji kształcenia obronnego młodzieży programów multimedialnych. Wśród takich ocen przeważały opinie

Rys. 86. Opinie środowiska lokalnego na temat sposobów realizowania kształcenia obronnego młodzieży a miejsce zamieszkania respondentów (*N = 71,* dane w %)

Rys. 87. Opinie środowiska lokalnego na temat sposobów realizowania kształcenia obronnego młodzieży a przygotowanie obronne respondentów (*N = 71,* dane w %)

mieszkańców wsi oraz osób z dużym stażem pracy (powyżej 30 lat). Środowisko wiejskie nie posiada możliwości korzystania z nowych technologii informacyjnych, natomiast respondenci z dużym stażem pracy zapewne nie znają tego nowego zjawiska.

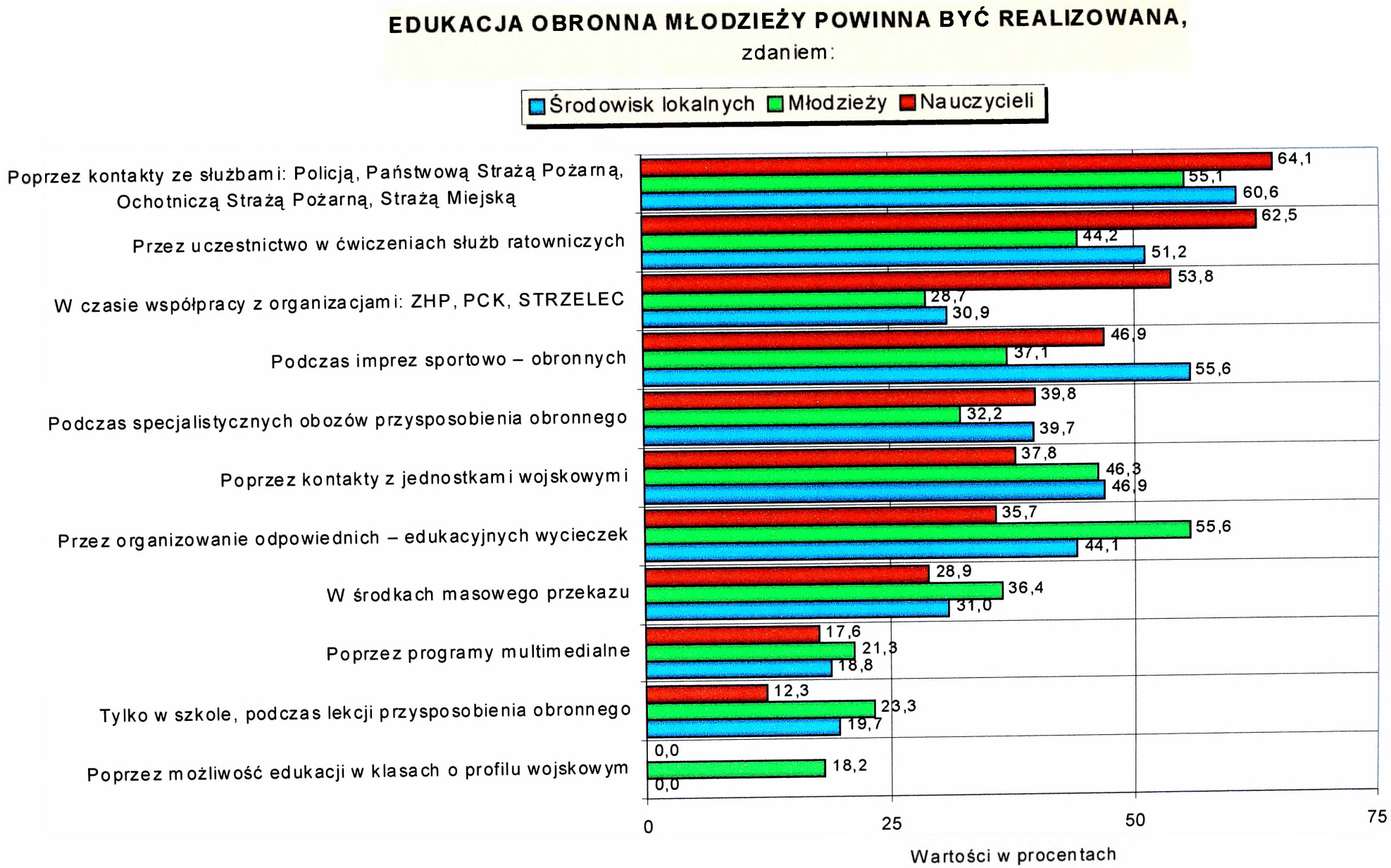
Opinie przedstawicieli środowiska lokalnego są porównywalne z wypowiedziami respondentów pozostałych grup jedynie w dwóch kwestiach (szczegółowe dane statystyczne przedstawia rys. 88).

Zdaniem nauczycieli (64,1%) oraz młodzieży (55,1%) kształcenie obronne należałoby realizować poprzez kontakty z policją, Państwową i Ochotniczą Strażą Pożarną, Strażą Miejską, a także (według 62,5% kadry pedagogicznej, 44,2% uczniów) poprzez uczestnictwo w ćwiczeniach służb ratowniczych. Pozostałe deklaracje respondentów trzech grup są zróżnicowane. Ponad połowa nauczycieli (53,8%) i młodzieży (55,6%) wskazała na konieczność współpracy z organizacjami: ZHP, PCK, STRZELEC. Na uwagę zasługują dojrzałe wypowiedzi uczniów, którzy w dużej mierze chcieliby naukę w zakresie edukacji obronnej poszerzać poprzez: kontakty z jednostkami wojskowymi (46,8% młodzieży), w środkach masowego przekazu (36,4% respondentów) oraz poprzez możliwość edukacji w klasach o profilu wojskowym (18,2% uczniów).

Wydaje się, iż znaczną rolę w takim postrzeganiu przez młodzież realizacji kształcenia obronnego, odgrywa wzrost zainteresowania wśród młodego pokolenia wojskiem i zagadnieniami obronnymi. Jest to tym bardziej zastanawiające wobec całkowitego braku wskazań na edukację w klasach profilowanych wojskowo przez respondentów pozostałych badanych grup.

Można przypuszczać, iż młodzież jest bardziej dojrzała i otwarta na propozycje rozwiązywania problemów nowego stulecia. Potrzebuje i poszukuje autorytetów, które wskażą drogę i pomogą młodemu człowiekowi odnaleźć siebie w otaczającej rzeczywistości. Na podstawie uzyskanych wyników badań[1] wydaje się, iż takim

[1] Uzyskane dane są zgodne z wynikami badań, które przeprowadził Tadeusz Siuda na temat: „Edukacja i świadomość obronna społeczeństwa w opinii młodzieży". Zob. T. Siuda, *Kształcenie obronne w systemie oświatowym,* op. cit., załącznik nr 2, s. 1.

Rys. 88. Opinie respondentów badanej populacji na temat sposobów realizowania kształcenia obronnego młodzieży (*N = 728,* dane w %)

autorytetem może stać się wojsko i coraz bardziej popularna wśród młodzieży edukacja obronna.

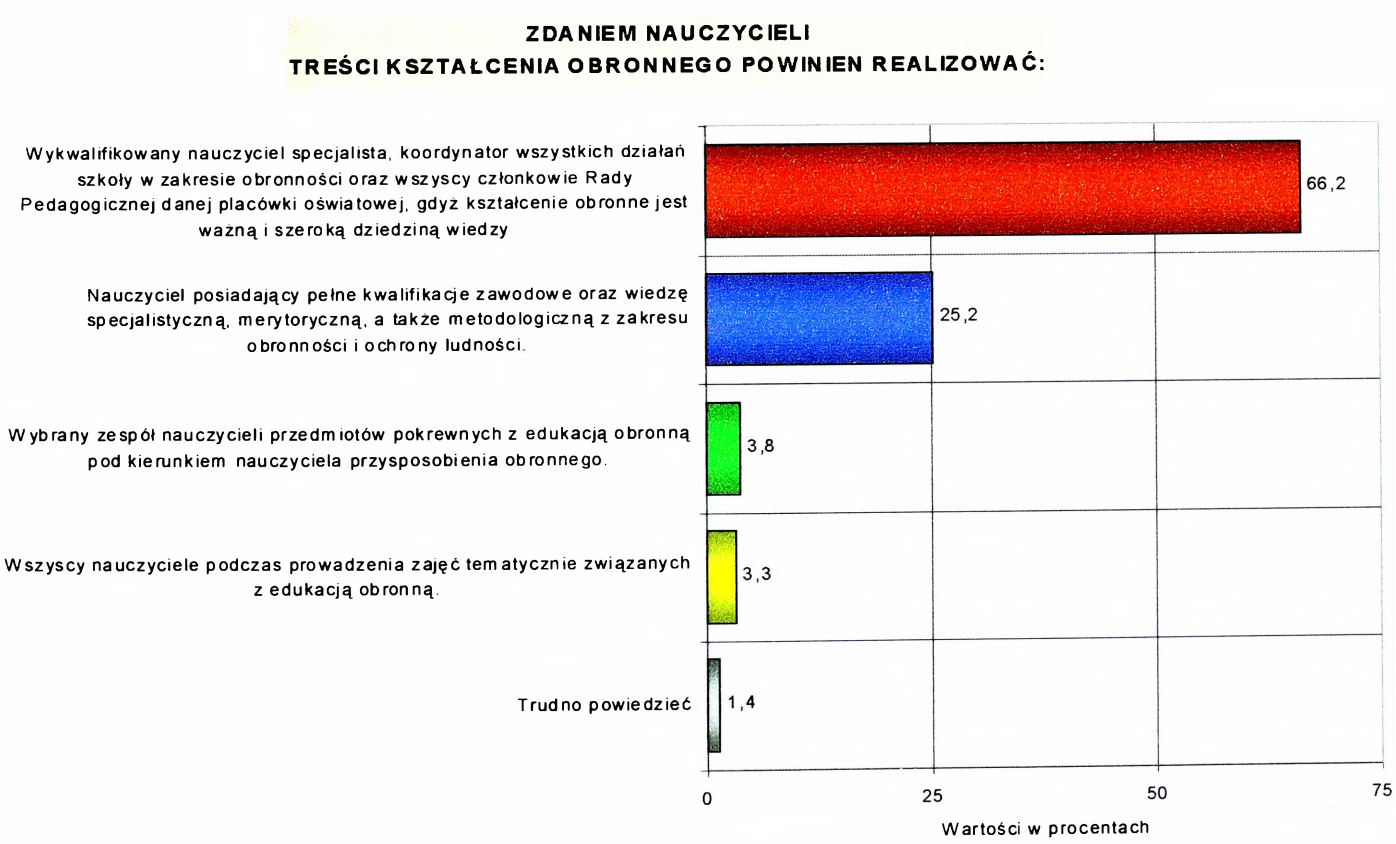
Przeprowadzone badania pozwoliły sformułować szereg uogólnień i wniosków istotnych z punktu widzenia intensyfikacji procesu nauczania edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Analiza wyników badań empirycznych wskazała, iż w celu optymalizacji kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym należałoby realizację programów uatrakcyjnić i upowszechnić poprzez następujące przedsięwzięcia:

- wprowadzić w szerokim zakresie aktywne metody nauczania, które są podstawą motywacyjnego oddziaływania na aktywność uczniów i tym samym warunkują uzyskanie dużej efektywności edukacji obronnej młodzieży;
- usprawnić i urozmaicić proces dydaktyczno-wychowawczego poprzez wykorzystanie różnorodnych form i środków kształcenia;
- realizować program edukacji obronnej w oparciu o kontakty z policją, Państwową i Ochotniczą Strażą Pożarną, Strażą Miejską, ze służbami ratowniczymi oraz z jednostkami wojskowymi;
- w środowisku lokalnym należałoby propagować edukację obronną poprzez organizowanie różnorodnych imprez sportowo-obronnych;
- szkoły powinny nawiązać współpracę w dziedzinie edukacji dla bezpieczeństwa ze środowiskami i instytucjami związanymi z obronnością, a szczególnie z organizacjami: ZHP, PCK, STRZELEC, itp.;
- programy wychowawcze szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych powinny zawierać plan wycieczek z uwzględnieniem realizacji kształcenia obronnego młodzieży;
- należałoby rozważyć kontynuowanie na szerszą skalę eksperymentu z klasami profilowanymi wojskowo;
- rozpropagować i upowszechnić specjalistyczne obozy PO;
- promować w szerokim zakresie edukację dla bezpieczeństwa w środkach masowego przekazu z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjnych.

4.5. Rekomendacje zmian systemu kształcenia i doskonalenia kadry pedagogicznej

Podstawą efektywnego wdrażania reformy oświaty, a więc i edukacji obronnej młodzieży jest odpowiednie przygotowanie kadry pedagogicznej pod względem merytorycznym i praktycznym. Jak wykazała analiza danych statystycznych uzyskanych w badaniach empirycznych, nauczyciele nie posiadają wiedzy ani umiejętności z zakresu edukacji obronnej. Rady pedagogiczne nie były przeszkalane w tej materii, a sami nauczyciele jeżeli podejmowali działania w celu podniesienia swoich kwalifikacji, to były to przedsięwzięcia nie związane z kształceniem obronnym.

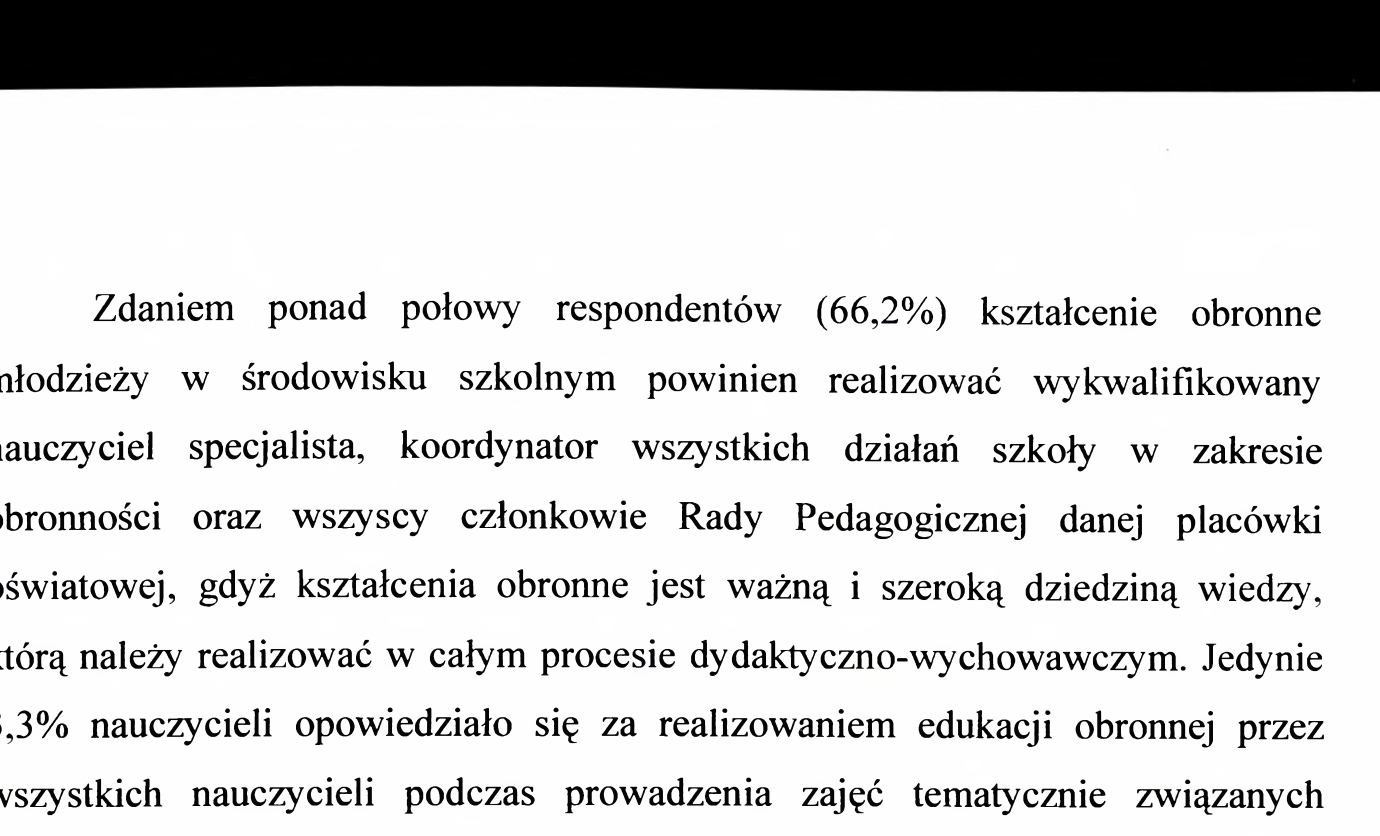
W celu rozpoznania, kto powinien realizować treści kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym, zadano nauczycielom następujące pytanie: *Kto – Pani/Pana zdaniem – w środowisku szkolnym powinien realizować treści kształcenia obronnego młodzieży?* (Uzyskane dane statystyczne przedstawia rys. 89).

Rys. 89. Opinie kadry pedagogicznej na temat kto powinien realizować treści kształcenia obronnego młodzieży w środowisku szkolnym (*N = 210,* dane w %)

Zdaniem ponad połowy respondentów (66,2%) kształcenie obronne młodzieży w środowisku szkolnym powinien realizować wykwalifikowany nauczyciel specjalista, koordynator wszystkich działań szkoły w zakresie obronności oraz wszyscy członkowie Rady Pedagogicznej danej placówki oświatowej, gdyż kształcenia obronne jest ważną i szeroką dziedziną wiedzy, którą należy realizować w całym procesie dydaktyczno-wychowawczym. Jedynie 3,3% nauczycieli opowiedziało się za realizowaniem edukacji obronnej przez wszystkich nauczycieli podczas prowadzenia zajęć tematycznie związanych z edukacją obronną, co jest zgodne z założeniami reformy oświaty w zakresie kształcenia obronnego w gimnazjum.

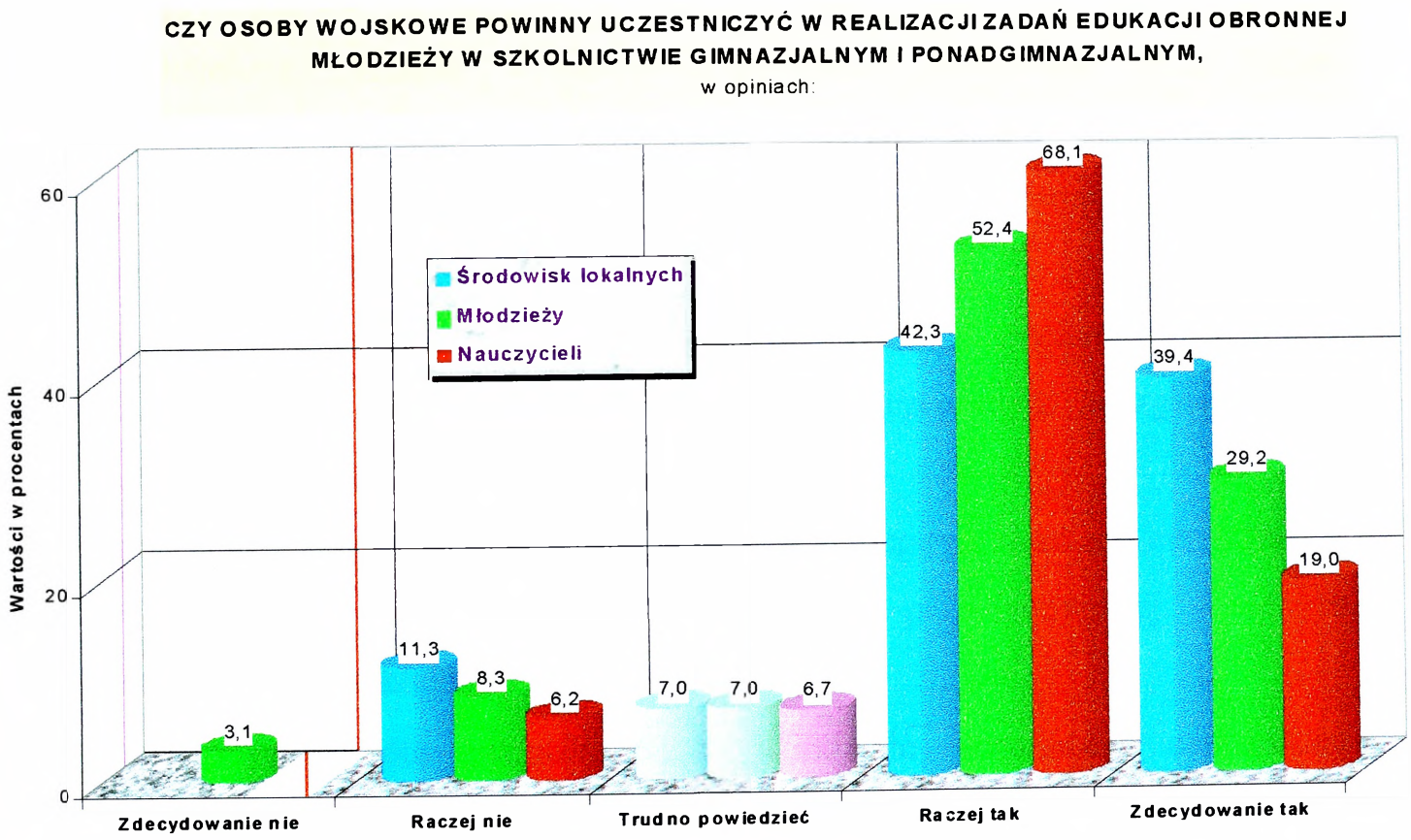
Opinie badanej kadry pedagogicznej pokrywają się z wypowiedziami przedstawicieli środowiska lokalnego (Deklaracje respondentów grupy pierwszej obrazuje rys. 90).

Rys. 90. Opinie przedstawicieli środowiska lokalnego na temat kto powinien realizować treści kształcenia obronnego młodzieży w środowisku szkolnym (*N = 71*, dane w %)

Z przedstawionych danych statystycznych wynika, że warunkiem uzyskania efektywności kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym jest uzyskanie przez nauczycieli przysposobienia obronnego gruntownych, pedagogicznych i specjalistycznych kwalifikacji, a także odpowiednie przygotowanie obronne całej kadry pedagogicznej.

Aby przekonać się na ile słuszne jest założenie, iż kadra wojskowa powinna partycypować w realizacji kształcenia obronnego młodzieży, zapytano respondentów całej badanej populacji *Czy osoby wojskowe powinny uczestniczyć w realizacji zadań edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym?* (Wyniki badań na ten temat przedstawia rys. 91).

Rys. 91. Opinie respondentów całej badanej populacji na temat uczestnictwa osób wojskowych w realizacji zadań kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym (*N = 71+210+445,* dane w %)

Ponad połowa badanych uczniów (52,4%) i nauczycieli (68,1%) uważa, iż w procesie dydaktyczno-wychowawczym w zakresie edukacji obronnej powinny uczestniczyć osoby wojskowe. Duży procent respondentów (39,4% środowiska

lokalnego, 29,2% młodzieży, 19.0% nauczycieli) zadeklarowało opinie na ten temat w kategorii - *„zdecydowanie tak"*. Uzasadniając swoje wypowiedzi badane osoby twierdziły, iż „osoba z przeszłością wojskową zna problematykę, jest wzorem dyscypliny i posiada duże umiejętności organizatorskie i przywódcze (...)" (kwestionariusz ŚL – 34).

Na uwagę zasługuje bardzo niski procent wypowiedzi w kategorii: *„zdecydowanie nie"*. Opinię taką zadeklarowało tylko 3,1 % badanych uczniów. Zupełny brak wskazań w tej kategorii wśród respondentów z pozostałych badanych grup może świadczyć o rzeczywistej potrzebie uczestniczenia kadr wojskowych w realizacji kształcenia obronnego młodzieży, chociażby ze względu na autorytet wojska oraz optymalne przygotowanie osób wojskowych w zakresie wiedzy i umiejętności obronnych.

Dokonując analizy i oceny materiałów źródłowych oraz badań empirycznych w zakresie kształcenia i przygotowania kadry pedagogicznej do realizowania edukacji dla bezpieczeństwa, nasuwają się następujące propozycje rozwiązań przyszłościowych:

- nauczyciele przysposobienia obronnego powinni posiadać optymalne kwalifikacje i kompetencje zawodowe ze szczególnym uwzględnieniem wiedzy i umiejętności z zakresu ratownictwa;
- nauczyciel przysposobienia obronnego winien legitymować się certyfikatem w dziedzinie udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej, zgodnym ze standardami w krajach Unii Europejskiej;
- należałoby ponadto przeszkolić w dziedzinie obronności całą Radę Pedagogiczną. Jest to szczególnie konieczne wobec utrzymania realizacji kształcenia obronnego w gimnazjum w formie ścieżki edukacyjnej;
- stworzenie kadrze pedagogicznej możliwości podnoszenia kwalifikacji zawodowych poprzez zorganizowanie większej ilości Studiów Podyplomowych Edukacji Obronnej lub zwiększenie liczby miejsc w już istniejących. (W 2003 roku liczba chętnych do kontynuowania nauki w Akademii Obrony Narodowej w ramach Podyplomowego Studium Edukacji Obronnej przewyższyła liczbę oferowanych miejsc);

- wprowadzenie do programów Studiów Podyplomowych Edukacji Obronnej zajęć z zakresu ratownictwa i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej z możliwością uzyskania certyfikatu w tej materii;
- zwiększenie środków finansowych na podnoszenie kwalifikacji zawodowych przez kadrę pedagogiczną oraz na rozbudowę bazy dydaktycznej;
- uwzględnienie w realizacji kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym profesjonalnej kadry Wojska Polskiego;
- stworzenie odpowiedniej i nowatorskiej bazy dydaktycznej poprzez przekształcenie infrastruktury edukacji dla bezpieczeństwa;

4.6. Możliwości wykorzystania środków masowego przekazu w edukacji dla bezpieczeństwa

Przygotowanie młodego człowieka do życia we współczesnym świecie i otaczającej go rzeczywistości jest niemożliwe bez uwzględnienia zmian zachodzących w obszarze rozwoju techniki. Nowy wiek i nowe tysiąclecie stawia przed kadrą pedagogiczną i szkołą nowe wyzwania również w dziedzinie edukacji obronnej.

Jak wykazały przeprowadzone badania empiryczne, oddziaływanie mediów na poglądy młodzieży jest bardzo duże i posiada niebagatelny wpływ na stan świadomości obronnej młodego pokolenia Polaków.

Tym bardziej niepokoi fakt komercjalizmu i koncentracji uwagi telewizji, radia, prasy oraz internetu na problemach, które bezpośrednio nie dotyczą zagadnień obronności, promowania Polskich Sił Zbrojnych, ani też przygotowania społeczeństwa do przeciwdziałania różnorodnym zagrożeniom.

W świetle ujawnionych podczas badań opinii, można stwierdzić, iż środki masowego przekazu coraz częściej emitują programy promujące przemoc i agresję, co nie sprzyja edukacji obronnej i może negatywnie wpływać na poczucie bezpieczeństwa wśród młodzieży i społeczeństwa. Dlatego też należałoby w trybie pilnym rozważyć potrzebę uaktualnienia i unowocześnienia

systemu informowania społeczeństwa o istotnych zagadnieniach związanych z obroną państwa i ochroną jego obywateli.

W celu rozpoznania, w jakim kierunku powinny zmierzać ewentualne zmiany w środkach masowej informacji, zadano badanej populacji następujące pytanie otwarte: *Jakie zmiany w propagowaniu zagadnień obronnych powinny nastąpić w środkach masowej informacji: w radio, w prasie, w telewizji, w internecie?*

Respondenci trzech badanych grup w swoich wypowiedziach na powyższe pytanie postulowali między innymi dokonanie następujących zmian w zakresie funkcjonowania mediów:

- *„zwiększyć częstotliwość informacji dotyczących spraw obronnych";*
- *„opracować nowe programy przybliżające rolę obronności i rangę edukacji dla bezpieczeństwa";*
- *„opracować specjalny program dla młodzieży, który byłby emitowany w stałych godzinach i terminach nadawania";*
- *„zwiększyć liczbę audycji i programów o tematyce obronnej, których celem byłoby podnoszenie poziomu wiedzy i kształtowanie postaw patriotycznych";*
- *„emitować audycje i specjalistyczne programy dotyczące wiedzy i umiejętności z zakresu ratownictwa i pierwszej pomocy przedmedycznej oraz z dziedziny obrony cywilnej i współczesnych zagrożeń";*
- *„wprowadzić programy profilaktyczne oraz emitować filmy instruktażowe, jak zachować się w sytuacjach ekstremalnych";*
- *„zwiększyć ilość programów o pozytywnych formach zachowań młodzieży";*
- *„promować postawy patriotyczne oraz nagradzać i propagować czyny bohaterskie czasu pokoju";*
- *„zabronić emitowania filmów z przemocą pokazywać dobre wzorce i dobre przykłady zachowania się młodzieży w sytuacjach ekstremalnych";*
- *„opracować specjalistyczne programy multimedialne z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa z możliwością wykorzystania ich w szkole podczas zajęć lekcyjnych";*

- *„ograniczyć w internecie dostęp do stron pro-terrorystycznych, faszystowskich, itp.";*
- *„zwiększyć liczbę informacji na temat zagadnień obronnych w krajach NATO i Unii Europejskiej".*

Na podstawie analizy literatury przedmiotu oraz wyników przeprowadzonych badań empirycznych można postulować następujące zmiany w środkach masowej informacji:

1. Opracować perspektywiczną koncepcję informowania społeczeństwa o problemach obronności i bezpieczeństwa.
2. Uwzględnić w środkach masowego przekazu zagadnienia związane z systemem edukacji obronnej społeczeństwa polskiego.
3. Zwiększyć liczbę audycji, artykułów i programów telewizyjnych z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa.
4. Nadać rangę zagadnieniom obronności i propagować postawy patriotyczne, obywatelskie oraz prospołeczne.
5. Powołać zespół specjalistów cywilnych i wojskowych, który opracowałby profesjonalny, proobronny program telewizyjny dla młodzieży. Program ten powinien być systematycznie emitowany.
6. Wykorzystać środki multimedialne do prezentacji różnorodnych zagrożeń, ich zapobieganiu i zwalczaniu skutków. Opracować nowe strony w internecie promujące edukację dla bezpieczeństwa.
7. Lokalne środki masowej informacji powinny partycypować w edukacji obronnej społeczności lokalnej, a tym samym w kształceniu obronnym młodzieży poprzez między innymi promowanie autorytetów i pozytywnych wzorców do naśladowania.
8. Informować w mediach o rozwiązaniach z zakresu obronności i bezpieczeństwa w państwach członkowskich NATO i Unii Europejskiej.

UOGÓLNIENIA I WNIOSKI

Analiza wyników przeprowadzonych badań empirycznych ukazała określony stan edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym, co pozwoliło sformułować szereg uogólnień i wniosków istotnych z punktu widzenia optymalizacji procesu kształcenia obronnego młodzieży.

Dotychczasowe rozumienie edukacji dla bezpieczeństwa uległo w ostatnich latach znaczącym przemianom, zaś nauczanie zagadnień z zakresu obronności stało się nieodzownym elementem edukacji obronnej społeczeństwa RP. Wdrażana obecnie reforma oświaty wniosła bardzo wiele edukacyjnych nowości, aczkolwiek nie doprowadziła do stabilizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego w zakresie obronności. Wyraźnie odczuwalny jest brak perspektywicznej polityki edukacyjnej w zakresie problemów bezpieczeństwa, a sygnalizowane coraz częściej propozycje rozwiązań nie zawsze uzyskują aprobatę środowiska oświatowego, ani też administracji centralnej czy lokalnej.

Szczegółowa analiza wyników badań potwierdziła przyjętą w rozprawie hipotezę, iż obecny model edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym w ograniczonym zakresie tworzy warunki do kształtowania pożądanego stanu świadomości obronnej młodzieży, jest nieefektywny i nie daje oczekiwanych rezultatów. Model ten nie uwzględnia polskich doświadczeń na przestrzeni historii, ani też nie obejmuje wszystkich potrzeb edukacyjnych społeczeństwa. Współczesny system kształcenia obronnego raczej nie zapewnia systematycznej i skoordynowanej realizacji zadań edukacyjnych w zakresie kształtowania świadomości obronnej młodzieży. W ograniczonym zakresie uwzględnia standardy edukacyjne w tej materii państw członkowskich NATO.

Biorąc pod uwagę nowy układ geostrategiczny wspólnoty europejskiej, należy ustawicznie doskonalić system edukacji dla bezpieczeństwa młodzieży szkolnej. Wydaje się, iż podejmując działania w kierunku optymalizacji kształcenia obronnego, można wzorować się na bogatych i wieloletnich doświadczeniach narodu polskiego, a także na rozwiązaniach funkcjonujących

w państwach członkowskich NATO, gdzie w sposób szczególny kształtowano i kształtuje się patriotyczne i obywatelskie postawy młodzieży.

Badania wykazały, iż pomimo niewielkiego zakresu propagowania zagadnień obronności w środowisku szkolnym i lokalnym, stopień zainteresowania problematyką obronną wśród młodzieży jest szczególnie wysoki. Takie zainteresowanie i potencjał twórczy młodego pokolenia może stanowić ważny fundament i punkt wyjścia dla skonstruowania efektywnego systemu kształcenia obronnego. Wniosek ten wydaje się być tym bardziej słuszny, gdyż zgodnie z wynikami badań, środowisko szkolne nie posiada przemyślanej i wszechstronnej oferty wychowawczo-obronnej wobec zaprezentowanego w kwestionariuszach entuzjazmu młodzieży. Istnieją zatem potrzeby i możliwości tworzenia sprawnego systemu kształcenia obronnego młodzieży szkolnej.

Na podstawie analizy literatury przedmiotu oraz wyników przeprowadzonych badań empirycznych, wydaje się, iż do propozycji zmian w systemie edukacji dla bezpieczeństwa w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym, przyczyniających się do poprawy jego efektywności, można zaliczyć następujące działania:

1. Opracowanie perspektywicznego i strategicznego systemu edukacji obronnej społeczeństwa polskiego z uwzględnieniem kształcenia obronnego młodzieży szkolnej.
2. Dążenie do ograniczenia ilości różnych nie spójnych ze sobą zarządzeń oświatowych, a wprowadzenie w ich miejsce postanowień ustawowych o wymiarze perspektywicznym i prognostycznym. Wskazane jest także uwzględnienie w *Ustawie o systemie oświaty* i aktach wykonawczych do tej ustawy, zagadnień związanych z kształceniem obronnym młodzieży szkolnej.
3. Opracowanie perspektywicznych programów kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym, uwzględniających współczesne potrzeby społeczne i zamierzenia edukacji dla bezpieczeństwa kraju. Spójne i drożne programy z systemem edukacji obronnej

społeczeństwa polskiego należałoby poprzeć odpowiednim doborem treści, nowatorskich metod i środków kształcenia w tym zakresie. Szczegółowe treści programowe kształcenia obronnego młodzieży szkolnej powinien opracowywać specjalistyczny zespół składający się z dydaktyków, praktyków zarówno cywilnych, jak i wojskowych. Programy te powinny być kompatybilne ze standardami edukacyjnymi państw członkowskich NATO oraz Unii Europejskiej.

4. Ukierunkowanie edukacji obronnej młodzieży na zagadnienia szeroko rozumianego bezpieczeństwa, w tym przede wszystkim przygotowanie młodzieży do odpowiedniego, prospołecznego zachowania się w sytuacjach ekstremalnych, zarówno w czasie zagrożeń pokoju, jak i ewentualnej wojny. Efektem kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym winno być wyposażenie absolwentów w umiejętności racjonalnych zachowań wobec zagrożeń cywilizacyjnych i militarnych oraz aktywne uczestniczenie młodego pokolenia Polaków w przedsięwzięciach obronnych realizowanych przez organy administracji państwowej, samorządu terytorialnego i organizacje społeczne.
5. Dostosowanie struktury nauczania oraz zakresu treści kształcenia obronnego do predyspozycji i potrzeb dzieci i młodzieży w danym etapie edukacyjnym. Programy nauczania edukacji obronnej w poszczególnych etapach edukacyjnych powinny być kompatybilne i stanowić logiczny ciąg przyczynowo-skutkowy, kończący się kształceniem w zakresie obronności w szkole wyższej. Koniecznym wydaje się również wprowadzenie w gimnazjum obowiązkowego i samodzielnego przedmiotu z zakresu kształcenia obronnego, a w szkole ponadgimnazjalnej zwiększenie o jedną godzinę nauczania przysposobienia obronnego. (Praktyka wykazała, iż w gimnazjum realizacja tematów z zakresu obronności podczas zajęć z różnych przedmiotów jest na ogół fikcją. Z kolei w szkołach ponadgimnazjalnym obowiązujący obecnie wymiar godzin przysposobienia obronnego nie pozwala na prawidłową realizację treści programowych z zakresu ratownictwa i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej.)

6. Konsekwentne podwyższanie kwalifikacji zawodowych nauczycieli edukacji obronnej, a także wyposażenie całej kadry pedagogicznej w wiedzę i umiejętności z zakresu obronności a szczególnie ratownictwa i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej. Kadra pedagogiczna powinna w pełni uświadomić sobie ideacyjny charakter nauczania w szkole i wyciągnąć z tego faktu odpowiednie wnioski do dalszej działalności dydaktyczno-wychowawczej. Nauczyciel musi być przekonany, iż celem jego działania jest ukształtowanie postaw młodzieży o rozbudowanym komponencie poznawczym i behawioralnym. Powinien prezentować wartości moralne, posiadać wysoką kulturę pedagogiczną oraz wiedzę i umiejętności umożliwiające dokonywanie refleksyjnych spojrzeń na własną pracę, osiągane cele, jak też ciągłą weryfikację stosowanych metod nauczania. Wypracowanie takiej kadry pedagogicznej należałoby postrzegać, jako podstawowy czynnik zmierzający do poprawy efektywności kształcenia obronnego młodzieży.
7. Stworzenie profesjonalnej bazy dydaktycznej, ewentualnie rozbudowanie już istniejącej. Warunki materiałowo-techniczne powinny w pełni zagwarantować prawidłowy przebieg procesu dydaktyczno-wychowawczego, gdyż w przeciwnym razie wszelkie realizowane przedsięwzięcia nabiorą charakteru mistyfikacji. Poprawę bazy dydaktycznej należałoby traktować jako czynnik współtowarzyszący proponowanym w niniejszej rozprawie zmianom.
8. Nadanie wyższej rangi problematyce wychowania patriotyczno-obronnego młodzieży.
9. Rozwijanie masowego ruchu sportowego (szczególnie sportów obronnych) i turystycznego młodzieży przy współpracy z organizacjami i stowarzyszeniami społecznymi.
10. Wykorzystanie środków masowego przekazu do promowania edukacji dla bezpieczeństwa oraz pełnego informowania społeczności szkolnej i lokalnej w tym zakresie. Wydaje się, iż specjalistyczne programy multimedialne powinny być w szerokim zakresie wykorzystywane w procesie

dydaktycznym. Zastosowanie techniki komputerowej w edukacji obronnej może efektywnie połączyć walory kształcenia programowanego z poszukiwawczymi metodami uczenia się.

11. Skoordynowanie działalności wszystkich ogniw partycypujących w kształceniu obronnym młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej. Wydaje się, iż w tym celu należałoby powołać instytucję, bądź wskazać jedną spośród już istniejących, która zajęłaby się koordynacją i monitoringiem wszystkich działań edukacyjno-obronnych w środowisku lokalnym oraz korelacją tych działań z władzami centralnymi. W systemie kierowania edukacją obronną wskazane byłoby uwzględnić rolę powiatów zgodnie z nowym podziałem administracyjnym Polski.

Zaprezentowane uogólnienia, wnioski i kierunki zmian w kształceniu obronnym młodzieży często mają charakter hipotetycznych stwierdzeń, jak również pytań. Efektywność edukacji dla bezpieczeństwa nie jest bowiem pojęciem jednoznacznym, ale stanowi otwarty i złożony problem.

Uwzględniając dynamiczny charakter procesu kształcenia obronnego, należy stwierdzić, iż jedynie systematyczna diagnoza rzeczywistości oświatowej może stać się podstawą rzetelnego projektowania i działania pedagogicznego. W dotychczasowych analizach tej problematyki dominowało podejście ilościowe, które pozostawiało na uboczu dociekań badawczych ważne obszary przygotowania obronnego społeczeństwa. Rewidując system oświaty w Polsce należy jednak powiedzieć, iż istnieją takie obszary edukacji dla bezpieczeństwa, które wymagają gruntownych analiz pedagogicznych z koniecznością uwzględnienia podejścia jakościowego. Przyjęcie w badaniach perspektywy fenomenologicznej umożliwi zrozumienie wielu zjawisk występujących w procesie kształcenia obronnego, a w konsekwencji pozytywnie wpłynie na optymalizację systemu edukacji dla bezpieczeństwa w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym.

Rzetelnego poznania naukowego wymagają przede wszystkim zagadnienia związane ze sferą wychowania młodego pokolenia Polaków. Interesujących wyników dla programowania edukacji obronnej mogą dostarczyć badania w zakresie intensyfikacji procesu kształtowania postaw patriotycznych i obywatelskich młodzieży, czy też w dziedzinie rozwijania umiejętności sprawnego działania w sytuacjach ekstremalnych. Wydaje się, iż wysiłki badawcze powinny być głównie skierowane na opis i wyjaśnienie zjawisk występujących na poziomie danego środowiska szkolnego. Aczkolwiek nie należy rezygnować z ukazywania szerszej perspektywy społecznej, w jakiej środowiska te funkcjonują.

Pomimo, iż od zakończenia badań, na podstawie których dokonałam analizy stanu kształcenia obronnego młodzieży szkolnej, minął rok, a w oświacie zaistniały ważne zmiany, to sformułowane wnioski nie straciły swojej aktualności. Wyniki badań ukazały określony stan edukacji dla bezpieczeństwa w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Przeobrażenia wprowadzone centralnie w ramach reformy oświaty skrupulatnie zmieniły strukturę polskiego szkolnictwa, ale nie spowodowały szybkich jakościowych zmian wewnątrz środowiska szkolnego. Teoria socjologiczna wskazuje, iż przeobrażenia na poziomie funkcjonowania mikrostruktur dokonują się znacznie wolniej.

Pragnę wyrazić przekonanie, że odpowiedzi na problemy badawcze uzyskane w drodze badań empirycznych i zaprezentowane w niniejszej dysertacji, przyczynią się do zweryfikowania potocznej wiedzy o problematyce kształcenia obronnego młodzieży i staną się, przynajmniej w niewielkim zakresie, częścią kontekstu naukowego działalności edukacyjnej polskiej szkoły.

Kształcenie obronne w szkolnictwie ponadpodstawowym ma istotne znaczenie zarówno w procesie dydaktyczno-wychowawczym, jak również w sferze obronności i bezpieczeństwa państwa polskiego.

Człowiek rzetelnie wykształcony w dziedzinie obronności posiada wiedzę na temat różnego rodzaju zagrożeń i jest wyczulony na niebezpieczeństwa współczesnego świata, a co najważniejsze świadomie przyjmuje odpowiednie postawy prospołeczne w sytuacjach ekstremalnych. Ponadto edukacja obronna

młodzieży kształtuje i wyrabia cechy obywatelskie takie, jak: obowiązkowość, odpowiedzialność, rzetelność i dyscyplinę, uczy patriotyzmu oraz szacunku do tradycji narodowych.

Jest to bardzo ważne szczególnie w obliczu zagrożeń współczesnego świata, dlatego też głównym celem edukacji XXI wieku powinno być takie wychowanie młodego człowieka, aby uświadomił sobie obowiązki wobec Ojczyzny, narodu, społeczeństwa i był należycie przygotowany do ich realizowania.

Do pełnienia obowiązków obronnych przygotowuje zasadnicza służba wojskowa, w ramach której zostaje przeszkolona tylko wybrana grupa chłopców. Natomiast pozostała cześć społeczeństwa może czerpać wiedzę na temat obronności jedynie w ramach edukacji obronnej w szkole.

Przykład państw członkowskich NATO pokazuje istotną korelację między systemem edukacji obronnej społeczeństwa, a funkcjonowaniem sił zbrojnych, co z kolei ma bezpośrednie przełożenie na poziom bezpieczeństwa kraju i jego obywateli. Sprawny system obronności w państwie demokratycznym opiera się na silnej więzi w sprawach obronności między instytucjami rządowymi, szkołą i wojskiem. Tylko obywatel dobrze wyedukowany, który przejdzie szkolenie obronne będzie świadomym i aktywnym uczestnikiem obrony cywilnej i podejmie obowiązki obronne w sytuacjach ekstremalnych.

Rzetelna realizacja kształcenia obronnego w szkolnictwie ponadpodstawowym w istotny sposób promuje i propaguje zagadnienia bezpieczeństwa państwa i jego obywateli, kształtuje wśród młodzieży postawy patriotyczne i obywatelskie. Optymalny system kształcenia obronnego młodzieży podnosi rangę zagadnień obronności, jak również Sił Zbrojnych RP, a w warunkach rozwijającej się globalizacji pozwala zachować tożsamość narodową.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamczyk G., Rutecki S., *Strukturalne i treściowe uwarunkowania edukacji obronnej młodzieży szkolnej i akademickiej,* (w): Współczesne zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa, pod red. Ryszarda Stępnia, Warszawa 1999.
2. Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M., *Psychologia społeczna. Serce i umysł,* Poznań 1997.
3. Bednarek J., *Przydatność mediów do kształcenia*, „Przegląd Informacyjno – Naukowy" 2001, nr 3.
4. Bieniasz T., Siuda T., *Problemy obronności w systemie szkolnym*, Warszawa 1978.
5. Bogaj A., *Wyzwania i nadzieje edukacyjne w świetle międzynarodowych raportów oświatowych – inspiracje dla pedagogiki ogólnej,* (w:) *Rozwój pedagogiki ogólnej,* pod red. Andrzeja Bogaja, Warszawa – Kielce 2001.
6. Bogucki A., *Rola obozów wojskowo-sportowych organizowanych przez Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół" w kształtowaniu umiejętności obronnych młodzieży, (w:) Vademecum przysposobienia wojskowego,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002.
7. Breitkopf B., *Sposoby i środki pobudzania aktywności uczniów na lekcjach przysposobienia obronnego*, „Przysposobienie Obronne – Obrona Cywilna w Szkole" 2000, nr 1, s. 24-32.
8. Breitkopff B., *Przysposobienie obronne dla szkół ponadpodstawowych. Poradnik metodyczny*, Warszawa 1999,
9. Brzeziński J., *Metodologia badań psychologicznych*, Warszawa 1996.
10. Bujan L., *Towarzystwo Wiedzy Obronnej w systemie edukacji patriotyczno-obronnej społeczeństwa,* (w:) *Edukacja dla bezpieczeństwa,* pod red. Ryszarda Stępnia, Warszawa 1994.
11. Chocha B., *Obrona terytorium kraju,* Warszawa 1965.
12. Chmiel M., Stajszczak M., *Realizacja ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna" w gimnazjach*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 4, s. 55-58.

13. Delors J. (red.), *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI wieku*, Warszawa 1998.
14. Dolata R., *Monitorowanie osiągnięć szkolnych jako metoda doskonalenia edukacji: zarys metody oraz przykłady zastosowań w edukacji początkowej*, Warszawa 1997.
15. Dudak K., *Czy uczyć pierwszej pomocy w szkole podstawowej?,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 3.
16. Dziemianko Z., *Działalność wychowawcza Związku Strzeleckiego w latach 1918-1939,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002.
17. Dziemianko Z., *Rola instruktora przysposobienia wojskowego w zakresie kształtowania postaw obywatelskich uczniów klas o profilu wojskowym,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002.
18. Dziewaluk D., *Systemy szkolne Unii Europejskiej*, Warszawa 1997.
19. *Encyklopedia Pedagogiczna,* pod red. Wojciecha Pomykało, PWN, Warszawa 1975.
20. Falkowska M. (red.), *O stylach życia Polaków: wartości, praca,* CBOS, Warszawa 1997.
21. Fatyga B., Sierosławski J., *Uczniowie i nauczyciele o stylach życia młodzieży i narkotykach: raport z badań jakościowych*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 1999.
22. Fidelus A., *Nauczyciel – wychowawca, jaki powinien być?,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2003, nr 3.
23. Gajda M., *Strzelectwo sportowe a reforma edukacyjna*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 4.
24. Gagne R., Briggs L., Wager W., *Zasady projektowania dydaktycznego*, Warszawa 1992.
25. Garlicki J., *Społeczeństwo przyszłości. Reformy systemowe i perspektywy kraju w świadomości pokolenia Polaków*, Warszawa 1995.

26. Gąska M., *Obronność w aktach prawnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2001.
27. Gnitecki J., *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Zielona Góra 1993.
28. Gołębiewski J., *Edukacja dla bezpieczeństwa – cele i zadania szkoły,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 1.
29. Góralski A., *Metody opisu i wnioskowania statystycznego w psychologii i pedagogice*, Warszawa 1987.
30. Górski W., *Perspektywy profilowania wojskowego w systemie oświaty,* (w:) *Eksperyment z klasami profilowanymi wojskowo. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej 26 listopada 2001 roku w Dowództwie Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002.
31. Greń J., *Statystyka matematyczna. Modele i zadania,* Warszawa 1975.
32. Groskrejc J., *Nauczyciel w edukacji. Funkcje, kompetencje, koncepcje kształcenia,* Warszawa 2001.
33. Gwiazda A., *Poszukiwanie efektywnego modelu kształcenia,* „Nowa Szkoła" 1999, nr 2.
34. Hajduk E., *Hipoteza w badaniach pedagogicznych*, Zielona Góra 1994.
35. Hall K., Klocki autonomiczne: *Koncepcja edukacyjna szkoły podstawowej, gimnazjum, liceum,* Gdańsk 1999.
36. Horner W., Szymański M. S. (red.), *Transformacja w oświacie a europejskie perspektywy,* Warszawa 1998.
37. Hydzik B., *Sytuacje dydaktyczne a aktywizacja studentów,* Warszawa 1989.
38. Iwicka – Okońska A., Walenta B., *Ścieżki międzyprzedmiotowe, Poradnik dla dyrektora szkoły,* Toruń 2000.
39. Jakubczak R., Marczak J., *Obrona terytorialna Polski na progu XXI wieku,* Warszawa 1998.
40. Jarosz E., *Wybrane obszary diagnozowania pedagogicznego*, Katowice 2001.
41. Jemioło T., *Edukacja obronna w świetle strategii bezpieczeństwa,* (w:) *Edukacja dla bezpieczeństwa RP,* Płock 2000.

42. Jemioło T., *Globalizacja. Szanse i zagrożenia,* Warszawa 2002.
43. Jemioło T., *Uwarunkowania edukacji dla bezpieczeństwa*, (w): *Edukacja dla bezpieczeństwa,* pod red. R. Stępnia, Warszawa 1994.
44. Jóźwik W., *Edukacja obronna w statutowej działalności organizacji pozarządowych,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1, s. 18 – 23.
45. Jura J., *Przygotowanie rozprawy doktorskiej*, Warszawa 1994.
46. Juszczyk St., *Komunikacja człowieka z mediami*, Katowice 1998.
47. Kabala E., *Szkolenie w systemie obronnym państwa*, „Przysposobienie Obronne – Obrona Cywilna w Szkole" 1994, nr 3.
48. Kabala E., Kwiecień S., *Edukacja obronna społeczeństwa w II Rzeczypospolitej i Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej,* (w): *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza*, pod kier. nauk. Ryszarda Stępnia, Warszawa 1998.
49. Kaliński M., *Edukacja obronna młodzieży szkolnej u progu XXI wieku,* (w:) *Vademecum dydaktyczno-wychowawcze nr 6,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2001.
50. Kaliński M., *Eksperyment z klasami profilowanymi wojskowo (1998-2001),* (w:) *Eksperyment z klasami profilowanymi wojskowo. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej 26 listopada 2001 roku w Dowództwie Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002.
51. Kaliński M., *Obozy przysposobienia wojskowego,* Warszawa 2002.
52. Kaliński M. (red.), *Przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej (dokumenty i materiały)*, MON, Departament Społeczno – Wychowawczy, Oddział Edukacji Obywatelskiej, Warszawa, 2000.
53. Kardas J. St., *Edukacja obronna w Polsce: zarys historii, stan obecny i perspektywy rozwoju,* Warszawa 1999.
54. Kardas J. St., *Strukturalne i rzeczowe uwarunkowania edukacji obronnej społeczeństwa RP,* Warszawa 1998.
55. Kitler W., (red.), *Obrona cywilna (niemilitarna) w obronie narodowej III RP*, Warszawa 2001.

56. Kitler W., *Obrona cywilna (niemilitarna) w Polsce,* Warszawa 2002.
57. Kobyliński W., *Podstawy organizacji i kierowania w Oświacie,* Radom – Warszawa 1994.
58. Konarzewski K., *Jak uprawiać badania oświatowe – metodologia praktyczna*, Warszawa 2000.
59. Konecki K., *Studia z metodologii badań jakościowych – teoria ugruntowana*, Warszawa 2000.
60. Korycki S., *System bezpieczeństwa Polski,* Warszawa 1994.
61. Korzecki K., Szyposzyński S., *Kierowanie systemem edukacji obronnej i kształceniem kadr administracji publicznej,* (w): *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza,* pod kier. nauk. Ryszarda Stępnia, Warszawa 1998.
62. Kotarbiński T., *Kursy logiki*, Warszawa 1960.
63. Kotarbiński T., *Próba zastosowania pewnych pojęć prakseologii do metodologii pracy umysłowej,* Wybór pism, t. 1, Warszawa 1957.
64. Kownacki J., *Polityczno – strategiczne aspekty obronności państwa*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1.
65. Kozielecki J., *Rozwiązywanie problemów*, Warszawa 1969.
66. Kruk R., *Gimnazjalna ścieżka edukacyjna – obrona cywilna,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 4.
67. Kruszewski Z., Szerauc A. (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa RP: materiały z konferencji naukowej pod patronatem Prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego zorganizowanej wspólnie przez AON, Szkołę Wyższą im. P. Włodkowica w Płocku, Płock 15.III.2000,* Płock 2000.
68. Kubiak M., *Wirtualna edukacja: Szkoła, Internet, Intranet*, Warszawa 2000.
69. Kucharski M., Zajdziński W., Jastrzębski R., *Edukacja obronna społeczeństw w państwach NATO,* (w): *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza,* pod kier. nauk. Ryszarda Stępnia, Warszawa 1998.
70. Kunikowski J., *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli przysposobienia obronnego w Akademii Podlaskiej w Siedlcach,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2003, nr 1.

71. Kunikowski J., *Kształtowanie postaw patriotycznych i obronnych młodzieży,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 4, s. 2 – 7.
72. Kunikowski J., *Problem świadomości w edukacji dla bezpieczeństwa*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 3, s. 2 – 5.
73. Kunikowski J., *Przygotowanie obronne społeczeństwa*, (w): *Edukacja dla bezpieczeństwa*, pod red. R. Stępnia, Warszawa 1994.
74. Kunikowski J., *Racja stanu Rzeczypospolitej Polskiej w edukacji dla bezpieczeństwa*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 5, s. 2 – 5.
75. Kunikowski J., *Racja stanu Rzeczypospolitej Polskiej w edukacji obronnej,* (w:) *Vademecum przysposobienia obronnego,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002.
76. Kunikowski J., *Wiedza obronna: wybrane problemy edukacji dla bezpieczeństwa*. MON, Departament Społeczno – Wychowawczy, Oddział Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2000.
77. Kupisiewicz Cz., *Paradygmaty i wizje reform oświatowych*, Warszawa 1995.
78. Kwaśniewski A., *Polska w NATO*, „Myśl Wojskowa" 1999, nr 4.
79. Kwieciński Z., *Zmienić kształcenie nauczycieli,* (w:) *Edukacja nauczyciela w perspektywie wymagań zmieniającego się świata,* pod red., A. S. Tylikowskiej, H. Kwiatkowskiej i S. M. Kwiatkowskiego, Warszawa 1998.
80. Leppert R. (red.), *Edukacja w świecie współczesnym*, Kraków 2000.
81. Lesiakowski K., *Przysposobienie wojskowe w ramach powszechnej organizacji „Służba Polsce" (1948-1955),* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002.
82. Lewowicki T., *Przemiany oświatowe we współczesnym świecie a model edukacji nauczycielskiej,* (w:) *W poszukiwaniu nowych koncepcji kształcenia nauczycieli w szkołach wyższych,* pod red. M. Ochmańskiego, Lublin 1991.
83. Lipka R. (red.), *Budowa nowego systemu edukacji obronnej młodzieży*, MON, Departament Społeczno – Wychowawczy, Warszawa, 1999.
84. Loranty K., *Środowisko wojskowe jako determinant jakości szkolenia bojowego w oddziałach i związkach taktycznych,* Warszawa 2000.

85. Łakomska A., *Edukacja szkolna a bezpieczeństwo dzieci i młodzieży*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1, s. 24 – 27.
86. Łaniec J. D., *Elementy statystyki dla pedagogów,* Olsztyn 1995.
87. Łetowski J., *Prawo, społeczeństwo, jednostka,* (w:) *Człowiek jako obywatel,* pod red. M. Szyszkowskiej, Warszawa 1995.
88. Łobocki M., *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1989.
89. *Mała Encyklopedia Wojskowa,* T. 2, Warszawa 1970.
90. Majewski Z., *Multimedia w nauczaniu przysposobienia obronnego*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa", 2001, nr 4.
91. Maslow A. H., *Motywacja i osobowość,* Warszawa 1990.
92. Małecki S., Dołkowski H., *Prawne i finansowe aspekty edukacji obronnej społeczeństwa,* (w): *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza*, pod kier. nauk. Ryszarda Stępnia, Warszawa 1998.
93. Marczak J. (red.), *Samoorganizacja społeczeństwa na rzecz bezpieczeństwa powszechnego. Samoobrona powszechna III RP,* Warszawa 2000.
94. Marczak J., Pawłowski J., *O obronie militarnej Polski przełomu XX-XXI wieku,* Warszawa 1995.
95. Markocki Z., *Edukacja patriotyczno – obywatelska młodzieży zintegrowanym procesem wychowania*, (w): *Wychowanie patriotyczne młodzieży*, pod red. E. Jeziorowskiego, Bydgoszcz 1995, s 65 – 73.
96. Maziarz C., Denek K., Jasnowska J., *Zasady doboru i strukturyzacji treści kształcenia w szkole wyższej,* Warszawa 1985.
97. Mazur J., *Uratujmy tysiące dzieci rocznie. Jak dorównać krajom wysoko rozwiniętym w dziedzinie prewencji przeciwwypadkowej?,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 5, s. 28 – 31.
98. Mendel T., *Metodyka pisania prac doktorskich*, Poznań 1995.
99. Mendrala Z., *Kształtowanie się treści, form i miejsca edukacji obronnej w systemie obrony państwa do II wojny światowej*, (w): *O edukacji obronnej. Studia i materiały*, pod red. J. S. Kardasa, Warszawa 1997.
100. *MEN o reformie programowej. II etap edukacyjny. Kształcenie blokowe*, Biblioteka Reformy 1999, nr 8.

101. *MEN o reformie programowej. III etap edukacyjny. Gimnazjum.* Biblioteka Reformy 1999, nr 8.

102. *MEN, Reforma systemu edukacji. Projekt*, Warszawa 1998.

103. *MEN, Reforma systemu edukacji. Szkolnictwo ponadgimnazjalne (projekt – materiały do dyskusji),* Warszawa 2000.

104. Molek W., *Problematyka bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej i obronności w Internecie*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 4.

106. Molek W., *Problematyka bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej i obronności w Internecie*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2002, nr 1.

107. Niemierko B., *Cele i wyniki kształcenia*, Bydgoszcz 1988.

108. Niemierko B., *Pomiar sprawdzający w dydaktyce*, Warszawa 1990.

109. Niemierko B., *Pomiar wyników kształcenia*, Warszawa 1999.

110. Nowak G. M., *Przedmiotowy system oceniania i wymagania zaliczeniowe jako podstawowe standardy w nauczaniu PO,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 5, s. 18 – 21.

111. Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985.

112. Nowik G., Stankiewicz R., Strasburger D., *Edukacja ludności w zakresie powszechnej samoobrony,* (w:) *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza*, pod kier. nauk. Ryszarda Stępnia, Warszawa 1998.

113. Odziemkowski J., *Armia i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1996.

114. Okoń W., *Model opisowy funkcjonowania i samoregulacji systemu szkolnictwa,* Kalisz 1977.

115. Okoń W., *Słownik pedagogiczny. Wydanie piąte zmienione*, Warszawa 1992.

116. Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1989.

117. Opracowanie zbiorowe: *Podręcznik Instruktora Przysposobienia Wojskowego. „Służba"* – Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1935.

118. Opracowanie zbiorowe: *Podręcznik Przysposobienie Wojskowe.* Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1928.

119. Ośrodek Badawczy Innocenti, *Tabele rankingowe zgonów związanych*

z uszkodzeniami ciała u dzieci w krajach bogatych, Warszawa 2001.

120. Pachociński R., *Edukacja nauczycieli w krajach Unii Europejskiej*, Warszawa 1994.
121. Pachociński R., *Oświata XXI wieku. Kierunki przeobrażeń*, Warszawa 1999.
122. Palka S., *Pedagogika w stanie tworzenia,* Kraków 1999.
123. Pawłowski J. (red.), *Koncepcje strategiczne obrony Polski,* Warszawa 1991.
124 .Petrulute A. S., *Budowanie w szkole bezpiecznej, swobodnej i aktywizującej twórczości atmosfery,* (w:) *Edukacja dla bezpieczeństwa i pokoju w jednoczące się Europie*, pod red. R. Rosy, Siedlce – Chlewiska 1999.
125. Pękała T., *Edukacja dla bezpieczeństwa dzieci w nauczaniu zintegrowanym*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1, s 55 – 57.
126. Pękała T., *Wychowanie patriotyczne w Związku Strzeleckim,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002.
127. Philippens H. G., Olgers A., *Rozwój i treść szkolnej edukacji politycznej w Holandii,* „Kultura i edukacja" 1995, nr 2.
128. Pieter J., *Psychologia uczenia się i nauczania,* Katowice 1970.
129. Pilch T., *Pedagogika w poszukiwaniu swoich zadań i roli w budowaniu przyszłości,* (w:) *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. Materiały z II Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego,* pod red. Janusza Gniteckiego i Joanny Rutkowiak, Warszawa – Poznań, 1999.
130. Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1995.
131. Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych : strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001.
132. Podkańska H., *„Edukacja obronna" w Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 3.
133. Pomykało W., *Encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa 1993.
134. Potulicka E., *Ocena ucznia; ewaluacja szkoły; monitorowanie systemu edukacji – doświadczenia angielskie*, „Edukacja" 1995, nr 4.
135. Przeździecki J., *Zakres kierowania obronnością województwa, miasta i gminy,* „Wiedza Obronna". Kwartalnik Towarzystwa Wiedzy Obronnej

1996, nr 1(176).

136. Puchalski W., *Przysposobienie obronne w szkołach ponadgimnazjalnych – bilans otwarcia,* „Edukacja dla bezpieczeństwa" 2001, nr 2 s 60 – 62.

137. Pytlak J., *Materiały do pracy nad programem gimnazjum*, Biblioteczka Szkolna SSP, nr 24, Warszawa 1998.

138. Rau K., Ziętkiewicz E., *Jak aktywizować uczniów: „Burza mózgów" i inne techniki w edukacji,* Poznań 2000.

139. Roszkowski W., *Historia Polski 1914 – 1990*, Warszawa 1992.

140. Rudnicki B., *Tradycje edukacji obronnej w Polsce,* „Przysposobienie Obronne – Obrona Cywilna w Szkole" 1994, nr 4.

141. Rutecki S., *Edukacja obronna w resorcie edukacji narodowej*, (w:) *Koncepcje edukacji obronnej społeczeństwa RP i ich współczesne uwarunkowania,* pod red. R. Stępnia, Warszawa 1997.

142. Siuda T., *Edukacja obronna młodzieży w polskim systemie oświatowym – stan aktualny i perspektywy rozwoju,* (w): *Edukacja dla bezpieczeństwa i pokoju w jednoczącej się Europie*, pod red. R. Rosy, Siedlce – Chlewiska 1999.

143. Siuda T., *Edukacja szkolna a bezpieczeństwo państwa,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2002, nr 1,

144. Siuda T., *Kształcenie obronne w systemie oświatowym,* (w:) *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza*, pod kier. nauk. Ryszarda Stępnia, Warszawa 1998.

145. Siuda T., *Kwalifikacje nauczycieli*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2002, nr 1, s. 34 – 36.

146. Siuda T., *Rola wybranych czasopism w edukacji dla bezpieczeństwa*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 4, s. 24 – 28.

147. Siuda T., *Stan i perspektywy rozwojowe kwalifikacji zawodowych nauczycieli przysposobienia obronnego,* Warszawa 1975.

148. Siuda T., Zaczek Zaczyński K. M., *Edukacja dla bezpieczeństwa*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1, s. 58 – 63.

149. Siuda T., Zaczek Zaczyński K. M., *Edukacja obronna młodzieży szkolnej*

i akademickiej, (w:) *Współczesne zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa*, pod red. R. Stępnia, Warszawa 1999, s. 89 – 102.

150. Siuda T., Zaczek Zaczyński K. M., *Edukacja dla bezpieczeństwa młodzieży szkolnej i akademickiej,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1, s. 58 – 63.

151. Siuda T., Zaczek Zaczyński K. M., Zimińska U., *I ty możesz żyć bezpiecznie,* Program nauczania przysposobienia obronnego dla szkół ponadgimnazjalnych, Edukacja dla bezpieczeństwa, Warszawa 2002.

152. Skulski Z., Korzecki K., *Szkolenie obronne w układzie pozamilitarnym systemu obronnego RP: materiał studyjny,* Departament Systemu Obronnego MON, Warszawa 1998.

153. Słaboń K., *Szkolne koła PCK*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 3.

154. Stawecki P., *Następcy komendanta. Wojsko a polityka wewnętrzna II Rzeczypospolitej w latach 1935-1939,* Warszawa 1969.

155. Stawecki P., *Polityka Wojskowa Polski 1921 – 1926*, Warszawa 1981.

156. Stebelski M., *Uczmy ratować życie*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2002, nr 1, s. 15 – 21.

157. Stebelski M., *Symulacyjne sprawdziany udzielania pierwszej pomocy*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 5, s. 11 – 17.

158. Stępień R., *Edukacja dla bezpieczeństwa*, „Przysposobienie Obronne – Obrona Cywilna w Szkole" 1994, nr 4.

159. Stępień R., *Edukacja szkolna a bezpieczeństwo obywateli,* „ Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2003, nr 1, s. 5.

160. Stępień R., *Edukacja szkolna a bezpieczeństwo państwa*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1, s 5 – 12.

161. Stępień R., *Edukacyjny sens porozumiewania się nauczycieli i uczniów,* (w:) *Komunikacyjne kompetencje zawodowe nauczycieli*, pod red. H. Kwiatkowskiej, M. Szybisz, „Studia Pedagogiczne" 1997, t. LXII.

162. Stępień R. (red.), *Koncepcje edukacji obronnej społeczeństwa RP i ich współczesne uwarunkowania (materiały z sympozjum),* Warszawa 17.VI.1997, Warszawa 1997.

163.Stępień R., *Rola i miejsce instruktorów przysposobienia wojskowego w edukacji dla bezpieczeństwa,* (w:) *Instruktor przysposobienia wojskowego,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2001.

164.Stępień R., *Teoria pedagogiczna a praktyka edukacji dla bezpieczeństwa*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 2, s 2 – 5.

165.Stępień R., *Załamanie i odnowa edukacji obronnej – sens nowych perspektyw myślenia,* (w:) *Edukacja obronna w systemie bezpieczeństwa Polski,* pod red. E. Jeziorowskiego, W. Magonia, Bydgoszcz 1997.

166.Stępień R., Bieńkowski J., *Edukacja obronna społeczeństwa – postulowane rozwiązania modelowe,* Warszawa, 2000.

167.Stępień R., Rudnicki B., *Przesłanki i zarys edukacji Rzeczypospolitej Polskiej,* „Przysposobienie Obronne – Obrona Cywilna w Szkole" 1994, nr 2.

168.Stępień R., Wroński W. (red), *Edukacja obronna młodzieży na przełomie wieków: materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w ramach badań statutowych Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie*, w dniach 29 –30 września 1998, Kraków 1999.

169.Strykowski W. (red.), *Media a edukacja: III Międzynarodowa Konferencja „Media a edukacja",* Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, 8 – 11 kwietnia 2000 r, Poznań 2000.

170.Strykowski W., *Potrzeba i program edukacji medialnej* (w:) *Nowoczesna technika w kulturze – nauce – oświacie*, pod red. W. Strykowskiego i A. Zająca, Tarnów 1995.

171.Strzeszewski M., *Czy w Polsce żyje się bezpiecznie?* Komunikat 2320 z dnia 18 kwietnia 2000, Badania CBOS, Nr BS/63/2000.

172.Suchodolski B., *Pedagogika jako nauka o człowieku,* „Rocznik Pedagogiczny" 1989, nr 12.

173.Sztumski J., *Wstęp do metod badań i technik badań społecznych*, Katowice 1990.

174.Szulc B., *Wychowanie obronne w wybranych państwach świata,* (w:) *Edukacja dla bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej. Materiały z konferencji naukowej pod patronatem Prezydenta RP Aleksandra*

Kwaśniewskiego. Zorganizowanej wspólnie przez: Akademię Obrony Narodowej i Szkołę Wyższą im. Pawła Włodkowica w Płocku, Płock 15 marca 2000r.

175. Szymczyk W., *Bezpieczeństwo powszechne,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2003, nr 3, s. 35-37.

176. Szymczyk W., *Podsystem szkolenia obronnego w resorcie spraw wewnętrznych i administracji,* (w): *Współczesne zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa,* pod red. R. Stępnia, Warszawa 1999.

177. Śliwerski B., *Jak zmienić szkołę? Studia z polityki oświatowej i pedagogiki porównawczej,* Kraków 1998.

178. Śnieżek H., *Szkolenie nauczycieli z zakresu udzielania pierwszej pomocy*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2001, nr 5, s 22 – 24.

179. Świniarski J., *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1999.

180. Tadeusiewicz G., *Edukacja w Europie*, Warszawa 1997.

181. Tym J., *Klasy profilowane wojskowo (próba podsumowania i określenia perspektyw),* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002.

182. Tyrała P., *Edukacja dla ochrony cywilnej: organizacja i zarządzanie systemem,* Rzeszów 1999.

183. Tyrała P., *Wartości oraz cele kształcenia i wychowania obronnego*, Rzeszów 1996.

184. Urbański L., *Wzór osobowy instruktora przysposobienia wojskowego i jego wpływ na uczniów klas profilowanych wojskowo,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002.

185. Waśkiewicz J., Woźniak S., *Edukacja obronna w siłach zbrojnych ze szczególnym uwzględnieniem roli obrony terytorialnej,* (w): *Współczesne zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa*, pod red. R. Stępnia, Warszawa 1999, s. 40 – 64.

186. Wenc J., *Doradztwo metodyczne w doskonaleniu nauczycieli – czyli jak*

i komu doradzać w dziedzinie edukacji dla bezpieczeństwa, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1, s. 31 – 33.

187. Wojnar I., Kubin J. (red.), *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku" przy Prezydium PAN*, Warszawa 1996.

188. Wojtycza J., *Powstanie i rozwój przysposobienia wojskowego w Polsce do 1926r,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002.

189. Wroczyński R., *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1985.

190. *Wskazówki organizacyjno – metodyczne do przeprowadzenia sprawdzianu z przedmiotu przysposobienie wojskowe w szkołach z klasami profilowanymi wojskowo,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002.

191. Wyszczelski L., *Działalność oświatowo – wychowawcza w Wojsku Polskim w latach 1918-39,* Warszawa 1995.

192. Wyszczelski L., *Model instruktora przysposobienia wojskowego w okresie międzywojennym,* (w:) *Instruktor przysposobienia wojskowego, Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w Centralnej Bibliotece Wojskowej w dniu 29 listopada 2000r,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2001.

193. Zabdyrski S., *Przysposobienie wojskowe młodzieży w II Rzeczypospolitej,* „Przysposobienie Obronne – Obrona Cywilna w Szkole" 1992, nr 1.

194. Zaborowski Z., *Wstęp do metodologii badań pedagogicznych*, Wrocław 1973.

195. Zaczek Zaczyński K. M., *Doskonalenie programów kształcenia obronnego,* Warszawa 1989.

196. Zaczek Zaczyński K. M., *Jak wdrażać w szkole program z zakresu ratownictwa i obrony cywilnej*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2000, nr 1.

197. Zaczek Zaczyński K. M., *Program przysposobienia wojskowego w II Rzeczypospolitej,* „Przysposobienie Obronne – Obrona Cywilna w Szkole" 1992, nr 4.

198. Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1995.

199.Zaczyński W., *Statystyka w pracy badawczej nauczyciela*, Warszawa 1997.

200.Zalewski S., *Polityka bezpieczeństwa państwa a edukacja obronna*, MON, Departament Społeczno – Wychowawczy, Oddział Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2001.

201.*Założenia programowe zajęć przysposobienia wojskowego w szkole ponadpodstawowej, opracowane przez Zarząd Obrony Terytorialnej Sztabu Generalnego WP w lutym 2000 roku,* (w:) Kaliński M. (red.) *Przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej,* Dokumenty i materiały, Warszawa 2000.

202.Zawadzki W., *Drużyny Błękitne,* (w:) *Vademecum przysposobienia wojskowego,* pod red. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002.

203.Zięba R. *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje – struktury – funkcjonowanie,* Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 1999.

204.Zimińska U., *Bezpieczna gmina – nadzieje jakie niesie edukacja dla bezpieczeństwa,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2002, nr 4-5.

205.Zimińska U., *Edukacja dla bezpieczeństwa w gimnazjum – założenia reformy oświaty a rzeczywistość szkolna,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2002, nr 3.

206.Zimińska U., *Kompetencje nauczyciela a realizacja ścieżki edukacyjnej „Obrona cywilna" – oczekiwania i rzeczywistość,* „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2002, nr 2.

207.Żednałek K., *Dylematy kształcenia obronnego w zmieniającej się szkole*, (w:) *Edukacja dla bezpieczeństwa i pokoju w jednoczącej się Europie,* pod red. R. Rosy, Siedlce – Chlewiska 1999.

208.Żegnałek K. *Zarys metodyki pomiaru efektywności kształcenia*, Warszawa 1989.

AKTY NORMATYWNE

1. *Aneks nr 2 do Porozumienia o współpracy między Ministrem Obrony Narodowej i Ministrem Edukacji Narodowej w zakresie działalności dydaktyczno-wychowawczej, naukowo-badawczej i organizacyjno-logistycznej, podpisany w dniu 27 lipca 1999 roku.*
2. *Dekret Rady Państwa z dnia 16 stycznia 1946 r. O powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego*, Dz. U. Nr 31, poz. 195.
3. *Informacja na temat ogólnych zadań obronnych Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 marca 1995 r.* Nr 6M-3-30/95.
4. *Karta Narodów Zjednoczonych.* Dz. U. 1947, Nr 23, poz. 90.
5. *Nowelizacja Karty Nauczyciela z dnia 26 stycznia 1982 roku.* Dz. U. 1997r, Nr 56, poz. 357 z późn. zm.
6. *Pismo Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 września 1990 roku w sprawie przekazywania młodzieży wybranych elementów wiedzy i umiejętności z zakresu powszechnej samoobrony.*
7. *Porozumienie o współpracy między Ministrem Obrony Narodowej i Ministrem Edukacji Narodowej w zakresie działalności dydaktyczno-wychowawczej, naukowo-badawczej i organizacyjno-logistycznej, zawarte w dniu 26 maja 1994 roku.* Dziennik Rozkazów MON, 1994 roku, poz. 51. *podpisany w dniu 27 lipca 1999 roku.*
8. *Program letniego obozu przysposobienia obronnego dla młodzieży szkól ponad podstawowych,* Warszawa 1990.
9. *Program letniego obozu przysposobienia pomocników nauczycieli przysposobienia obronnego szkól ponadpodstawowych,* Warszawa 1987.
10. *Program nauczania dla szkół gimnazjalnych. Ścieżka edukacyjna – Obrona Cywilna*, Nr DKW-4014-121/99.
11. *Program nauczania dla szkół gimnazjalnych. Edukacja dla bezpieczeństwa*, Nr DKW-4014-164/2000.
12. *Program nauczania. Przysposobienie wojskowe. Zarząd Obrony Terytorialnej Sztabu Generalnego WP*, 2000.

13. *Program nauczania w liceach ogólnokształcących, liceach zawodowych, technikach. Przysposobienie obronne*, Nr DKW-4015-4/96.
14. *Program zajęć przysposobienia wojskowego w szkole ponadpodstawowej, opracowany przez Zarząd Obrony Terytorialnej Sztabu Generalnego WP w lutym 2000 roku,* (w:) Kaliński M., *Przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej,* Dokumenty i materiały, Warszawa 2000.
15. *Raport o szkoleniu ogólnoobronnym w państwie*, MON, Warszawa 1995.
16. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego,* Dz. U. R. P., Nr 14 z dnia 23 lutego 1999 r., poz. 129.
17. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 roku w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych*, Dz. U. R. P., Nr 61, poz. 626.
18. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego, kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół oraz kształcenia w profilach i liceach profilowanych*, Dz. U. R. P., Nr 61, poz. 625.
19. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.* Dz. U. Nr 51, poz. 458.
20. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej.* Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 3 września 2002 roku.
21. *Strategia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej,* Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 4 stycznia 2000 roku.
22. *Strategia obronności RP.* Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 23 maja 2000 roku.
23. *Uchwała Nr 95/52 Prezydium Rzędu z dnia 1 marca 1952 roku w sprawie organizacji przysposobienia wojskowego młodzieży.*
24. *Uchwała Nr 240 Rady Ministrów z dnia 8 września 1972 roku w sprawie systemu szkolenia wojskowego i obronnego w wyższych uczelniach cywilnych*, Monitor Polski, Nr 45, poz. 239.

25. *Ustawa Konstytucyjna Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r,* Dz. U. R. P. Nr 78, poz. 483.
26. *Ustawa o zmianie ustawy o systemie oświaty z dnia 21 listopada 2001r.*
27. *Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 roku „Prawo o stowarzyszeniach",* Dz. U. Nr 20, poz. 104.
28. *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r o powszechnym obowiązku obrony Rzeczpospolitej Polskiej*, Dz. U. Nr 4 z 1992 roku, poz. 16 z późniejszymi zmianami.
29. *Ustawa z dnia 25 lutego 1948 r o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz organizacji spraw kultury fizycznej i sportu,* Dz. U. Nr 12, poz. 90.
30. *Zarządzenie Nr 8 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lipca 1995 roku w sprawie wprowadzenia regulaminu organizacyjnego MEN,* Dz. U. R. P. Nr 5, poz. 22.
31. *Zarządzenie Nr 36 Ministra Edukacji narodowej z dnia 29 października 1992 roku w sprawie rodzajów szkół, których uczniowie podlegają obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego i zasad organizacji przysposobienia obronnego w szkołach,* Dz. Urz. MEN Nr 8, poz. 38 z późniejszymi zmianami; Dz. Urz. MEN Nr 5, poz. 15 z 1993 r.
32. *Zarządzenie Nr 8/78 Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 30 grudnia 1978 roku w sprawie organizacji obozów szkoleniowo – wypoczynkowych przysposobienia obronnego.*
33. *Zarządzenie Ministra Spraw Wojskowych w sprawie utworzenia Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego,* Monitor Polski 1927 r. Nr 26.
34. *Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministra Spraw Wojskowych z dnia 10 września 1937 r w sprawie organizacji przysposobienia młodzieży szkolnej do obrony kraju.*

Załącznik 1

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO – OBRONNY

KWESTIONARIUSZ – „N"

Akademia Obrony Narodowej prowadzi badania nad stanem i perspektywami rozwoju kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Chcąc poznać rzeczywiste poglądy nauczycieli dotyczące tej problematyki, zwracamy się z prośbą do Pani(a) o udzielenie możliwie wyczerpujących odpowiedzi na pytania zawarte w niniejszym kwestionariuszu. Wszystkie zebrane informacje będą analizowane wyłącznie w zbiorczych zestawieniach statystycznych i zostaną wykorzystane tylko w celach naukowych. Kwestionariusz jest anonimowy.

Serdecznie dziękujemy za udzieloną pomoc w badaniach.

1. Co Pani/Pan rozumie pod pojęciem: *bezpieczeństwo*? (Proszę sformułować własną definicję).....
.....
.....

2. Jaki jest - Pani(a) zdaniem - aktualny stan bezpieczeństwa RP?

(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce).

	1 zdecydowanie zadowalający	2 raczej zadowalający	3 raczej niezadowalający	4 niezadowalający	5 trudno mi powiedzieć
1. Stan bezpieczeństwa zewnętrznego					
2. Stan bezpieczeństwa wewnętrznego					

3. W różnych środowiskach dyskutuje się obecnie o systemie obronnym państwa i roli jaką odgrywa w nim kształcenie obronne młodzieży. Z poniżej zamieszczonych opinii na ten temat, proszę wybrać jedną, która jest najbliższa Pani(a) poglądom.

(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)

1. Kształcenie obronne w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym jest elementarną częścią systemu edukacji obronnej społeczeństwa polskiego i jednym z czynników gwarantujących bezpieczeństwo RP. Przygotowuje młodzież do podejmowania zadań obronnych wobec Ojczyzny oraz do odpowiedniego prospołecznego zachowania się w sytuacjach krytycznych, zagrażających życiu. Efektywne kształcenie obronne młodzieży pozytywnie wpływa na stan bezpieczeństwa państwa i jego obywateli, a w związku z tym powinno być obowiązkowym przedmiotem nauczania.
2. Kształcenie obronne w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym przygotowuje co prawda młodzież do podejmowania zadań obronnych, ale nie ma istotnego wpływu na stan bezpieczeństwa państwa i jego obywateli. Dlatego też edukacji obronna młodzieży powinna stanowić jedynie uzupełnienie podstawowych standardów nauczania.
3. Obecnie nie istnieją żadne zagrożenia zewnętrzne, więc kształcenie obronne młodzieży raczej nie jest potrzebne. Edukacja obronna w szkole wymaga nakładów finansowych, które można przeznaczyć na realizację innych, ważniejszych przedmiotów.

4. Edukacja obronna młodzieży nie odgrywa żadnej, istotnej roli w systemie edukacji obronnej społeczeństwa polskiego, dlatego też powinna być wyeliminowana z obowiązkowych zajęć szkolnych.

Jeżeli Pani/Pan posiada inną opinię na ten temat, proszę krótko ją przedstawić.

.....

.....

4. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - niżej wymienione dziedziny (zagadnienia) łączą się z edukacją obronną młodzieży?

(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle się nie łączą	6 trudno mi powiedzieć
1. Bezpieczeństwo narodowe.						
2. Kształtowanie postaw patriotycznych i obywatelskich.						
3. Przygotowanie młodzieży do zadań obronnych wobec Ojczyzny.						
4. Humanitarna pomoc w sytuacjach ekstremalnych.						
5. Ratownictwo i pierwsza pomoc przedmedyczna.						
6. Bezpieczeństwo społeczności lokalnej.						
7. Zagrożenia współczesnego świata.						
8. Problematyka obronności RP.						
9. Obrona Cywilna						
10. Dyscyplina w działaniach zespołowych.						
11. Kultura fizyczna.						
12. Zasady zachowania się w stanach zagrożenia życia i zdrowia						
13. Terenoznawstwo						
14. Strzelanie sportowe						
15. Inne (jakie?)						

5. Jaka Pani(a) zdaniem była rola edukacji obronnej młodzieży w niżej wymienionych okresach polskiej historii.

(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)

	w okresie II Rzeczpospolitej (1918 – 1939)	w okresie PRL (1945 – 1989)	Po 1989 roku do chwili obecnej
1. Patriotyczna.			
2. Militarna.			
3. Ochronna.			
4. Propagandowa.			
5. Inne (jakie?).....			
6. Trudno powiedzieć.			

6. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - niżej wymienione dziedziny odnoszą się do problematyki świadomości obronnej młodzieży?

(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle	6 trudno powiedzieć
1. Wiedza o systemie obronnym RP						
2. Znajomość systemów edukacji obronnej młodzieży w państwach członkowskich NATO.						
3. Znajomość i poczucie obowiązków obronnych wobec Ojczyzny						
4. Odpowiednia postawa patriotyczna i obywatelska.						
5. Wiedza i umiejętności z zakresu obrony cywilnej.						
6. Poczucie przynależności do wspólnoty obywateli państwa polskiego.						
7. Ukierunkowanie na dobro drugiego człowieka.						
8. Odpowiednia, prospołeczna postawa moralna.						
9. Wrażliwość na cierpienia drugiego człowieka.						
10. Znajomość współczesnych zagrożeń.						
11. Wiedza i umiejętności z zakresu ratownictwa i pierwszej pomocy przedmedycznej.						
12. Umiejętność prospołecznego zachowania się w sytuacjach krytycznych.						
13. Odpowiedzialność za podejmowane decyzje w sytuacjach ekstremalnych.						
14. Znajomość profilaktyki społecznej						
15. Umiejętność zapobiegania sytuacjom krytycznym.						
16. Umiejętność ochrony zdrowia i życia własnego oraz innych osób.						
17. Umiejętność ochrony własności prywatnej.						
18.Umiejętność poruszania się w terenie						
19. Inne (jakie ?)						

7. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - na stan świadomości obronnej młodzieży mają wpływ niżej wymienione środowiska i instytucje ?

(Proszę postawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)

		1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle nie mają wpływu	6 trudno powiedzieć
1. Rodzina							
2. Szkoła	A. Nauczyciele						
	B. Zajęcia w ramach ścieżki „Obrona cywilna" w gimnazjum						
	C. Zajęcia przysposobienia obronnego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym						
3. Środki masowego przekazu	A. Prasa						
	B. Radio						
	C. Telewizja						
	D. Internet						
4. Środowisko lokalne: Policja, Ochotnicza Straż Pożarna, Państwowa Straż Pożarna Straż Miejska							
5. Organizacje młodzieżowe, np.: ZHP, STRZELEC							
6. Organizacje i stowarzyszenia proobronne, np.: PCK, Towarzystwo Wiedzy Obronnej, LOK							
7. Kuratorium Oświaty							
8. Władze powiatowe							
9. Władze gminne							
10. Wojsko							
11. Obrona cywilna							
12. Inne (jakie ?)							

8. Czy - Pani(a) zdaniem - stan świadomości obronnej wśród młodzieży po 1989 r pogorszył się czy polepszył ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. polepszył się w dużym stopniu
2. raczej się polepszył
3. nie zmienił się
4. raczej się pogorszył
5. pogorszył się w dużym stopniu
6. trudno mi powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi)

.....

.....

.....

9. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - znajomość historii Polski oraz tradycji bojowych oręża polskiego ma wpływ na postawy patriotyczne młodzieży? ***(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)***

1) w dużym stopniu
2) raczej w dużym stopniu
3) raczej w małym stopniu
4) w małym stopniu
5) w ogóle nie ma wpływu
6) trudno mi powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi)

.....
.....
.....

10. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - wymienione niżej instytucje propagują edukację obronną młodzieży ? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle nie propagują	6 trudno powiedzieć
1. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu						
2. Ministerstwo Obrony Narodowej						
3. Instytucje samorządowe i organizacje związane z edukacją obronną						
4. Środki masowej informacji						

11. Co Pani(a) zdaniem należałoby zmienić w zakresie upowszechniania problematyki obronnej wśród młodzieży ? Proszę o wyrażenie własnej opinii.

.....
.....
.....
.....

12. Jak - Pani(a) zdaniem - środki masowej informacji oddziaływują obecnie na świadomość obronną młodzieży? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 pozytywnie	2 raczej pozytywnie	3 raczej negatywnie	4 oddziaływują negatywnie	5 w ogóle nie oddziaływują	6 kształtują zachowania agresywne	7 trudno powiedzieć
1. Prasa ogólnokrajowa							
2. Prasa lokalna							
3. Radio							
4. Telewizja							
5. Telewizja lokalna							
6. Internet							

13. Jakie zmiany - Pani(a) zdaniem - w propagowaniu zagadnień obronnych powinny nastąpić w przedstawionych niżej środkach masowej informacji ?

1) w radio .....
.....
.....
2) w prasie .....
.....
.....
3) w telewizji .....
.....
.....
4) w internecie .....
.....
.....

14. Na jakie zagadnienia teoretyczno-praktyczne - Pani(a) zdaniem - powinna być ukierunkowana edukacja obronna młodzieży ? *(Proszę wybrać i zakreślić kółkiem tylko jedną odpowiedź)*

1. Przygotowanie młodzieży do wykonywania zadań obronnych wobec Ojczyzny.
2. Przygotowanie młodzieży do odpowiedniego, prospołecznego zachowania się w sytuacjach ekstremalnych.
3. Przygotowanie młodzieży do wykonywania zadań z zakresu samoobrony i obrony cywilnej.
4. Inne (jakie ?) .....
.....
5. Trudno mi powiedzieć

15. Która z niżej wymienionych instytucji powinna - Pani(a) zdaniem - kierować i koordynować realizacją kształcenia obronnego młodzieży ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Ministerstwo Obrony Narodowej
2. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu
3. Biuro Bezpieczeństwa Narodowego
4. Kuratorium oświaty w danym rejonie
5. Utworzona bądź wskazana spośród istniejących instytucja samorządu wojewódzkiego
6. Utworzona bądź wskazana spośród istniejących instytucja samorządu powiatowego
7. Inna (jaka ?) .....

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....
.....

16. Czy i w jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - powinny być realizowane niżej wymienione cele kształcenia obronnego młodzieży ? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 są nie-istotne i należy je pominąć	6 trudno powie-dzieć
1. Poznanie problematyki obron-nej RP						
2. Poznanie z roli i znaczenia NATO						
3. Poznanie tradycji bojowych oręża polskiego						
4. Kształtowanie świadomych postaw patriotycznych i oby-watelskich						

	1	2	3	4	5	6
5. Przygotowanie młodzieży do podjęcia obowiązków obronnych wobec Ojczyzny						
6. Propagowanie znaczenia i roli Sił Zbrojnych RP w utrzymaniu bezpieczeństwa państwa						
7. Propagowanie filozofii dobra, wspólnoty i służby						
8. Stworzenie młodemu człowiekowi alternatywy wobec przemocy, zła i grup parareligijnych						
9. Prowadzenie profilaktyki przestępczości i narkomanii						
10. Szerzenie prewencji przeciwwypadkowej						
11. Wyposażenie absolwenta w umiejętności z zakresu ratownictwa medyczno-sanitarnego ze szczególnym uwzględnieniem pierwszej pomocy przedmedycznej						
12. Wyzwalanie i kształtowanie naturalnych i instynktownych działań młodego człowieka w swoim środowisku, w zakresie bezpieczeństwa						
13. Przekazanie minimum wiedzy w zakresie funkcjonowania mediów						
14. Wdrażanie wśród młodzieży elementów dyscypliny						
15. Rozwijanie sprawności fizycznej						
16. Promowanie umiejętności organizatorskich i przywódczych						
17. Osiągnięcie przez uczniów wysokiego poziomu wiedzy i umiejętności potrzebnych do radzenia sobie w krytycznych sytuacjach						
18. Kształtowanie u młodzieży świadomości obronnej						
19. Rozwijanie poczucia bezpieczeństwa osobistego						
20. Rozwijanie poczucia bezpieczeństwa społeczności lokalnej						
21. Rozwijanie poczucia bezpieczeństwa narodowego						
22. Uświadamianie uczniom znaczenia powszechnej samoobrony i obrony cywilnej						
23. Inne (jakie ?)						

17. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - treści kształcenia patriotycznego są przydatne w kształtowaniu wśród młodzieży postaw obywatelskich ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W małym stopniu
5. W ogóle nie są przydatne
6. Trudno powiedzieć

18. Czy w efekcie transformacji ustrojowej po 1989 roku zmieniło się, Pani(a) zdaniem, rozumienie pojęcia patriotyzmu, jeśli tak, to na czym ta zmiana polega? .....
.....
.....

19. Które z cech współczesnego patriotyzmu uważa Pani/Pan za najważniejsze ? *(Proszę wybrać i zakreślić kółkiem tylko jedną odpowiedź)*

1. Dbałość o dobre imię Polski na arenie międzynarodowej
2. Szacunek do symboli i tradycji narodowych
3. Rzetelny stosunek do pracy
4. Dbałość o rozwój kraju
5. Wzmacnianie obronności kraju
6. Pełnienie służby wojskowej
7. Inne (jakie ?) .....

20. Co według Pani(a) należałoby zmienić w sferze wychowania młodego pokolenia, by w większym stopniu kształtować postawy patriotyczne ? Proszę o wyrażenie własnej opinii.
.....
.....
.....

21. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - wychowanie fizyczne oraz elementy dyscypliny w działaniach zespołowych kształtują cechy przydatne młodzieży w ewentualnych sytuacjach wielorakich zagrożeń zdrowia i życia człowieka ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W małym stopniu
5. W ogóle nie kształtują takich cech
6. Trudno powiedzieć

Dlaczego (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi)
.....

22. W jakim stopniu w procesie dydaktyczno-wychowawczym w szkole, w której Pani/Pan uczy osiągane są niżej wymienione cele ? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowdniej rubryce)*

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle	6 uzyskane rezultaty są odwrotne do zakładanych	7 trudno powiedzieć
1. Poznanie problematyki obronnej RP							
2. Poznanie z roli i znaczenia NATO							

	1	2	3	4	5	6	7
3. Poznanie tradycji bojowych oręża polskiego							
4. Kształtowanie świadomych postaw patriotycznych i obywatelskich							
5. Przygotowanie młodzieży do podjęcia obowiązków obronnych wobec Ojczyzny							
6. Propagowanie znaczenia i roli Sił Zbrojnych RP w utrzymaniu bezpieczeństwa państwa							
7. Propagowanie filozofii dobra, wspólnoty i służby							
8. Stworzenie młodemu człowiekowi alternatywy wobec przemocy, zła i grup parareligijnych							
9. Prowadzenie profilaktyki przestępczości i narkomanii							
10. Szerzenie prewencji przeciwwypadkowej							
11. Wyposażenie absolwenta w umiejętności z zakresu ratownictwa medyczno-sanitarnego ze szczególnym uwzględnieniem pierwszej pomocy przedmedycznej							
12. Wyzwalanie i kształtowanie prospołecznych działań młodego człowieka w swoim środowisku, w zakresie bezpieczeństwa							
13. Przekazanie minimum wiedzy w zakresie funkcjonowania mediów							
14. Wdrażanie wśród młodzieży elementów dyscypliny							
15. Rozwijanie sprawności fizycznej							
16. Promowanie umiejętności organizatorskich i przywódczych							
17. Osiągnięcie przez uczniów wysokiego poziomu wiedzy i umiejętności potrzebnych do radzenia sobie w krytycznych sytuacjach							
18. Kształtowanie u młodzieży świadomości obronnej							
19. Rozwijanie poczucia bezpieczeństwa osobistego							
20. Rozwijanie poczucia bezpieczeństwa społeczności lokalnej							
21. Rozwijanie poczucia bezpieczeństwa narodowego							
22. Uświadamianie uczniom znaczenia powszechnej samoobrony i obrony cywilnej							
23. Inne (jakie ?)							

23. Które z niżej wymienionych zagadnień powinny - Pani(a) zdaniem - być dodatkowo realizowane wraz z treściami zawartymi w podstawie programowej kształcenia obronnego w gimnazjum ? *(Numer wybranych odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Rola i znaczenie Sił Zbrojnych RP
2. Rola i znaczenie NATO
3. Terenoznawstwo
4. Działalność międzynarodowych organizacji humanitarnych
5. Strzelectwo sportowe
6. Przewidywanie i unikanie sytuacji niebezpiecznych
7. Profilaktyka patologii społecznych i sytuacji zagrażających życiu
8. Zachowanie się w przypadku ewentualnego konfliktu zbrojnego czy napadu terrorystycznego
9. Wstępne przygotowanie młodzieży do zadań obronnych
10. Rozwijanie sprawności fizycznej
11. Nie należy rozszerzać podstawy programowej.

24. Czy i w jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - w standardach programowych kształcenia obron–nego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym należy uwzględnić niżej wymienione zagadnienia ?

(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle nie uwzględ-niać	6 trudno powie-dzieć
1. Problematyka obronności RP						
2. Rola i znaczenie NATO						
3. Tradycje bojowe oręża polskiego						
4. Przygotowanie młodzieży do pełnienia obowiązków obronnych wobec Ojczyz-ny						
5. Kształtowanie postaw obywatelskich						
6. Kształtowanie postaw zdolnych do po-święceń dla dobra ogółu						
7. Kształtowanie umiejętności współdzia-łania z grupą w realizacji wspólnych przedsięwzięć						
8. Podniesienie dyscypliny w działaniach zespołowych						
9. Kształcenie umiejętności organiza-torskich i przywódczych						
10. Uzyskanie certyfikatu ratownika zgodnego z normami Unii Europejskiej						
11. Profilaktyka przestępczości i narko-manii						
12. Prewencja przeciwwypadkowa						
13. Zachowanie się w przypadku konfliktu zbrojnego czy napadu terrorystycznego						
14. Inne (jakie?)						

25. W jakim stopniu w Pani(a) szkole są realizowane treści kształcenia obronnego ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W małym stopniu
5. W ogóle nie są realizowane
6. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę krótko uzasadnić swoją odpowiedź)

.....

26. Poniżej zamieszczono po dwie opinie dotyczące wybranych problemów związanych z realizacją (ścieżki edukacyjnej: obrona cywilna) w szkolnictwie gimnazjalnym. Proszę wybrać z poszczególnych rubryk A, B, C po jednej odpowiedzi, zawierającej według Pani(a) rozwiązania bardziej sprzyjające zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego młodzieży gimnazjalnej.

(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)

A	1. Kształcenie obronne młodzieży w gimnazjum powinno być realizowane w ramach ścieżki międzyprzedmiotowej – „Obrona cywilna”	2. Kształcenie obronne młodzieży w gimnazjum powinno być realizowane w ramach obowiązkowego przedmiotu nauczania – „Edukacja dla bezpieczeństwa”

(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)

B	1. Program kształcenia obronnego w gimnazjum powinni realizować nauczyciele różnych przedmiotów.	2. Program kształcenia obronnego w gimnazjum powinien realizować wykwalifikowany merytorycznie i metodycznie nauczyciel, legitymujący się certyfikatem ratownika, zgodnym z normami Unii Europejskiej.

(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)

C	1. Osiągnięcia uczniów uczestniczących w zajęciach z zakresu kształcenia obronnego, nie powinny być oceniane tradycyjnymi stopniami. Taki sposób sprawdzania wiedzy i umiejętności jest zbyt stresujący dla młodzieży.	2. Osiągnięcia młodzieży uczestniczącej w zajęciach z zakresu kształcenia obronnego, powinny być systematycznie oceniane stopniami w skali 1 – 6. Taki sposób sprawdzadzania wiedzy i umiejętności uczniów pełni funkcję motywującą do pracy.

27. W szkołach ponadgimnazjalnych realizuje się 76 godzin zajęć z przysposobienia obronnego. Czy Pani(a) zdaniem liczba ta jest wystarczająca ? Z niżej przedstawionych opinii proszę zakreślić kółkiem jedną najbliższą Pani(a) poglądom.

1. Z uwagi na rangę edukacji obronnej oraz konieczność wielu zajęć praktycznych liczbę godzin przeznaczonych na realizację przysposobienia obronnego należałoby zwiększyć.
2. Przeznaczenie 76 godzin lekcyjnych na realizację kształcenia obronnego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym jest wystarczająca.
3. Przysposobienie obronne nie jest przedmiotem maturalnym, dlatego też liczbę godzin przeznaczonych na realizację edukacji obronnej w szkolnictwie ponadgimnazjalnym należałoby zmniejszyć.
4. Trudno powiedzieć.

28. Czy niżej wymienione programy nauczania obronnego znajdują się w bibliotece szkoły, w której Pani/Pan jest zatrudniony. *(Wybrane odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Program nauczania dla szkół gimnazjalnych. Ścieżka edukacyjna Obrona Cywilna. Nr DKW-4014-121/99
2. Program nauczania dla szkół gimnazjalnych. Ścieżka edukacyjna Obrona Cywilna. Nr DKW-4014-81/99
3. Program nauczania dla szkół gimnazjalnych. Edukacja dla bezpieczeństwa. Nr DKW-4014-164/99
4. Program nauczania w liceach ogólnokształcących, liceach zawodowych, technikach, zasadniczych szkołach zawodowych. Przysposobienie obronne. Nr DKW-4015-4/96
5. Program nauczania. Przysposobienie wojskowe. Zarząd Obrony Terytorialnej Sztabu Generalnego WP, luty 2000.
6. Program nauczania dla szkół ponadgimnazjalnych. Przysposobienie obronne – edukacja dla bezpieczeństwa. Nr DKO S/4015-34/02
7. Nie znam programu nauczania z zakresu edukacji obronnej
8. Trudno powiedzieć

29. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - obecne rozwiązania prawne, w zakresie kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym, motywują nauczycieli i młodzież do efektywnej pracy ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W małym stopniu
5. Są antymotywacyjne
6. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? *(Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi)*

.....

.....

30. Jaki jest - Pani(a) zdaniem - stopień przydatności niżej wymienionych metod nauczania do realizacji kształcenia obronnego ? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle nie jest przydatne	6 trudno powie-dzieć
1. Wykład problemowy						
2. Ćwiczenia praktyczne						
3. Drzewko decyzyjne						
4. Dyskusja						
5. Dyskusja punktowa						
6. Drama						
7. Metaplan						
8. „Burza mózgów"						
9. Debata						
10. Dyskusja wielokrotna limitowana - „6 x 6 x 6"						
11. Instruktaż						

31. Które z niżej wymienionych pomocy dydaktycznych wchodzą w skład wyposażenia pracowni edukacji obronnej w szkole, w której Pani/Pan pracuje ? *(Numery wybranych odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Fantom do resuscytacji krążeniowo-oddechowej
2. Opatrunek osobisty
3. Chusta trójkątna
4. Torba sanitarna z wyposażeniem
5. Dozymetr indywidualny DKP – 50
6. Rentgenoradiometr DP – 66 M
7. Odzież ochronna
8. Maska przeciwgazowa
9. Sygnalizator promieniowania RS – 70
10. Maska przeciwpyłowa
11. W szkole, w której pracuje, nie ma takiej pracowni
12. Trudno mi powiedzieć

32. Które sposoby sprawdzania wiedzy i umiejętności - Pani(a) zdaniem - są najbardziej adekwatne do specyfiki kształcenia obronnego ? *(Proszę o wybranie i zakreślenie kółkiem nie więcej niż 3 propozycji)*

1. Wypowiedź ustna
2. Test problemowy
3. Praca pisemna
4. Krótkie sprawdziany (tzw. „kartkówki")
5. Sprawdzian praktyczny
6. Praca w zespole
7. Aktywność
8. Arkusz algorytmu
9. Krzyżówka
10. Referat
11. Inne (jakie ?) .....

33. Jakie predyspozycje - Pani(a) zdaniem - powinien posiadać nauczyciel edukacji obronnej ?
(Proszę o wybranie i zakreślenie kółkiem nie więcej niż 4 odpowiedzi)

1. Odpowiednie kwalifikacje w zakresie edukacji obronnej
2. Stopień wojskowy
3. Wysokie poczucie [patriotyzmu
4. Nieposzlakowana moralność
5. Umiejętność współpracy w zespole
6. Kreatywność
7. Umiejętności instruktorsko – metodyczne
8. Kompetentność w praktyce
9. Komunikatywność
10. Umiejętności pomiaru osiągnięć uczniów
11. Inne (jakie ?) .....

34. Czy - zdaniem Pani(a) - osoby wojskowe powinny uczestniczyć w realizacji zadań edukacji obronnej młodzieży w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym? *(Proszę o zakreślenie kółkiem wybranej odpowiedzi)*

1. Zdecydowanie tak
2. Raczej tak
3. Raczej nie
4. Zdecydowanie nie
5. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi)

.....

35. Kto - zdaniem Pani(a) - w środowisku szkolnym powinien realizować treści kształcenia obronnego młodzieży ? *Z niżej przedstawionych opinii proszę wybrać i zakreślić kółkiem jedną, najbliższą Pana(i) poglądom.*

1. Nauczyciel posiadający pełne kwalifikacje zawodowe oraz wiedzę specjalistyczną, merytoryczną, a także metodologiczną z zakresu obronności i ochrony ludności.
2. Wybrany zespół nauczycieli przedmiotów pokrewnych z edukacją obronną pod kierunkiem nauczyciela przysposobienia obronnego.
3. Wykwalifikowany nauczyciel specjalista, koordynator wszystkich działań szkoły w zakresie obronności oraz wszyscy członkowie Rady Pedagogicznej danej placówki oświatowej, gdyż kształcenie obronne jest ważną i szeroką dziedziną wiedzy, którą należy realizować w całym procesie dydaktyczno – wychowawczym.
4. Wszyscy nauczyciele podczas prowadzenia zajęć tematycznie związanych z edukacją obronną.
5. Trudno powiedzieć

36. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - niżej wymienione środowiska i instytucje wypełniają zadania kształtowania świadomości obronnej młodzieży? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle nie wypełniają	6 trudno powiedzieć
1. Rodzina						
2. MEN i S						
3. Kuratorium oświaty.						
4. Władze powiatowe.						
5. Władze gminne.						
6. Związek Harcerstwa Polskiego.						
7. Związek Harcerstwa Rzeczpospolitej						
8. Związek Strzelecki „Strzelec" Org. Społ. Wych.						
9. Liga Obrony Kraju.						
10.Polski Czerwony Krzyż.						
11.Towarzystwo Wiedzy Obronnej						
12.Inne (jakie?)						

37. Od 1999 r. trwa proces wdrażania reformy oświaty. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - proces ten wpływa na : *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 nie ma wpływu	6 oddziały-wuje negatyw-nie	7 trudno powie-dzie
1. Stan bezpieczeństwa w szkole							
2. Stan bezpieczeństwa w środowisku lokalnym							
3. Stan bezpieczeństwa państwa							
4. Poczucie bezpieczeństwa młodzieży szkolnej							
5. Dyscyplinę uczniów							

	1	2	3	4	5	6	7
6. Eliminowanie postaw agresywnych							
7. Kształtowanie postaw patriotycznych							
8. Akceptację służby wojskowej przez młodzież							
9. Budowanie więzi w środowisku lokalnym							
10. Budowanie więzi narodowych							
11. Promowanie zagadnień obronności kraju							
12. Efektywność kształcenia obronnego młodzieży							
13. Motywację uczniów do nauki							
14. Kształtowanie postaw prospołecznych							
15. Znajomość i umiejętność zasad udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej							

38. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - osiąganie przez młodzież wysokich wyników w kształceniu obronnym, jest wspólnym interesem : uczniów, nauczycieli, środowiska lokalnego, władz państwa, wojska ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W małym stopniu
5. Leży to tylko w interesie ucznia
6. Leży to w interesie całego społeczeństwa
7. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....
.....

39. W jakim stopniu szkoła, w której Pani/Pan jest zatrudniona, współpracuje w zakresie edukacji obronnej z niżej wymienionymi środowiskami i instytucjami ?

(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle nie współpracuje	6 trudno powiedzieć
1. Kuratorium Oświaty						
2. Władze powiatu						
3. Władze gminy						
4. Obrona Cywilna						
5. Policja						
6. Państwowa Straż Pożarna						
7. Ochotnicza Straż Pożarna						
8. Straż Miejska						
9. Rodzina						
10. Wojsko						
11. PCK						
12. ZHP, ZHRz						

	1	2	3	4	5	6
13.Związek Strzelecki „Strzelec" Org. Społ. Wych.						
14.Wyższe uczelnie, np.: Akademia Obrony Narodowej						
15.Metodycy nauczania edukacji obronnej						
16.Lokalne środki masowej informacji						
17.Inne (jakie ?)						

40. Jaką nazwę - Pani(a) zdaniem - powinien posiadać przedmiot szkolny z zakresu edukacji obronnej ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Edukacja obronna
2. Przysposobienie obronne
3. Edukacja dla bezpieczeństwa
4. Ratownictwo i ochrona ludności
5. Inna (jaka ?) .....

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....

41. Które z wymienionych czynników uważa Pani/Pan za najistotniejsze w zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym ? Proszę z niżej zamieszczonych propozycji wybrać nie więcej niż cztery. *(Numery wybranych odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem).*

1. Uregulowanie prawnych rozwiązań legislacyjnych mających związek z systemem edukacji obronnej młodzieży szkolnej.
2. Zwiększenie nakładów finansowych na edukację obronną.
3. Uwzględnienie w systemie kierowania edukacją obronną młodzieży roli powiatów w nowym podziale administracyjnym Polski.
4. Dokonanie modyfikacji treści programowych kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym zgodnie z potrzebami bezpieczeństwa państwa i jego obywateli.
5. Dostosowanie treści programowych do standardów edukacyjnych, obowiązujących w państwach członkowskich NATO.
6. Wprowadzenie nowatorskich form i aktywizujących metod pracy z młodzieżą.
7. Stworzenie młodzieży możliwości edukacji w klasach o profilu wojskowym.
8. Gruntowne, merytoryczne, metodologiczne przygotowanie nauczycieli edukacji obronnej do pracy w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej.
9. Stworzenie lub rozbudowanie już istniejącej bazy dydaktycznej.
10. Przyznanie przysposobieniu obronnemu rangi przedmiotu maturalnego.
11. Możliwość uzyskania w szkołach ponagimnazjalnych certyfikatu ratownika, zgodnego z normami Unii Europejskiej.
12. Promowanie edukacji obronnej w środkach masowej informacji.
13. Organizowanie olimpiad wiedzy obronnej.
14. Organizowanie letnich obozów przysposobienia obronnego.
15. Wykorzystanie środków masowego przekazu do pełnego informowania społeczności szkolnej i lokalnej w zakresie problematyki obronnej.
16. Skoordynowanie działalności wszystkich ogniw partycypujących w kształceniu obronnym młodzieży.
17. Powołanie instytucji, bądź wskazanie jednej spośród już istniejących, która zajęłaby się koordynacją i monitoringiem wszystkich działań edukacyjno – obronnych w środowisku lokalnym oraz korelację tych działań z władzami centralnymi.
18. Inne (jakie ?) .....

42. Jeżeli wśród czynników przedstawionych w pytaniu nr 40 są takie, które - Pani(a) zdaniem - nie mają istotnego wpływu na efektywność kształcenia obronnego młodzieży, to ich numery proszę wpisać w poniżej zamieszczonych rubrykach. *(Wybór proszę ograniczyć do czterech czynników)*

43. W jaki sposób - Pani(a) zdaniem - powinna być realizowana edukacja obronna młodzieży ?
(Z niżej przedstawionych propozycji proszę wybrać i zakreślić kółkiem nie więcej niż 4 odpowiedzi).

1. Tylko w szkole, podczas lekcji przysposobienia obronnego.
2. W środkach masowego przekazu.
3. Poprzez kontakty ze służbami: Policją, Państwową Strażą Pożarną, Ochotniczą Strażą Pożarną, Strażą Miejską.
4. Poprzez kontakty z jednostkami wojskowymi.
5. Przez organizowanie odpowiednich – edukacyjnych wycieczek.
6. Przez uczestnictwo w ćwiczeniach służb ratowniczych.
7. Poprzez programy multimedialne.
8. W czasie współpracy z organizacjami: ZHP, PCK, STRZELEC.
9. Podczas imprez sportowo – obronnych.
10. Podczas specjalistycznych obozów przysposobienia obronnego.
11. Trudno powiedzieć
12. Inne (jakie ?) .....
.....

44. W jakim stopniu interesuje Panią(a) problematyka edukacji obronnej ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W małym stopniu
5. W ogóle
6. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....

45. Czy w szkole, w której Pani/Pan pracuje były organizowane szkolenia dla Rady Pedagogicznej w zakresie ratownictwa i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Tak
2. Nie

46. Co jeszcze chciałaby Pani (chciałby Pan) dodać na temat zagadnień poruszanych w niniejszym kwestionariuszu ?

.....
.....
.....
.....

Dane uzupełniające:

Jakie posiada Pani/Pan wykształcenie ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Wyższe magisterskie (jakie ?) .....
2. Wyższe licencjackie (jakie ?) .....
3. Średnie (jakie ?) .....
4. Inne (jakie ?) .....

Jaki posiada Pani/Pan stopień zawodowy ? (*Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Nauczyciel stażysta
2. Nauczyciel kontraktowy
3. Nauczyciel mianowany
4. Nauczyciel dyplomowany
5. Profesor oświaty

W jakiej szkole Pani/Pan pracuje ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Gimnazjum
2. Liceum ogólnokształcące
3. Liceum profilowane
4. Technikum
5. Zasadnicza szkoła zawodowa

Jakiego przedmiotu Pani/Pan naucza ? .....
.....

Ile lat Pani/Pan pracuje w oświacie ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. 0 – 5 lat
2. 5 – 10 lat
3. 10 – 20 lat
4. powyżej 20 lat

Czy uczestniczyła Pani/Pan w formach doskonalenia zawodowego ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Tak (proszę napisać jaka to była forma) .....
.....
2. Nie

Czy uczestniczyła Pani/Pan w szkoleniach z zakresu edukacji obronnej ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Tak (proszę napisać jaki to był rodzaj szkolenia) .....
.....
2. Nie

Czy posiada Pani/Pan certyfikat ratownika w zakresie ratownictwa medyczno – sanitarnego i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Tak (proszę bliżej określić jaki to certyfikat i w którym roku Pan(i) go uzyskała) .....
.....
2. Nie

Czy chciałaby Pani/Pan, aby osoba spośród Pani(a) bliskich krewnych pełniła zasadniczą służbę wojskową ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Tak
2. Nie

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....

Jak Pani/Pan ocenia własny poziom przygotowania obronnego ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Pozytywnie
2. Raczej pozytywnie
3. Raczej negatywnie
4. Negatywnie
5. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....
.....

Załącznik 2

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO – OBRONNY

KWESTIONARIUSZ – „ŚL"

Akademia Obrony Narodowej prowadzi badania nad stanem i perspektywami rozwoju kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Chcąc poznać rzeczywiste poglądy pracowników instytucji samorządowych oraz organizacji związanych z edukacją obronną powiatu wołomińskiego dotyczące tej problematyki, zwracamy się z prośbą do Pani(a) o udzielenie możliwie wyczerpujących odpowiedzi na pytania zawarte w niniejszym kwestionariuszu. Wszystkie zebrane informacje będą analizowane wyłącznie w zbiorczych zestawieniach statystycznych i zostaną wykorzystane tylko w celach naukowych. Kwestionariusz jest anonimowy.

Serdecznie dziękujemy za udzieloną pomoc w badaniach.

1. Co Pani/Pan rozumie pod pojęciem: *bezpieczeństwo*? (Proszę sformułować własną definicję).....
.....
.....

2. Jaki jest aktualny stan bezpieczeństwa RP?

(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce).

	1 zdecydowanie zadowalający	2 raczej zadowalający	3 raczej niezadowalający	4 niezadowalający	5 trudno mi powiedzieć
1. Stan bezpieczeństwa zewnętrznego					
2. Stan bezpieczeństwa wewnętrznego					

3. W różnych środowiskach dyskutuje się obecnie o systemie obronnym państwa i roli jaką odgrywa w nim kształcenie obronne młodzieży. Z poniżej zamieszczonych opinii na ten temat, proszę wybrać jedną, która jest najbliższa Pani(a) poglądom.

(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)

1. Kształcenie obronne w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym jest elementarną częścią systemu edukacji obronnej społeczeństwa polskiego i jednym z czynników gwarantujących bezpieczeństwo RP. Przygotowuje młodzież do podejmowania zadań obronnych wobec Ojczyzny oraz do odpowiedniego prospołecznego zachowania się w sytuacjach krytycznych, zagrażających życiu. Efektywne kształcenie obronne młodzieży pozytywnie wpływa na stan bezpieczeństwa państwa i jego obywateli, a w związku z tym powinno być obowiązkowym przedmiotem nauczania.
2. Kształcenie obronne w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym przygotowuje co prawda młodzież do podejmowania zadań obronnych, ale nie ma istotnego wpływu na stan bezpieczeństwa państwa i jego obywateli. Dlatego też edukacji obronna młodzieży powinna stanowić jedynie uzupełnienie podstawowych standardów nauczania.
3. Obecnie nie istnieją żadne zagrożenia zewnętrzne, więc kształcenie obronne młodzieży raczej nie jest potrzebne. Edukacja obronna w szkole wymaga nakładów finansowych, które można przeznaczyć na realizację innych, ważniejszych przedmiotów.

3. Obecnie nie istnieją żadne zagrożenia zewnętrzne, więc kształcenie obronne młodzieży raczej nie jest potrzebne. Edukacja obronna w szkole wymaga nakładów finansowych, które można przeznaczyć na realizację innych, ważniejszych przedmiotów.
4. Edukacja obronna młodzieży nie odgrywa żadnej, istotnej roli w systemie edukacji obronnej społeczeństwa polskiego, dlatego też powinna być wyeliminowana z obowiązkowych zajęć szkolnych.

Jeżeli Pan(i) posiada inną opinię na ten temat, proszę krótko ją przedstawić.
.....
.....
.....

4. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - niżej wymienione dziedziny odnoszą się do problematyki świadomości obronnej młodzieży? ***(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)***

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle	6 trudno powiedzieć
1. Wiedza o systemie obronnym RP						
2. Znajomość systemów edukacji obronnej młodzieży w państwach członkowskich NATO.						
3. Znajomość i poczucie obowiązków obronnych wobec Ojczyzny						
4. Odpowiednia postawa patriotyczna i obywatelska.						
5. Wiedza i umiejętności z zakresu obrony cywilnej.						
6. Poczucie przynależności do wspólnoty obywateli państwa polskiego.						
7. Ukierunkowanie na dobro drugiego człowieka.						
8. Odpowiednia, prospołeczna postawa moralna.						
9. Wrażliwość na cierpienia drugiego człowieka.						
10. Znajomość współczesnych zagrożeń.						
11. Wiedza i umiejętności z zakresu ratownictwa i pierwszej pomocy przedmedycznej.						
12. Umiejętność prospołecznego zachowania się w sytuacjach krytycznych.						
13. Odpowiedzialność za podejmowane decyzje w sytuacjach ekstremalnych.						
14. Znajomość profilaktyki społecznej						
15. Umiejętność zapobiegania sytuacjom krytycznym.						
16. Umiejętność ochrony zdrowia i życia własnego oraz innych osób.						
17. Umiejętność ochrony własności prywatnej.						
18.Umiejętność poruszania się w terenie						
19. Inne (jakie ?)						

5. W jakim stopniu na stan świadomości obronnej młodzieży mają wpływ niżej wymienione środowiska i instytucje ?

(Proszę postawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)

		1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle nie mają wpływu	6 trudno powiedzieć
1. Rodzina							
2. Szkoła	A. Nauczyciele						
	B. Zajęcia w ramach ścieżki „Obrona cywilna" w gimnazjum						
	C. Zajęcia przysposobienia obronnego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym						
3. Środki masowego przekazu	A. Prasa						
	B. Radio						
	C. Telewizja						
	D. Internet						
4. Środowisko lokalne: Policja, Ochotnicza Straż Pożarna, Państwowa Straż Pożarna Straż Miejska							
5. Organizacje młodzieżowe, np.: ZHP, STRZELEC							
6. Organizacje i stowarzyszenia proobronne, np.: PCK, Towarzystwo Wiedzy Obronnej, LOK							
7. Kuratorium Oświaty							
8. Władze powiatowe							
9. Władze gminne							
10. Wojsko							
11. Obrona cywilna							
12. Inne (jakie ?)							

6. W jakim stopniu wymienione niżej instytucje propagują edukację obronną młodzieży?

(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle nie propagują	6 trudno powiedzieć
1. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu						
2. Ministerstwo Obrony Narodowej						
3. Instytucje samorządowe i organizacje związane z edukacją obronną						
4. Środki masowej informacji						

7. Co Pani(a) zdaniem należałoby zmienić w zakresie upowszechniania problematyki obronnej wśród młodzieży ? Proszę o wyrażenie własnej opinii.

.....

.....

.....

8. Jak obecnie środki masowej informacji – Pani(a) zdaniem - oddziaływują na świadomość obronną młodzieży? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 pozytywnie	2 raczej pozytywnie	3 raczej negatywnie	4 negatywnie	5 w ogóle	6 kształtują zachowania agresywne	7 trudno powiedzieć
1. Prasa ogólnokrajowa							
2. Prasa lokalna							
3. Radio							
4. Telewizja							
5. Telewizja lokalna							
6. Internet							

9. Jakie zmiany - Pani(a) zdaniem - w propagowaniu zagadnień obronnych powinny nastąpić w przedstawionych niżej środkach masowej informacji ?

1) w radio .....

.....

.....

2) w prasie .....

.....

.....

3) w telewizji .....

.....

.....

4) w internecie .....

.....

10. Na jakie zagadnienia teoretyczno-praktyczne powinna być – Pana(i) zdaniem - ukierunkowana edukacja obronna młodzieży ? *(Proszę wybrać i zakreślić kółkiem tylko jedną odpowiedź)*

1. Przygotowanie młodzieży do wykonywania zadań obronnych wobec Ojczyzny.
2. Przygotowanie młodzieży do odpowiedniego, prospołecznego zachowania się w sytuacjach ekstremalnych.
3. Przygotowanie młodzieży do wykonywania zadań z zakresu samoobrony i obrony cywilnej.
4. Inne (jakie ?) .....
5. Trudno mi powiedzieć

11. Która z niżej wymienionych instytucji - Pani(a) zdaniem - powinna kierować i koordynować realizacją kształcenia obronnego młodzieży ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Ministerstwo Obrony Narodowej
2. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu
3. Biuro Bezpieczeństwa Narodowego
4. Kuratorium oświaty w danym rejonie
5. Utworzona bądź wskazana spośród istniejących instytucja samorządu wojewódzkiego
6. Utworzona bądź wskazana spośród istniejących instytucja samorządu powiatowego
7. Inna (jaka ?) .....

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....

12. Proszę wyrazić swoją opinię czy i w jakim stopniu powinny być realizowane niżej wymienione cele kształcenia obronnego młodzieży ? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 są nie-istotne i należy je pominąć	6 trudno powie-dzieć
1. Poznanie problematyki obronnej RP						
2. Poznanie z roli i znaczenia NATO						
3. Poznanie tradycji bojowych oręża polskiego						
4. Kształtowanie świadomych postaw patriotycznych i obywatelskich						
5. Przygotowanie młodzieży do podjęcia obowiązków obronnych wobec Ojczyzny						
6. Propagowanie znaczenia i roli Sił Zbrojnych RP w utrzymaniu bezpieczeństwa państwa						
7. Propagowanie filozofii dobra, wspólnoty i służby						
8. Stworzenie młodemu człowiekowi alternatywy wobec przemocy, zła i grup parareligijnych						
9. Prowadzenie profilaktyki przestępczości i narkomanii						
10. Szerzenie prewencji przeciwwypadkowej						
11. Wyposażenie absolwenta w umiejętności z zakresu ratownictwa medyczno-sanitarnego ze szczególnym uwzględnieniem pierwszej pomocy przedmedycznej						
12. Wyzwalanie i kształtowanie naturalnych i instynktownych działań młodego człowieka w swoim środowisku, w zakresie bezpieczeństwa						
13. Przekazanie minimum wiedzy w zakresie funkcjonowania mediów						
14. Wdrażanie wśród młodzieży elementów dyscypliny						
15. Rozwijanie sprawności fizycznej						
16. Promowanie umiejętności organizatorskich i przywódczych						
17. Osiągnięcie przez uczniów wysokiego poziomu wiedzy i umiejętności potrzebnych do radzenia sobie w krytycznych sytuacjach						
18. Kształtowanie u młodzieży świadomości obronnej						

18.Kształtowanie u młodzieży świadomości obronnej						
	1	2	3	4	5	6
19.Rozwijanie poczucia bezpieczeństwa osobistego						
20.Rozwijanie poczucia bezpieczeństwa społeczności lokalnej						
21.Rozwijanie poczucia bezpieczeństwa narodowego						
22.Uświadamianie uczniom znaczenia powszechnej samoobrony i obrony cywilnej						
23.Inne (jakie ?)						

13. W jakim stopniu treści kształcenia patriotycznego są przydatne w kształtowaniu wśród młodzieży postaw obywatelskich ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W małym stopniu
5. W ogóle nie są przydatne
6. Trudno powiedzieć

14. Czy w efekcie transformacji ustrojowej po 1989 roku zmieniło się, Pani(a) zdaniem, rozumienie pojęcia patriotyzmu, jeśli tak, to na czym ta zmiana polega? .....
.....
.....
.....

15. Które z cech współczesnego patriotyzmu uważa Pani/Pan za najważniejsze ? *(Proszę wybrać i zakreślić kółkiem tylko jedną odpowiedź)*

1. Dbałość o dobre imię Polski na arenie międzynarodowej
2. Szacunek do symboli i tradycji narodowych
3. Rzetelny stosunek do pracy i nauki
4. Dbałość o rozwój kraju
5. Wzmacnianie obronności kraju
6. Pełnienie służby wojskowej
7. Inne (jakie ?) .....

16. Co według Pani(a) należałoby zmienić w sferze wychowania młodego pokolenia, by w większym stopniu kształtować postawy patriotyczne ? Proszę o wyrażenie własnej opinii.
.....
.....

17. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - wychowanie fizyczne oraz elementy dyscypliny w działaniach zespołowych kształtują cechy przydatne młodzieży w ewentualnych sytuacjach wielorakich zagrożeń zdrowia i życia człowieka ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W małym stopniu
5. W ogóle nie kształtują takich cech
6. Trudno powiedzieć

Dlaczego (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi)

.....
.....

18. Które z niżej wymienionych zagadnień powinny być dodatkowo realizowane wraz z treściami zawartymi w podstawie programowej kształcenia obronnego w gimnazjum ? *(Numer wybranych odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Rola i znaczenie Sił Zbrojnych RP
2. Rola i znaczenie NATO
3. Terenoznawstwo
4. Działalność międzynarodowych organizacji humanitarnych
5. Strzelectwo sportowe
6. Przewidywanie i unikanie sytuacji niebezpiecznych
7. Profilaktyka patologii społecznych i sytuacji zagrażających życiu
8. Zachowanie się w przypadku ewentualnego konfliktu zbrojnego czy napadu terrorystycznego
9. Wstępne przygotowanie młodzieży do zadań obronnych
10. Rozwijanie sprawności fizycznej
11. Nie należy rozszerzać podstawy programowej.

19. Czy i w jakim stopniu w standardach programowych kształcenia obronnego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym należy uwzględnić niżej wymienione zagadnienia ? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle nie uwzględ-niać	6 trudno powie-dzieć
1. Problematyka obronności RP						
2. Rola i znaczenie NATO						
3. Tradycje bojowe oręża polskiego						
4. Przygotowanie młodzieży do pełnienia obowiązków obronnych wobec Ojczyzny						
5. Kształtowanie postaw obywatelskich						
6. Kształtowanie postaw zdolnych do poświęceń dla dobra ogółu						
7. Kształtowanie umiejętności współdziałania z grupą w realizacji wspólnych przedsięwzięć						
8. Podniesienie dyscypliny w działaniach zespołowych						
9. Kształcenie umiejętności organizatorskich i przywódczych						
10. Uzyskanie certyfikatu ratownika zgodnego z normami Unii Europejskiej						
11. Profilaktyka przestępczości i narkomanii						
12. Prewencja przeciwwypadkowa						
13. Zachowanie się w przypadku konfliktu zbrojnego czy napadu terrorystycznego						
14. Inne (jakie?)						

20. Poniżej zamieszczono po dwie opinie dotyczące wybranych problemów związanych z realizacją ścieżki edukacyjnej : obrona cywilna w szkolnictwie gimnazjalnym. Proszę wybrać z poszczególnych rubryk A, B, C po jednej odpowiedzi, zawierającej według Pani(a) zdaniem rozwiązania bardziej sprzyjające zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego młodzieży gimnazjalnej.

(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)

A	1. Kształcenie obronne młodzieży w gimnazjum powinno być realizowane w ramach ścieżki międzyprzedmiotowej – „Obrona cywilna”	2. Kształcenie obronne młodzieży w gimnazjum powinno być realizowane w ramach obowiązkowego przedmiotu nauczania – „Edukacja dla bezpieczeństwa”

(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)

B	1. Program kształcenia obronnego w gimnazjum powinni realizować nauczyciele różnych przedmiotów.	2. Program kształcenia obronnego w gimnazjum powinien realizować Wykwalifikowany merytorycznie i metodycznie nauczyciel, legitymujący się certyfikatem ratownika, zgodnym z normami Unii Europejskiej.

(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)

C	1. Osiągnięcia uczniów uczestniczących w zajęciach z zakresu kształcenia obronnego, nie powinny być oceniane tradycyjnymi stopniami. Taki sposób sprawdzania wiedzy i umiejętności jest zbyt stresujący dla młodzieży.	2. Osiągnięcia młodzieży uczestniczącej w zajęciach z zakresu kształcenia obronnego, powinny być systematycznie oceniane stopniami w skali 1 – 6. Taki sposób sprawdzadzania wiedzy i umiejętności uczniów pełni funkcję motywującą do pracy.

21. W szkołach ponadgimnazjalnych realizuje się 76 godzin zajęć z przysposobienia obronnego. Czy Pani(a) zdaniem liczba ta jest wystarczająca ? *Z niżej przedstawionych opinii proszę zakreślić kółkiem jedną najbliższą Pana(i) poglądom.*

1. Z uwagi na rangę edukacji obronnej oraz konieczność wielu zajęć praktycznych liczbę godzin przeznaczonych na realizację przysposobienia obronnego należałoby zwiększyć.
2. Przeznaczenie 76 godzin lekcyjnych na realizację kształcenia obronnego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym jest wystarczająca.
3. Przysposobienie obronne nie jest przedmiotem maturalnym, dlatego też liczbę godzin przeznaczonych na realizację edukacji obronnej w szkolnictwie ponadgimnazjalnym należałoby zmniejszyć.
4. Trudno powiedzieć.

22. Jakie predyspozycje - Pani(a) zdaniem - powinien posiadać nauczyciel edukacji obronnej ?

(Proszę o wybranie i zakreślenie kółkiem nie więcej niż 4 odpowiedzi)

1. Odpowiednie kwalifikacje w zakresie edukacji obronnej
2. Stopień wojskowy
3. Wysokie poczucie [patriotyzmu
4. Nieposzlakowana moralność
5. Umiejętność współpracy w zespole
6. Kreatywność
7. Umiejętności instruktorsko – metodyczne
8. Kompetentność w praktyce
9. Komunikatywność
10. Umiejętności pomiaru osiągnięć uczniów
11. Inne (jakie ?) .....
    .....

23. Czy - Pani(a) zdaniem - osoby wojskowe powinny uczestniczyć w realizacji zadań edukacji obronnej młodzieży w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym? *(Proszę o zakreślenie kółkiem wybranej odpowiedzi)*

1. Zdecydowanie tak
2. Raczej tak
3. Raczej nie
4. Zdecydowanie nie
5. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi)

.....
.....
.....

24. Kto - Pani(a) zdaniem - w środowisku szkolnym powinien realizować treści kształcenia obronnego młodzieży ? *Z niżej przedstawionych opinii proszę wybrać i zakreślić kółkiem jedną, najbliższą Pani(a) poglądom.*

1. Nauczyciel posiadający pełne kwalifikacje zawodowe oraz wiedzę specjalistyczną, merytoryczną, a także metodologiczną z zakresu obronności i ochrony ludności.
2. Wybrany zespół nauczycieli przedmiotów pokrewnych z edukacją obronną pod kierunkiem nauczyciela przysposobienia obronnego.
3. Wykwalifikowany nauczyciel specjalista, koordynator wszystkich działań szkoły w zakresie obronności oraz wszyscy członkowie Rady Pedagogicznej danej placówki oświatowej, gdyż kształcenie obronne jest ważną i szeroką dziedziną wiedzy, którą należy realizować w całym procesie dydaktyczno – wychowawczym.
4. Wszyscy nauczyciele podczas prowadzenia zajęć tematycznie związanych z edukacją obronną.
5. Trudno powiedzieć

25. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - niżej wymienione środowiska i instytucje wypełniają zadania kształtowania świadomości obronnej młodzieży? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle nie wypełniają	6 trudno powiedzieć
1. Rodzina						
2. MEN i S						
3. Kuratorium oświaty.						
4. Władze powiatowe.						
5. Władze gminne.						
6. Związek Harcerstwa Polskiego.						
7. Związek Harcerstwa Rzeczpospolitej						
8. Związek Strzelecki „Strzelec" Org. Społ. Wych.						
9. Liga Obrony Kraju.						
10.Polski Czerwony Krzyż.						
11.Towarzystwo Wiedzy Obronnej						
12.Inne (jakie?)						

26. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - osiąganie przez młodzież wysokich wyników w kształceniu obronnym, jest wspólnym interesem : uczniów, nauczycieli, środowiska lokalnego, władz państwa, wojska ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W małym stopniu
5. Leży to tylko w interesie ucznia
6. Leży to w interesie całego społeczeństwa
7. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi)

.....
.....
.....

27. Czy instytucja, w której Pani/Pan pracuje lub organizacja, do której Pani/Pan należy podejmuje inicjatywy związane z edukacją obronną młodzieży ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Tak (jakie ?) .....
   .....
   .....
2. Nie
3. Trudno powiedzieć

28. W jakim stopniu - Pani(a) zdaniem - szkoła powinna współpracować w zakresie edukacji obronnej z niżej wymienionymi środowiskami i instytucjami ?

(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle nie współ-pracuje	6 trudno powie-dzieć
1. Kuratorium Oświaty						
2. Władze powiatu						
3. Władze gminy						
4. Obrona Cywilna						
5. Policja						
6. Państwowa Straż Pożarna						
7. Ochotnicza Straż Pożarna						
8. Straż Miejska						
9. Rodzina						
10. Wojsko						
11. PCK						
12.ZHP, ZHRz						
13.Związek Strzelecki „Strzelec" Org. Społ. Wych.						
14.Wyższe uczelnie, np.: Akademia Obrony Narodowej						
15.Lokalne środki masowej informacji						
16.Inne (jakie ?)						

29. W jakim stopniu instytucja, w której Pani/Pan pracuje lub organizacja, do której Pani/Pan należy współpracuje ze szkołami gimnazjalnymi i ponadgimnazjalnymi w dziedzinie edukacji obronnej młodzieży ?

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W małym stopniu
5. W ogóle nie współpracuje
6. Trudno powiedzieć

W czym się to przejawia ? .....
.....
.....
.....

30. Które z wymienionych czynników uważa Pani/Pan za najistotniejsze w zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym ? Proszę z niżej zamieszczonych propozycji wybrać nie więcej niż cztery. *(Numery wybranych odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem).*

1. Uregulowanie prawnych rozwiązań legislacyjnych mających związek z systemem edukacji obronnej młodzieży szkolnej.
2. Zwiększenie nakładów finansowych na edukację obronną.
3. Uwzględnienie w systemie kierowania edukacją obronną młodzieży roli powiatów w nowym podziale administracyjnym Polski.
4. Dokonanie modyfikacji treści programowych kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym zgodnie z potrzebami bezpieczeństwa państwa i jego obywateli.
5. Dostosowanie treści programowych do standardów edukacyjnych, obowiązujących w państwach członkowskich NATO.
6. Wprowadzenie nowatorskich form i aktywizujących metod pracy z młodzieżą.
7. Stworzenie młodzieży możliwości edukacji w klasach o profilu wojskowym.
8. Gruntowne, merytoryczne, metodologiczne przygotowanie nauczycieli edukacji obronnej do pracy w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej.
9. Stworzenie lub rozbudowanie już istniejącej bazy dydaktycznej.
10. Przyznanie przysposobieniu obronnemu rangi przedmiotu maturalnego.
11. Możliwość uzyskania w szkołach ponagimnazjalnych certyfikatu ratownika, zgodnego z normami Unii Europejskiej.
12. Promowanie edukacji obronnej w środkach masowej informacji.
13. Organizowanie olimpiad wiedzy obronnej.
14. Organizowanie letnich obozów przysposobienia obronnego.
15. Wykorzystanie środków masowego przekazu do pełnego informowania społeczności szkolnej i lokalnej w zakresie problematyki obronnej.
16. Skoordynowanie działalności wszystkich ogniw partycypujących w kształceniu obronnym młodzieży.
17. Powołanie instytucji, bądź wskazanie jednej spośród już istniejących, która zajęłaby się koordynacją i monitoringiem wszystkich działań edukacyjno – obronnych w środowisku lokalnym oraz korelację tych działań z władzami centralnymi.
18. Inne (jakie ?) .....
.....

31. Jeżeli wśród czynników przedstawionych w pytaniu nr 30 są takie, które Pani(a) zdaniem nie mają istotnego wpływu na efektywność kształcenia obronnego młodzieży, to ich numery proszę wpisać w poniżej zamieszczonych rubrykach. *(Wybór proszę ograniczyć do czterech czynników)*

32. W jaki sposób powinna być realizowana edukacja obronna młodzieży ? *Z niżej przedstawionych propozycji proszę wybrać i zakreślić kółkiem nie więcej niż 4 odpowiedzi.*

1. Tylko w szkole, podczas lekcji przysposobienia obronnego.
2. W środkach masowego przekazu.
3. Poprzez kontakty ze służbami: Policją, Państwową Strażą Pożarną, Ochotniczą Strażą Pożarną, Strażą Miejską.
4. Poprzez kontakty z jednostkami wojskowymi.
5. Przez organizowanie odpowiednich – edukacyjnych wycieczek.
6. Przez uczestnictwo w ćwiczeniach służb ratowniczych.
7. Poprzez programy multimedialne.
8. W czasie współpracy z organizacjami: ZHP, PCK, STRZELEC.
9. Podczas imprez sportowo – obronnych.
10. Podczas specjalistycznych obozów przysposobienia obronnego.
11. Trudno powiedzieć
12. Inne (jakie ?) .....
.....

33. W jakim stopniu interesuje Panią(a) problematyka edukacji obronnej ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W małym stopniu
5. W ogóle
6. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....

34. Czy w instytucji, w której Pani/Pan pracuje były organizowane szkolenia dla pracowników w zakresie obronności ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Tak (jakie ?) .....
.....
2. Nie

35. Co jeszcze chciałaby Pani (chciałby Pan dodać na temat zagadnień poruszanych w niniejszym kwestionariuszu
.....
.....
.....
.....

Dane uzupełniające:

Staż zawodowy *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Do 10 lat
2. Od 10 do 20 lat
3. Od 20 do 30 lat
4. Powyżej 30 lat

Wykształcenie : *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Wyższe (jakie ?) .....
2. Średnie (jakie ?) .....
3. Podstawowe
4. Inne (jakie ?) .....

Zawód i pełniona funkcja: .....

Pełniona funkcja w dziedzinie obronności: .....

Odbyte kursy w zakresie obronności (jakie ?) .....
.....
.....

Miejsce stałego zamieszkania : *Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Miasto powyżej 50 tys. ludności
2. Miasto od 10 tys. do 50 tys. ludności
3. Miasto do 10 tys. ludności
4. Wieś

Czy posiada Pani/Pan wiedzę i umiejętności z zakresu udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Tak
2. Nie
3. Trudno powiedzieć

Jak Pani/Pan ocenia własny poziom przygotowania obronnego ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Pozytywnie
2. Raczej pozytywnie
3. Raczej negatywnie
4. Negatywnie
5. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....
.....

Załącznik nr 3

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO – OBRONNY

KWESTIONARIUSZ – „M"

Akademia Obrony Narodowej prowadzi badania nad stanem i perspektywami rozwoju kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Chcąc poznać rzeczywiste poglądy młodzieży dotyczące tej problematyki, zwracamy się z prośbą do Ciebie o udzielenie możliwie wyczerpujących odpowiedzi na pytania zawarte w niniejszym kwestionariuszu. Wszystkie zebrane informacje będą analizowane wyłącznie w zbiorczych zestawieniach statystycznych i zostaną wykorzystane tylko w celach naukowych. Kwestionariusz jest anonimowy.

Serdecznie dziękujemy za udzieloną pomoc w badaniach.

1. Co rozumiesz pod pojęciem: *bezpieczeństwo*? (Proszę sformułować własną definicję).....
.....
.....
.....
.....

2. Jaki jest -Twoim zdaniem - aktualny stan bezpieczeństwa RP?

(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce).

	1 zdecydowanie zadowalający	2 raczej zadowalający	3 raczej niezadowalający	4 niezadowalający	5 trudno mi powiedzieć
1. Stan bezpieczeństwa zewnętrznego					
2. Stan bezpieczeństwa wewnętrznego					

3. W różnych środowiskach dyskutuje się obecnie o systemie obronnym państwa i roli jaką odgrywa w nim kształcenie obronne młodzieży. Z poniżej zamieszczonych opinii na ten temat, proszę wybrać jedną, która jest najbliższa Twoim poglądom.

(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)

1. Kształcenie obronne w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym jest elementarną częścią systemu edukacji obronnej społeczeństwa polskiego i jednym z czynników gwarantujących bezpieczeństwo RP. Przygotowuje młodzież do podejmowania zadań obronnych wobec Ojczyzny oraz do odpowiedniego prospołecznego zachowania się w sytuacjach krytycznych, zagrażających życiu. Efektywne kształcenie obronne młodzieży pozytywnie wpływa na stan bezpieczeństwa państwa i jego obywateli, a w związku z tym powinno być obowiązkowym przedmiotem nauczania.
2. Kształcenie obronne w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym przygotowuje co prawda młodzież do podejmowania zadań obronnych, ale nie ma istotnego wpływu na stan bezpieczeństwa państwa i jego obywateli. Dlatego też edukacji obronna młodzieży powinna stanowić jedynie uzupełnienie podstawowych standardów nauczania.

3. Obecnie nie istnieją żadne zagrożenia zewnętrzne, więc kształcenie obronne młodzieży raczej nie jest potrzebne. Edukacja obronna w szkole wymaga nakładów finansowych, które można przeznaczyć na realizację innych, ważniejszych przedmiotów.
4. Edukacja obronna młodzieży nie odgrywa żadnej, istotnej roli w systemie edukacji obronnej społeczeństwa polskiego, dlatego też powinna być wyeliminowana z obowiązkowych zajęć szkolnych.

Jeżeli posiadasz inną opinię na ten temat, proszę krótko ją przedstawić.
.....
.....

4. W jakim stopniu - Twoim zdaniem - niżej wymienione dziedziny (zagadnienia) łączą się z edukacją obronną młodzieży ? ***(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)***

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle się nie łączą	6 trudno mi powie-dzieć
1. Bezpieczeństwo narodowe.						
2. Kształtowanie postaw patrio-tycznych i obywatelskich.						
3. Przygotowanie młodzieży do za-dań obronnych wobec Ojczyzny.						
4. Humanitarna pomoc w sytuacjach krytycznych						
5. Ratownictwo i pierwsza pomoc przedmedyczna.						
6. Bezpieczeństwo społeczności lokalnej.						
7. Zagrożenia współczesnego świata.						
8. Problematyka obronności RP.						
9. Obrona Cywilna						
10. Dyscyplina w działaniach zespo-łowych.						
11. Kultura fizyczna.						
12. Umiejętność zachowania się w stanach zagrożenia życia i zdrowia						
13. Terenoznawstwo						
14. Strzelanie sportowe						
15. Inne (jakie?).....						

5. Czym jest dla Ciebie edukacja obronna ? *(Proszę o wybranie i zakreślenie kółkiem nie więcej niż 3 odpowiedzi)*

1. Stratą czasu
2. Obowiązkiem patriotycznym i obywatelskim
3. Okazją do zdobycia wiedzy i umiejętności z zakresu ratownictwa i udzielania pomocy przedmedycznej
4. Formą rozwijania współpracy w zespole
5. Przygotowaniem się do poprawnego zachowania w krytycznych sytuacjach
6. Okazją do poszerzenia wiedzy z zakresu wojskowości
7. Możliwością uczestnictwa w strzelaniu sportowym
8. Możliwością rozwijania swoich zainteresowań
9. Jest mi obojętna
10. Trudno powiedzieć

6. W jakim stopniu - Twoim zdaniem - niżej wymienione dziedziny odnoszą się do problematyki świadomości obronnej młodzieży?

(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle	6 trudno powiedzieć
1. Wiedza o systemie obronnym RP						
2. Znajomość systemów edukacji obronnej młodzieży w państwach członkowskich NATO.						
3. Znajomość i poczucie obowiązków obronnych wobec Ojczyzny						
4. Odpowiednia postawa patriotyczna i obywatelska.						
5. Wiedza i umiejętności z zakresu obrony cywilnej.						
6. Poczucie przynależności do wspólnoty obywateli państwa polskiego.						
7. Ukierunkowanie na dobro drugiego człowieka.						
8. Odpowiednia, prospołeczna postawa moralna.						
9. Wrażliwość na cierpienia drugiego człowieka.						
10. Znajomość współczesnych zagrożeń.						
11. Wiedza i umiejętności z zakresu ratownictwa i pierwszej pomocy przedmedycznej.						
12. Umiejętność prospołecznego zachowania się w sytuacjach krytycznych.						
13. Odpowiedzialność za podejmowane decyzje w sytuacjach ekstremalnych.						
14. Znajomość profilaktyki społecznej						
15. Umiejętność zapobiegania sytuacjom krytycznym.						
16. Umiejętność ochrony zdrowia i życia własnego oraz innych osób.						
17. Umiejętność ochrony własności prywatnej.						
18.Umiejętność poruszania się w terenie						
19. Inne (jakie ?)						

7. W jakim stopniu - Twoim zdaniem - na stan świadomości obronnej młodzieży mają wpływ niżej wymienione środowiska i instytucje ?

(Proszę postawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)

		1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle nie mają wpływu	6 trudno powiedzieć
1. Rodzina							
2. Szkoła	A. Nauczyciele						
	B. Zajęcia w ramach ścieżki „Obrona cywilna" w gimnazjum						
	C. Zajęcia przysposobienia obronnego w szkolnictwie ponadgimnazjalnym						
3. Środki masowego przekazu	A. Prasa						
	B. Radio						
	C. Telewizja						
	D. Internet						
4. Środowisko lokalne: Policja, Ochotnicza Straż Pożarna, Państwowa Straż Pożarna Straż Miejska							
5. Organizacje młodzieżowe, np.: ZHP, STRZELEC							
6. Organizacje i stowarzyszenia proobronne, np.: PCK, Towarzystwo Wiedzy Obronnej, LOK							
7. Wojsko							
8. Obrona cywilna							
9. Inne (jakie ?)							

8. Jak często korzystasz z niżej wymienionych środków masowej informacji ? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 bardzo często	2 często	3 raczej często	4 raczej rzadko	5 rzadko	6 w ogóle nie korzystam	7 trudno powiedzieć
1. Prasa ogólnokrajowa.							
2. Prasa lokalna.							
3. Radio.							
4. Telewizja.							
5. Telewizja lokalna.							
6. Internet.							

9. Jakie zmiany - Twoim zdaniem - powinny nastąpić w środkach masowej informacji, w dziedzinie upowszechniania zagadnień obronnych?

.....

.....

.....

10. Na jakie zagadnienia teoretyczno-praktyczne powinna być - Twoim zdaniem – ukierunkowana edukacja obronna młodzieży? *(Proszę wybrać i zakreślić kółkiem tylko jedną odpowiedź)*

1. Przygotowanie młodzieży do wykonywania zadań obronnych wobec Ojczyzny.
2. Przygotowanie młodzieży do odpowiedniego zachowania w sytuacjach krytycznych zagrażających życiu i zdrowiu człowieka.
3. Przygotowanie młodzieży do wykonywania zadań z zakresu samoobrony i obrony cywilnej.
4. Inne (jakie?) .....
   .....
   .....
5. Trudno powiedzieć.

11. Jaką nazwę - Twoim zdaniem - powinien posiadać przedmiot szkolny z zakresu edukacji obronnej? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem).*

1. Edukacja obronna.
2. Przysposobienie obronne.
3. Edukacja dla bezpieczeństwa.
4. Ratownictwo i ochrona ludności.
5. Inna (jaka?) .....

Dlaczego? *(Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi)*

.....
.....
.....

12. W jakim stopniu - Twoim zdaniem - w czasie dotychczasowej nauki w szkole poznałe(a)ś niżej wymienione zagadnienia? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 w dużym stopniu	2 raczej w dużym stopniu	3 raczej w małym stopniu	4 w małym stopniu	5 w ogóle nie poznałem	6 trudno powiedzieć
1. Uwarunkowania bezpieczeństwa i obronności Polski.						
2. Rola i znaczenie NATO.						
3. Historia Polski.						
4. Tradycje Polskich Sił Zbrojnych.						
5. Zagrożenie współczesnego świata.						
6. Zasady udzielania pierwszej pomocy.						
7. Historia i życie społeczno-gospodarcze regionu, w którym mieszkasz.						
8. Zasady działania obrony cywilnej.						
9. Działalność międzynarodowych organizacji humanitarnych..						
10. Obowiązki obronne wobec Ojczyzny.						

13. Jakie postępy zrobiłaś(łeś) podczas dotychczasowej nauki w szkole, w następujących dziedzinach wiedzy i umiejętności ? Proszę porównać wiedzę i umiejętności nabyte na początku nauki oraz obecnie. *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 duże	2 raczej duże	3 raczej małe	4 małe	5 nie zrobiłem żadnych postępów	6 wyniki pogorszyły się	7 trudno powie-dzieć	8 nie brałem udziału w tego rodzaju zajęciach
1. Znajomość podstaw filozofii i etyki								
2. Sprawność fizyczna								
3. Znajomość tradycji oręża polskiego								
4. Udzielanie pierwszej pomocy przedmedycznej								
5. Zasady zachowania się w sytuacjach krytycznych								
6. Współpraca w grupie zadaniowej								
7. Musztra								
8. Zapobieganie przestępczości								
9. Zapobieganie różnorodnym zagrożeniom, wypadkom								
10. Zasady funkcjonowania mediów								
11. Terenoznawstwo								
12. Zasady posługiwania się bronią sportową								

14. Wiedzę z jakiego zakresu i jakie umiejętności chciałabyś(łbyś) nabyć w czasie nauki w gimnazjum i w szkole ponadgimnazjalnej? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 tak	2 raczej tak	3 raczej nie	4 nie	6 trudno powie-dzieć
1. Poznać problematykę obronności RP					
2. Poznać historię i znaczenie NATO					
3. Poznać tradycje Polskich Sił Zbrojnych					
4. Poznać zasady odbywania służby wojskowej					
5. Poznać różne systemy etyczne					
6. Poznać zagrożenia współczesnego świata					
7. Nauczyć się przewidywać i unikać sytuacji niebezpiecznych					
8. Nauczyć się walczyć z przestępczością i narkomanią					
9. Nauczyć się walczyć ze stresem					
10. Nauczyć się zachowania w przypadku konfliktu zbrojnego czy napadu terrorystycznego					
11. Nauczyć się współdziałania z rówieśnikami w realizacji wspólnych przedsięwzięć					
12. Nauczyć się odpowiedzialności i kierowania grupą					

	1	2	3	4	5
13.Poprawić sprawnośc fizyczną					
14.Opanować umiejętności przydatne w życiu codziennym					
15.Opanować sztukę przetrwania w trudnych warunkach (survival)					
16.Nauczyć się poruszać w terenie					
17.Zapoznać się ze sprzętem obronnym					
18.Uzyskać certyfikat ratownika ze szczególnym uwzględnieniem pierwszej pomocy przedmedycznej					
19.Nauczyć się odpowiedniego zachowania w sytuacjach krytycznych					
20.Naczyć się strzelania z broni sportowej					
21.Opanować zasady musztry					
22.Poznać działalność międzynarodowych organizacji humanitarnych					
23.Nie chcę zdobywać żadnej wiedzy i uczyć się czegokolwiek					
24.Inne (jakie ?)					

15. Które z cech współczesnego patriotyzmu uważasz za najważniejsze ? *(Proszę wybrać i zakreślić kółkiem tylko jedną odpowiedź)*

1. Dbałość o dobre imię Polski na arenie międzynarodowej
2. Szacunek do symboli i tradycji narodowych
3. Rzetelny stosunek do pracy i nauki
4. Dbałość o rozwój kraju
5. Wzmacnianie obronności kraju
6. Pełnienie służby wojskowej
7. Inne (jakie ?) .....

16. Czy uważasz, że warto narażać życie w obronie którejś z poniżej podanych wartości ? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 tak	2 nie	3 trudno powiedzieć
1. W obronie Ojczyzny			
2. Dla ratowania życia członka rodziny			
3. Dla ratowania życia innych ludzi			
4. W obronie mienia prywatnego			
5. W obronie wolności			
6. W obronie pokoju			
7. Dla żadnej wartości nie warto narażać życia			

17. Proszę określić, jak ważne są dla Ciebie niżej wymienione symbole i wartości, z którymi się one wiążą ? ***(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)***

	1 jest dla mnie bardzo ważny	2 jest dla mnie dość ważny	3 jest dla mnie obojętny	4 wzbudza mój sprzeciw	5 nic mi ten symbol nie mówi
1. Sztandar szkoły					
2. Sztandar wojskowy					
3. Orzeł					
4. Stopień oficerski Wojska Polskiego					

	1	2	3	4	5
5. Mundur wojskowy					
6. Krzyż Virtuti Militari					
7. Grób Nieznanego Żołnierza					
8. Biało – czerwone barwy					
9. Patron szkoły					
10.Ojczyzna					
11.Rodzina					
12.Szkoła					
13.Znak PCK					
14.Znak obrony cywilnej					
15.Znak sprawności harcerskiej					
16.Odznaka „wzorowy uczeń"					
17.Barwy klubu sportowego, któremu kibicujesz					

18. W jakim stopniu wiedza i umiejętności nabyte podczas zajęć lekcyjnych mogą być Ci przydatne w czasie realnych zagrożeń zdrowia i życia ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W małym stopniu
5. W ogóle nieprzydatne
6. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....

19. Jak oceniłabyś (oceniłbyś) atrakcyjność realizacji zajęć z edukacji obronnej (przysposobienia obronnego) w Twojej szkole z niżej wymienionych treści programowych ? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 atrakcyjne	2 raczej atrakcyjne	3 raczej nieatrak-cyjne	4 nieatrak-cyjne	5 nie brałem udziału w tego rodzaju zajęciach	6 trudno powie-dzieć
1. Problematyka obronności RP						
2. Historia oręża polskiego						
3. Kształcenie patriotyczno-obywatel-skie						
4. Prezentacja współczesnych zagrożeń						
5. Pierwsza pomoc przedmedyczna						
6. Terenoznawstwo						
7. Wychowanie fizyczne						
8. Obrona cywilna						

20. Poniżej zamieszczono po dwie opinie dotyczące wybranych problemów związanych z realizacją ścieżki edukacyjnej: obrona cywilna w szkolnictwie gimnazjalnym. Proszę wybrać z poszczególnych rubryk A, B, C po jednej odpowiedzi, zawierającej według Ciebie rozwiązania bardziej sprzyjające zwiększeniu efektywności kształcenia obronnego młodzieży gimnazjalnej.

(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)

A	1. Kształcenie obronne młodzieży w gimnazjum powinno być realizowane w ramach ścieżki międzyprzedmiotowej – „Obrona cywilna”	2. Kształcenie obronne młodzieży w gimnazjum powinno być realizowane w ramach obowiązkowego przedmiotu nauczania – „Edukacja dla bezpieczeństwa”

(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)

B	1. Program kształcenia obronnego w gimnazjum powinni realizować nauczyciele różnych przedmiotów.	2. Program kształcenia obronnego w gimnazjum powinien realizować wykwalifikowany merytorycznie i metodycznie nauczyciel, legitymujący się certyfikatem ratownika, zgodnym z normami Unii Europejskiej.

(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)

C	1. Osiągnięcia uczniów uczestniczących w zajęciach z zakresu kształcenia obronnego, nie powinny być oceniane tradycyjnymi stopniami. Taki sposób sprawdzania wiedzy i umiejętności jest zbyt stresujący dla młodzieży.	2. Osiągnięcia młodzieży uczestniczącej w zajęciach z zakresu kształcenia obronnego, powinny być systematycznie oceniane stopniami w skali 1 – 6. Taki sposób sprawdzadzania wiedzy i umiejętności uczniów pełni funkcję motywującą do pracy.

21. W szkołach ponadgimnazjalnych realizuje się 76 godzin zajęć przysposobienia obronnego. Czy - Twoim zdaniem - liczba ta jest wystarczająca ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Niewystarczająca i należy ją zwiększyć
2. Wystarczająca
3. Liczbę godzin należy zmniejszyć
4. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....
.....

22. Które z wymienionych niżej metod pracy w szkole lubisz najbardziej ? *(Proszę wybrać i zakreślić nie więcej niż 3 metody)*

1. Wykład problemowy
2. Ćwiczenia praktyczne
3. Drzewko decyzyjne
4. Dyskusja
5. Dyskusja punktowana
6. Drama
7. Metaplan
8. „Burza mózgów”
9. Debata
10. Dyskusja wielokrotna limitowana – „6 x 6 x 6”
11. Instruktaż
12. Inne (jakie ?) .....

23. Które z niżej wymienionych pomocy dydaktycznych poznałaś(łeś) podczas zajęć ścieżki edukacyjnej: Obrona cywilna (lub przysposobienia obronnego) ? *(Numery wybranych odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Fantom do resuscytacji krążeniowo-oddechowej
2. Opatrunek osobisty
3. Chusta trójkątna
4. Torba sanitarna z wyposażeniem
5. Dozymetr indywidualny DKP – 50
6. Rentgenoradiometr DP – 66 M
7. Odzież ochronna
8. Maska przeciwgazowa
9. Sygnalizator promieniowania RS – 70
10. Maska przeciwpyłowa
11. Inne (jakie ?) .....
12. W mojej szkole nie ma takich pomocy dydaktycznych.
13. Trudno mi powiedzieć

24. Które z niżej wymienionych sposobów sprawdzania wiedzy i umiejętności są - Twoim zdaniem - najbardziej odpowiednie do specyfiki kształcenia obronnego ? *(Proszę o wybranie i zakreślenie kółkiem nie więcej niż 3 propozycji)*

1. Wypowiedź ustna
2. Test problemowy
3. Praca pisemna
4. Krótkie sprawdziany (tzw. „kartkówki")
5. Sprawdzian praktyczny
6. Praca w zespole
7. Aktywność
8. Arkusz algorytmu
9. Krzyżówka
10. Referat
11. Inne (jakie ?) .....
12. Nie należy oceniać osiągnięć uczniów w tej dziedzinie.

25. Czy oceny zwane stopniami, uzyskiwane na zakończenie roku szkolnego odzwierciedlają - Twoim zdaniem - rzeczywisty stan wiedzy i umiejętności uczniów ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Tak
2. Raczej tak
3. Raczej nie
4. Nie
5. Trudno powiedzieć

26. Jakie predyspozycje - Twoim zdaniem – powinien posiadać nauczyciel edukacji obronnej ? *(Proszę o wybranie i zakreślenie kółkiem nie więcej niż 4 odpowiedzi)*

1. Odpowiednie kwalifikacje w zakresie edukacji obronnej
2. Stopień wojskowy
3. Wysokie poczucie patriotyzmu
4. Nieposzlakowana moralność
5. Umiejętność współpracy w zespole
6. Kreatywność
7. Umiejętności instruktorsko – metodyczne
8. Kompetentność w praktyce
9. Komunikatywność
10. Umiejętności pomiaru osiągnięć uczniów
11. Inne (jakie ?) .....
12. Jest mi to obojętne

27. Czy - Twoim zdaniem - osoby wojskowe powinny uczestniczyć w realizacji zadań edukacji obronnej młodzieży w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym? *(Proszę o zakreślenie kółkiem wybranej odpowiedzi)*

1. Zdecydowanie tak
2. Raczej tak
3. Raczej nie
4. Zdecydowanie nie
5. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi)

.....
.....
.....

28. Czy w dotychczasowym okresie nauki uczestniczyłaś(łeś) w niżej wymienionych przedsięwzięciach ? *(Proszę wstawić znak „X" w odpowiedniej rubryce)*

	1 tak	2 nie	3 trudno powiedzieć
1. Uroczystości patriotyczne (np.: obchody świąt państwowych) organizowane przez miasto lub gminę, na terenie której mieszkasz			
2. Odwiedzanie miejsc pamięci narodowej			
3. Spotkanie z kombatantami			
4. Zwiedzanie jednostki wojskowej			
5. Wycieczka do Muzeum Wojska Polskiego			
6. Pokaz Straży Pożarnej			
7. Wycieczka na strzelnicę			
8. Konkursy wiedzy obronnej			
9. Obozy przysposobienia obronnego			
10. Działalność proobronna PCK			
11. Imprezy patriotyczno-obronne organizowane przez ZHP			

29. W jaki sposób - Twoim zdaniem - powinna być realizowana edukacja obronna młodzieży ?
Z niżej przedstawionych propozycji proszę wybrać i zakreślić kółkiem nie więcej niż 4 odpowiedzi.

1. Tylko w szkole, podczas lekcji przysposobienia obronnego.
2. Poprzez możliwość edukacji w klasach o profilu wojskowym.
3. W środkach masowego przekazu.
4. Poprzez kontakty ze służbami: Policją, Państwową Strażą Pożarną, Ochotniczą Strażą Pożarną, Strażą Miejską.
5. Poprzez kontakty z jednostkami wojskowymi.
6. Przez organizowanie odpowiednich – edukacyjnych wycieczek.
7. Przez uczestnictwo w ćwiczeniach służb ratowniczych.
8. Poprzez programy multimedialne.
9. W czasie współpracy z organizacjami: ZHP, PCK, STRZELEC.
10. Podczas imprez sportowo – obronnych.
11. Podczas specjalistycznych obozów przysposobienia obronnego.
12. Trudno powiedzieć
13. Inne (jakie ?) .....
.....

30. Czy uważasz, że powinna istnieć możliwość zdawania egzaminu maturalnego z edukacji obronnej (przysposobienia obronnego) ? *(Proszę wybraną odpowiedź zakreślić kółkiem)*

1. Tak
2. Nie
3. Trudno powiedzieć

31. W jakim stopniu interesuje Cię problematyka edukacji obronnej ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W małym stopniu
5. W ogóle
6. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....
.....

32. Co jeszcze chciałabyś (chciałbyś) dodać na temat zagadnień poruszanych w niniejszym kwestionariuszu?
.....
.....
.....
.....

Dane uzupełniające:

Szkoła, w której kontynuujesz naukę : *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Gimnazjum
2. Liceum ogólnokształcące
3. Liceum
4. Technikum
5. Zasadnicza szkoła zawodowa

Klasa :

1. Pierwsza
2. Druga
3. Trzecia

Przynależność do organizacji : *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. ZHP
2. ZHRz
3. ZWIĄZEK STRZELECKI – „STRZELEC"
4. PCK
5. LOK
6. Inne (jakie ?) .....
7. Nie należę do żadnych organizacji

Płeć : *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Męska
2. Żeńska

Miejsce stałego zamieszkania : *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Miasto powyżej 50 tys. ludności
2. Miasto od 10 tys. do 50 tys. ludności
3. Miasto do 10 tys. ludności
4. Wieś

Czy w swoim czasie wolnym uczestniczysz w niżej wymienionych zajęciach *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. SKS
2. Koło historyczne
3. Zajęcia organizowane przez Miejski Ośrodek Kultury (jakie ?) .....
   .....
4. Zajęcia organizowane przez lokalny klub sportowy (jakie ?) .....
   .....
5. Inne (jakie ?) .....
   .....
   .....
6. Nie biorę udziału w żadnych zorganizowanych zajęciach pozalekcyjnych.

Czy chciałabyś (chciałbyś), aby ktoś spośród bliskich Ci osób pełnił zasadniczą służbę wojskową ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Tak
2. Nie

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....
.....

Jak oceniasz własny poziom przygotowania obronnego ? *(Numer wybranej odpowiedzi proszę zakreślić kółkiem)*

1. Pozytywnie
2. Raczej pozytywnie
3. Raczej negatywnie
4. Negatywnie
5. W ogóle jestem nieprzygotowany(a) do podejmowania działań w zakresie obronnym.
6. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....
.....

Załącznik Nr 4

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO – OBRONNY

KWESTIONARIUSZ WYWIADU

Akademia Obrony Narodowej prowadzi badania nad stanem i perspektywami rozwoju kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. W związki z tym zwracamy się do Państwa z prośbą o udzielenie możliwie wyczerpujących odpowiedzi na pytania zawarte w niniejszym kwestionariuszu. Wszystkie zebrane informacje będą analizowane wyłącznie w zbiorczych zestawieniach statystycznych i zostaną wykorzystane tylko w celach naukowych. Kwestionariusz jest anonimowy.

1. Jaki jest – Pani(a) zdaniem - aktualny stan bezpieczeństwa RP ?

1. Zdecydowanie zadawalający
2. Raczej zadawalający
3. Raczej niezadawalający
4. Niezadawalający
5. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....
.....
.....

2. Czy - Pani(a) zdaniem - stan świadomości obronnej młodzieży po 1989 r. pogorszył się czy polepszył ?

1. Pogorszył się
2. Polepszył się
3. Nie zmienił się
4. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....

3. Proszę o sformułowanie własnej definicji edukacji obronnej młodzieży.

.....
.....

4. Które środowiska i instytucje - Pani(a) zdaniem - mają największy wpływ na kształtowanie świadomości obronnej młodzieży ?

1. Rodzina
2. Szkoła
3. Środki masowego przekazu
4. Środowisko lokalne: Policja, Ochotnicza Straż Pożarna, Państwowa Straż Pożarna, Straż Miejska
5. Organizacje młodzieżowe: ZHP, ZHRz, Związek Strzelecki „Strzelec"
6. Organizacje i stowarzyszenia proobronne : PCK, TWO, LOK
7. Władze powiatowe i gminne
8. Wojsko
9. Obrona cywilna
10. Inne (jakie ?) .....

5. Jakie instytucje w Polsce - Pani(a) zdaniem - najszerzej propagują edukację obronną wśród młodzieży ?

1. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu
2. Ministerstwo Obrony Narodowej
3. Środki masowej informacji
4. Instytucje samorządowe i organizacje lokalne związane z edukacją obronną
5. Inne (jakie ?) .....

6. Co - Pani(a) zdaniem - należałoby zmienić w zakresie upowszechniania problematyki obronnej wśród młodzieży ? Proszę o wyrażenie własnej opinii.

.....
.....
.....

7. Jak obecnie środki masowej informacji oddziaływują - Pani(a) zdaniem - na świadomość obronną młodzieży ?

1. Pozytywnie
2. Raczej pozytywnie
3. Raczej negatywnie
4. Negatywnie
5. Kształtują zachowania agresywne
6. Trudno powiedzieć

8. Jakie zmiany w proponowaniu zagadnień obronnych - Pani(a) zdaniem - powinny nastąpić w środkach masowej informacji ? Proszę o wyrażenie własnej opinii.

.....
.....
.....

9. Na jakie zagadnienia teoretyczno – praktyczne powinna być – Pani(a) zdaniem - ukierunkowana edukacja obronna młodzieży ?

1. Przygotowanie młodzieży do wykonywania zadań obronnych wobec Ojczyzny
2. Przygotowanie młodzieży do prospołecznego zachowania się w sytuacjach ekstremalnych
3. Przygotowanie młodzieży do wykonywania zadań z zakresu samoobrony i obrony cywilnej
4. Inne (jakie ?) .....
   .....
5. Trudno powiedzieć

10. Która instytucja w Polsce powinna - Pani(a) zdaniem - kierować i koordynować realizacją kształcenia obronnego młodzieży ?

1. Ministerstwo Obrony Narodowej
2. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu
3. Biuro Bezpieczeństwa Narodowego
4. Kuratorium oświaty w danym rejonie
5. Nowoutworzona bądź wskazana spośród istniejących instytucja samorządu wojewódzkiego
6. Nowoutworzona bądź wskazana spośród istniejących instytucja samorządu powiatowego
7. Inna (jaka ?) .....

11. Co według Pani(a) należałoby zmienić w sferze wychowania młodego pokolenia, by w większym stopniu kształtować postawy patriotyczne ? Proszę o wyrażenie własnej opinii.
.....
.....
.....
.....

12. Jaka - Pani(a) zdaniem - była rola edukacji obronnej młodzieży w historii Polski ?

	w II RP	w PRL	po 1989 r. do chwili obecnej
1. Patriotyczna			
2. Militarna			
3. Ochronna			
4. Propagandowa			
5. Inna (jaka ?)			
6. Trudno powiedzieć			

13. Jakie - Pani(a) zdaniem - są najważniejsze zadania i cele edukacji obronnej młodzieży ? Proszę o wyrażenie własnej opinii. .....
.....
.....
.....

14. Które treści kształcenia obronnego młodzieży posiadają - Pani(a) zdaniem - najwyższą rangę? Proszę o wyrażenie własnej opinii .....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

15. Czy według Pani(a) w szkołach gimnazjalnych powinien być realizowany oddzielny przedmiot poświęcony edukacji obronnej, czy też problematyka ta może być realizowana w ramach innych przedmiotów (np. historii, geografii, chemii, języka polskiego) ?

1. Powinien być realizowany oddzielny przedmiot
2. Problematyka ta może być ujęta w ramach innych przedmiotów
3. Trudno powiedzieć

16. W szkołach ponadgimnazjalnych realizuje się 76 godzin zajęć z przysposobienia obronnego. Czy - Pani(a) zdaniem - liczba ta jest wystarczająca ?

1. Wystarczająca
2. Niewystarczająca
3. Za duża

17. Czy – Pani(a) zdaniem - osoby wojskowe powinny uczestniczyć w realizacji zadań edukacji obronnej w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym ?

1. Tak
2. Nie

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi) .....
.....
.....

18. Czy - Pani(a) zdaniem - funkcjonujące metody i formy edukacji obronnej młodzieży są skuteczne ?

1. Skuteczne
2. Raczej skuteczne
3. Raczej nieskuteczne
4. Nieskuteczne
5. Trudno Powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi)

.....
.....
.....

19. Które - Pani(a) zdaniem - organizacje społeczne najszerzej wypełniają swoją rolę w zakresie edukacji obronnej młodzieży ?

1. ZHP
2. ZHRz
3. Związek Strzelecki „Strzelec" Org. Społ. Wych.
4. Towarzystwo Wiedzy Obronnej
5. LOK
6. PCK
7. Inne (jakie ?) .....

20. W jakim stopniu – Pani(a) zdaniem - szkoła powinna współpracować ze środowiskiem lokalnym z zakresie edukacji obronnej młodzieży ?

1. W dużym stopniu
2. Raczej w dużym stopniu
3. Raczej w małym stopniu
4. W ogóle nie współpracować
5. Trudno powiedzieć

Dlaczego ? (Proszę o krótkie uzasadnienie odpowiedzi)

.....
.....
.....

21. Jakie - Pani(a) zdaniem - należy podjąć działania, aby zwiększyć efektywność kształcenia obronnego w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym ? Proszę o wyrażenie własnej opinii. .....
.....
.....
.....

22. Co jeszcze chciałaby Pani (chciałby Pan) dodać na temat zagadnień poruszanych w niniejszym kwestionariuszu ?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Dane uzupełniające:

Staż zawodowy :

1. Do 10 lat
2. Od 10 do 20 lat
3. Od 20 do 30 lat
4. Powyżej 30 lat

Wykształcenie :

1. Wyższe (jakie ?) .....
2. Średnie (jakie ?) .....
3. Podstawowe
4. Inne (jakie ?) .....

Zawód i pełniona funkcja : .....

Pełniona funkcja w dziedzinie obronności : .....

Odbyte kursy w zakresie obronności (jakie ?) .....
.....
.....

Miejsce stałego zamieszkania:

1. Miasto powyżej 50 tys. ludności
2. Miasto od 10 tys. do 50 tys. ludności
3. Miasto do 10 tys. ludności
4. Wieś

Miejsce przeprowadzenia wywiadu : .....
.....
.....
.....

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 56788
Akademii Obrony Narodowej